

OLCAYTU HAN DÖNEMİ İLHANLI

DEVLETİ SİYASİ VE SOSYAL YAPISI (1304-1316)

Gamze KARAOSMAN

Tarih Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Dr. Öğr. Üyesi Coşkun ERDOĞAN

2019

Her Hakkı Saklıdır.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

Gamze KARAOSMAN

OLCAYTU HAN DÖNEMİ İLHANLI DEVLETİ SİYASİ VE
SOSYAL YAPISI (1304-1316)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Coşkun ERDOĞAN

ERZURUM-2019

TEZ BEYAN FORMU

Atatürk Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "*Olcaytu Han Dönemi İlhanlı Devleti Siyasi ve Sosyal Yapısı 1304-1316*" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.] **basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.**

Gamze KARAOSMAN

04.07.2019

GKM

İSTİSNAİ DURUMLAR

Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)*

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun/..../.... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)*

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre teze yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun/..../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar) *

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun/..../.... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Coşkun ERDOĞAN danışmanlığında, Gamze KARAOSMAN tarafından hazırlanan bu çalışma 04/07/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi İmza :
Coşkun ERDOĞAN
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Erol İmza :
KÜRKCÜOĞLU
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Ömer İmza :
SUBAŞI

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 04/07/2019

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Rıfat KÜTÜK
Enstitü Müdürü

TAE-F85 /01.01.2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
ÖN SÖZ.....	IX
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1
ANA KAYNAKLAR.....	1
I. FARŞÇA ESERLER	1
II. ARAPÇA KAYNAKLAR	6
III. SEYAHATNAMELER VE COĞRAFİ ESERLER	6
BİRİNCİ BÖLÜM	
OLCAYTU HAN DÖNEMİNE KADAR İLHANLI HÂKİMİYETİ	
1.1. CENGİZ HAN VE İMPARATORLUĞU	8
1.2. OLCAYTU HAN DÖNEMİNE KADAR İLHANLILAR	17
1.2.1. Hülagü Han Dönemi (1256-1265)	17
1.2.2. Abaka Han Dönemi (1265-1282)	22
1.2.3. Teküder Han Dönemi (1282- 1284).....	27
1.2.4. Argun Han Dönemi (1284- 1291).....	30
1.2.5. Geyhatu Han Dönemi (1291- 1295)	32
1.2.6. Gazan Han Dönemi (1295-1304).....	35
İKİNCİ BÖLÜM	41
OLCAYTU'NUN ŞEHZADELİK DÖNEMİ	41
2.1. DOĞUMU, ÇOCUKLUĞU VE EĞİTİMİ	41
2.1.1. Doğumu	41
2.1.2. Çocukluğu ve Eğitimi	43

2.2. OLCAYTU’NUN ŞEHZADELİK DÖNEMİ.....	44
2.2.1. Horasan’a Vali Olarak Tayini ve İlk Siyasî Faaliyetleri.....	44
2.2.2. Şehzade Olcaytu- Kert Hanedanlığı Mücadelesi	47
2.2.3. Şehzade Olcaytu- Çağatay Hanlığı Mücadelesi.....	49
2.3. OLCAYTU’NUN VELİAHT TAYİN EDİLMESİ.....	50
2.3.1. Gazan Han’ın Vasiyeti ve Ölümü	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OLCAYTU’NUN HÜKÜMDARLIK DÖNEMİ (1304-1316)

3.1. OLCAYTU’NUN TAHTA ÇIKIŞI VE İLK FAALİYETLERİ.....	55
3.1.1. Olcaytu’nun İlhanlı Tahtına Oturması	55
3.1.2. Gilan Seferleri.....	58
3.1.3. Horasan Faaliyetleri.....	63
3.1.3.1. Emir Danişmend Bahadır’ın Horasan Bölgesine Tayini.....	63
3.1.3.2. Emir Danişmend Bahadır’ın Öldürülmesi.....	68
3.1.3.3. Emir Yasavul ve Emir Bucay’ın Horasan’a Gönderilmesi	71
3.2. OLCAYTU HAN DÖNEMİ MEMLÜK VE ÇAĞATAYLILAR İLE İLİŞKİLER	75
3.2.1. Olcaytu Han’ın Suriye’ye Yönelmesi.....	75
3.2.2. Horasan Bölgesindeki İlhanlı-Çağatay İlişkileri	78
3.2.2.1. Çağataylı Şehzadelerin Horasan’a Gelmesi ve Emir Bucay’ın Öldürülmesi.....	78
3.2.2.2. Şehzade Yesavur ve Şehzade Kepek Mücadelesi	81
3.3. OLCAYTU HAN DÖNEMİ ALTIN ORDA VE HRİSTİYAN DÜNYASI İLE İLİŞKİLER	83
3.3.1. Altın Orda ile Münasebetler	83
3.3.2. Hristiyan Dünyası ile Münasebetleri	87

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**OLCAYTU HAN'IN İDARİ FAALİYETLERİ VE DÂHİLİ BÖLGELER**

4.1. İDARİ FAALİYETLERİ.....	92
4.1.1. İlhanlı Devletinin İdare Merkezî.....	92
4.1.2. Sultaniye Şehri'nin Kurulması.....	92
4.2. İDARİ MERKEZ YÖNETİMİNDE VEZİRLER.....	96
4.2.1. Saduddin Savecî'nin Katli ve Ali Şah'ın Vezirliği.....	96
4.2.2. Reşîdüddin Fazlullah ve Ali Şah'ın Müşterek Vezirliği.....	98
4.3. MERKEZİ EYALETLER.....	100
4.4. MAHALLİ EYALETLER.....	101
4.4.1. Gilan Bölgesi	103
4.4.2. Herat Bölgesi (Kert Hanedanlığı).....	104
4.4.3. Şebankare Bölgesi.....	106
4.4.4. Yezd Atabeyliği	108
4.4.5. Kirman Atabeyliği	110
4.4.6. Büyük Luristan Bölgesi	115
4.4.7. Küçük Luristan Bölgesi	117
4.4.8. Fars Hâkimliği	120
4.5. TÂBİ DEVLETLER.....	123
4.5.1. Anadolu Selçuklu Devleti.....	123

BEŞİNCİ BÖLÜM**OLCAYTU HAN'IN VEFATI VE ŞAHSİYETİ**

5.1. OLCAYTU HAN'IN VEFATI, DEFNİ VE TÜRBESİ.....	131
5.1.1. Vefatı ve Defni.....	131
5.1.2. Türbesi	133

5.2. OLCAYTU HAN'IN ÖZEL HAYATI VE ŞAHSİYETİ.....	137
5.2.1. Eşleri ve Çocukları.....	137
5.2.2. Kişiliği ve Hayatına Dair Bazı Notlar.....	140
5.2.3. Dinî Görüşü.....	145
SONUÇ.....	150
KAYNAKÇA	152
EKLER.....	179
ÖZGEÇMİŞ.....	201

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OLCAYTU HAN DÖNEMİ İLHANLI DEVLETİ SİYASİ VE SOSYAL YAPISI
(1304-1316)

Gamze KARAOSMAN

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Coşkun ERDOĞAN

2019, 201

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Coşkun ERDOĞAN
Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU
Doç. Dr. Ömer SUBAŞI

Araştırma konumuz İlhanlı hükümdarı Olcaytu Han'ın hayatı ve hükümdarlığı dönemindeki siyasi ve sosyal meseleleri ihtiva etmektedir. 12 Zilhicce 680/24 Mart 1282 tarihinde doğan Olcaytu Han, İlhanlı hükümdarı Argun Han'ın oğludur. Argun Han'ın ölümünden sonra yerine geçen Geyhatu Han'ın öldürülmesiyle meydana gelen kargaşa ortamında Gazan Han İlhanlı tahtına geçti. Gazan Han'ın tahta geçmesi ile Olcaytu'nun ilk siyasi faaliyetleri başladı ve bu dönemde Horasan eyaletinin idaresi ile görevlendirildi. Gazan Han, hükümdarlığı süresinde Olcaytu'yu veliaht ilan ederek bu durumu fermanla resmileştirdi.

Gazan Han'ın vefatının ardından Olcaytu, 1304 yılında İlhanlı tahtına oturdu. Olcaytu Han, İlhanlı hükümdarlığı döneminde (1304-1316) siyasi olarak Çağatay, Memlûklü, Altın Orda, Papa ve Bizans münasebetleri ile uğraştı ve bu münasebetler kapsamında Papa, Bizans ve Batılı Devletlere karşı belli politikalar geliştirdi. Yönetim konusundaki uygulamalarında, Gazan Han'ın siyasetini umumi anlamda devam ettiren Olcaytu Han, tahta çıktıktan sonra sivil ve askerî yönetimde de gerekli gördüğü düzenlemeleri gerçekleştirdi. Bu değişiklikler, sosyal hayat, eğitim ve mimari alanı başta olmak üzere birçok alanda yapılmıştır. İlme ve ilim adamlarına yakın olan Olcaytu, tarihsel açıdan bu minvalde önemli bir hükümdardır. Olcaytu Han, on iki yıllık hükümdarlığı sürecinde İlhanlı siyasi ve sosyal tarihi açısından önemli izler bırakmış bir şahsiyet olarak görülmektedir. Türk tarihi açısından hayli mühim olan bu dönemin sosyal ve siyasi yapısının incelenmesi araştırma konumuzun amacını kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Olcaytu Han, Gilan Seferi, Sultaniye, İlhanlı

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

**THE POLITICAL AND SOCIAL STRUCTURE OF THE ILKHANIDS STATE
OF OLCAYTU KHAN**

Thesis Supervisor: Assist. Prof. Dr. Coşkun ERDOĞAN

2019, 201

Jury: Assist. Prof. Dr. Coşkun ERDOĞAN

Assoc. Prof. Dr. Ömer SUBAŞI

Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU

Our research topic includes the life of Ilkhanid ruler Olcaytu Khan and the political and social issues during his reign. Olcaytu Khan who was born on 12 Zilhicce 680/24 Mart 1282, was the son of Ilkhanid ruler Argun Khan. After the death of Argun Khan, Gazan Khan passed to the throne of Ilkhanid in the turmoil that occurred with the murder of Geyhatu Khan who succeeded. When Gazan Khan came to the throne, Olcaytu's first political activities started and he was assigned to the administration of Horasan province. Gazan Khan, during his reign, declared Olcaytu as successor and officialized this situation with a decree.

Following the death of Gazan Khan, Olcaytu sat on the throne of Ilkhanid in 1304. Olcaytu Khan during the reign of Ilkhanid (1304-1316), dealt with the relations of Chagatay, Mamluk, Altın Orda, Pope and Byzantine politically and he developed certain policies against the Pope, Byzantine and Western states within the scope of these relations. Olcaytu Khan, who continued Gazan Khan's politics in the general sense in his administration practices, realized the necessary arrangements in civil and military administration after he ascended the throne. These changes were made in many areas, particularly in social life, educational and architecture. Olcaytu, who is close to science and scholars, is an important ruling in this regard historically. During his 12 years reign, Olcaytu Khan is seen as a person who has left important traces in terms of İlkhane political and social history. The study of social and political structure of this period, which is very important in terms of Turkish history covers the aim of our research topic.

Key words: Olcaytu Khan, Gilan Expedition, Sultaniyya, İlkhaniyya

ÖN SÖZ

Araştırmamızın konusu İlhanlı tarihi açısından önemli bir süreç ihtiva eden Olcaytu dönemidir. Biyografik monografi tarzında kaleme alınan bu çalışma, Olcaytu dönemi öncesi İlhanlılardan başlamak üzere onun doğumu, şehzadelik ve İlhanlık dönemlerini kapsamaktadır. Olcaytu'nun aile hayatı ve kişiliğine dair bilgiler verirken dönemin siyasî olayları anlatılıp konunun daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

Araştırmamıza konu olan Olcaytu dönemi, coğrafi olarak başta İlhanlı Devleti'nin hâkimiyet alanı olan İran ve tâbi devlet konumundaki Anadolu Selçuklu topraklarında cereyan etmiştir. Ayrıca bu topraklar dışında Olcaytu'nun münasebet kurduğu Çin ve Suriye gibi farklı coğrafyalar hakkında da bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Olcaytu dönemi olan çalışmamızın başından itibaren transkripsiyon meselesi önemli bir sorun teşkil etmiştir. Transkripsiyonda Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin transkripsiyonu esas alınarak Moğolca ve Türkçe isimlerin, Farsça ve Arapça eserlerdeki farklı yazılımları tez içerisinde belirtilme yoluna gidilmiştir.

Beş bölümden oluşan çalışmamızın I. bölümünde Olcaytu'nun hükümdarlık devrinin daha iyi anlaşılması için Cengiz Han dönemi ve Moğollar ile İlhanlı Devleti hükümdarları üzerinde durulmuştur. II. Bölümde Olcaytu'nun doğumundan, İlhanlı yönetimine devralıncaya kadar geçen süreç anlatılmıştır. III. bölümde Olcaytu'nun İlhanlı yönetimini ele aldığı 703/1304 yılından vefat ettiği 716/1316 yılına kadar geçen siyasî ve sosyal süreç hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. IV. bölümde merkezi idare ve İlhanlıların kuruluşundan Olcaytu Han dönemi sonuna kadar İlhanlı coğrafyasındaki mahallî hâkimiyetler ile tâbi devletler hakkında bilgi verilmiştir. Son bölümde ise Olcaytu'nun vefatı, aile hayatı, kişiliği ve dine bakışı ele alınmıştır. Ayrıca Olcaytu dönemine ilişkin harita, ferman ve resimler ekler kısmıyla eklenmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkma sürecinde beni destekleyen aileme; yakın ilgi ve yardımlarını gördüğüm değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Coşkun ERDOĞAN'a; tavsiyelerini ve yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet ÇOĞ'a; tezi okuma nezaketinde bulunan Dr. Öğr. Üyesi Hasan GEYİKOĞLU'na teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu süreçte dolaylı ve doğrudan yardım aldığım Mustafa ALTAN, Neşe SEVİNDİK, Sabiha DEMİRCAN, Gönül BAYRAM, Kadir ŞAHİN, Mehmet Hanefi

GEDİK, Ayşenaz GÜNEŞ, Fatoş KAHRIMAN, Fatma ARSLAN, Neslihan YILMAZ
ve Gamze KARAGÖZ'e teşekkür ederim.

Erzurum-2019

Gamze KARAOSMAN

KISALTMALAR

AÜDTCFD	:Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
b.	:bin
Çev.	:Çeviren
d.	:Doğum
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
dpn.	:Dipnot
Ed.	:Editör
EÜSBED	:Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
H.	:Hicri
Haz.	:Hazırlayan
Hız.	:Hazreti
İA	:İslam Ansiklopedisi
İLTED	:İlahiyat Tetkikleri Dergisi
İRTAD	:İran ve Turan Tarihi Araştırmalar Dergisi
İSTEM	:İslam, Sanat, Tarih, Edebiyat ve Musiki Dergisi
JAHA	:Journal of Asian History
M	:Miladi
M. Ö.	:Milattan Önce
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
MUTAD	:Marmara Türkiyat Araştırma Dergisi
Öl.	:Ölüm
SUTAD	:Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi
ss	:Sayfa Sayısı
TDK	:Türk Dil Kurumu
TDV	:Türk Diyanet Vakfı

TED	:Türk Eğitim Dergisi
Ter.	:Tercüme
THTD	:Türk Hukuk Tarihi Dergisi
TTK	:Türk Tarih Kurumu
vb.	:ve benzeri
Yay.	:Yayın

GİRİŞ

ANA KAYNAKLAR

I. FARŞÇA ESERLER

El-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-Umuri'l-'Alâ'iyye: Asıl adı Nâsireddin Hüseyin Muhammed b. Ali olan İbn Bibi, el-Evâmir el- Alaiyye fi'l-Umûr el- Alaiyye adlı eseri ile tanınır. Hayatı hakkında bilgiler 1281 yılında tamamladığı el-Evâmir el- Alaiyye fi'l-Umûr el-Alaiyye adlı kitabında verdiği bilgilere dayanır. İbn Bibi bu eserini Alâeddin Ata Melik el-Cüveynî'nin isteği üzerine kaleme almıştır.¹ Eseri, Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra meydana gelen siyasi ve idari karışıklıklar hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca II. İzzeddin Keykavus'un oğlu II. Gıyaseddin Mesud'un 1280'de Kırım'dan Anadolu'ya gelişi, İlhanı Hükümdarı Abaka Han tarafından Harput, Malatya ve Sivas'a hâkim süreci önemli bilgiler ihtiva etmektedir.² Eserinde anlattığı olayların çoğuna ya şahit olmuş veya şahit olan kişilerden almıştır. Bu eser Anadolu Selçukluları tarihi bakımından en önemli kaynaktır.³

Tabakât-ı Nâsırî: Kadı Minhaceddin Ebu Ömer Osman b. Siraceddin Muhammed b. Minhaceddin Osman b. İbrahim b. İmam b. Abulhalik Cüzcani tarafından kaleme alınan bu eser, özellikle Hindistan bölgesi hanedanları tarihi bakımından kaynak eser niteliğindedir.⁴ Gurlu ve Harzemşahlar Devleti açısından da önemli bilgiler içermektedir. Bu bilgiler daha çok siyasi ve idari alandadır. Eser aynı zamanda Selçuklular, Türk boyları, Moğol İstilasası gibi konular hakkında da önemli bilgiler vermektedir.

Müsâmeretü'l-Ahbâr: Aksarayî Kerimüddin Mahmûd b. Muhammed'in kaleme aldığı eseri İbn-i Bibi'den sonraki elli yıllık hâdiseleri kendi gözlemlerine dayanarak kaleme almıştır. 1323'de telif edilen ve İlhanlıların Anadolu valisi Timurtaş'a ithaf edilmiş olan bu eser, dört kısma ayrılmaktadır. Birinci kısımda hicri, Rumi ve Celali takvimlerinden bahsedilir. İkinci bölümde Hz. Peygamber, dört halife, Emeviler,

¹ Fazlı Konuş, *Selçuklular Bibliyografyası*, Çizgi Kitapevi, İstanbul 2006, 85.

² Abdülkerim Özaydın, "İbn Bibi", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1999, IX, 379-380.

³ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İsar Yayınevi, İstanbul 1998, 167.

⁴ Coşkun Erdoğan, *Hârezmşâh Alâeddin Muhammed Dönemi Siyasî Tarihi (1200-1220)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi)", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015, 10.

Abbasîler tarihinden bahsetmektedir. Üçüncü kısımda ise Büyük Selçuklu Devletinin kuruluşundan yıkılışına kadarki olaylardan, II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanına kadarki olaylardan bahseder. Son kısımda ise Türkiye Selçuklu Devletinin tarihini anlatmaktadır. Bu kısım özellikle Olcaytu Han dönemi Anadolu Selçuklu ilişkileri için önem arz etmektedir.

Hasan Fehmi Turgal kitabın Anadolu Selçuklularıyla ilgili kısmını Türkçeye çevirmiş ve 1937'de Konya'da yayınlamıştır. F. Işıltan tarafından üzerinde doktora tezi yapılmış, mealen tercümesi Die S. Geschichte des tarafından Aksaray adıyla 1943 yılında Leipzig'de neşredilmiştir. Aynı yıl Nuri Gençosman tarafından Türkçe tercümesi basılmıştır. Bilinen iki nüshası; Ayasofya Kütüp. Nr. 3143 ve Yeni Cami Kütüp. D. 827 numaralarında kayıtlı olup Osman Turan, her ikisine de dayanarak kitabın tenkitli neşrini yapmıştır.⁵

Tarih-i Cihan-Güşa: Cüveynî 1226 yılında Bağdat'ta doğdu. İran'ın ünlü ailelerinden birine mensup olan Cüveynî'nin ataları Abbasiler döneminde vezirlik yapmıştır.⁶ Cüveynî iyi bir tahsil görmüş ve genç yaşta Emir Argun'un kâtipleri arasına katılmıştır. İlim ve sanat erbabının hamisi olarak Yakın Şarkta geniş bir şöhret kazanmıştır.⁷ 1243-1256 yılları arasında Argun ile Karakum'a beş altı defa gitmiş, Moğolların yaşayışları, tarihleri hakkında geniş bir bilgi sahibi olmuştur. 1256 yılında Hülagü Han İran'a gelince onun hizmetine girmiştir. Cüveynî ölene kadar Moğolların hizmetinde kalmıştır.⁸

Cüveynî'nin en önemli eseri olan Tarih-i Cihan Güşa'yı 1252 veya 1253 yılında yazmaya başladığı bu büyük kısmını 1260'da tamamladığı bilinmektedir. Eser yalnız üslup bakımından değil, ihtiva ettiği zengin tarihi ve içtimai bilgiler itibariyle de Moğol tarihinin birinci derecedeki kaynaklarından biridir.⁹ Cüveynî, eserinde başlangıçta Moğolların sözlü rivayetlerini kullandığı gibi yazılı rivayetlerinden de faydalanmıştır.¹⁰ Farsça kaleme alınan eserin birinci cildinde uzun bir mukaddimeden sonra Moğolların geleneklerinden, Cengiz Yasası'ndan, başlangıçtan Güyük Han'ın 1246 yılındaki

⁵ Fuad Köprülü, "Anadolu Selçuklularının Yerli Kaynakları", *Bellekten*, 7 (27), Ankara 1943, 389-390.

⁶ Konuş, *Selçuklular Bibliyografyası*, 72.

⁷ Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*, MEB Yayınları, İstanbul 1995, 184.

⁸ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 165.

⁹ Orhan Bilgin, "Cüveynî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, VIII, 141.

¹⁰ V.V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Çev. Hakkı Dursun Yıldız), TTK İstanbul 1981, 43.

ölümüne kadarki Moğol tarihinden bahsedilir. Uygurlar diğer Türk kabileleri hakkında bilgi verilir. İkinci ciltte Harezmsahlar, Hülagü'nün gelişine kadarki İran Moğolları tarihlerinden bahsedilir. Karahıtaylar hakkında detaylı bilgiler verilir. Bu malumatın büyük kısmı gözlemlere dayanır. Üçüncü cilt Mönge Han'ın tahta çıkışı ile başlar. Hülagü'nün İran'a gelişi, İsmaililere karşı seferleri, onların inançları anlatılır. 1257 yılı olayları ile sona erer.¹¹

Eser E. Brovne tarafından 1912-1937 yıllarında İngilizceye, Tefvik Oktaban ve Mürsel Öztürk tarafından da Türkçeye tercüme edilerek 1959 yılında ilk olarak Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır.

Câmiu't-Tevârih: Müellifimiz Hemedan'da dünyaya geldi. Hekimlikle uğraşan bir Yahudi ailesinin çocuğudur. Otuz yaşlarında iken İslamiyet'i benimsediği rivayet edilmektedir. Abaka Han zamanında tabip olarak İlhanlı Devleti hizmetine girdi ve Argun Han devrinde konumunu iyice güçlendirdi. Gazan Han döneminde Vezir Saduddin Zencanî'nin katledilmesinin ardından Saduddin Savecî ile birlikte vezir tayin edildi. Gazan Han'ın birinci ve üçüncü Suriye seferlerine katıldı. İlhanlı Devleti'nin yeniden yapılandırılması için pek çok alanda uygulanan reformlarda aktif olarak görev aldı. Reşîdüddin, Gazan Han'ın vefatından sonra dini ve ilmi konulara büyük ilgi duyan Sultan Olcaytu'nun şahsında güçlü bir hami buldu. Bu dönemde Reşîdüddin'in İlhanlı Devleti içerisindeki gücü ve nüfuzu arttı. Bu güçlü konumu Saduddin Savecî ile aralarının bozulmasına sebep oldu. Kısa bir süre sonra da Saduddin Savecî yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle idam edildi.¹² Saduddin Savecî 'den sonra yerine Taceddin Ali Şah vezir tayin edildi. 1315 yılında Reşîdüddin ile Taceddin Ali Şah'ın arası açıldı. Bunun üzerine devletin topraklarının idaresi ikisi arasında paylaştırıldı. Olcaytu 1316 yılında vefat ettiğinde yerine oğlu Ebu Said Bahadır tahta geçti. Onun zamanında da Reşîdüddin ve Taceddin Ali Şah'ın ortak vezirlikleri devam etti. Durum böyle devam ederken 1317 yılında Ali Şah bir entrika ile Reşîdüddin'i vezirlikten azlettirdi. Kısa bir zaman sonra Olcaytu'yu zehirleyerek öldürdüğü sebebiyle İzzeddin İbrahim ile beraber idam edildi.¹³

¹¹ Şeşen, *Müslümanlarda Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 166.

¹² Osman Gazi Özgüdenli, "Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedani", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2008, XXXV, 19-20

¹³ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 234.

Modern anlamda ilk umumi dünya tarihi olarak kabul edilen bu eser pek çok araştırmacı tarafından bölümler halinde yayımlanmış ve çeşitli dillere tercüme edilmiştir.¹⁴ Bu eserde Reşîdüddin Moğol-Türk tarihine önemli yer ayırmıştır, bu iki milletin tarihte oynadığı rolü daha bariz bir şekilde ortaya koymuştur. Eserine Gazan Han'ın emriyle başlamış, Olcaytu Han zamanında tamamlamıştır. Kitap başlıca dört ana kısımdan meydana gelir.¹⁵ Aynı zamanda eser Türkiye Selçukluları ve Moğollar ilişkilerinde temel kaynaklardan biridir.¹⁶

Gazneliler ve Selçuklulara ait kısımları Ahmed Ateş tarafından 1957-1960 yıllarında Ankara'da TTK yayınları arasında yayınlanmıştır. Kitabedeki Oğuz Destanına dair rivayet Z.V. Togan tarafından tahlili ile beraber Türkçeye tercüme edilmiş, Tuncer Baykara tarafından 1972, 1982 yıllarında İstanbul'da yayınlanmıştır.¹⁷

Târih-i Güzide: Köklü bir aileden gelen Hamdullah b. Ebubekir b. Ahmet b. Nasr Müstevfi Kazvîni, 1281 yılında Kazvin'de doğdu. Dedesi Nasr'ın İlhanlılar idaresinde Müstevfi olarak çalışmasından dolayı kendisi ve ailesi Müstevfi lakabıyla anılmaktadır. Olcaytu Han döneminde divan kâtipliği görevine başlayıp, Reşîdüddin'in himayesine girmiştir. Reşîdüddin'in oğlu Gıyaseddin'in vezirlik makamına getirilmesiyle tekrar görevine geri dönmüştür.. Zafer-Name, Târih-i Güzide ve Nüzhetü'l-Kulûb adlı eserleri bulunan ve Arapça ile Farsçayı çok iyi derecede kullanan müellif 1350 tarihinde vefat etti.¹⁸

En önemli eserlerinden olan Târih-i Güzide'yi 1329 yılında tamamlayarak vezir Gıyaseddin'e sunmuştur. Eserini, Câmîu't-Tevârih'i örnek alarak yazmıştır. Eser, Câmîu't-Tevârih'in bir özeti olmakla beraber, yeni ve değişik bilgileri de, özellikle Gazan Han devri ve sonrasına ait bilgileri ihtiva etmektedir.¹⁹ Çalışmamız açısından müellifin siyasi olayları anlattığı Târih-i Güzide adlı eserini oldukça önemlidir.

Tarih-i Olcaytu: Olcaytu ve Ebu Said döneminde büyük ün kazanmış olan Cemâlu'd-din Ebu'l-Kasım 'Abdullâh b. Muhammed b. Ebi Tahir 'Abdullâh-ı

¹⁴ Özgüdenli, "Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedani", 20.

¹⁵ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 235.

¹⁶ Konoş, *Selçuklular Bibliyografyası*, 75.

¹⁷ Konoş, *Selçuklular Bibliyografyası*, 75.

¹⁸ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 235; Ş. Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler*, İstanbul 1991, 309-318.

¹⁹ Abdülkerim Özaydın, "Hamdullah el-Müstevfi", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1997, XV, 454-455.

Kâşânî'nin hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Onun ne zaman doğduğu, eğitimi ve İlhanlı devletindeki hizmeti kesin olarak bilinmemektedir. 1304-1316 yılları arasındaki olayları, yani Olcaytu devrini anlatan eser, *Câmiu't-Tevârih*'in bir zeyli konumundadır.²⁰ Mehin Hambelî tarafından neşri yapılan eser 1992 yılında Derya Örs tarafından Yüksek Lisans tezi²¹ olarak çalışılmış ve Türkçeye kazandırılmıştır. Olcaytu Han dönemi olaylarının ayrıntılı bir biçimde kaydedildiği eser, tez konumuzun temel kaynaklarından birini oluşturmaktadır.

Zeyl-i Câmiu't-Tevârîh-i Reşîdî: Hâfız-ı Ebrû adı ile tanınan Şıhabü'd-din Abdullah b. Lütfullâh bin Abdurreşid el-Havâfî el-Med'û be-Hâfız Ebrû, Timur Devleti'nin önemli tarihçilerinden biridir. Onun hayatının başlangıç yıllarıyla ilgili kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır.²²

Hafız-ı Ebrû'nun bu ikinci eseri özellikle Ebu Said Bahadır Han ve Sultan Olcâyâtü dönemleri için ayrıntılı bilgiler içermektedir. İlhanlı Devletinin yıkılışına kadar bilgiler veren bu önemli eserin Topkapı sarayı, Süleymaniye Kütüphanesi Damat İbrahim Paşa Kitaplığı, Ayasofya, Nuruosmaniye, Viyana, Paris'te nüshaları bulunmaktadır. Eserin Birinci kısmı Kâşânî'nin eserinden hülâsa edilmiştir. Bu eseri aynı zaman da *Camiu't-Tevârih*'e bir zeyl olduğunu da bilinmektedir. Eser, Gazan Han'ın ölümüyle başlatılmış ve İlhanlı Devleti'nin yıkılış tarihine kadar gelişen olaylar anlatılmıştır. Ağırlıklı olarak Sultan Olcâyâtü ve Sultan Ebu Said dönemleri işlenmişse de Sultan Ebu Said'in ölümünden sonraki taht mücadeleleri de anlatılmaktadır.²³

Abdülcelil Işık, Hâfız-ı Ebrû'nun, *Zeyl-i Câmiu't-Tevârîh-i Reşîdî*'sinde Sultan Olcaytu ve Ebu Said Dönemlerine Dair Kayıtlar adı yüksek lisans tez çalışmasında çevirisini yapmıştır. Tez çalışmamız için oldukça önemli olan bu çeviriden faydalandık.²⁴

²⁰ Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler*, 303-304; Derya Örs, "Kâşânî, Abdullah b. Ali", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2002, XXV, 4-5.

²¹ Derya Örs, *Tarih-i Olcaytu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1992.

²² "Hâfız-ı Ebrû", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1997, XV, 89-90.

²³ "Hâfız-ı Ebrû",. 90.

²⁴ Abdülcelil Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun, Zeyl-i Câmiu't-Tevârîh-i Reşîdî'sinde Sultan Olcaytu ve Ebu Said Dönemlerine Dair Kayıtlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2012.

II. ARAPÇA KAYNAKLAR

El-Bidaye ve'n-Nihaye: İbn Kesir olarak bilinen bu eserin yazarının asıl adı Ebu'l-Fida İmadeddin İsmail b. Ömer Dimaşki'dir. Tarihçi ve hadisçi olarak tanınan İbn Kesir 1300 yılında Busra'da doğmuştur. Çocuk yaşta Dimaşk'a giden müellif 1373 tarihinde ölene kadar burada yaşadı.²⁵

İbn Kesir'in oldukça önemli olan bu eseri bir İslam Tarihi'dir. İnsanlığın yaradılışından başlayarak kendi yaşadığı döneme kadar olan olayları içermektedir. Toplamda on ciltten oluşmaktadır. Eser biyografiler bakımından zengin olup siyasi tarih açısından önemli bilgi içermektedir. İlhanlı-Memlûk ilişkileri açısından önemli bilgiler ihtiva etmektedir.²⁶

III. SEYAHATNAMELER VE COĞRAFİ ESERLER

İbn Fadlan Seyahatnamesi: Eseri kaleme alan İbn Fadlan hakkında bilgilerimiz son derece kısıtlı olmakla birlikte müellifimiz hakkındaki bilgilerimiz bu eserde vermiş oldukları ile sınırlıdır. Bağdat'ın meşhur ailelerinden ve Abbasi Divan el- İnşa'sında çalışan önemli kâtiplerden olmalıdır. 921 yılında Abbasi Halifesi el-Muktedir tarafından bugünkü Kazan'ın güneyinde bulunan Etil (Volga) Bulgarlarına gönderilen elçilik heyetinde bulunmuş, bu elçilik heyetinin Bulgar ülkesine giderken geçtiği İran, Maveraünnehir, Harezm, Oğuzlar, Peçenekler, Başkurtlar ile Bulgarlar arasında gördüklerini anlatan el-Rihle (Seyahatname) ile tanınmıştır.²⁷ İbn Fadlan bu eserinde geçtiği yerlerin coğrafyası, halkları, onların dinleri, hukukları, idare tarzları, sosyal durumları, adetleri hakkındaki gözlemlerini yansıtmıştır. Bu kapsamda Türk ve Moğol evlilik geleneklerine dair ele yazdığı gözlemleri çalışmamız açısından önem arz etmektedir.²⁸

Eserin Almanca tercümesi Zeki Velidi Togan tarafından 1939 yılında Leipzig'te, aynı yıl Kovalevsky tarafından Rusça tercümesiyle faksimile olarak Leningrad'ta basılmıştır. Daha sonra İngilizce, Macarca, Fransızca, Farsça, Japonca ve diğer bazı

²⁵ Erdoğan, *Hârezmşâh Alâeddin Muhammed Dönemi Siyasî Tarihi*,7.

²⁶ Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler*, 328.

²⁷ İbn Fadlan, *Seyahatname*, (Çev. Ramazan Şeşen), İstanbul 2016, 103.

²⁸ Konuş, *Selçuklular Bibliyografyası*, 61.

dillere tercüme edilmiştir. Ayrıca eserin Türkçe tercümesi 1975-1995 yılında Ramazan Şeşen tarafından İstanbul'da yayınlanmıştır.²⁹

Marko Polo Seyahatnamesi: Aslen Venedikli bir tüccar ailesinden olan Marko Polo, 10-15 yaşlarında babası ve amcasıyla beraber Uzak Doğu'ya (Çin-Hindistan) uzun bir seyahat yapmış ve 1271 yılındaki bu seyahat sırasında Trabzon'dan itibaren güney yolunu takip ederken bir kaç gün Sivas'ta kalmıştır. İstanbul'da ve Kırım'da ticaret yapan ailenin seyahatinin esas amacı gezdikleri bölgeler hakkında ticarî gözlemlerde bulunmaktır.³⁰

Marco Polo, Kubilay Han'ın huzuruna yaptığı yolculuğu esnasında Moğolları gözlemleyerek seyahatnamesinde bahsetmektedir. Konumuz açısından az bir bilgi içermesine rağmen eseri oldukça kıymetlidir. Ayrıca bu dönemde İran güzergâhı üzerinden seyahat ettiği için İlhanlı sultanları Argun, Baydu ve Gazan hakkında önemli bilgiler vermiştir.

İbn Battuta Seyahatnamesi: XIV. yüzyılda Türk, İslam dünyası ve Orta Asya coğrafyası üzerine yazılmış önemli bir seyahatnamedir. İbn Battuta hayatını bir gezgin olarak geçirmiş ve Hindistan ile Çin ülkelerinde kalmıştır. 1349 yılında ülkesine döndüğünde Sultan Ebu İnan el-Merînî tarafından kabul edilerek onun isteği üzerine eserini yazmaya karar verdi ve bu eser Muhammed b. Güney Kelbî tarafından kaleme alındı.³¹ Bu seyahatnamede gezi esnasında gördükleri, devlet gelenekleri, halkın inanışları hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Bu bağlamda bu eser tez çalışmamızda önemli bir yer tutmaktadır.

İbn Battuta'nın Seyahatnamesi XIX. yüzyıldan beri pek çok araştırmacı tarafından incelemiş ve hala da üzerinde çalışılmaktadır.³²

²⁹ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 104.

³⁰ Kemaloğlu, Muhammet, "Türkiye Selçuklu Tarihi Birinci Elden Kaynakları", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 3, Karabük 2013, 12.

³¹ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, İ. Parmaksızoğlu (Haz.), 1981, IV; A. Said Aykut, "İbn Battuta", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1999, XIX, 361-368.

³² C. Meilassoux, "L'tinéraire D'Ibn Battuta de Walata a Mali", *The journal of African History*, 13 (3), Cambridge University Press, 1972, 389-395.

BİRİNCİ BÖLÜM

OLCAYTU HAN DÖNEMİNE KADAR İLHANLI HÂKİMİYETİ

1.1. CENGİZ HAN VE İMPARATORLUĞU

12. yüzyılın başlarında Moğollar arasında henüz siyasî bir birlik mevcut değildi. Nitekim bugünkü Moğolistan'ın kuzeydoğusunda Onon ve Kerülen ırmakları civarında dağınık halde bulunan Kerait,³³ Nayman,³⁴ Merkit,³⁵ Tatar,³⁶ Oyrat,³⁷ ve Kıyat³⁸ adında Moğol kabileleri yaşıyordu ve bu kabilelerin merkezi teşkilatlanmış bir yapılanmaları yoktu. Moğolistan'ın siyasî teşekkülü bu şekilde iken Yesügey Bahadır'ın oğlu Temüçin,³⁹ 549-550/1155 yılında⁴⁰ Onon ırmağının kıyısında dünyaya geldi.⁴¹ Temüçin,

³³Keraitlerin tam coğrafyası tespit edilememekle birlikte birçok şarkiyatçı onların Selenga'nın güneyinde, yukarı Orhon, Tula ve Ongkin nehirleri üzerine yerleşmiş olan bir Türk ırkı kabul eder. L. Lıgetı, *Bilinmeyen İç Asya*, (Çev.: Sadrettin Karatay), TTK Basım Evi, Ankara 1986, 305; Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu Atilla-Cengiz Han-Timur*, (Çev.: Reşat Uzman), Ötüken Yayınları, İstanbul 2010, 219.

³⁴Kaynaklar tam olarak "Naymanların" Ubsa Nor'dan, Kara-İrtiş ve Zaysan Nor'a, diğer taraftan yukarı Selenga'ya kadar uzanan vadinin şimdiki Kobdo eyaletinde yaşadıklarını belirtmektedir. Ahmet Temir, "Moğol (veya Türk-Moğol) Hanlığı", *Türkler*, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 256; Ali Ahmetbeyoğlu, "Moğollar ve Komşuları", Kürşat Yıldırım (Ed.), *Türk Moğol Tarihi*, (ss. 83-89), Yeditepe Yay., İstanbul 2018, 85.

³⁵Merkitler, Selenga nehrinin orta ve aşağı taraflarında Baykal gölünün güney hududunda yaşamaktaydı. B.Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilatı*, (Çev.: Abdülkadir İnan), TTK Yay., Ankara 1995, 59-60; Temir, "Moğol (veya Türk-Moğol) Hanlığı", 256; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 220; Ahmetbeyoğlu, "Moğollar ve Komşuları", 85.

³⁶Tatar kavmine eski Türk kitabelerinde rastlanmaktadır. Kültegin kitabesinde "Otuz Tatar" adı ile Bilge Kağan Kitabesinde "Dokuz Tatar" olarak söz edilmektedir. Ayrıca Çin kaynaklarında Türk veya Moğol diye ayırmadan Tatarları (Ta-Ta) diye adlandırmışlardır. XI- XII yüzyıl da ise Tatarları; Ak Tatarlar, Kara Tatarlar, Yabani Tatarlar olarak sınırlara, yakınlık ve medeniyet durumlarına göre üçe ayrılmışlardır. W. Barthold, *Türk-Moğol Ulusları Tarihi*, (Çev.: Hasan Eren), TTK Yay., Ankara 2006, 17; V. V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi*, (Çev.: Hüseyin Dağ), Divan Kitap, İstanbul 2015, 166; Sebahattin Ağaladağ, "Moğol Devlet", *Türkler*, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 267; Temir, "Moğol (veya Türk-Moğol) Hanlığı", 257; Cevdet Gökalp, *Göktürk Devletinin Kuruluşundan Çingiz'in Zuhuruna Kadar Altaylarda ve İç Moğolistan'da Kabileler*, Sevinç Matbaası, Ankara 1973, 85-86; Mehmet Maksudoğlu, "Tatarlar: Moğol mu Türk mü", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (7), İstanbul 1997, 205-207.

³⁷Oyratlar, kendi içinde Hoşut, Cungar, Dorbut ve Torgavut adında dört kabileden oluşmaktadır. İktil Kurban, *Doğu Türkistan İçin Savaş*, TTK Basım Evi, Ankara 1995, 37.

³⁸Manghol-un Niuça Tobça'an (*Moğolların Gizli Tarihi*), (Ter.: Ahmet Temir), TTK Yayınları, Ankara 2016, 7-9; Ahmet Temir, *Moğolların Gizli Tarihine Göre Cengiz Han*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, 15; Ali Bademci, *Cengiz ve Yasası Timur ve Tüzükatı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2012, 31; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 221.

³⁹Yesügey Bahadır, "Temüçin" doğduğu sırada Tatarlar ile savaş halinde idi. Bu savaşta Tatarların "Temüçin-Üge" adında bir kumandanı öldürüldüğü için oğluna bu ismi vermiştir. *Gizli Tarih*, 19; *Moğolların Gizli Tarihçesi*, (Çev.: M. Levent Kaya), Kabcacı Yayıncılık, İstanbul 2011, 24; Abraham C. M. D'ohsson, *Moğol Tarihi*, Ekrem Kalan (Haz.), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014, 35.

⁴⁰Temüçin'in doğum tarihi hususunda kaynaklar muhtelif bir tarihler vermektedir. Kaynaklar 1155/62/67 tarihleri üzerinde ihtilaf halindedir. *Gizli Tarih*, 19; Temir, *Cengiz Han*, 18; George Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, (Çev.: Eşref Bengi Özbilen), Selenge Yayınları, İstanbul 2007, 35-36; D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 35; İlyas Kemaloğlu, "Büyük Moğol İmparatorluğu", Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu (Haz.),

dağınık halde bulunan kabileleritekrar birleştirerek Moğol boylarını etrafında topladı ve Naymanları yenerekbütün Moğolistan'ın hâkimiyetini elde etti.⁴²

Temüçin, Moğolistan'ı hâkimiyet altına alındıktan sonra 1206 yılında Onon ırmağının kenarında büyük bir kurultay düzenlendi ve dokuz parçalı beyaz bayraklı tuğ dikilerek, Temüçin “Çinggis Kağan”⁴³ unvanıyla “Han” ilan edildi.⁴⁴ Cengiz Han kurultaydan hemen sonra kabile sistemine ve inanç temelli bir yapıya dayanan teşkilatsız devlet düzeninde bazı düzenlemeler yaptı. En önemli düzenleme ise zaman içerisinde şekilleneneve “Cengiz Yasası”adı verilen kanunlardır.

Cengiz Han ilk olarak 1209 yılında Kansu bölgesi civarında Tibet ırkından olan Tangutları itaat altına aldı.⁴⁵ Ardından Kuzey Çin'de bulunan Cürçet krallığına karşı sefere çıktı.⁴⁶ Cengiz Han, Çin generali Ta-şi'yi bozguna uğrattı ve Çin Seddi'nin

Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları, (ss. 11-28), Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, 28; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 228.

⁴¹ B.Y. Vladimirtcov, *Cengiz Han*, (Çev.: Hasan Ali Ediz), MEB Yay., İstanbul 1950, 13; *Gizli Tarih*, 19; Temir, *Cengiz Han*, 18; D'ohsson, *Moğol Tarihi*,35; Mustafa Kafalı, “Cengiz Han”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1993, VII, 367; Saadettin Y. Gömeç, *Türk Tarihinde Çingizliler*, Berikan Yayınevi, Ankara 2017, 7; Oğuzhan Cengiz, *Cengizhan*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2016, 9; W. Barthold, “Cengiz Han”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1993, III, 91; Tuncer Gülensoy, “Moğolların Gizli Tarihi, Altan Topçı, Defter-i Çingiz-Nâme, Cengiz-Nâme ve Anonim Şibanî-Nâme'ye Göre Cengiz Han'ın Soy Kütüğü”, *Türkoloji Araştırmaları*, II, 2007, 257-275.

⁴² Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 50-51; Temir, *Cengiz Han*, 63; Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, 42; Kemaloğlu, “Büyük Moğol İmparatorluğu”, 33; Ağaldağ, “Moğol Devleti”, 269; Ali Bademci, *Cengiz Han (Devleti-Nesli-Türklüğü)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017, 61-64.

⁴³ Temüçin'e hükümdar olduktan sonra verilen “Cengiz Kağan” unvanının Moğolca yazımı “Çinggis”dir. Moğolcadan Türkçeye geçen sözlerin sonundaki “s” sesi “z” ye dönüşmüştür. Baştaki “c” harfi de Moğolcada “ç” harfi olarak yazılmaktadır. Bu sebeple Türkiye Türkçesinde, Farsçanın etkisiyle “Çingiz-Çingiz- Çingiz- Çingiz- Cengiz” olarak kullanılmaktadır. P. Pelliot, W. Barthold, B. Vladimirtcov ve Osman Turan gibi araştırmacılar Cengiz adının menşei ve manası hakkında şimdiye kadar birçok fikirler ileri sürmüşlerse de bu konu hakkında ittifak söz konusu değildir. Osman Turan, “Çingiz Han Adı Hakkında”, *Belleten*, V (19–20), Ankara 1941, 262–263; İbrahim Kafesoğlu, “Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Han Meselesi”, *Tarih Dergisi*, 5 (8), 1953, 105-136; Temir, *Cengiz Han*, 13-14; Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 3; Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, 44.

⁴⁴ *Gizli Tarih*, 134-135; Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 53; Temir, *Cengiz Han*, 71-72; Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, 43-44; D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 52; Peter B. Golden, *Dünya Tarihinde Orta Asya*, (Çev.: Yahya Kemal Taştan), Ötüken Yayınları, İstanbul 2015,129; Bademci, *Cengiz Han*, 72; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 247; Ağaldağ, “Moğol Devleti”, 269; Temir, “Moğol (veya Türk-Moğol) Hanlığı”,258; Milton Rugoft, *Marco Polo Doğu Batı Kaynaklarında Çin Seyahati*, (Çev.: Hande Loddo), Kaktüs Yay., İstanbul 2003, 81; Kafalı, “Cengiz Han”, 368; Barthold, “Cengiz Han”, 93; Kemaloğlu, “Büyük Moğol İmparatorluğu”, 33; J. Paul Roux, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, (Çev.: Lale Arslan Özcan), Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2014, 293-294.

⁴⁵ Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 71;Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 258; Jean Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Aykut Kazancıgil- Ayşe Bereket), Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2011, 157-160; Ağaldağ, “Moğol Devleti”, 269; Kafalı, “Cengiz Han”, 368.

⁴⁶ Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 72; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 259; Barthold, “Cengiz Han”, 94; Ağaldağ, “Moğol Devleti”, 270.

arkasında bulunan toprakları ele geçirdi.⁴⁷ 1214 yılının başlarında Pekin Moğolların eline geçti.⁴⁸ Çin hükümdarının düşmanca faaliyetleri sebebiyle Cengiz Han, 1215 yılında tekrar Çin İmparatorluğu üzerinesefereçikti. Otoritesini sağladıktan sonra 1216 yılında Kerülen ıkenarındaki karargâhına dönerek ordusunun büyük bir kısmını Çin'den çekti.⁴⁹

Cengiz Han, Çin seferinden döndükten sonra yönünü batıya çevirerek Cebe Noyanı, Naymanlı Küçlög (Güçlük) üzerine gönderdi.⁵⁰ Naymanların, Cengiz Han'a yenilmesinden sonra Küçlög, Yedisu bölgesine kaçtı ve Karahıtay hükümdarı Gür Han sığındı.⁵¹ Küçlög daha sonra Gür Han'ın yönetimine başlayan isyanlardan faydalanarak Balasagun üzerine yürüdü⁵² ve 1213 yılında kendini "Gür Han" ilan etti.⁵³ Yönetimi eline aldıktan sonra Budizm'i benimseyen Küçlög, bölgede dinî baskı uygulayarak Müslümanları öldürttü ve onları Budist olmaya zorladı.⁵⁴ Karahıtay halkı, 1218 yılında bölgeye gelen Moğolları kurtarıcı gördüler ve Küçlög'e karşı Moğollarla iş birliği yaptılar. Küçlög, Yedisu civarında Moğolları durdurmaya çalıştıysa da başarılı olamadı ve Kaşgaristan'a kaçtı.⁵⁵ Cebe Noyan askerleri tarafından yakalanan Küçlög burada öldürüldü. Böylece Karahıtay toprakları Moğol İmparatorluğuna katıldı. Moğol Devleti batıya yapmış olduğu bu girişimle Harezmi İmparatorluğuyla komşu durumuna geldi.⁵⁶

Cengiz Han'ın 1215 Pekin Savaşından sonra elde ettiği başarı, Harezmişah Devletini yakından ilgilendirmekteydi. Moğol İmparatorluğunun Çin'i fethettiğini öğrenen Harezmişah, haberin doğruluğunu öğrenmek hem de Moğollar hakkında bilgi

⁴⁷ Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 76; D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 68.

⁴⁸ Barthold, "Cengiz Han", 94. Moğollar şehri işgal ederek insanları katlettiler ve şehri yakıp yıktılar. "Cengiz Han'ın ordusu tarafından Çin'de ve bilhassa Pekin'de yapılan vahşet, toprak üstünde çürüyen ceset parçaları, insan kemikleriyle kaplı tarlalar, bu ceset yığınlarından çıkan salgın hastalıklarla kaplı idi." Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 263.

⁴⁹ Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 79-80; Temir, *Cengiz Han*, 9; Ağaldağ, "Moğol Devleti", 270; Bademci, *Cengiz Han ve Yasası*, 68.

⁵⁰ Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 86; Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, 50; Bademci, *Cengiz Han ve Yasası*, 69; Roux, *Orta Asya Tarih*, 295.

⁵¹ Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 266; Ağaldağ, "Moğol Devleti", 270.

⁵² Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, (Çev.: Mürsel Öztürk), TTK Yay, Ankara 2013, 107; D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 80; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 266-267; Ağaldağ, "Moğol Devleti", 270.

⁵³ Golden, *Orta Asya*, 132.

⁵⁴ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 108-109; D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 81; Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi*, 171-172; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 267-268; Ağaldağ, "Moğol Devleti", 270; Golden, *Orta Asya*, 132; Bademci, *Cengiz Han ve Yasası*, 66.

⁵⁵ Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 87; D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 81; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 266.

⁵⁶ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 110; Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, 53; D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 81; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 268; Ağaldağ, "Moğol Devleti", 270.

almak için Cengiz Han'a bir elçilik heyeti gönderdi.⁵⁷ Cengiz Han elçilerle yaptığı görüşmede kendisinin doğunun hükümdarı olduğunu, Harezmsah'ın ise batının hükümdarı olduğunu belirterek “*Dünyanın imarı ticaretle olur. Onun için aramızdaki ticari münasebetleri geliştirelim*” dedi.⁵⁸ Bu görüşmeden sonra Cengiz Han da Sultan Muhammed'e bir elçilik heyeti gönderdi ve dostluk arzusunu bildirdi.⁵⁹ Cengiz Han, Harezmsah Devleti ile kurduğu dostluk ilişkileri neticesinde 1218 yılında ikinci bir elçilik heyeti ve ticaret kervanı gönderdi.⁶⁰

Sultanı Muhammed ile Moğol elçilerinin görüşmesinden sonra Cengiz Han tarafından gönderilen ticaret kervanı⁶¹ Otrar bölgesinde soyularak, tüccarların tamamına yakını Harezmsah valisi İnalçık emriyle öldürüldü.⁶² Cengiz Han bu hadiseyi öğrendiği vakit, Harezmsah Muhammed'e Otrar valisinin teslimi için tekrar bir elçilik heyeti gönderdi. Fakat Harezmsah Muhammed gelen elçiyi öldürterek yanındakilerin sakalı kestirdi.⁶³ Bu hadise üzerine Cengiz Han batı seferi hazırlıklarına başladı.⁶⁴

⁵⁷ Temir, *Cengiz Han*, 93; Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 89; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Çev.: H. Dursun Yıldız), TTK Yay., Ankara 1990, 419; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmsahlar Tarihi*, TTK Yay., Ankara 2000, 230-231; Ağaladağ, “Moğol Devleti”, 271.

⁵⁸ Temir, *Cengiz Han*, 93.

⁵⁹ Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 91; Kafesoğlu, *Harezmsahlar Tarihi*, 233; Aydın Taneri, *Harezmsahlar*, TDV Yay., Ankara 1993, 40; H. Ahmet Özdemir, “Cengiz İstilas”, *Türkler*, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 313.

⁶⁰ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 117-118; Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 91; Temir, *Cengiz Han*, 94; Ağaladağ, “Moğol Devleti”, 271. Bu elçilik heyeti Türklerden ibaret olup heyetin başında Harezmli Mahmud Yalvaç, Buharalı Ali Hoca ve Otrarlı Yusuf bulunmaktaydı. Barthold, *Türkistan*, 421; Kafesoğlu, *Harezmsahlar Tarihi*, 232-233; D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 93; Roux, *Orta Asya Tarih*, 295-296.

⁶¹ Kaynaklara göre kervanın başında Ömer Hoca Utrari, Hammal Meragi, Fahreddin Dizeki Buhari, ve Emineddin Herevi bulunmaktaydı. Bu tüccarların yanında altın, gümüş, Çin ipekleri, kumaş, kunduz, samur kürkleri ve diğer mallarla birlikte yüklü 500 deve vardı. Ayrıca kervanın yaklaşık 450 kişi olduğu ve Otrar hadisesini Cengiz Han'a bildiren Ukana'nın da bu kervanda yer aldığı bilinmektedir. Barthold, *Türkistan*, 422; Kafesoğlu, *Harezmsahlar Tarihi*, 234-235; Barthold, “Cengiz Han”, 96; Bademci, *Cengiz Han ve Yasası*, 73; Ağaladağ, “Moğol Devleti”, 271; Özdemir, “Cengiz İstilas”, 313.

⁶² Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 117-118; Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 9; D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 95; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 270-71; Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi*, 172-173; Kemaloğlu, “Büyük Moğol İmparatorluğu”, 34-35; Temir, “Moğol (veya Türk-Moğol) Hanlığı”, 259.

⁶³ Devletlerarası sakal kesme cezası çok eski geleneklere dayanmaktadır. Elçilerinin sakallarının kesilmesi o devleti küçük görmek ve hakaret etmekle eşdeğerdi. Nitekim bu usul sadece Türk ve Müslüman devletlere özgü bir yöntem değildir. Bizans devletinde de bu yöntem kullanılmıştır. Temir, *Cengiz Han*, 94; Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 91; Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, 56; Taneri, *Harezmsahlar*, 40; Bademci, *Cengiz Han ve Yasası*, 74-75; Ağaladağ, “Moğol Devleti”, 271.

⁶⁴ Temir, *Cengiz Han*, 94; Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 92; Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, 56; Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi*, 172-173; H. Ahmet Özdemir, “Moğol İstilasının Sebepleri”, *Türkler*, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 298-306; Fatih Güzel, “Moğol İstilasında Halifa Nâsir li-Dinîllah'ın Rolü”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 2015, 142-158; Mustafa Hizmetli, “Moğol İstilas Karşısında Abbasi Halifelerinin İslam Birliği Siyaseti”, *International Journal of Cultural and Social Studies*, 3 (2), 2017; 353-359.

Cengiz Han, 1219 yılında Otrar şehrine gelerek muhasaraya başladı.⁶⁵ Burada büyük bir direnişle karşılaşınca oğulları Çağatay ve Ögedey'i kuvvetleriyle birlikte Otrar'ın muhasarası için bıraktı.⁶⁶ Cengiz Han kuvvetlerinin bir kısmını Cuci kumandasında Sir Derya bölgesinin aşağı kısmına, küçük bir kuvveti ise yukarı kısmına gönderdi.⁶⁷ Kendisi ise küçük oğlu Tuluy ile Buhara üzerine yürüdü.⁶⁸ Harezşah Muhammed'in bıraktığı garnizonlar şehri savunmayı bırakınca, Buhara halkı teslim olmaya karar verdi.⁶⁹ Buhara alındıktan sonra şehir boşaltılarak yağmalandı. Tüccarlar ve zanaatkârlar Moğolların hizmetine alınarak halkın geri kalan kısmı kaderine terk edildi ya da katledildi.⁷⁰ Bu arada beş ay süren Otrar muhasarası neticesinde şehir alındı ve Vali İnalçık korkunç bir ölümle cezalandırıldı.⁷¹

Cengiz Han, Buhara'yı muhasara ettikten sonra Semerkant üzerine yürüdü ve şehir Moğollar tarafından alındı.⁷² Ardından Hocend şehri kuşatıldı. Maverâünnehir tamamen Moğolların eline geçince Cengiz Han, Horasan'a yöneldi. Cuci, Çağatay ve Ögedey, Ürgenç⁷³ üzerine gönderdi ve şehir ele geçirildi.⁷⁴ Böylece asker ve kalelerini kaybeden Harezşah Muhammed, oğlu ile birlikte güneye kaçmaya başladı. Cengiz Han bunun üzerine Harezşah Muhammed'i takip etmesi için en önemli kumandanlarından Cebe Noyan, Sübodey Bahadır ve Toğuçar Bahadır'ı gönderdi.

⁶⁵ Temir, *Cengiz Han*, 94; Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, 57-58; Taneri, *Harezşahlar*, 41.

⁶⁶ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 121; Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 96; Barthold, *Türkistan*, 431; Kafesoğlu, *Harezşahlar Tarihi*, 253; Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, 57-58, Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 271; Özdemir, "Cengiz İstilası", 315; Roux, *Orta Asya Tarihi*, 296.

⁶⁷ Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 96; Barthold, *Türkistan*, 432; Kafesoğlu, *Harezşahlar Tarihi*, 253.

⁶⁸ Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi*, 432; D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 100; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 271.

⁶⁹ Minhac-ı Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî: Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*, (Çev.: Mustafa Uyar), Öteken Yayınları, İstanbul 2016, 56-57; Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 96; Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, 58; D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 104; Özdemir, "Cengiz İstilası", 316; Ağaldağ, "Moğol Devleti", 272; Kafalı, "Cengiz Han", 368; Nagihan Güler, "Cengiz Han'ın Maverâünnehir Zaptı (1220)", *Anasay*, I, 2017, 21-27.

⁷⁰ Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 97; D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 106- 108; Kafesoğlu, *Harezşahlar Tarihi*, 254-255; Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, 58.

⁷¹ Cengiz Han'ın emri ile Semerkant'a canlı getirilen İnalçık'ın kulağı ve gözlerine gümüş eritilip akıtıldı. D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 100-101. Kaynaklarda Otrar en çok mücadele eden şehirlerden biri olarak gösterilmektedir. Ayrıca çok büyük katliamlar da yaşanmıştır. Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 122; Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 97; Kafesoğlu, *Harezşahlar Tarihi*, 254-255.

⁷² Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 143-147; Barthold, *Türkistan*, 437-439; Bademci, *Cengiz Han*, 226-228; Güler, "Maverâünnehir Zaptı (1220)", 27-31.

⁷³ Kaynaklarda bu şehrin adı "Curcaniye, Gürgenç, Urcend" olarak da yazılmaktadır. Aydın Taneri, "Gürgenç", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1996, XIV, 321-323.

⁷⁴ Temir, *Cengiz Han*, 96; Kafesoğlu, *Harezşahlar Tarihi*, 273-274; Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, 59; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 272.

Harezmşah, Hazar Denizi civarındaki bir adaya kaçtı. Ancak adaya vardıktan kısa bir süre sonra hastalanarak öldü.⁷⁵

Harezmşah Muhammed'in oğlu Celaleddin kaçarak Gazne'ye geldi ve burada Cengiz Han'a karşı kuvvet toplamaya başladı.⁷⁶ Cengiz Han, Celaleddin'e karşı kumandanlarından Şigi Kutuku Noyan'ı gönderdi.⁷⁷ Şigi Kutuku'yu, Celaleddin'e mağlup olunca 1221 yılının sonlarına doğru Cengiz bütün kuvvetlerini toplayarak Celaleddin'in üzerine yürüdü. Sind nehri yakınlarında olan bu savaşta Celaleddin ağır bir yenilgi aldı.⁷⁸

Tuluy, Horasan'a giderek Merv, Nişabur ve Herat'ı kısa zamanda fethedip kendine verilen görevi yerine getirdi. Bu başarısından sonra Hindistan ve Tibet'e yönelmeyi düşünse de vazgeçti.⁷⁹

Cengiz Han'ın, iki önemli kumandanı Irak-ı Acem diyarına yönelerek Hemedan, Erbil, Tebriz ve Beylekan bölgesinde ciddi tahribatlar yaptılar. Ardından Azerbaycan'ın önemli merkezlerinden olan Meraga şehrini aldılar.⁸⁰ Moğol kumandanı Cebe Noyan ve Sübodey Bahadır, Kafkas üzerinden Güney Rus bozkırlarına girerek Çerkez ve Lezgileri yenilgiye uğrattı.⁸¹ Ardından Kıpçaklar ile savaşarak onları da mağlup ettiler. 1223 yılında Kıpçak ve Rus Knezliği anlaşarak Moğollara saldırdı. Don Irmağı civarında Kalka'da yapılan bu savaşta Moğol ordusu önemli bir başarı kazandı.⁸² Cengiz Han'ın Harezmşahlar üzerine başlattığı bu sefer büyük bir harekâta dönüşmüş ve Orta Asya Moğol hâkimiyetiyle neticelenmiştir.

Cengiz Han 1226 yılında, Harezm seferinde kendisine yardım etmeyen Tangutlar üzerine sefer çıktı. Savaşın başında attan düşerek yaralandı buna rağmen savaşa devam

⁷⁵ Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 98; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 273; Bademci, *Cengiz ve Yasası*, 83-84; Ağaldağ, "Moğol Devleti", 273.

⁷⁶ Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 100; Barthold, *Türkistan*, 445; Bademci, *Cengiz ve Yasası*, 88.

⁷⁷ *Gizli Tarih*, 182; Temir, *Cengiz Han*, 96; Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 100-101.

⁷⁸ Temir, *Cengiz Han*, 96; Vladimirtcov, *Cengiz Han*, 101-102; D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 129-134; Bademci, *Cengiz ve Yasası*, 89; Kemaloğlu, "Büyük Moğol İmparatorluğu", 35.

⁷⁹ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 163-177; *Gizli Tarih*, 183; Temir, *Cengiz Han*, 97; Barthold, *Türkistan*, 471-472; Kafalı, "Cengiz Han", 368; Özdemir, "Cengiz İstilas", 319.

⁸⁰ D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 139-140; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 273; Bademci, *Cengiz Han*, 261.

⁸¹ Temir, *Cengiz Han*, 185; Bademci, *Cengiz ve Yasası*, 92-93; Mehmet Coğ, "Ortaçağ'da Kafkasya Havzasında Kıpçaklar", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, IX, Trabzon 2015, 66-67.

⁸² Temir, *Cengiz Han*, 97; D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 144-146; Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, 58-59; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 279-280; Bademci, *Cengiz Han*, 268; Coğ, "Kafkasya Havzasında Kıpçaklar" 66-67; Kemaloğlu, "Büyük Moğol İmparatorluğu", 36.

etti. Moğollar bu savaşta Tangutları mağlup etti, ancak Cengiz Han 4 Ramazan 624/18 Ağustos 1227 yılında vefat etti.⁸³

Cengiz Han öldükten sonra Ögedey, 1229 yılında Kerülen ırmağı kenarında yapılan kurultayda “Kağan” unvanıyla hükümdar oldu.⁸⁴ Ögedey Kağan ilk olarak Cengiz Han döneminde tamamlanamayan Çin seferini tamamlayarak Kuzey Çin bölgesini Moğol İmparatorluğu topraklarına kattı (1231-1235).⁸⁵ Ardından 1236 yılında Kore’ye başarılı seferler düzenledi. Aynı zamanda Curmagun Noyan’ı, Celaleddin Harezmsah üzerine İran’a gönderdi.⁸⁶ Bu dönemde Kafkasya’da iktidarını sağlamlaştıran Celaleddin, Kirman, Irak-ı Acem ve Azerbaycan’ı da içine alan batı İran hükümdarı olmuştu.⁸⁷ Fakat 1230 Yassıçemen Savaşı’nda⁸⁸ Alaeddin Keykubad’a yenilmesi gücünü kaybetmesine sebep oldu. Curmagun Noyan 1231 yılında Celaleddin Harezmsah üzerine yürüyerek ordusunu Diyarbakır bölgesinde hezimete uğrattı.⁸⁹ Böylece Moğollar için Harezmsah tehlikesi ortadan kalktı.⁹⁰ Curmagun Noyan ardından Gürcistan’a girerek Ermenistan’a zapt etti. 1233 yılında Gence’yi kuşatarak Gürcistan’ı ele geçirdi.⁹¹ Doğuda ve batıda kazanılan bu başarıların ardından Anadolu Selçuklu

⁸³ Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, II, (Çev.: Ömer R. Doğrul), TTK Basımevi, Ankara 1987, 522-523; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 220-281. “Moğolların Gizli Tarihi” adlı eserde Cengiz Han’ın ölümü şöyle belirtilmektedir: “Çinggis-hahan, domuz yılında (1227) Tanrıya yükseldi. Onun ölümünden sonra, Tang’ut halkından alınan şeylerin çoğu Yesui Hatun’a verildi.” Temir, *Cengiz Han*, 190; Temir, *Cengiz Han*, 102; Roux, *Orta Asya Tarih*, 300.

⁸⁴ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 525-526; J. Paul Roux, *Türklerin Tarihi (Pasifikten Akdenize 2000 Yıl)*, (Çev.: Aykut Kazancıgil-Lale Arslan Özcan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008, 280; Ganizhamal Kushenova, *Ögedey Kaan Devrinde Türkistan ve Maveraiünnehir*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, 39; Dinçer Koç, “Cengiz Han Sonrasında Moğollar”, Kürşat Yıldırım (Ed.), *Türk Moğol Tarihi*, (ss. 151-168), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, 154.

⁸⁵ Temir, *Cengiz Han*, 104; D’ohsson, *Moğol Tarihi*, 175-181; Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, 65-66; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 292-294; Koç, *Moğollar*, 154.

⁸⁶ el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 112; Faruk Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü (Selçuklu Araştırmaları Dergisi)*, I, Ankara 1970, 1; Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, 66; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 296; Kemaloğlu, “Büyük Moğol İmparatorluğu”, 39; Bademci, *Cengiz ve Yasası*, 98.

⁸⁷ Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 296.

⁸⁸ Emine Uymaz, *Sultan I. Alaeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, TTK Yay., Ankara 2003, 47-67; Önder Kaya, “Yassıçemen Savaşında Türkiye Selçuklu-Eyyûbî İttifakı”, *II Ulusal I. Alâeddin Keykubad ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, Konya 2008, 317-328.

⁸⁹ Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, 2-3; Osman Gazi Özgüdenli, “Ögedey”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2007, XXXIV, 21; Özgüdenli, “Ögedey”, 21; Koç, *Moğollar*, 154.

⁹⁰ el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 112;-114; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 297; Kushenova, *Türkistan ve Maveraiünnehir*, 52; Kemaloğlu, “Büyük Moğol İmparatorluğu”, 39.

⁹¹ Berthold Spuler, *İran Moğolları (Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1235)*, TTK Basımevi, Ankara 2011, 45-46; Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, 3; Ömer Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi (Güney Kafkasya 1220-1346)*, Kitapevi Yay., İstanbul 2005, 46-62.

Sultan'ı Alaeddin Keykubad'a yarlık göndererek tabi olmasını istedi. Sultan Alaeddin Keykubat Moğollara tabi olmak zorunda kaldı.⁹²

Ögedey Kağan, Irak-ı Acem, Ermeni Krallığı ve Gürcü topraklarını ele geçirdikten sonra yönünü Doğu Avrupa'ya çevirdi. Bu sebeple büyük bir ordu hazırladı. Ordunun başkumandanı olarak Batu'yu görevlendirirken onun yanında Sübetay'ı gönderdi.⁹³ Ayrıca bu sefer için Buri, Güyük, Mengü ve Kokoşay'ı da büyük bir ordu ile Doğu Avrupa'ya yolladı.⁹⁴ Batu ve Moğol Prensleri komutasındaki bu ordular 1236 yılından başlayarak 1241 yılına kadar Doğu Avrupa'da Deşt-i Kıpçak bölgesini hâkimiyet altına aldılar.⁹⁵ İdil Bulgarları Devleti'ni mağlup ederek Rostov, Vladimir, Volgai Suzdal, Oka ve Kiev gibi Rus Knezliklerinin siyasî varlıklarına son vererek Moskava'yı ele geçirdiler.⁹⁶ Moğol ordusunun Avrupa'da ilerlemesi devam ederken 1241 yılında Ögedey Kağan vefat etmiş ve "Han" seçimi sebebi ile Batu'nun Karakurum'a geri dönmesi gerektiği için sefer durdurulmuştur.⁹⁷

1241 yılında Ögedey Kağan'ın ani ölümü ile Moğol İmparatorluğunda taht sorunu yaşandı. Ögedey Kağan ölmeden önce torunu Şiremun'un tahta çıkmasını istemişti.⁹⁸ Ögedey Kağan'ın eşi Töregene Hatun⁹⁹ ve Çağatay Devleti ise Güyük'ün tahta çıkmasından yanındı.¹⁰⁰ Moğol İmparatorluğunda taht mücadelesi sürdüğü 1241-1246 yılları arasında Töregene Hatun Naib sıfatıyla imparatorluğu idare etti. Töregene Hatun,

⁹² İbn Bibi, *el-Evamirül- Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçukname)*, I, (Çev.: Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996, 448-451; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 6; Özgüdenli, "Ögedey", 21; Koç, *Moğollar*, 154; Osman Çetin, "Sultan I. Alâeddin Keykubad ve Selçuklu-Moğol Münasebetleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (4), Bursa 1992, 109-115; Abdullah Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", *EÜSBED*, 6 (2), Erzincan 2013, 297; Züriye Çelik, *Moğol İstilas ve Türkiye Selçuklu Devleti*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014, 46-48.

⁹³ D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 198; İsmet Konak, "Moskava Knezliği'nin Bağımsızlığa Geçişinde Türk-Moğol Dünyasının Rolü", *Türkiyat Mecmuası*, XXII, İstanbul 2012, 102-103; Cihan Yalvar, "Deşt-i Kıpçak'ta Moğol Hâkimiyeti ve Kuman-Kıpçaklar", *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Dergisi*, 2 (1), İstanbul 2018, 18.

⁹⁴ D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 198; Türkkaya Ataov, "Rusya'da Moğol İstilas ve Etkileri", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24 (2), Ankara 1969, 2.

⁹⁵ Yalvar, "Deşt-i Kıpçak'ta Moğol Hâkimiyeti", 19-20; Ergin Ayan, "Moğol Devri Avrupalı Seyyahlara Göre Karadeniz'in Kuzeyi", *Karadeniz Araştırmaları*, XXX, Ordu 2011, 43-70; Koç, *Moğollar*, 155.

⁹⁶ D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 199-201; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 300; Ataov, "Rusya'da Moğol İstilas, 2-3; Konak, "Moskova Knezliği'nin Bağımsızlığa Geçişinde Türk-Moğol Dünyasının Rolü", 103;

⁹⁷ Barthold, *Türkistan*, 507.

⁹⁸ Ganbat Lkhundev, *XIII-XV Yüzyıllar Arasında Türk-Moğol Halklarının Sosyo-Kültürel Tarihi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013, 12; Kemaloğlu, "Büyük Moğol İmparatorluğu", 41.

⁹⁹ Kaynaklarda "Töregene- Turakina- Turağına" olarak geçmektedir.

¹⁰⁰ D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 220; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 299; Kemaloğlu, "Büyük Moğol İmparatorluğu", 41; Koç, *Moğollar*, 155.

Curmagun Noyan'ı İran bölgesine, Baycu Noyan'ı Anadolu'ya tayin etti.¹⁰¹ Baycu Noyan göreve geldiği dönemde Anadolu Selçuklu Devleti, Baba İshak¹⁰² ayaklanması ve etkileri ile uğraşmaktaydı. Bu durumu fırsat bilen Baycu Noyan 1242 yılında Erzurum'u zapt etti.¹⁰³ 1243 yılında ise büyük bir kuvvetle batıya doğru ilerleyerek Sivas'a vardı. 3 Temmuz 1243 yılında Köseadağ civarında yapılan savaşta Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev'i mağlup etti. Ardından Sivas ve Kayseri'yi yağmalayarak Mugan bölgesine geri döndü.¹⁰⁴

Töregene Hatun 1246 yılında kurultayı toplayarak naipliği bırakınca tahta Güyük çıktı.¹⁰⁵ Güyük Han 1246-1248 yılları arasında tahta kalarak genellikle arî işlerle ilgilendi. 1248 yılında Güyük Han aniden vefat edince naiplik görevini Oğul Kaymış üstlendi. 9 Rebiyülâhır 649/1 Temmuz 1251 Cumartesi günü kurultay toplanarak Tuluy'un oğlu Mengü büyük kağan seçildi.¹⁰⁶ Mengü, 1253 yılında askerî seferler için tekrar bir kurultay düzenledi. Kurultay neticesinde Çin'den ibaret olan doğu tarafına ortanca kardeşi Kubilay'ı gönderirken, küçük kardeşi Hülagü'yü batı vilayetlerine gönderdi.¹⁰⁷ Hülagü'nun Orta Doğu'ya gönderilmesinin asıl amacı Moğol hâkimiyetini resmileştirmektir. Böylece İlhanlı Devletinin temeli atıldı.

¹⁰¹Mehmet Özmenli, "Çingiz Han'ın Komutanlarının Kars Şüregel'deki Egemenliği", Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, VI, Giresun 2010, 93; Kemalöglü, "Büyük Moğol İmparatorluğu", 41.

¹⁰² Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*, TTK Yay., Ankara 2009, 63-69; Çelik, *Moğol İstilas ve Türkiye Selçuklu Devleti*, 77-82.

¹⁰³ Müverrih Vardan, *Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)*, (Çev.: Hrant D. Andreasyan), İstanbul 1934, 228; A. G. Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Çev.: İlyas Kamalov), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017, 66; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 9; Erkan Göksu, "Türkiye Selçuklu Ordusundaki Frenk Ücretli Askerler ve Babaîler İsyanı'nın Bastırılmasındaki Roller", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 74, 2015, 211-133; Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 300; Kemalöglü, "Büyük Moğol İmparatorluğu", 41.

¹⁰⁴ Faruk Sümer, "Köseadağ Savaşı", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2002, XXVI, 272-273.

¹⁰⁵ el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî* 140-142; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 546; Spuler, *İran Moğolları*, 51; D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 223; Barthold, *Türkistan*, 511; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 305; Roux, *Türklerin Tarihi*, 280; Lkhundev, *Türk-Moğol Halklarının Sosyo-Kültürel Tarihi*, 13; Kemalöglü, "Büyük Moğol İmparatorluğu", 42.

¹⁰⁶ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 553; Spuler, *İran Moğolları*, 56-57; Barthold, *Türkistan*, 518; Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi*, 199; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 310; Lkhundev, *Türk-Moğol Halklarının Sosyo-Kültürel Tarihi*, 13; Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255*, Peter Jackson-David Morgan (Ed), (Çev.: Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2010, 176-256.

¹⁰⁷ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 556; Spuler, *İran Moğolları*, 59; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 11; Golden, *Orta Asya*, 136; İlyas Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003, 17; Roux, *Türklerin Tarihi*, 280; Gömeç, *Çingizliler*, 13.

1.2. OLCAYTU HAN DÖNEMİNE KADAR İLHANLILAR

1.2.1. Hülagü Han Dönemi (1256-1265)

Hülagü, Cengiz Han'ın en küçük oğlu Tuluy ve eşi Sorgaktini'nin oğludur.¹⁰⁸ Annesi Sorgaktini, Hülagü'nün çocukluğunda Uygur Türklerindeniyi bir eğitim almasını sağladı.¹⁰⁹

Mengü Kagan, Moğol İmparatorluğu tahtına oturduğu zaman otoriteyi yeniden sağlamak için kardeşi Hülagü'yü "İlhan" unvanıyla¹¹⁰ Batı Seferi'ne gönderdi.¹¹¹ Batı'yasefere çıkan Hülagü'nün üç önemli görevi bulunmaktaydı. Bu görevler, Ön Asya'daki Moğol hâkimiyetinin önünde tehdit olan İsmaililer,¹¹² Abbasi Halifeliği ve Memlük Devletleri'nin itaat altına alınmasıydı.¹¹³

Hülagü, Ön Asya'ya gitmek için Zilhicce 650/Şubat 1253 yılının sonlarına doğru hareket geçti.¹¹⁴ İlk olarak 1254 yılında Maverâünnehr'e geldi. Ardından Ceyhun'u geçerek Belh bölgesinin doğusunda kalan Safurkan civarında konakladı. Bu esnada Hülagü'nün öncü birlikleri Ketbuga Noyan kumandasında İsmaililer'in kalelerini kuşatmaya başladı.¹¹⁵ Türklerin ve Taciklerin de katılması ile ordusu iyice güçlenen Hülagü, Tun şehrini zapt ederek ilerledi. Zave ve Havf bölgesindeki kaleler yıkıldı; Mihrin Kalesi alındı. Hülagü, Zave ve Havf mevkiine geldiğinde rahatsızlanmasızüzerine

¹⁰⁸ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, (Çev.: İsmail Aka-Mehmet Ersan-Ahmad Hesamipour Khelejani), TTK Yay., Ankara 2013, 3; Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2017, 121; Hayrunnisa Alan, "İlhanlılar", Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu (Haz.), *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, (ss. 150-179), Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, 159.

¹⁰⁹ Bahaeddin Ögel, *Sino-Turcica: Cengiz Han ve Çin'deki Hanedanın Türk Müşavirleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2002, 75-115.

¹¹⁰ "İlhan" genel anlamda "tabî" veya "boyun eğmiş" han manasına gelmektedir. İlhan, ilk defa 1259-60 yıllarına ait sikkelerde görülmekte ve İlhanlı Devleti'ni kuran Hülagü'nün unvanlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Reuven Amitai-Preiss, "İlhan Unvanının Moğollar Arasında İlk Kullanımına Dair Tespitler", (Çev.: Mustafa Uyar), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 29 (2), 2014, 645-656.

¹¹¹ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 488; el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 156; Spuler, *İran Moğolları*, 59; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 130; Alan, "İlhanlılar", 160.

¹¹² İsmaili Devleti, Fatimilerin İran bölgesindeki yapılanmasının bir koludur. Hasan Sabbah tarafından Alamut Kalesi merkez olmak üzere Horasan ve çevresindeki sarp kalelerde konuşlanan bir teşkilat yapısı içerisinde faaliyet göstermişlerdir. Tarihsel süreçte bu devlet İsmaili, Batını, Haşhaşi vb. adlarla anılmıştır. Stratejik açıdan önemli konumda bulunan Alamut Kalesi bu tarikatın merkez konumundadır. Farhad Daftary, *İsmaililer (Tarihleri ve Öğretileri)*, (Çev.: Erdal Toprak), Ufuk Matbaası, İstanbul 2005, 55-604.

¹¹³ Arda Deniz, *Moğolların Anadolu Politikası ve İlhanlılar Devleti Tarihi*, Ekim Yayınevi, İstanbul 2013, 78; Haşim Şahin, *Orta Zamanın Türkleri*, Yeditepe Yayınları İstanbul 2013, 179.

¹¹⁴ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 16; Cüveynî ise bu tarih 24 Şaban 658 (19 Ekim 1253) olarak da kaydedilmiştir. Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 500.

¹¹⁵ İsmaililer 105 civarında kaleye hâkim durumdaydı. Bu kalelerden 70'i Kuhistan'da, 35'i Kumis ve Rudbar taraflarında bulunmaktaydı. Özdemir, "Moğol İstilasası", 238.

geri kalan kalelerini almak için Kuka İlğay ve Ketbuga Noyan'ı görevlendirdi. Ketbuga ve Kuka İlğay, Kuhistan mevkiini İsmaililerden temizleyerek Hülagü'nün yanına döndüler.¹¹⁶ Hülagü, İsmaili lideri Rükneddin Hurşah'a kendisine bağlılık bildirmesi için elçi heyetleriyle mektuplar gönderdi. Hurşah, Hülagü'ye sadık olduğunu bildirdi ve güvenini kazanabilmek amacıyla bazı kalelerin kapı ve burçlarını yıktırdı.¹¹⁷ Ancak Hülagü, İsmaililer'in yaklaşmakta olan kış mevsimi sebebiyle kendisini oyalamaya çalıştıkları anladı. Bu durum üzerine Hurşah, kardeşi Şehinşah'ı elçilik heyetiyle birlikte Hülagü'ye gönderdi. Hülagü ise kendisinin gelmesini istediğini belirten bir mektup gönderdi. Hurşah oyalama taktiğine devam ederken İsmaililer'in merkezi olan Alamut Kalesi Moğolların eline geçti. Hurşah ise 3 Zilkade 654/22 Kasım 1256'da Moğollara teslim oldu.¹¹⁸ Alamut Kalesinin alınmasıyla Selçuklulardan¹¹⁹ beri bu coğrafyada önemli bir güç olan İsmaililer ortadan kaldırıldı ve Alamut Kalesi yıkıldı.¹²⁰

İsmailileri başarıyla ortadan kaldıran Hülagü'nün ikinci hedefi, Abbasi Halifeliği'ni itaat altına almaktı. Hülagü 29 Şaban 654/21 Eylül 1256 yılında Hemedan'a gelerek Bağdat'ta bulunan Halife'ye mektup gönderdi. Mektupta Halifenin derhal huzura gelmesiveşayet gelmekten çekiniyorsa vezirini, devatdar'ı ve Hemedan bölgesinin yöneticisi olan Süleymanşah'ı göndermesini istedi. Bunları reddederse savaşın kaçınılmaz olduğu ifade edildi. Halife onların yerine İbn Muhiddin adında başka bir devlet adamını gönderdi. Hülagü isteği yerine getirilmeyince kuşatma hazırlıklarını hızlandırdı.¹²¹

¹¹⁶ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 19-20. Bu kuşatmalarda dönemin ünlü astronomi âlimi Nasireddin Tusi, İsmaililer'in elinde kurtarıldı. Mengü Kağan, Nasireddin Tusi'nin Karakurum'a gönderilmesini istedi. Hülagü ise Mengü Kağan'ın Çin seferinde olmasını fırsat bilerek onu göndermedi ve yanına tuttu. Tahirü'l-Mevlevi, *Cengiz ve Hülagü Mezalimi*, Tahir Galip Seratli (Haz.), Kardelen Yayınları, Konya 2001, 32; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 141; Hanifi Şahin, "Abbasilerin Son Dönemlerinden İlhanlıların Yıkılışına Kadarki Süreçte Şii-Sünni İlişkileri", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları*, 6 (2), 2013, 22-23.

¹¹⁷ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 507; Ahmet Özdemir, *Moğol İstilas ve Abbasi Devleti'nin Yıkılışı: Cengiz ve Hülagü Dönemleri (612-656/ 1216-1258)*, İz Yayıncılık, İstanbul 2005, 243.

¹¹⁸ Müverrih Vardan, *Türk Fütuhâtı Tarihi*, 230-231; Spuler, *İran Moğolları*, 61; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 145; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 392; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 325. Hurşah, tüm ailesi ve fedailerıyla birlikte Meymundiz Kalesi'nden aşağı inerek teslim oldular. Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 25.

¹¹⁹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2003, 319.

¹²⁰ Laurence Lockhart, "Hasan-ı Sabbâh ve Haşîşiler" (Çev.: Süleyman Tülücü), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXVI, Erzurum 2006, 213-214.

¹²¹ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 30; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 569.

Hülagü, Bağdat kuşatması için Anadolu'ya yerleşen Baycu Noyan'ın birliklerini öncü kuvvet olarak görevlendirdi.¹²² Hülagü'nün diğer bir öncü birliği olan Ketbuga Noyan Luristan'dan geçerek harekâta katıldı. Birliklerin İran'a gelmesiyle Hülagü ordusunu sağ-sol ve merkez bölümlerine ayırdı. Sağ kanadın başında Sukuncak Noyan ve Baycu Noyan bulunmakta idi.¹²³ Hülagü, Hemedan bölgesinden yola çıkarak Kirmanşah'ı ele geçirdi.¹²⁴ Sukuncak Noyanise Anbar bölgesine ilerlerken devatdar ile karşılaştı. Devatdar, yapılan savaşı kazanarak yaklaşık üç bin Moğol askerini öldürdü. Harekâta devam ederken Baycu Noyan birlikleri ile karşılaşmış yenildi.¹²⁵

Hülagü ordusunu 29 Zilhicce 654/17 Ocak 1257'de Bağdat önlerinde topladı.¹²⁶ Moğol ordusu merkez, sağ ve soldan Bağdat'ı kuşattı ve şehrin dışarıya ile bağlantısını kesti.¹²⁷ Hülagü, Bağdat halkına haber göndererek savaşa katılmayan din adamları ile Hristiyan rahiplerin güvende olacaklarını bildirdi.¹²⁸ Bunun üzerine 23 Muharrem 656/30 Ocak 1258'de genel saldırı emri verdi.¹²⁹ Savaş tüm şiddeti ile devam ederken Acem burcunu ele geçiren Moğollar tek tek surlara hâkim olmaya başladılar. Bağdat halkı kurtuluş ümidi olmadığını anlayarak Moğollara teslim olmaya başladı.¹³⁰ Halife Mutasım, halkın teslim olmaya başlamasıyla başka çaresi olmadığını anlayarak Safer 656/Şubat 1258'de Hülagü'nün karargâhına giderek teslim oldu.¹³¹ Halife Mutasım ve

¹²² Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 596; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 156.

¹²³ Cuci'nin torunları Bulugan, Tutar, Kuli ve Bukay Timur'da sağ kanatta yer aldı. Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 39.

¹²⁴ Hülagü diğer şehirlere ibret olması için teslim olmayı reddeden Kirmanşah bölgesinde çok büyük katliamlar gerçekleştirdi ve şehri yağmalattı. Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 155.

¹²⁵ Sibel Aksakal, *Hülagü'den Ebu Said Bahadır Han'a İlhanlı Doğu Politikaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Artvin 2017, 11.

¹²⁶ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, 30; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 332.

¹²⁷ Hülagü, Bağdat'ı surlarının dış bölümünü çevreleyecek şekilde kazıklardan bir duvar ördürdü. Kısa bir zaman zarfında dikilen duvarın iç kısmına derince bir hendek kazıldı ve uygun yerler tespit edilerek mancınıklar yerleştirildi. Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 598. Nehrin güzergâhı değiştirilerek Halife ordusunun arka tarafının sular altında kalması sağlandı. Bu yöntemle Müslüman askerlerin ordugâhı sular altında kaldı. Sabah saatlerinde Moğol saldırısı başladı ve ordu hezimete uğradı. Askerlerden kaçabilenler Bağdat'a ulaşarak burada ordugâh kurdular. Cûzcânî, *Tabakât-ıNâsirî*, 158.

¹²⁸ Şehre atılan okların üzerinde Arapça olarak Hristiyanlar, Aleviler ve savaşa katılmayanlara zarar verilmeyeceği yazıyordu. Moğolların gelişini Sünniler bir felaket olarak değerlendirirken, Şii'ler Hz. Ali'nin "*Bağdat mutlaka Moğolların eline geçecektir. Onların düşmanları zavallı hale gelecektir*" dediğini ileri sürerek Moğollara direniş göstermediler. Şahin, "Şii-Sünni İlişkileri", 22.

¹²⁹ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 598. Roux bu tarihi 29 Ocak olarak yazmaktadır. Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 332.

¹³⁰ Aksakal, *Hülagü'den Ebu Said Bahadır Han'a*, 13.

¹³¹ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 570; Müverrih Vardan, *Türk Fütuhâtı Tarihi*, 232; Spuler, *İran Moğolları*, 62; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, 159.

oğulları Hülagü'nün huzuruna getirilerek burada öldürüldü.¹³² Bağdat halkı ise teslim olmasına rağmen katliamdan kurtulmadı ve halk acımasız bir şekilde kılıçtan geçirildi.¹³³ Bağdat şehri ise yedi gün boyunca yağmalandı.¹³⁴ Yedi günün sonunda şehir artık Moğolların olduğu için imar ve iskân çalışmaları için yağma durduruldu.¹³⁵

Hülagü, İsmaililer ve Abbasi Halifeliğini ortadan kaldırdıktan sonra yönünü Suriye ve Mısır'a çevirdi. İlk olarak Suriye hâkimlerine mektuplar gönderdi. Şam ve Halep'in hâkimi olan Melik Nasır'a gönderilen mektupta tüm Suriye emirlerinin temsilcisi olarak onun Hülagü'nün huzuruna çıkması istendi.¹³⁶ Melik Nasır, Hülagü'nün karşısına çıkmaya cesaret edemedi. Bunun üzerine Hülagü, Suriye seferine başladı. Aladağ bölgesinde toplanan Moğol kuvvetleri Suriye'ye doğru harekete geçti. Cizre Kalesi'ni kuşattı ve Harran, Urfa, Nusaybin'i ele geçirdi. Direnç gösteren Suruç halkı ise kılıçtan geçirildi. Ardından Suriye'deki Caber, Rakka ve Menbiç kalelerinde ele geçirildi.¹³⁷ Bu esnada Hülagü, Ketbuga Noyan'ı öncü birlik olarak Şam üzerine gönderdi. Şiktur ve Baycu Noyanlarında katıldığı bu harekâta Ahlât ve Halep ağır kayıplar verdi.¹³⁸ Ketbuga Noyan buradan tekrar Şam üzerine yürüdü. Hülagü ordusu ile birlikte Şam önlerine geldiğinde şehrin anahtarları ona teslim edildi.¹³⁹

¹³² Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 601; Spuler, *İran Moğolları*, 63; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, 160. Bazı kaynaklar Halife Mutasım'ın bir çuvalın içine konulup tekmelenerek öldürüldüğünü ifade ederler. Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 162; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 570; V. V. Barthold, *İslam'da İktidarın Serüveni Halife ve Sultan*, (Çev.: İlyas Kamalov), Yeditepe Yay., İstanbul 2012, 63-64.

¹³³ Teslim olun çağrısına en başından beri riayet eden Hristiyanlar, seyitler, zanaatkârlar ile yabancı tüccarlar katliam ve yağmadan ayrı tutuldu. Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, 159; Alan, "İlhanlılar", 162; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 333.

¹³⁴ Tahirü'l-Mevlevî, *Cengiz ve Hülagü Mezalimi*, 37; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, 159; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 394; Şahin, *Orta Zamanın Türkleri*, 180; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 333. Bağdat ve İslam coğrafyasında yapılan bu yağma ve tahribatın ulaştığı boyutlar vahimdir. Mabretler, türbeler, evler, ağaçlar hatta hayvanlar dahi bu kıyımdan nasibini almıştır. Bağdat'ın ünlü kütüphaneleri tahrip edilerek yüzlerce kitap yok edilmiştir. Turan, *Selçuklular Tarihi*, 481.

¹³⁵ Hülagü ve halefleri Aladağ, Urmiye, Sugurluk, Zencan gibi yerlerde saraylar yaptırmaya ve şehirleri bayındır hale getirilmeye çalıştılar, pazar yerleri ve kanallar açtırmışlardır. İlhanlı döneminde bu şehirlerden toplanan vergiler, Selçuklu döneminde ulaşılan vergi miktarından çok daha düşük seviyededir. Bu durum tahribat ve katliamların ulaştığı boyutları göstermektedir. Turan, *Selçuklular Tarihi*, 481.

¹³⁶ Spuler, *İran Moğolları*, 66; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, 167.

¹³⁷ Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, 167-169; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 338; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 399.

¹³⁸ Moğollar, Halep'i iki yönden kuşatarak, Aralık 1259'da şehri ele geçirdi. Spuler, *İran Moğolları*, 66; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, 169; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 400; Şahin, *Orta Zamanın Türkleri*, 186; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 338.

¹³⁹ Spuler, *İran Moğolları*, 66; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 400; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, 170; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 338; Aksakal, *Hülagü'den Ebu Said Bahadır Han'a*, 16.

Hülagü, Şam şehrinin alınmasından sonra yönünü Mısır'a çevirdi.¹⁴⁰ İlk olarak Sultan Kutuz'a elçi heyeti gönderdi.¹⁴¹ Ancak daha önce teslim olanların akıbetini bilen Sultan Kutuz, savaşa hazır olduğunu göstermek için Hülagü'nün gönderdiği elçileri öldürttü.¹⁴² Hülagü bu haberi aldıktan sonra Ketbuga Noyan'ı, Memlük Devleti'ne karşı gönderdi. Sultan Kutuz ise Moğollarla Mısır'da savaşmak istemediğinden harekete geçti ve 25 Ramazan 658/3 Eylül 1260'ta AynCalut'ta Moğollarla karşılaştı.¹⁴³ Memlükler bu savaşta hilal taktiğini kullanarak Moğol ordusunu tuzağa çekti ve askerlerini kılıçtan geçirdi.¹⁴⁴ Böylece Kudüs, Halep ve Şam tarafları tekrar Memlük kontrolüne girmiş oldu. Ketbuga Noyan ise yenilginin anlaşılmasıyla Moğollar tarafından kendisine yapılan kaçma tekliflerini reddetti. Hülagü'ye kaçmayıp savaşarak öldüğünün bildirilmesini istedi.¹⁴⁵ Savaş sonunda esir alınan Ketbuga Noyan, Sultan Kutuz'un emriyle idam edildi. İlhanlı Devleti ve Memlükler arasında yapılan Ayn Calut savaşıyla birlikte Cengiz Han döneminde başlayan İslam dünyasının istilası durdurulmuş oldu.¹⁴⁶

Hülagü Han, Ayn Calut yenilgisi ardından devletin iç işlerine yöneldi. Bir süre sonra rahatsızlanan Hülagü, gittikçe şiddetlenen hastalığı nedeni ile 8 Şubat 1265'te Pazar gecesi 48 yaşında vefat etti.¹⁴⁷

¹⁴⁰ Ramazan Şeşen, *Haçlılar önünde Sultan Baybars*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, 18.

¹⁴¹ Hülagü, 1260 yılında Memlük sultanı Kutuz'un kendine tabi olması için elçilik heyeti ve bir mektup göndermiştir. Memlüklerin maneviyatını sarsmasını amaçlayan mektupta şunlar yazılmaktaydı: “Doğu'nun ve Batının meliki Büyük Kağandan; Allah'ım senin isminle yer döşendi gök yükseldi. el-Melik el-Muzaffer Kutuz'un kılıçlarımızdan kaçarak o bölgeye giden bir köle olduğunu bilir. Diyar-ı Mısır'da ve çevresinde devlet ümerasının ve ülke halkının işlerini El-Melik el-Muzaffer Kutuz'un yönettiği biliniyor. Muhakkak ki biz Allah'ın yeryüzü ordusuyuz, O'nu kızdıranla gazabıyla hükmetmek için yaratıldık. Sizin için muteber olan bütün memleketlerde irademiz kuvvetli ve develerinizi kadar güçlüyüz. Perde açılmadan önce kendi isteğiniz ile teslim olunuz. Yoksa hatanızdan dönemez, pişman olursunuz.” Ayşe D.-Erdem Kuşçu, “İlhanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Memlüklerle İlk Temas”, *Türkler*, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 368.

¹⁴² Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, 174; Şahin, *Orta Zamanın Türkleri*, 187.

¹⁴³ Spuler, *İran Moğolları*, 68; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, 175; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 403; Şahin, *Orta Zamanın Türkleri*, 190-191; Kuşçu, “Memlüklerle İlk Temas”, 369-370. Süleyman Özbek, “Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: Ayn Calud”, *Türkler*, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 368.

¹⁴⁴ Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, 174; Golden, *Orta Asya*, 136.

¹⁴⁵ Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 403; Şahin, *Orta Zamanın Türkleri*, 191.

¹⁴⁶ Müverrih Vardan, *Türk Fütuhâtı Tarihi*, 234; Spuler, *İran Moğolları*, 68; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, 176; Şahin, *Orta Zamanın Türkleri*, 191. Memlükler savaştan sonra Ketbuga'nın başını zafer alameti için törenle Mısır'a götürdü. Kuşçu, “Memlüklerle İlk Temas”, 371.

¹⁴⁷ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 73; Bazı kaynaklar Hülagü'nün sara hastası olduğu belirtilir. Spuler, *İran Moğolları*, 77. Hülagü'nün ölüm nedeni olarak doktorların kendisine müşhil içirtmeleri de gösterilir. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 73.

1.2.2. Abaka Han Dönemi (1265-1282)

Abaka, Hülagü Han'ın Yısuncun Hatun'dan¹⁴⁸ olan en büyük oğlu olup 1234 yılında Moğolistan'da doğdu.¹⁴⁹ Moğol gelenek ve göreneklerine göre eğitim aldı. Abaka Han üvey annesi Dokuz Hatun tarafından Hristiyanlık eğitimiyle yetiştirilmesine rağmen kaynakları onun Budist inancına sahip olduğu konusunda hem fikirdir.¹⁵⁰

Abaka, 1256 yılında babasıyla birlikte İran'a geldi. Şehzadeliği dönemin de babası tarafından Horasan'a vali olarak atandı ve babasının ölümüne kadar bu görevi sürdürdü.¹⁵¹ Hülagü Han'ın vefatından sonra Mazenderan bölgesinde bulunan Abaka 663/1265 tarihinde Moğol şehzadeleri, hatunları ve emirleri tarafından İlhanlı tahtına oturtuldu.¹⁵² Abaka Han tahta çıktıktan kısa süre sonra kardeşi Yeşmut'u Kıpçak akınlara mani olması için Derbend boğazına gönderdi. Diğer kardeşi Tobşin'i ise Horasan ve Mazenderan bölgesine tayin etti. Tuğu Bitikçi ve Tudan'ı Rum bölgesine gönderdi.¹⁵³ Şam bölgesine Durbay Noyan'ı, Gürcistan bölgesine ise Curmagun'un oğlu Şıramun'u tayin etti. Fas ve Bağdat Bölgesine Suncak Aka'yı tayin ederken iktisadi işleri ile uğraşan Argun Aka'yı aynı görevde bıraktı.¹⁵⁴ Vezirlik makamını eskiden olduğu gibi Şemseddin Muhammed-i Cüveyni'dekaldı.¹⁵⁵

¹⁴⁸ Yısuncun Hatun Suldüz boyuna mensuptur. Suldüz boyu İlhanlı Devletinin dayandığı boyların en başında iki oymaktan biridir. Faruk Sümer, "İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun ve Ahmed-Celayir", *Belleten*, I-II (206), 1989, 177.

¹⁴⁹ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 75; Spuler, *İran Moğolları*, 78; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 227; Kartal, *Suriye Seferleri*, 83; Mustafa Akkuş, "Abaka Han'ın Dinî Şahsiyeti ve Anadolu'daki Uygulamaları", *SUTAD*, 40, 2016, 75.

¹⁵⁰ Akkuş, "Abaka Han'ın Dinî Şahsiyeti", 75-77

¹⁵¹ Sümer, "İlhanlı Abaka, Argun ve Ahmed- Celayir", 177; Faruk Sümer, "Abaka", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1988, I, 8; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 227; Kartal, *Suriye Seferleri*, 83.

¹⁵² Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 77-78; Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbri, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, (Çev.: Şerafeddin Yaltkaya), TTK Basımevi, Ankara 2011, 47; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 585; Müverrih Vardan, *Türk Fütuhâtı Tarihi*, 241; Spuler, *İran Moğolları*, 78; Aknerli Grigor, *Okçu Milletlerin Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2012, 67; Müverrih Kiragos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, (Çev.: Gürsoy Solmaz), Elips Yayınları, Ankara 2009, 87; Sümer, "İlhanlı Abaka, Argun ve Ahmed- Celayir", 177-178; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 227; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 111-112; Alan, "İlhanlılar", 165.

¹⁵³ Tuğu Bitikçi ve Tudan, Rum bölgesine giderken öldüğün için yerlerine Samagar ve Kehurgay gönderildi. Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 79.

¹⁵⁴ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 79; Alan, "İlhanlılar", 163.

¹⁵⁵Özkan Dayı, "Vezir Şemseddin Cüveyni'nin İlhanlı Devletindeki Faaliyetleri (1263-1284)", *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, I, Bayburt 2018, 1-9.

Abaka Han tahta yeni oturduğu sırada Altın Orda Hükümdarı Berke Han, Nogay komutasında hazırladığı ordusunu Derbend'den güneye doğru gönderdi.¹⁵⁶ Abaka Han ise Arran, Derbend, Şirvan ve Mugan'dan Aladağ'a kadar olan bölgeleri idare edilmesi ve Altın Orda kuvvetlerinin ilerlemesinin önünü kesmesi için Yeşmut'u görevlendirerek 663/1265 senesinde kuzeye gönderdi.¹⁵⁷ Yeşmut, Kür nehrini geçtikten sonra Kafkas dağlarının güneyinde olan Aksu ırmağın kıyısında Altın Orda askerleriyle karşılaştı.¹⁵⁸ Abaka Han ve Berke Han'ın orduları arasında yaşanan şiddetli savaşa rağmen bir sonuç elde edemeyerek Kür ırmağı boyunca 14 gün bekledi ve sonunda Altın Orda kuvvetleri geri döndü.¹⁵⁹ Berke Han nehrin diğer tarafına geçemediği için Tiflis bölgesine yöneldi. Fakat Tiflis'e varamadan yol üzerinde vefat etti.¹⁶⁰ Böylece Altın Orda mücadelesi son bulurken Abaka Han yönünü Çağatay Devletine çevirdi.¹⁶¹

Abaka Han döneminde Çağatay Hanlığı Barak Han tarafından yönetilmekteydi. Çağatay lideri ilk olarak Abaka Han'ın hâkimiyetini kabul ettiğini bildirirse de daha sonra Horasan'a sefer düzenleme çalışmalarına başladı.¹⁶² Barak Han savaş hazırlıklarını tamamladıktan sonra Horasan valisi Topşin Oğul'a elçi gönderdi. Sind Nehri kıyısına kadar olan yerlerin Çağatay Hanlığına ait olduğunu ve bu bölgeleri kendisine bırakması gerektiğini bildirdi. Topşin Oğul ise bu toprakların İlhanlılara ait olduğunu ve Abaka tarafından kendisine bağışlandığını belirterek, Barak'a sınır ihlali

¹⁵⁶ Sümer, "İlhanlı Abaka, Argun ve Ahmed- Celayir", 178; İlyas Kemaloğlu, *Altın Orda ve Rusya – Rusya'nın Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi*, Ötüken Yay. İstanbul 2015, 85.

¹⁵⁷ Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 113; Kamalov, *Moğolların Kafkas Politikası*, 61; İlyas Kemaloğlu, "Altın Orda Devleti", Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu (Haz), *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları*, (ss. 98-149), Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, 104.

¹⁵⁸ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 80; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 229; Kamalov, *Moğolların Kafkas Politikası*, 61; Ahmad Hesamipour Khelejani, *İlhanlılar ile Altın Orda Devletinin Siyasî ve Sosyal İlişkileri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013, 61.

¹⁵⁹ Kemaloğlu, "Altın Orda Devleti", 104.

¹⁶⁰ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 80; Sümer, "İlhanlı Abaka, Argun ve Ahmed- Celayir", 178; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 113; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 408; Kamalov, *Moğolların Kafkas Politikası*, 63; Khelejani, *İlhanlılar ile Altın Orda*, 62; İlyas Kemaloğlu, *Altın Orda ve Rusya*, 82; Alan, "İlhanlılar", 164; Uli Schamiloglu, "Altın Ordu", *Türkler*, (Çev.: Bülent Keneş), Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 415.

¹⁶¹ Mustafa Kafalı, "Çağatay Hanlığı", *Türkler*, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 345; Sabri Hizmetli, "Çağatay Devleti", *Türkler*, (Ed: Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca), VIII, Ankara 2002; 355-358. Abdülkadir Yuvalı, "Çağatay Hanlığı", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1993, VIII, 177-178.

¹⁶² Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 230. Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 68; Mustafa Kafalı, *Çağatay Hanlığı (1227-1345)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, 109; Mustafa Kafalı, "Barak Han", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1993, V, 64.

yapmaması gerektiğini bildirdi.¹⁶³ Barak Han bu durum üzerine hem Kaydu'nun desteğini hem de Çağataylı şehzadeleri Nikbay Ogul, Ahmet Börü ve Taligu'nun desteğini alarak harekete geçti.¹⁶⁴ Barak Han ordusunu iki kola ayırarak süvari birliğinin başına oğlu Bek Timur'u geçirip onları Keş ve Nahşeb bölgesinde bıraktı; kendisi ise Ceyhun nehrine yöneldi.¹⁶⁵ Ceyhun nehrini geçerek Merv ve Mervçuk'a doğru ilerledi.¹⁶⁶ Ordunun ikinci kolu ise Tirmiz bölgesinden ilerleyerek Bedahşan, Talkan, Şaburgan üzerinden geçerek Nişabur'a ulaşmadan ana ordu ile birleşti.¹⁶⁷ Fakat Çağataylı ordusu içinde beklenmedik hadiseler meydana geldi. Kaydu tarafından Barak'a yardım için gönderilen Kıpçak Oğul ordudan ayrıldı.¹⁶⁸ Barak Han, Abaka Han'ın üzerine bir öncü birlik göndermiş olduğunu öğrendi. 4 Ramazan 666/27 Nisan 1270'te Nişabur'a varmadan bu kuvvetlerle karşılaşan Barak, burada Abaka Hanın öncü birliğini dağıtmayı başardı ve Nişabur'u ele geçirdi. Nişabur'u ele geçirdikten sonra Abaka Han'ın emrinde görev almakta olan Neküdar'a haber göndererek kendisine yardım etmesini istedi. Neküdar yardıma olumlu cevap vererek Barak'a katılmak için harekete geçerken Abaka Han'ın kuvvetlerce yakalanıp Irak'ta hapsedildi.¹⁶⁹

Barak, Horasan'ın işgaline devam ederken Abaka Han da ordusunun hazırlıklarını tamamlayarak Horasan bölgesine girdi ve Rey şehrine kadar ilerledi.¹⁷⁰ Rey üzerinden Kirman bölgesindeki Kumis'e ulaştı.¹⁷¹ Abaka Han ordusunu ikiye ayırarak sol kısımda

¹⁶³ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 80.

¹⁶⁴ Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, 110.

¹⁶⁵ Sümer, "İlhanlı Abaka, Argun ve Ahmed- Celayir", 179.

¹⁶⁶ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 88.

¹⁶⁷ Mustafa Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, 110-111; Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, 110-111; Barak'ın Horasan'a ilerlemesinin ardından Abaka'da iyi donatılmış ordusu ile Horasan'a ilerledi. Sümer, "Abaka", 8; Kafalı, "Çağatay Hanlığı", 348.

¹⁶⁸ Kıpçak Oğul'un geri dönme emrini Kaydu Han'dan aldığı kuvvetle muhtemeldir. Reşidüddin Fazlullah'ın verdiği bilgiye göre Kaydu Han böyle bir şey yapmamıştır. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 89-91.

¹⁶⁹ Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 230. Çağatay Han'ın torunu olan Neküdar, Abaka Han'ın hizmetinde yer alıp Gürcistan yakınlarına ikamet etmekteydi. Neküdar, Çağatay şehzadesi olduğu için Barak'ın isteğini olumlu karşıladı. Gizlice elçiler vasıtasıyla anlaşma sağladılar. Barak'ın ordusunun Horasan'a gelmesinin ardından ona katılmak için gizlice harekete geçti. Neküdar, Maveraünnehr'e doğru ilerlemeye başladığı sırada Abaka Han durumu haber aldı. O bölgede bulunan Şiramun Noyan'ı meseyle ilgilenmek üzere görevlendirdi. Şiramun Noyan öncü birlik olarak Alinak'ı, Neküdar üzerine gönderdi. Alinak'a yenilen Neküdar kaçarak ormanlık bir alana sığındı. Gürcü emirlerince yeri tespit edilen Neküdar, arkadan gelen Şiramun Noyan ile karşılaştı ve kaçamayıp Aralık 1281'de yakalandı. Bu sayede Abaka, Barak'la mücadeleye girişirken iki ateş arasında kalmaktan kurtulmuş oldu. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 87; Spuler, *İran Moğolları*, 80-81; Sümer, "Abaka", 8.

¹⁷⁰ Mustafa Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, 111.

¹⁷¹ Abaka Han'ın oğlu olan Şehzade Argun Kumis'e gelerek babasına katıldı. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 93.

şehzade Yeşmut'a, sağ kısımda ise ehzade Tobşin Oğul ve Samagar ile Hindu Noyan'ı görevlendirdi. Barak Han'ın taarruz girişimiyle sol kısımda bulunan Yeşmut bozguna uğradı. Bu bölümde bulunan, Şiktur Noyan, Yusuf ve Abdullah Noyanlar geri çekilmek zorunda kaldılar. Yeşmut bozguna uğramasına rağmen sağ kısımda şehzade Tobşin'in sabit durması sayesinde büyük bir yenilgi almaktan kurtuldu.¹⁷² Barak Han fazla dayanamayarak geri çekmek zorunda kaldı. 1 Zilkade 668/22 Haziran 1270¹⁷³ tarihinde yaşanan bu savaşta İlhanlılar galip geldi.¹⁷⁴ Savaşı kaybeden Barak Han Ceyhun Nehri'nin kuzeyine, ülkesine geri döndü. İlhanlılarda Ceyhun'un nehrini geçerek Çağatay topraklarına girdi.¹⁷⁵ Böylelikle Abaka Han'ın bu topraklardaki hâkimiyeti güçlendi.¹⁷⁶

Çağatay tehlikesini uzaklaştıran ve doğu sınırlarını koruma altına alan Abaka Han yönünü batıya çevirdi. Çünkü Memlûkler, Hülagü'nün ölümünden sonra saldırılarını artırmışlardı.¹⁷⁷ Memlûk sultanı Kutuz'un yerine geçen Baybars Anadolu ve Ön Asya'daki İlhanlılara karşı sert bir politika takip etmekte ve İlhanlı varlığını tamamen silmek istemekteydi. Bu amaçla Moğollarla birlikte hareket eden, Müslümanlara her fırsatta saldırıda bulunan Çukurova Ermeni Krallığı üzerine yürüdü.¹⁷⁸ 1268'de Antakya bölgesini ele geçiren Memlûkler, Antakya Kralı VI. Bohemund'u Trablus'a çekilmeye mecbur bıraktı.¹⁷⁹

Sultanı Baybars 674-675/1276 yılında altı bin kişilik bir kuvvet ile Suriye taraflarına gönderdi. Bu durumdan faydalanmak isteyen Anadolu beyleri İlhanlı

¹⁷² Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 230-231; Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, 111.

¹⁷³ Bu tarih 22 Temmuz 1270 olarak da geçmektedir. Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 370.

¹⁷⁴ Spuler, *İran Moğolları*, 81; Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, 111. Barak Han, Abaka Han'a yenilince kendi adamlarıyla dahi arası açılmaya başladı. Yaşadığı ağır üzüntünün ardından felç geçiren Barak Han, ata binemeyecek derecede rahatsızlandı ve Kaydu Han'ın üzerine geldiğini de öğrenince üzüntüden kısa süre sonra vefat etti. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 102; Sümer, "İlhanlı Abaka, Argun ve Ahmed- Celayir", 179; Hayrunnisa Alan, "Çağatay Hanlığı", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, (Haz: Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu), Ötüken Yayınları, İstanbul 2016. 79; Kafalı "Çağatay Türkler", 348.

¹⁷⁵ Sümer, "İlhanlı Abaka, Argun ve Ahmed- Celayir", 179.

¹⁷⁶ Spuler, *İran Moğolları*, 82; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 231.

¹⁷⁷ Spuler, *İran Moğolları*, 83.

¹⁷⁸ Sultan Baybars, Abaka Han'dan Müslüman ülkelerden el çekmesini istedi. Bu durum üzerine Moğol ve Selçuklu kuvvetleri Birecik yakınlarında karşılaştılar. Moğol kuvvetlerinin başında Abatay Noyan vardı. Selçuklu kuvvetlerinin başında Pervane bulunuyordu. Fakat Birecik kuşatması başarısızlıkla sonuçlandı. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 39; Kazım Yaşar Kopartman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *Türkler*, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 106; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 408; Kartal, *Suriye Seferleri*, 84.

¹⁷⁹ Spuler, *İran Moğolları*, 84-85.

himayesinden kurtulmak amacı ile faaliyetlerini arttırdı. Selçuklu veziri Muinüddin Pervane bu dönemde Abaka Han'ı destekliyor gözükse de Anadolu beylerine gizli destek vererek kışkırttı. Nitekim kışkırtmaların sonucunda Anadolu'da 675/1276 yılında Kayseri'de Hatiroğlu Şerefeddin isyanı çıktı.¹⁸⁰ İsyanın yayılmaya başlaması üzerine Anadolu'da bulunan Moğol komutanlardan Tuku ve Tudavun, Hatiroğulları üzerine yürüyerek isyana son verdiler.¹⁸¹

Sultan Baybars, 676/1277 yılının baharında artık hazırlıklarını tamamlayarak Anadolu'ya doğru harekete geçti.¹⁸² Abaka Han, Selçuklu-Gürcü-Moğol birliklerinden bir ordu hazırladı. Bu birliğin başında Kongurtay, Pervane, Tuku ve Tudavun Noyan gibi önemli komutanlar vardı.¹⁸³ Elbistan ovasında Memlük ordusu ile karşı karşıya gelen Moğollar bozguna uğradı.¹⁸⁴ Abaka Han'ın iki önemli komutanı Tuku ve Tudavun da bu savaşta hayatlarını kaybetmişlerdir.¹⁸⁵

Moğolların Elbistan'daki mağlubiyetini ve önemli komutanların kaybedildiğini öğrenen Abaka Han büyük üzüntü yaşadı ve intikam için otuz bin kişilik kuvvetle Elbistan üzerine yola çıktı. Abaka Han, savaşın gerçekleştiği Elbistan'da Pervane tarafından karşılandı. Elbistan'a ulaştığında Memlüklerin gitmiş olduğunu görünce Anadolu üzerine hareket etti ve geçtiği her yerde pek çok yağma ve kıyımlar gerçekleştirdi.¹⁸⁶ Abaka Han, Pervane'yi, Baybars'ın Anadolu'ya gelişiyle ilgili yanlış

¹⁸⁰ Sümer, "İlhanlı Abaka, Argun ve Ahmed- Celayir", 180. Hatiroğlu Şerefeddin elçi olarak kardeşi Ziyaeddin'i Sultan Baybars'a göndererek Anadolu'ya davet etti. Cüneyt Kanat, "Baybars Zamanında Memlük-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 16 (1), 2001, 43-44; Nejat Kaymaz, *Pervane Mu'inü'd-din Süleyman*, Ankara 1970; Tuğrul Kihitir, *Beylikler ve Eserleri-Anadolu'nun Beyleri*, Boyut Yayınları, İstanbul 2016, 178-179.

¹⁸¹ Kerimüddin Mahmûd-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2000, 80-81; Sümer, "İlhanlı Abaka, Argun ve Ahmed- Celayir", 180; Mehmet Ersan- Mustafa Alican, *Sorularla Selçuklu Tarihi: Osmanlı'dan Önce Onlar Vardı: Türkiye Selçukluları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, 179.

¹⁸² Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 232. Sultan Baybars Halep bölgesinden yola çıkarak Nisan 1277'de Antep'e ulaştı. Göksu güzergâhından AkçaDerbend'e oradan da Elbistan'a vardı. Ermeniler tarafından bilgilendirilen Moğollar bu sırada Kırşehir kışlağında olup hızla orduyu düzenleyerek Elbistan'a hareket etti. Ersan- Alican, *Türkiye Selçukluları*, 179.

¹⁸³ Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 234.

¹⁸⁴ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısımı)*, 112. Aksarayı, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 87; Ebü'l-Ferec, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, 50; Sümer, "İlhanlı Abaka, Argun ve Ahmed- Celayir", 180; Ersan- Alican, *Türkiye Selçukluları*, 179. Sultan Baybars, Elbistan Savaşını kazandıktan sonra Selçuklu tahtına oturarak adına hutbe okutmuş ve para bastırmıştır. Kanat, "Memlük- İlhanlı Münasebetleri", 44.

¹⁸⁵ Ebü'l-Ferec, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, 50; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 235.

¹⁸⁶ Ersan-Alican, *Türkiye Selçukluları*, 181. Abaka Han savaş meydanını gördüğü zaman çok hiddetlenerek, Türkmenleri katletti ve şehirleri yakıp yıktı. Moğol veziri Şemseddin Cüveyni bu yıkımı önlemek için Sivas'ın yarısı ve bazı şehirleri Abaka Han'dan satın aldı. Ayrıca Memlük devri

bilgi vermesinden ötürü sorumlu tuttu. Nitekim Baybars'a gönderdiği mektupların da ortaya çıkmasıyla Pervane idam edildi.¹⁸⁷

Sultan Baybars 676/1277 yılında ölünce yerine Mengü Timur Memlük tahtına geçti. Abaka Han, Elbistan Savaşı ve kaybettiği komutanların intikamını almak için yeniden harekete geçti. 680/1281 Ekim ayında Musul'a ulaştı. 29 Ekim'de Humus yakınlarında Moğol öncü birlikleri Şam ordusu ile karşılaştı ve bozguna uğrayan Moğol ordusu çok sayıda kayıp verdi. Habere çok hiddetlenen Abaka seneye buraya büyük bir sefer yapmayı planlayarak 17 Recep 680/1 Kasım 1281'de Dicle'yi geçip Bağdat'a döndü. Bağdat'tan Hemedan'a geçerek burada bir müddet kalan Abaka, 20 Zilhicce 680/1 Nisan 1282 Çarşamba gecesi vefat etti.¹⁸⁸

1.2.3. Teküder Han Dönemi (1282- 1284)

Abaka Han'ın ani ölümüyle İlhanlılarda veraset sorunu ortaya çıktı ve devlet erkânı tarafından bu sorun çözüldü. Veraset sorunu şehzade Argun ve Hülagü'nün yedinci oğlu Teküder¹⁸⁹ arasında yaşandı. Şehzadelerden Kongurtay, Hülecü, Çuşkab, emirlerden Şiktur Noyan, Suncak Aka, Arab ve Karabukay Teküder'i desteklerken; Olcay Hatun, Emir Buka, kardeşi Aruk ve Akbuka, Argun'u destekledi.¹⁹⁰ Hatunların ve

kaynaklarında Abaka Han'ın Kayseri'den Erzurum'a kadar uzanan bölgede 250 bin kişiyi katlettiği yazmaktadır. Sümer, "İlhanlı Abaka, Argun ve Ahmed- Celayir", 181; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 236-237.

¹⁸⁷ Ebü'l-Ferec, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, 51; Sümer, "İlhanlı Abaka, Argun ve Ahmed- Celayir", 181; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 237; Ersan- Alican, *Türkiye Selçukluları*, 182.

¹⁸⁸ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 125-126; Ebü'l-Ferec, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, 52-53; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 610; Spuler, *İran Moğolları*, 88; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 238. Abaka Han, Hemedan'da vefat ettiğinde 49 yaşındaydı ve 17 yıl 4 ay hükümdarlık makamında kaldı. Sümer, "İlhanlı Abaka, Argun ve Ahmed- Celayir", 183. Kaynaklarda Abaka Han'ın ölümü üzerine pek çok bilgi geçmektedir. Ermeni Kaynakları Abaka Han'ın baş veziri tarafından zehirlendiğini belirtir. Hasan Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, Selenge Yay., İstanbul 2007, 223. Başka bir görüşe göre Abaka Han, Altın-Orda üzerine yaptığı seferden sonra ateşli bir hastalık geçirdi veya zehirlenerek öldürüldü. Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 398.

¹⁸⁹ Moğolca kökenli bu kelime olgun anlamına gelmektedir. Kaynaklarda Teküdar- Teküder- Neküder- Neküdar" olarak geçmektedir. Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 487. Teküder, Hülagü'nün, Kutuy Hatun'dan doğan yedinci oğludur. Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 127.

¹⁹⁰ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 129; İlhan Erdem, "İlhanlılarda Ahmed Teküder Dönemi ve Selçuklular", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22 (35), 2004, 104; Abdulkadir Karaköse, *İlhanlı Devletinin Yönetici Kesiminin Dinî İnançları ve İslamiyet* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2010, 40.

emirlerin büyük bir kısmının desteğini alan Teküder, 13 Rebiyülevvel 681/21 Haziran 1282 Pazar günü Kongurtay ve Şiktir Noyan tarafından İlhanlı tahtına oturtuldu.¹⁹¹

Teküder, küçük yaşlarda vaftiz edilmiş olmasına rağmen Abdurrahman Baba¹⁹² etkisinde kalarak Müslüman oldu. Müslümanlığı kabul ettikten sonra Ahmed adını aldı ve “Sultan” unvanını kullanmaya başladı.¹⁹³ Nasturi Hıristiyan bir anneden doğan ve çocukluğunda vaftiz edilen Teküder’in Müslümanlığı kabul etmesi farklı yorumlara sebep oldu.¹⁹⁴

Ahmed Teküder tahta çıktığı dönemde Memlük meselesi önemli bir sorun teşkil etmekteydi. Devletin ileri gelenleri Teküder’i Han ilan ederken Memlüklere karşı geçmişte yaşanan yenilgilerin son bulmasını ve kaybedilen saygınlığın yeniden sağlanmasını ummaktaydı. Ahmed Teküder beklenenin aksine bir tutum sergileyerek Memlüklerle uzlaşma yoluna gitti. Nitekim 681/1282 yılında Sivas kadısı Kutbeddin Mahmud el-Şirazi’nin başkanlığında Kahire’ye bir elçi heyeti göndererek Sultan Kalavun’a Müslüman olduğunu ve sulh amacı güttüğünü bildirdi.¹⁹⁵ Bu haber Mısır bölgesinde soğuk karşılanınca Şeyh Abdullah başkanlığında ikinci bir elçi heyeti gönderildi.¹⁹⁶ Memlükler, İlhanlıların Anadolu’da Müslüman halka yaptığı muameleden dolayı Teküder’in Müslümanlığına inanmayarak sulh teklifini kınadı.¹⁹⁷ Bu durum Memlük yakınlaşmasına başından beri karşı çıkan Moğol kumandanlarında hoşnutsuzluk yarattı.

¹⁹¹ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 129-130; Ebü'l-Ferec, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, 53; Spuler, *İran Moğolları*, 89; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 240; Erdem, “Ahmed Teküder Dönemi”, 104; Şahin, *Orta Zamanın Türkleri*, 198; Alan, “İlhanlılar”, 165.

¹⁹² İlhanlıların İslam’ı öğrenmesi amacı ile çalışan bazı derviş ve şeyhlerin ismi zikredilmiştir. Bunlardan Abdurrahman Baba, Aybek Baba, Hoy Ata, Can Baba ve Şeyh Alay gibi kişilerin Abaka Han ile görüşmüş ve Moğolları İslam’a ısındırmaya çalışmış oldukları ifade edilir. Mustafa Uyar, “İlhanlı Hükümdarlarının İslâm'a Girmesinde Rol Alan Türk Sûfileri: İlhan Tegüder ve Gazan Han Devirleri”, *Bellekten*, LXXVI (275), 2012, 8-9.

¹⁹³ Spuler, *İran Moğolları*, 89; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 410; Şahin, *Orta Zamanın Türkleri*, 199; Hamid Algar, “Ahmed Teküder”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1989, II, 139; Cüneyt Kanat, “İlhanlı Hükümdarları Teküder’in Müslümanlığı Kabulü ve Bunun Memlük Devletindeki Yankıları”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7, (2002), 233-237.

¹⁹⁴ Spuler, *İran Moğolları*, 89.

¹⁹⁵ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 133; Ebü'l-Ferec, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, 53; Spuler, *İran Moğolları*, 89; Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, 56; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 240; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 410; Adel Allouche, “Teküder’in Kalavun’a Ültimatomu”, (Ter. Mustafa Uyar), *AÜDTCF*, XI, Ankara 2006, 243; Erdem, “Ahmed Teküder Dönemi”, 106; Deniz, *Moğolların Anadolu Politikası*, 139; Şahin, *Orta Zamanın Türkleri*, 199.

¹⁹⁶ Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 240; Erdem, “Ahmed Teküder Dönemi”, 106.

¹⁹⁷ Allouche, “Teküder’in Kalavun’a Ültimatomu”, 250-251; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 240-241.

Ahmed Teküder, Memlûk meselesi ile ilgilenirken Anadolu'da Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, Erzincan civarında olmasını fırsat bilen Karamanlı ve Eşrefoğlu Türkmenleri, Konya ve Akşehir vilayetlerine saldırarak yağma ettiler.¹⁹⁸ Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev durumu haber alınca Moğollara bildirerek yardım istedi. Anadolu'ya vali olarak atanan Kongurtay yola çıktı ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev ile Erzincan yakınlarında buluşarak Türkmenlerin üzerine yürüdüler. Konya'da birçok Türkmen'i katlederek şehri tamamen yakıp yıktılar.¹⁹⁹ Türkmenleri Konya çevresinden uzaklaştırmakla yetinmeyen Kongurtay onları tümünden yok etmek için arkalarından gitti. Ermenek'ten Mut beldesine kadar Karaman bölgesini talan etti ve birçok Türkmen'i öldürdü.²⁰⁰ Ahmed Teküder'in, Kongurtay'ı bölgeden çekmesiyle katliam son buldu.

Argun hem iç hem de dışarıda yaşanan bu olumsuzlukları fırsat bilerek Kongurtay ile yakınlaşmaya başladı.²⁰¹ Ahmed Teküder bu durumu öğrenince damadı Alinak'ı, Kongurtay'ı yakalamakla görevlendirdi. Alinak, Kongurtay'ı ele geçirerek Ahmed Teküder'in huzuruna getirdi ve Kongurtaysorgulandıktan sonra 22 Şevval 682/13 Ocak 1284 tarihinde Arran'ın Karabağ mevkinde öldürüldü.²⁰²

Ahmed Teküder, Argun meselesini tamamen çözmek için Moğol, Müslüman, Ermeni ve Gürcülerden oluşan bir orduyu, Argun'un vali olarak görev yaptığı Horasan üzerine gönderdi.²⁰³ Teküder ve Argun kuvvetleri Rey şehri yakınlarındaki Habuşan civarında karşılaştı.²⁰⁴ Bu süreçte İslamlaştırma politikası²⁰⁵ ve komutanlar arasında çıkan anlaşmazlık sonucunda Alinak'ın öldürülmesi; emirlerin bu durumdan rahatsız

¹⁹⁸ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 57; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 241.

¹⁹⁹ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 57; Erdem, "Ahmed Teküder Dönemi", 107; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 241; Şahin, *Orta Zamanın Türkleri*, 200; Efe Durmuş, *Siyasî, İktisadi ve Kültürel Açından İlhanlı-Memlûk Münasebetleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2005, 33-34.

²⁰⁰ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 57; Erdem, "Ahmed Teküder Dönemi", 107; Şahin, *Orta Zamanın Türkleri*, 200.

²⁰¹ Ebü'l-Ferec, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, 59. Kaynaklar Kongurtay'ın, Çerik adlı birini Argun'a göndererek eşsiz hediyelerle birlikte özür dilediğini ve Argun'un da elçiyi hoş karşılayarak hediyelerle geri gönderdiğini yazmaktadır. Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısım)*, 136; Erdem, "Ahmed Teküder Dönemi", 107-108.

²⁰² Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısım)*, 136; Ebü'l-Ferec, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, 59; Spuler, *İran Moğolları*, 91; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 133; Erdem, "Ahmed Teküder Dönemi", 108; Şahin, *Orta Zamanın Türkleri*, 201.

²⁰³ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısım)*, 140; Ebü'l-Ferec, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, 59-60; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 243; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 133-134; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 410.

²⁰⁴ Spuler, *İran Moğolları*, 92; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 243.

²⁰⁵ Muhammed Gül, "İlhanlı- Memlûk Rekabetinden Osmanlı- Memlûk Rekabetine: Hicaz Su Yollarının Tamir Meselesinin Tarihi Arka Planı", *Belleten*, LXX (259), 2006, 845-866.

olup saf değiştirmesine sebep oldu.²⁰⁶ Ahmed Teküder yalnız kaldığını anlayınca Azerbaycan'a kaçmak istemişse de yakalanıp Kongurtay'ın oğullarına teslim edildi.²⁰⁷ Moğol yasası gereğince 683/1284 tarihinde idam edildi. Argun, hükümdarlık yolundaki mücadelesini diploması ve silah yoluyla kazanarak, Ahmed Teküder'in ölümünden bir gün sonra İlhanlı tahtına oturdu.²⁰⁸

1.2.4. Argun Han Dönemi (1284- 1291)

Argun,²⁰⁹ amcası Ahmed Teküder'e karşı başlattığı saltanat mücadelesini kazanarak bir kurultay topladı. Kurultayda Han seçilen Argun'un, 27 Cemaziyülevvel 683/11 Ağustos 1284 tarihinde İlhanlı tahtına oturdu.²¹⁰

Argun Han İlhanlı tahtına geçtikten kısa bir süre sonra devlet kademelerinde önemli tayinler gerçekleştirdi. Argun Han, tahta çıkmasına yardım eden Buka'yı İlhanlı ülkesinin vezirliğine getirerek geniş yetkilerle devlet işlerine bakmakla görevlendirdi.²¹¹ Şehzadelerden Cuşkab ve Baydu ile emirlerden Uruk, Bağdat ve Diyarbakır hâkimliğine tayin edildi.²¹² Hülacu ve Geyhatu, Anadolu bölgesine, amcası Acay ise Gürcistan'a tayin edildi.²¹³ Argun Han bunların yanı sıra Horasan, Mazenderan, Humis ve Rey

²⁰⁶ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 144-145; Spuler, *İran Moğolları*, 91; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 58; Alan, "İlhanlılar", 165; Durmuş, *İlhanlı- Memlûk Münasebetleri*, 34; Ömer Subaşı, "İlhanlı Devleti'nde Kerait Bir Aile: Alinak Noyan ve Emir Kurmişi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (41), 2015, 568.

²⁰⁷ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 43; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 148; Ebü'l-Ferec, *Târihu Muhtasari'd-Düvel*, 60; Erdem, "Ahmed Teküder Dönemi", 110; Karaköse, *İlhanlı Devletin Yönetici Kesimi*, 43.

²⁰⁸ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 148; Ebü'l-Ferec, *Târihu Muhtasari'd-Düvel*, 60; Spuler, *İran Moğolları*, 92; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 241; Sümer, "Abaka, Argun ve Ahmed-Celayir", 185; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 133-134; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 410; Erdem, "Ahmed Teküder Dönemi", 110; Şahin, *Orta Zamanın Türkleri*, 203; Alan, "İlhanlılar", 165.

²⁰⁹ Argun, Abaka Han'ın Kıymış İgaçi'den doğan büyük oğludur. Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 149; Faruk Sümer, "Argun", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1991, III, 355.

²¹⁰ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 151; Ebü'l-Ferec, *Târihu Muhtasari'd-Düvel*, 60-61; Sümer, "Abaka, Argun ve Ahmed-Celayir", 185; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 243-244; Alan, "İlhanlılar", 165.

²¹¹ Sümer, "Abaka, Argun ve Ahmed-Celayir", 185; Spuler, *İran Moğolları*, 93-94; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 135; Şahin, *Orta Zamanın Türkleri*, 198.

²¹² Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 152; Sümer, "Abaka, Argun ve Ahmed-Celayir", 185; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 244; Alan, "İlhanlılar", 166.

²¹³ Sümer, "Abaka, Argun ve Ahmed-Celayir", 185; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 136; Alan, "İlhanlılar", 166.

memleketlerine oğlu Gazan'ı tayin ederek, ona yardımcı olması için de şehzade Kinşi ve Nevruz'u görevlendirdi.²¹⁴

Argun Han tahta çıktığı dönemden itibaren Ahmed Teküder'in uygulamalarını terk ederek, Abaka Han'ın iç ve dış politikalarını hayata geçirmeye başladığı söylenebilir. Bu bağlamda idaredeki sivil yönetimlerde Hristiyanlar, malî işlerde ise Museviler tercih edildi. Bağdatlı bir Musevi olan Saduddevle saraya danışman olarak alındıktan kısa bir süre sonra başarılarıyla Argun Han'ın takdirini kazanarak Baş Vezir oldu.²¹⁵ Vezirliği döneminde malî ve askerî meselelerle ilgilenerek, askerlerin mahkeme kararlarına karşı müdahalesini önledi. Ayrıca ileri gelen beylerin halktan aşırı vergi almasını yasakladı. Argun Han'ın Müslümanları yönetimden uzak tutarak, tahsildarların Musevilerden seçilmesi zamanla sorunlara sebep oldu. Nitekim Saduddevle'nin beylerin vergilerine müdahale etmesi de gelen tepkileri arttırdı.²¹⁶

Argun Han dış politikada Altın Orda ile dostane ilişkiler kurarken, Memlûklere karşı Hristiyan dünyası başta olmak üzere Papa ile ittifak kurma yoluna gitti. Bu amaçla 684/1285 yılında Papa IV. Honourius'a bir mektup gönderdi.²¹⁷ Mektupta "İran Hanı", "Tatarların atası Cengiz Han" ve "Çin İmparatoru Kubilay Han'ın" adları zikredilerek Hristiyan dünyasına Cengiz soyunun ihtişamı hatırlatılmaktaydı. Ayrıca mektubun sonunda kendisinin Suriye'yi istila edeceği sırada Haçlı çıkartmasını yapmasını istemektedir.²¹⁸ Argun Han aynı amaçla 686/1287 yılında Nasturi din adamı Rabban Sauma başkanlığında bir elçi heyetini tekrar Papa'ya gönderdi.²¹⁹ Rabban Sauma, Roma'ya vardığında Papa IV. Honourius öldüğü için sadece Kardinaller ile görüşebildi. Bunun üzerine İngiltere'ye giderek Kral I. Edvard ve daha sonra da Paris'te Fransa

²¹⁴ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 152; Sümer, "Abaka, Argun ve Ahmed-Celayir", 185; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 244; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 136; Alan, "İlhanlılar", 166.

²¹⁵ Sümer, "Abaka, Argun ve Ahmed-Celayir", 186; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 244-245; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 411; Şahin, *Orta Zamanın Türkleri*, 204; Mustafa Uyar, "İlhanlı Devletinde Yahudi Bir Vezir: Saduddevle", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 21 (33), 2003, 226-242.

²¹⁶ Spuler, *İran Moğolları*, 96; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 245; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 411.

²¹⁷ Sümer, "Abaka, Argun ve Ahmed-Celayir", 190; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 245; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 412.

²¹⁸ Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 247; Argun Han'ın 1285 yılında Papa IV. Honourius'a yazdığı bu mektubun Latince tercümesi Vatikan'da muhafaza edilmektedir. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 412; Özgür Türker-Rakkuş Karaduman, "XIII. Yüzyılda Moğol-Avrupa Diplomatik İlişkilerinde Yaşanan Dönüşümler ve Rabban Savma'nın Elçilik Misyonu", Alparlan Demir-Tuba Tombuloğlu-Eralp Erdoğan-Ömer Düzbakar (Ed.), *Tarihçiliğinin Zamansız Kaybı: Prof. Dr. Feda Şamil Arık'a Armağan*, (ss. 723-743), Gece Kitaplığı, Ankara 2018, 723-743.

²¹⁹ Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 412

Kralı Philippe le Bel ile görüştü. Rabban Sauma, İngiltere ve Fransa görüşmelerinde Memlûklere karşı ortak bir ittifak sağlayamadı. 686-687/1288 yılında tekrar Roma'ya gelen Sauma, Vatikan'da yeni seçilen Papa IV. Nikolas ile görüştü. İngiltere ve Fransa Kralları gibi Papa IV. Nikolas'ta Suriye Seferine yanaşmadı.²²⁰

Argun Han, Hint bölgesinden gelen ve ömrü uzatmak için ilaçlar yaptığını söyleyen bir bahşi ile tanışıp onun yaptığı ilacı yaklaşık 8 ay boyunca içti.²²¹ İçinde cıva ve kükürt bulunan bu ilacı içmesinin ardından hastalanan Argun, doktoru Hacı Emirüddeve ve hekimlerin çalışmaları ile iyileşmeye başladı. Ancak bu sırada içki içince hastalığı tekrar nüksetti. Hastalığı iyice şiddetlenen Argun 7 Rebiyülevvel 690/10 Mart 1291 Cumartesi günü Arran'da vefat etti.²²²

1.2.5. Geyhatu Han Dönemi (1291- 1295)

Argun Han uzun süre hasta yatmasına rağmen veraset meselesine açıklık getirmedi ve İlhan olacak kişiyi seçmek yine devlet erkânına kaldı.²²³ İlhanlı taht namzetleri olarak oğlu Gazan, Şehzade Baydu ve Geyhatu²²⁴ gösterilmekteydi. Saduddeve, Argun Han'ın ölümüne yakın bir zamanda taht için Gazan'ı saraya çağırıldı. Saduddeve, Gazan'ı İlhanlı tahtına çıkartmaya çalışarak kendisini bekleyen akıbetten kurtulmayı amaçlamaktaydı.²²⁵ Vezirin bu planı başarılı olmadı ve Alinak'ın oğlu Kurmişi tarafından yakalanarak Toğaçar karargâhında katledildi. Böylece şehzade Gazan'ın İlhanlı tahtına çıkmasını isteyen ve bu amaçta çalışan kişiler de ortadan kaldırılmış oldu.²²⁶

²²⁰ Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 247.

²²¹ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 171; Spular, *İran Moğolları*, 96.

²²² Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 172; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye-Büyük İslam Tarihi*, XIII, (Çev.: Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1995; Spular, *İran Moğolları*, 97.

²²³ Spuler, *İran Moğolları*, 99; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 248; Ömer Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 143; Kansu Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2012, 38.

²²⁴ Moğol kökenli bu isim "Geyiha" fiilinden türemiştir. "Mucizevî – Hayrete düşüren" manasına gelmektedir. Karl Jahn, "İran'da Kağıt Para", (Ter.: Mehmet Altan Köymen), *Belleten*, VI (23-24), 1942, 24. Geyhatu, Abaka Han ve Tatar kavminden Nukdan Hatun'un oğludur. Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 176. Kaynaklarda doğum tarihi tam olarak belirtilmemektedir. Karl Jahn, Geyhatu'nun kırk yaşında İlhanlı tahtına çıktığını belirten bir ifade kullanmıştır. Karl Jahn, "İran'da Kâğıt Para", 274.

²²⁵ Ekici, *Geyhatu ve Zamani*, 38.

²²⁶ Galstyan'ı, Sahib-i Divan Saduddeve'nin zehirlenerek öldüğünü belirtmektedir. Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, 57.

Argun Han'ın ölümünden sonra emirler Geyhatu'nun tahta çıkarılması konusunda görüş birliğine vardılar.²²⁷ Geyhatu'ya bu haberi ulaştırılma görevi Hoca Nasiruddin'e verildi.²²⁸ İlhanlı emirlerinden bazıları, statülerinin değişeceği düşüncesiyle Geyhatu'nun tahta çıkarılması hususunda fikir değiştirerek Şehzade Baydu'ya da elçi gönderip tahta çıkması için onu davet ettiler. Bu davetin bir tuzak olmasından çekinen Baydu, Cengiz Han yasasındaki hükümdarlık hakkının kardeşinin ya da oğlunun olduğunu belirterek tahta çıkmayı reddetti.²²⁹ Nitekim Baydu'nun tutumu ve Geyhatu'nun yola çıkması neticesinde emirlerin yapacağı bir şey kalmadı. Geyhatu, öncü birlikleri takip etmek suretiyle Arran üzerinden Azerbaycan'a vardı. Ona bu yolculuğu sırasında Anadolu Selçuklu sultanı II. Gıyasuddin Mesud ve Naibü's-Saltanat Muciruddin Emirşah da Aladağ yaylağına kadar eşlik etti.²³⁰ Geyhatu, Azerbaycan üzerinden Ahlât'a gelerek, 21 Rebiyülâhır 690/ 23 Temmuz 1291 tarihinde İlhanlı tahtana oturdu.²³¹

Geyhatu Han'ın taht meselesiyle uğraştığı esnada Anadolu'daki Türkmenlerin isyan başlattığı haberi geldi. Zira Argun'un ölümünden sonra Karamanlılar, Germiyanogulları ve Eşrefoğulları harekete geçmişti. Geyhatu Han bu haber üzerine Şikturu, Niyâbet-i Saltanat olarak görevlendirerek bizzat ordusunun başında Anadolu'ya hareket etti.²³² Bu esnada Selçuklu sultanı II. Gıyasuddin Mesud, Kayseri civarında bulunmakta ve Türkmenlerin akınlarını önlemeye çalışmaktaydı.²³³ Bu hareketin başında bulunan Karamanlı Halil Bahadır, Konya'yı kuşatmıştı. Konya ahalisi surların dışına çıkarak savaştılsa da ağır kayıplar vererek tekrar içeri girdiler. Karamanlı ordusu, Armatasun Kalesi ve civarında başarıyla savaşmasına rağmen, Geyhatu Han'ın

²²⁷ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 173; Ömer Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 143; Ekici, *Geyhatu ve Zamani*, 39.

²²⁸ Abdülkadir Yuvalı, "Geyhatu Han", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1996, XIV, 45; Ekici, *Geyhatu ve Zamani*, 39.

²²⁹ Spuler, *İran Moğolları*, 99; Ekici, *Geyhatu ve Zamani*, 39.

²³⁰ Ekici, *Geyhatu ve Zamani*, 40.

²³¹ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 177; Spuler, *İran Moğolları*, 99; Ömer Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 143; Ekici, *Geyhatu ve Zamani*, 40-41; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 408; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 61.

²³² Yuvalı, "Geyhatu Han", 45.

²³³ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 62; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 249; Zerrin Günel Öden, "Türkiye Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Mesud Hakkındaki Bazı Görüşler", *Belleten*, LXI (231), 1997, 287-300.

Konya'ya gelişiyle geri çekilmek zorunda kaldı.²³⁴ Geyhatu Han ordusunu ikiye ayırarak bir kısmını Akşehir istikametine gönderirken, kendisi bizzat Karamanlıların üzerine yürüdü.²³⁵ Nitekim Karamanlılar, Ereğli ve İçel bölgesini yağmaladılar ve büyük bir katliam yaparak Türkmenleri esir aldılar.²³⁶

Geyhatu Han, Anadolu harekâtında başarı sağlayarak İran'a geri döndü. Moğol yasaları usulünce Aladağ'da 10 Cemaziyülâhır 691/29 Mayıs 1292 yılında yapılan kurultayda tekrar tahta oturdu.²³⁷ 1293 yılında Geyhatu, Aladağ'dan Tebriz'e oradan da Karadağ'a doğru hareket etti. Burada Horasan'dan gelen Kutlukşah Noyan, Urug Timur ve Nevruz'un elçilerini kabul etti.²³⁸ Ardından tekrar Aladağ'a geri döndü. Bu dönemde Sahib-i Divanlığa²³⁹ Sadreddin-i Zencani getirdi.²⁴⁰

Geyhatu Han yapı itibarıyla zayıf bir şahsiyet olup aynı zamanda eğlence düşkünü ve müsrif biriydi. Yapılan israflar sebebiyle devletin malî gücü zayıflayarak hazinesi boşaldı. Bu iktisadi bozulmaya çözüm bulmak amacıyla “Çav”²⁴¹ adı verilen Çin kâğıt parası basım usulü taklit edilerek İran'da basıldı.²⁴² Vezir Sadreddin-i Zencani'nin İlhanlı maliyesini kurtarmak için yaptığı bu girişim başarısız oldu. İktisadi başarısızlık, siyasî istikrarsızlık ile Geyhatu Han'ın tutumve davranışları onun aleyhinde ciddi olumsuz bir hava yarattı. Nitekim Baydu, olumsuz tutum sergilemesi neticesinde Bağdat'ta, Geyhatu Han'ın şahsını hedef alarak isyan başlattı.²⁴³ Geyhatu Han isyanı sonlandırması amacıyla Arran bölgesinden elçiler gönderdi ise de sonuç elde edemedi. Emirlerin bazılarının Baydu ile ittifak yaptıkları istihbaratını alan Geyhatu Han,

²³⁴ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye-Siyasi Tarih- Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-138)*, Boğaziçi Yay. İstanbul 2002, 604-605; Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, 62; Ekici, *Geyhatu ve Zamanı*, 45.

²³⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 605; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 249; Ömer Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 143.

²³⁶ Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, 63; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 249; Ömer Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 143; Ekici, *Geyhatu ve Zamanı*, 46; Deniz, *Moğolların Anadolu Politikası*, 151.

²³⁷ Reşidüddin, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 180; Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, 64; Ekici, *Geyhatu ve Zamanı*, 50.

²³⁸ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 181.

²³⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, TTK Yayınları, Ankara 2004, 201-206.

²⁴⁰ Zencani, Geyhatu'nun kayın pederinin desteği sayesinde Sahib-ı Divanlığa yükselmeyi başardı (1292). Spuler, *İran Moğolları*, 100.

²⁴¹ “Çav” Çince kökenli bir kelime olup “Çau” kelimesinden türetilmiştir. Uygurca “ün- şan” anlamına gelmektedir. Çağatay Türkçesinde ise “kâğıt para” manasına gelmektedir. Tahsin Yazıcı, “Çav”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1993, III, 235.

²⁴² Spuler, *İran Moğolları*, 100-101; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 415; Yuvalı, “İlhanlı Tarihi”, 103.

²⁴³ Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, 64; Ömer Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 146; Ekici, *Geyhatu ve Zamanı*, 135; Deniz, *Moğolların Anadolu Politikası*, 151.

Gürcistan'da bulunan Tukul İlçiday dışındaki emirleri yakalatarak Baydu'nun oğlu Kıpçak-oğul ile beraber Tebriz'de hapsedirdi. Geyhatu Han ve Baydu bu şartlarda 3 Cemaziyülevvel 694/21 Mart 1295 tarihinde karşı karşıya geldi. Geyhatu Han yanındaki emirlerinin Baydu aleyhinde taraf değiştirdiğini görünce Anadolu'ya kaçmayı denedi. Fakat Tuğaçar'ın tavsiyesiyle Tebriz'e yöneldi.²⁴⁴ Geyhatu Han, Tebriz'e varduktan kısa bir süre sonra yakalanarak idam edildi. İlhanlı hükümdarı olan Geyhatu'nun katli devlet içinde emirlerin ne kadar güçlendiğini göstermektedir.²⁴⁵

Baydu, Geyhatu'nun ölümünün ardından Han ilan edildi.²⁴⁶ Ancak Baydu Han tahtta fazla kalamadı. Gazan, Baydu tarafından öldürülen Geyhatu'nun intikamını almak için harekete geçti. Nahçıvan bölgesinde yakalanan Baydu, 5 Ekim 1295'te öldürüldü.²⁴⁷

1.2.6. Gazan Han Dönemi (1295-1304)

Gazan, Argun Han ile Durban Kabilesi'nden olan Kultak Egeci Hatun'un²⁴⁸ oğludur. 29 Rebiyülevvel 670/4 Kasım 1271 Cuma günü Mazenderan bölgesinde dünyaya geldi.²⁴⁹ Annesi hakkında kaynaklarda pek bilgi bulunmamakla birlikte, Gazan, dedesi Abaka Han'ın isteğiyle Bulugan Hatun tarafından büyütüldü. Çocukluğunu dedesi Abaka Han'ın yanında geçirdi. Beş yaşına gelince Abaka Han tarafından hem Uygurca dil ve yazı öğrenmesi hem de ilim öğrenmesi için Barak Bahşi'nin²⁵⁰ eğitimine verildi. Bahşi, Budist bir rahip olduğu için kendisinden dinî eğitim de aldı.²⁵¹ Abaka Han 1282'de vefat ettiğinde Gazan henüz on yaşlarında idi. Ahmed Teküder'in hükümdarlığı döneminde Bulugan Hatun'un yanında kalan Gazan, babası Argun'un Han olması ile Horasan bölgesine tayin edildi (1284).²⁵² Gazan burada

²⁴⁴ Spuler, *İran Moğolları*, 101; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 251; Ekici, *Geyhatu ve Zamani*, 136.

²⁴⁵ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 64; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 251; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 416; Ömer Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 146; Ekici, *Geyhatu ve Zamani*, 137; Deniz, *Moğolların Anadolu Politikası*, 151-152. Geyhatu'nun idaresinden memnun olmayan emirler, onu tahttan indirirken Geyhatu'yu Cengiz Yasası'na aykırı davranmakla suçladılar. Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 293-326

²⁴⁶ Spuler, *İran Moğolları*, 102-103; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 64; Ömer Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 146; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 416.

²⁴⁷ Spuler, *İran Moğolları*, 103.

²⁴⁸ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 188; Osman Gazi Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009, 50; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 253.

²⁴⁹ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 189; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 50-51; Aksakal, *Hülagü'den Ebu Said Bahadır Han'a*, 64.

²⁵⁰ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 194; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 55; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 253.

²⁵¹ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 55; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 253.

²⁵² Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 61; Sümer, "İlhanlı Abaka, Argun ve Ahmed- Celayir", 185.

Horasan, Kumis, Rey ve Mazenderan bölgelerinin idaresi ile görevlendirildi ve bu görevi on yıl başarıyla yürüttü.²⁵³ Gazan, Geyhatu Han'ın öldürülmesinin ardından Baydu'nun İlhanlığı tanımayarak mücadeleye girişti.²⁵⁴

Gazan, kumandanlarından Emir Nevruz'un teşvikiyle 1 Şaban 694/ 16 Haziran 1295 tarihinde Müslüman oldu²⁵⁵ ve Mahmud adını aldı.²⁵⁶ İslamiyet'i kabul ettikten sonra Emir Nevruz başta olmak üzere İlhanlı devlet adamlarının neredeyse tamamı Gazan'ı desteklemeye başladı. Baydu, Gazan ile olan bu mücadelesinde nihayetinde Emir Nevruz tarafından yakalanarak 23 Zilkade 694/4 Ekim 1295 Salı günü öldürüldü.²⁵⁷ Aynı tarihte Tebriz'e giren Gazan, daha sonra Karabağ bölgesine geçerek yapılan cülus töreni ile 23 Zilhicce 694/3 Kasım 1295'te saltanat tahtına oturdu.²⁵⁸

Gazan Han hükümdar olduktan sonra Argun Han'ın ölümünden itibaren ortaya çıkan karışıklıkları sona erdirmek ve siyasî otoritesini sağlamak için, idarî boşluktan istifade eden, başına buyruk davranan ve karışıklığa mahal veren bütün emirleri tespit ettirerek cezalandırdı.²⁵⁹ Gazan Han otoritesini sağladıktan sonra boşalan görevlere kendi adamlarından; Emir Mulay'ı Diyarbakır bölgesine, Nurin Aka'yı Horasan'a, Emir Toğaçar'ı daha önce de bulunmuş olduğu Anadolu'ya gönderdi. Gazan'ın tahta

²⁵³ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 197; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 61.

²⁵⁴ Aksarayî, *Müsâmertü'l-Ahbâr*, 250; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 80.

²⁵⁵ Abbas İkbâl Aştıyanî, *Tarih-i Moğol*, Emir Kebir, Tahran 1388,256; Spuler, *İran Moğolları*, 106; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 256. Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, (Çev.: Altay Tayfun Özcan), Selenge Yayınları, İstanbul 2015, 52. Bazı kaynaklar İslamiyet'i İlhanlı Devleti'nin resmi dinî kabul eden ve Moğollar arasında yayılmasını sağlayan Gazan'ın, Baydu ile mücadelesinde Müslümanları kendi etrafına toplamak ve siyasî çıkar sağlamak amacıyla benimsediğini iddia etmektedir. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 93-94.

²⁵⁶ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 241-243; Aştıyanî, *Tarih-i Moğol*, 256; Spuler, *İran Moğolları*, 106; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 256; Deniz, *Moğolların Anadolu Politikası*, 152- 154; Aksakal, *Hülagü'den Ebu Said Bahadır Han'a*, 69-79. Kendisiyle birlikte kardeşi Olcaytu ve yaklaşık yüz bin Moğol askerî Müslümanlığı kabul etti. Bu dönemde yirmi üç yaşında olan Gazan Han'ın İslamiyet'i kabul etmesinde Şeyh Sadeddin İbrahim b. Sadeddin Hamuye el-Cüveynî'nin önemli rol oynadığı bilinmektedir. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 93-94.

²⁵⁷ Baydu'nun yanında bulunun Emir Toğaçar, Sarban, Bugday İdaci gibi emirler 10 Zilkade 694/21 Eylül 1295 tarihinde gizlice Gazan'a iltica ettiler. Baydu Han bu durum karşısında yapacak bir şeyi olmadığını anlayarak Gürcistan'a kaçmaya çalıştı. Ancak Emir Nevruz tarafından takibe alınarak Nahcivan civarında yakalandı. Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 244-246; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 105.

²⁵⁸ Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 256; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 108.

²⁵⁹ Gazan, Geyhatu'nun ölümünden sorumlu tuttuğu Baydu taraftarı emirleri yargıladı. Nevruz, Kutlug Şah ve Nurin Aka'dan oluşan bir meclisin önünde İlçiday Kuşçi ile Koncukbal yargılanarak idam cezasına çarptırıldı. Ardından Buralgi ve Sukurçi de katledildi. Tuladay, Çiçak ve İdaci ise dayak cezasına çarptırılarak, Horasan bölgesine sürüldüler. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 109-111.

çıkmasında önemli rolü olan Nevruz ise vezirliğe kadar yükseltilerek Ceyhun'dan Fırat'a kadar tüm eyaletlerin emirliği sıfatını aldı.²⁶⁰

İlhanlı Devleti tahtına Müslüman bir hükümdarın oturmasına rağmen Anadolu'daki Moğol idaresinde bir düzelme yaşanmadı. Bu dönemde Anadolu'da bulunan valiler çeşitli sebeplerle isyan etti. İlk olarak 1296'da Togaçar İsyanı,²⁶¹ ertesi yıl Moğol orduları başkumandanlığının kendisine verilmemesini protesto eden Baltu İsyanı²⁶² ve 1299'da Sülemiş İsyanı²⁶³ ard arda devam etti. Bu isyanlar Anadolu'nun maddi ve manevi zarar görmesine, halkın ezilmesine sebep oldu ve isyanlar zor koşullarda bastırıldı.²⁶⁴

Gazan Han, Moğol ardılı devletler olan Altın Orda²⁶⁵ ve Çağatay Devleti'ne²⁶⁶ karşı egemen olduğu toprakları koruma politikası yürüterek, herhangi bir sefer girişiminde bulunmadı. Ancak Müslüman olmasına rağmen Bizans ve Batı dünyasıyla önceki hükümdarlar döneminde kurulan iyi ilişkileri devam ettirirken; Memlük Devleti'ne karşı sert tutumunu koruyarak sefer girişimlerinde bulundu.²⁶⁷

²⁶⁰ Gazan Han hükümdar olduktan sonra Nevruz'a sağladığı geniş yetkiler onu çok güçlü kılmıştı ve bu durum yakınlarını devletin üst düzey pozisyonlarına yerleştirmesini sağladı. Bu sebeple Gazan Han merkezi otoritenin sağlanabilmesi için onun ortadan kaldırılması gerektiğine inanmaya başladı. Nihayetinde Gazan Han'ın, Nevruz'un yakınlarına karşı tutumu onu isyan ettirdi. Ancak başarılı olamayan Nevruz, 14 Ağustos 1297'de Gazan Han'ın emriyle idam edildi. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 270-271; Spuler, *İran Moğolları*, 108-109; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 111-112.

²⁶¹ Aksarayî, *Müsâmertü'l-Ahbâr*, 152-158; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 116-118; Ömer Tokuş, "Moğol Hâkimiyetinde Anadolu ve Anadolu'da Moğol Noyanlarının İsyanları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 117 (230), 2017, 193-194.

²⁶² Aksarayî, *Müsâmertü'l-Ahbâr*, 158- 165; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 118-119; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 257; Tokuş, "Anadolu'da Moğol Noyanlarının İsyanları", 194-196.

²⁶³ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 275-276; Aksarayî, *Müsâmertü'l-Ahbâr*, 193-195; Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel*, Selçuklular Tarihi II: Anadolu Selçukluları ve Beylikleri, Ali Öngül (Haz.), Kabalcı Yay., İstanbul 2016, 116-120; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 134-136; Ahmet Sağlam, "Anadolu'da Moğol-İlhanlı Otoritesini Sarsan Bir Gelişme: Sülemiş İsyanı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (41), 2015, 552-562; Tokuş, "Anadolu'da Moğol Noyanlarının İsyanları", 196-199.

²⁶⁴ Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 257-258; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 136.

²⁶⁵ İlhanlılar hâkimiyet kurduğu Azerbaycan üzerinde Altın Orda hükümdarlarının tarihi hak iddiası nedeniyle başlayan İlhanlı-Altın Orda gerilimi, Gazan Han döneminde de aktif bir şekilde olmasa bile devam etti. Altın Orda hanı Tokta, İlhanlılar'ın Memlükler ile mücadelesini fırsat bilerek Derbend bölgesine küçük çaplı hamlelerde bulunsada büyük bir sorun yaşanmadı. Spuler, *İran Moğolları*, 113,115; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 259-260; Kamalov, *Moğolların Kafkas Politikası*, 75-80.

²⁶⁶ Gazan Han dönemi İlhanlı-Çağatay ilişkileri, Memlük mücadelesi sebebiyle Horasan'a tayin edilen şehzade Olcaytu tarafından yürütüldü. Olcaytu şehzadelik döneminde Horasan bölgesinde Çağataylılar, onların desteklediği Nevruz ve Kert Hanedanlığı ile mücadele etti.

²⁶⁷ Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 258-259; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 137.

Gazan Han, Memlük Devleti'nin içinde bulunduğu karışıklık ve saltanat mücadelesini fırsat bilerek sefer düzenleme kararı aldı. Suriye ve Mısır'ı topraklarına katmak için büyük bir ordu ile yola çıkan Gazan Han, bu sırada Anadolu'da Sülemiş'in isyan ettiği haberini aldı. İsyanı bastırması için Emir Kutluğ Şah'ı Anadolu'ya gönderdi. Emir Kutluğ ve Sülemiş arasında Erzincan Akşehir'de yapılan savaşta, Sülemiş yenilgiye uğradı. Yakalanarak Tebriz'e getirilen Sülemiş burada katledildi.²⁶⁸ Ayrıca bu dönemde vergi usulsüzlüğüne göz yummakla suçlanan Sadreddin-i Zencanî idam 21 Recep 697/4 Mayıs 1298'de idam edildi.²⁶⁹

Anadolu tarafından gelen elçiler Memlüklerin sınırda şehirleri yağmaladıkları ve kaleleri tahrip ettikleri haberini verdiler. Bunun yanı sıra Memlüklerin, Sülemiş isyanına verdiği destekte Gazan Han'ı rahatsız etmekteydi. Bu sebepler üzerine Gazan Han, Ermeni ve Gürcü kuvvetlerinin de bulunduğu bir ordu hazırlayarak, 19 Muharrem 699/16 Ekim 1299 tarihinde Suriye Seferine çıktı.²⁷⁰ Hıms yakınlarında yapılan savaşta Gazan Han galip gelirken, Memlük ordusu kaçmaya mecbur kaldı. İlhanlılar Hıms şehrini ele geçirdikten sonra Şam bölgesi teslim alındı.²⁷¹

Gazan Han, Azerbaycan yolunda iken Dimaşk bölgesinde karışıklıklar baş göstermeye başladı. Memlük kuvvetlerinin yeniden Dimaşk'ı ele geçirmesi ve Şam bölgesinin güvenliği için bırakılan Moğol askerlerin geri çekilmek zorunda kalması, yeni bir Suriye seferini zorunlu kıldı.²⁷² Gazan Han'ın ikinci defa başlattığı Suriye seferinde Haleb'den öteye gidemedi ve Memlük Devleti ile barış yapmayı uygun gördü.²⁷³ Böylece Suriye tekrar Memlük Devleti egemenliğinde kaldı.

²⁶⁸ Spuler, *İran Moğolları*, 110. Sülemiş yakalanarak önce Gazan Han'ın huzuruna getirildi ardından Tebriz meydanında 29 Zilhicce 698/27 Eylül 1299 yakılarak katledildi ve külleri havaya savruldu. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 136; Aksakal, *Hülagü'den Ebu Said Bahadır Han'a*, 74.

²⁶⁹ Spuler, *İran Moğolları*, 109.

²⁷⁰ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 277. Gazan Han Suriye Seferine çıkmadan önce yeni kabul etmiş olduğu İslam dininin kurallarına göre İslam âlimleri ve din büyüklerinden savaşın vacip olduğuna dair fetva aldı. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformlar*, 118. Gazan Han gereken tüm hazırlıkları yaptıktan sonra yaklaşık 90.000 bin kişilik ordu ile Tebriz'den hareket etti. Diyarbakır tarafından Anadolu kuvvetlerinin Moğol ordusuna katılması ile ordusunu güçlendirdi. Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 161

²⁷¹ Aksarayî, *Müsâmertü'l-Ahbâr*, 219-224; Spuler, *İran Moğolları*, 112; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 421; Aksakal, *Hülagü'den Ebu Said Bahadır Han'a*, 75.

²⁷² Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 283-284. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformlar*, 151; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 163.

²⁷³ Spuler, *İran Moğolları*, 112; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 259. Gazan Han'ın bu kararı vermesinde kışın şiddetli geçmesi ve soğuk sebebiyle hayvanların bir kısmının telef olması etkili olmuştu. Özgüdenli,

Memlûkler ile kesin bir sulh yapmayan Gazan Han devletin sınırlarını güvence altına aldıktan sonra Suriye sorununu çözmek için 1 Muharrem 702/ 26 Ağustos 1302'de Ucan bölgesinden Kirmanşah civarına hareket etti. Ardından Fırat boyunca ilerlemeye başladı. İlhanlı ordusu Rahbetû'ş-Şam'a vararak buradaki kaleyi kuşattı. Bu sırada Halep emiri Kara Sungur, Gazan Han'a elçi göndererek tabiiyetini sundu.²⁷⁴

Gazan Han, Rahbetû'ş-Şam bölgesinden Suriye istikametine doğru harekete geçti. İlhanlı ordusunun önemli kısmını teşkil eden Emir Kutluğ Şah, Emir Çoban ve Emir Mulay ise Halep yakınlarına ulaştı.²⁷⁵ Moğol ordusu ilerlemeye devam ederek Humus şehrini kuşattı. Memlûkler ise Dımaşk'a doğru ilerlemekteydi. Neticede iki ordu arasında 1 Ramazan 702/19 Nisan 1303 Cuma günü yapılan savaşı İlhanlı Devleti kaybetti.²⁷⁶ Bu savaş sonucunda Küçük Ermenistan Kralı Hetum, tekrar Memlûk Devleti tabiiyetine girdi.²⁷⁷

Gazan Han, üçüncü Suriye Seferi yenilgisinden sonra Ucan bölgesine gelerek 12 Zilkade 702/28 Haziran 1303 tarihinde Memlûk mağlubiyeti ile ilgili yargılama süreci başlattı. Burada yapılan yargılama neticesinde Arguday Tarhan ile Toğan Timur yasaya çarptırılırken, Emir Mulay görevinden azledildi.²⁷⁸

Gazan Han, hükümdarlığı süresi içerisinde idarî, askerî, malî, hukukî alanlarda giriştiği reform çalışmalarından başarıyla çıktı ve halkın sorunlarına uzun vadeli çözümler üretti.²⁷⁹

Gazan Han 25 Muharrem 703/8 Eylül 1303 senesinde başkent Tebriz'e geldi. Bu esnada gözünde "remed" adı verilen bir göz rahatsızlığına yakalandı. Hekimlerin her

Gazan Han ve Reformlar, 152. Kadı İbn-i Yunus başkanlığında bir İlhanlı heyeti Memlûk Devleti'ne elçi olarak gitti. Yapılan görüşmeler neticesinde kesin bir barış sağlanamadı. Ancak geçici bir barış antlaşması imzalandı. Spuler, *İran Moğolları*, 112; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformlar*, 154; Aksakal, *Hülagü'den Ebu Said Bahadır Han'a*, 75.

²⁷⁴ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 290; Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, 169; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformlar*, 156-158.

²⁷⁵ Spuler, *İran Moğolları*, 111; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformlar*, 158.

²⁷⁶ Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 276; Spuler, *İran Moğolları*, 115; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 428; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 421. İlhanlı- Memlûk savaşı neticesinde Moğol askerlerinden 4.000-5000, Ermeni askerlerinden 500 kişi sağ kurtulabildi. Yaklaşık 10.000 İlhanlı askerî ve 20.000 at bu savaşta Memlûkların eline geçti. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformlar*, 163.

²⁷⁷ Spuler, *İran Moğolları*, 116.

²⁷⁸ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 297; Aksarayî, *Müsâmertü'l-Ahbâr*, 239-241; Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 288; Spuler, *İran Moğolları*, 116; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformlar*, 167; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 259.

²⁷⁹ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 233-360; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 262-267.

türlü müdahalesine rağmen tedavisi sonuç vermeyerek 11 Şevval 703/ 17 Mayıs 1303 Pazar günü Rey şehrinde vefat etti.²⁸⁰

²⁸⁰ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 297, 304-305; Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 280; Spuler, *İran Moğolları*, 111; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformlar*, 361-367; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 268-269; Aksakal, *Hülagü'den Ebu Said Bahadır Han'a*, 77-78.

İKİNCİ BÖLÜM

OLCAYTU'NUN ŞEHZADELİK DÖNEMİ

2.1. DOĞUMU, ÇOCUKLUĞU VE EĞİTİMİ

2.1.1. Doğumu

Olçaytu,²⁸¹ İlhanlı Devleti'nin dördüncü hükümdarı Argun Han²⁸² ile Uruk Hatun'un²⁸³ oğlu olarak 12 Zilhicce 680/ 24 Mart 1282 tarihinde Merv²⁸⁴ ile Serahs²⁸⁵ arasındaki kurak ve bataklık bir bozkır olan Sahra-i Kahile'de Salı günü dünyaya geldi.²⁸⁶ Abdullâh-ı Kâşânî, Tarih-i Olçaytu adlı eserinde Olçaytu'nun doğduğu zamanı ve doğumunun manevi işaretler içerdiğini şu sözlerle anlatmaktadır:

“O ufuk perdesinden ve bulutların arasından parlayan gök yarığında doğuş ışıkları saçan bir yıldız gibi Uruk Hatun'dan dünyaya geldi. O günlerde garip olaylardan birisi, bahar mevsiminin üzerinden iki ay geçtiği halde bir türlü yağmur damlalarının akmamış, toprak ve ovaların kuraklıktan kurumuş, dudağı çatlamış, gözükarmiş olmasıydı. O civarda su pek değerli pek az bulunan bir şeydi. İnsanlar

²⁸¹ Hamdullah Müstevfi-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, (Çev.: Mürsel Öztürk), TTK Yay., Ankara 2018, 491; T.H., “Olçaytu”, *İA*, MEB. Yay., Eskişehir, 1997, IX, 387-389. Moğolca “Öljeitei, Öljeitu, Ölzijtej, Özjit” şeklinde yazılan bu kelime, “şanslı, kutlu, uğurlu” manasına gelmektedir. Mustafa Uyar, “İlhan Ölçeytü'ye Verilen Harbende İsmi'nin Kökeni ve Anlamı Hakkında Yeni Bir Yaklaşım”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 31 (2), 2016, 597; Volker Rybatzki, *Die Personennamen und Titel der Mittellenglischen Dokumente*, Helsinki 2006, 100. Günümüz Türkçe kaynaklarda Arapça ve Farsça imla kuralları neticesinde “Olçaytu, Olçayto, Ölçeytü, Ülçeytü, Ulçeytü, Uljeytu” olarak geçmektedir. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 150; Spuler, *İran Moğolları*, 119; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 270. Olçaytu'nun tam adı es-Sultanu'l-âzam, Giyâsu'd-dunyâ ve'd-dîn Olçaytu Sultan Hodâbende Muhammed'dir. Osman Gazi Özgüdenli, “İlhanlılar'da Hükümlerlik Telâkkisi ve Hükümdar Algısı”, *MUTAD*, V/I, (2018), 85.

²⁸² Abaka Han'ın en büyük oğlu olan Argun İlhan, 660 (1261-62) yılında (Tavuk yılı Aram ayınının 25. günü) dünyaya geldi. Sümer, “Argun”, 355.

²⁸³ Kerayit kavminden Emir-i Kebir İrcin'in kız kardeşi Toguz (Dokuz) Hatun'un erkek kardeşi Sarıca'nın kızıdır. Cemâlu'd-din Ebu'l-Kasım ‘Abdullâh b. Muhammed b. Ebi Tahir ‘Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olçaytu*, neşr: Mehîr Hamblî, Tahran 1348/1969, 8; Örs, *Tarih-i Olçaytu*, 52; Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, 184.

²⁸⁴ Merv, Afganistan'daki Baba dağlarından Murgab nehrinin oluşturduğu verimli delta üzerinde kurulan, Horasan'ın siyasî, idarî ve kültürel tarihinde önemli bir yere sahip idare, sanat, kültür ve ticaret merkezidir. Özgüdenli, *Türk-İran Araştırmaları*, 491; A. Yakubosky, “Merv”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1993, VII, 773-777; Özgüdenli, “Merv”, *DİA*, TDV Yay., Ankara 2004, XXIX, 221-223; Yüksel Sayan, “Merv”, *DİA*, TDV Yay., Ankara 2004, XXIX, 223-225.

²⁸⁵ Eski adı Herirud olan bu şehir Tecen ırmağının orta havzasında kurulmuştur. Günümüzde üç ülkenin (İran, Afganistan ve Türkmenistan) sınırları içinde bulunan tarihi Horasan bölgesinin Güney Türkmenistan kesiminde yer almaktadır. Yüksel Sayan, “Serahs”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2009, XXXVI, 539-542; J. Ruska, “Serahs”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1988, X, 502-507.

²⁸⁶ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olçaytu*, 7; Örs, *Tarih-i Olçaytu*, 52; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 270.

otlaklardan, yaylalardan ve arazilerden umudu kesmişlerdi. Onun doğum halinin teyidinden ve gelişinin bereketinden, ansızın gökyüzünde yoğun bulutlar belirdi. Yağmur gök oluşundan öyle bir boşaldı ki bütün ovaları sel aldı. O civarda çok geniş bir su birikintisi oluştu. Büyük Hatun Uruk şehzadeyi, canının içi ve gözünün bebeği gibi kucaklayıp bir su kıyısında bulunan yayguların üzerine oturttu. Hayvanlar susuzluktan kurtulup suya doydular. Çorak topraklar dirildi. Perişan haldeki dünyaya kokuşmuş toprağa can geldi, ışık geldi. Orada hazır bulunanlar şehzadenin bereketli gelişinin özelliğini görünce şaşırıp hayrette kaldılar. Şehzadenin uğurlu gelişine dua ve övgü dilini açıp “Bu insan değil ancak çok güzel bir melektir” dediler.”²⁸⁷

İlk adı “Olcey Buka’dır”.²⁸⁸ Ardından “Matmodar”²⁸⁹ ismi verildi. Argun Han döneminde Batı Dünyası ile var olan ittifak çabaları arasında 688/1289 tarihinde vaftiz edilen Olceytu’ya, Papa IV. Nikolas’dan dolayı Nikolas adı verildi.²⁹⁰ Moğol adetlerine göre değerli olan bazı erkek çocuklarına fazlaca isim verilirdi. İnanişâ göre bu isimler kem gözlerden korur ve nazarı uzaklaştırırdı. Hatta bu sebeple “Harbende”²⁹¹ isminin de

²⁸⁷ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olceytu*, 16-17; Örs, *Tarih-i Olceytu*, 60.

²⁸⁸ Kaynaklarda “Ülcey Buka, Ülcây Bukâ, Olcây Buka” olarak geçmektedir. Buka unvan olarak Türk ve Moğol kişi adlarında görülmektedir. Tarihçiler bu unvanın “bey” unvanından değişim geçirdiği yönünde bilgiler vermektedir. M. Fuad Köprülü, *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi, Ötügen Yayınları*, İstanbul 1983, 231-235; Coşkun Erdoğan, “Moğollarda Kullanılan Beki/Begi Unvanı Üzerine Notlar”, *Mavi Atlas*, 7 (1), 2019, 255-273.

²⁸⁹ “Matmodar” ismine dair kaynaklarda yeterli bir bilgi yoktur. Bu isme Abdullâh-ı Kâşânî’nin *Tarih-i Olceytu* adlı eserinde rastlanılmaktadır. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olceytu*, 18; Örs, *Tarih-i Olceytu*, 60. Mustafa Uyar, “Harbende İsmiinin Kökeni” adlı makalesinde konu ile ilgili “Muhammed Hâfi’nin, Mücmel-i Fâsihi adlı eserinde “Matmodar” isminin aslında “Temüder” olduğunu belirttiğini” yazmaktadır. Uyar, “Ölceytü’ye Verilen Harbende İsmiinin Kökeni”, 596; Fasih Ahmed b. Celâlû’d-din Muhammed Hâfi’nin, *Mücmel-i Fâsihi*, tas. Mahmûd Ferah, Meşhed 1314/1962, 349. Hâfiz-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmiu’t-Tevârih-i Reşîdî* adlı eserinde bu ismin “Teymür” olduğunu yazmaktadır. Hâfiz-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmiu’t-Tevârih-i Reşîdî*, tas. Hanbâbâ Beyânî, Tahran 1314/1935, 7; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû’nun, Zeyl-i Câmiu’t-Tevârih-i*, 27.

²⁹⁰ Bazı kaynaklarda ilk adının “Nikolas” olduğu belirtilmektedir. Bu ismi annesi Nasturi Uruk Hatun tarafından verildiğini ve bu isimle vaftiz edildiği kaydetmektedir. Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, 184-185; Spuler, *İran Moğolları*, 216; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 270; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 421. Abdullâh-ı Kâşânî, Olceytu’nun İslam öncesi inancı hakkında, “*Atalarının akidesi üzerine şirk ile yetişmiş, bir süre putlara secde ettikten ve tapındıktan sonra gerçek Tanrı’nın birliğine, samadaniyetine mutlak secdesini ikrar etmişti*” diyerek kısaca bilgi vermiştir. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olceytu*, 25; Örs, *Tarih-i Olceytu*, 68.

²⁹¹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olceytu*, 17. Mustafa Uyar, “Harbende İsmiinin Kökeni” adlı makalesinde dönemin kaynaklarında geçen “Harbende” ismine dair görüşlere ayrıntılı bir biçimde yer vermiştir. Buna göre; İbni Tagrıberdi, “Harbende” kelimesini “Hudabende” olarak adlandırmaktadır. Bu ismi vermesinin sebebinin ise Argun Han’ın küçük yaşta bir çocuğunu kaybetmesi olduğunu belirtir. Dönemin bazı bilginleri “*çocuğun doğduğunda ona çirkin bir isim verersen yaşar*” demeleri üzerine bu ismi verdiğini söylemektedir. Fasih-i Hâfi ise evlatlarının saygın olması ve nazar değmemesi için “Harbende” adını koyduklarını ve Müslümanlığı kabul ettiğinde “Hudabende” şeklini aldığını söylemektedir. Uyar, “Ölceytü’ye Verilen Harbende İsmiinin Kökeni”, 596-598; Spuler, *İran Moğolları*, 217. Seyyah İbn Battuta, Seyahatname’sinde “Harbende” ismini şöyle açıklamaktadır: “*İrakeyn diye bilinen bölgenin ve*

verildiği bilinmektedir. Olcaytu, İlhanlı tahtına oturduğu vakit ise mütevazılığından ötürü çevreden gelen emirler ve elçiler, onun lakabını “Olcaytu Sultan” yapmaya karar verdiler.²⁹²

2.1.2. Çocukluğu ve Eğitimi

Olcaytu'nun çocukluğu hakkında kaynaklarda fazla bir bilgi yoktur. Abdullâh-ı Kâşânî, Tarih-i Olcaytu adlı eserinde onun nasıl bir çocuk olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

*“Çocukluk beşiğine kıvrılmıştı. Ama devlet ve saadet belirtileri anında parlıyordu. Gelişkinlik ve soyluluk ışıkları yanaklarında ışıldıyordu. Anası, babası onun değerli varlığından kut aldılar. Gözler onun yüzünün güzelliğini seyretmekle aydınlandı.”*²⁹³

Olcaytu'nun çocukluk dönemi ve eğitim faaliyetleri ile ilgili fazla bilgi sahibi olmamasına rağmen Moğol hükümdar çocuklarının eğitimine önem verildiğini bilmektedir. Bu eğitim okuma yazma, hükümdar çocuklarının atalarını tanıması, Moğol gelenek ve göreneklerini öğrenmesi anlamına gelmektedir.²⁹⁴ Olcaytu'nun diğer İlhanlar gibi temel eğitimleri aldığı muhtemeldir. Ayrıca annesi Hristiyan olduğu için Olcaytu çocukluğunda dini terbiye üzerine iyi bir eğitim aldı.²⁹⁵ Nitekim Abdullâh-ı, Kâşânî yine aynı eserinde Olcaytu'nun eğitimine dair şu bilgileri vermektedir:

“Selviye benzeyen boyu serpilip gelişme ve büyüme eserlerin üzerine görünmeye, ikbal ve devlet güneşi mübarek alnında ortaya çıkıp parlamaya, gençliğinin parlak ayı

Horasan'ın hükümdarı Ebû Said Bahadır Han'dır. “Han” buraların dilinde “hükümdar” anlamına geliyor. Bu adamın babası Tatar hanlarından İslamiyet'i kabul etmiş Muhammed Hudabende'dir. Bu isimde itilaf vardır. Bazıları “Hudabende” şeklinde okumuştur. Fakat “bende” kelimesinin okunuşunda hiçbir itilaf yoktur. Bu durumda kelime “Allah'ın kulu” anlamına geliyor. Çünkü “Huda” fars dilinde “Allah” demektir. “Bende” ise “hizmetçi, köle” anlamına geliyor. Yalnız bazıları bu adamın ismi “Harubende'dir” demekten geri durmuyorlar. “Haru”, Farsça “eşek” anlamına geliyor. İsmi ise şöyle çeviriyoruz: Eşek hizmetçisi. İki anlam arasında aykırılık ne büyük! “Harubende” şeklinde ünlenmiştir. Hükümdar, Tatarlık taassubu sebebiyle Hudabende şeklini bırakıp bu isme dönmüştür. Bazıları şöyle diyor: Tatar hanları yeni dünyaya gelmiş çocuğa isim verirken o anda eve giren adama itibar edermiş. Anılan hükümdar doğarken eve eşeklere bakan hizmetçi girmiş. Bu yüzden bu adı almış. (...) O, İslam'a giren hükümdar “Hudabende'dir”. Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tancî, İbn Battuta Seyahatnamesi, (Çev. A. Sait Aykut), YKY, İstanbul 2018, 222.

²⁹² Abdullâh-ı Kâşânî'ye göre bu ismin verilmesi süreci “Cengiz Han'a önce “Cavutkuri” sonra da Çengiz (Çinggis) Han unvanlarının verilmesine benzetmektedir. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 18; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 61; Uyar, “Ölceytü'ye Verilen Harbende İsmi Kökeni”, 597.

²⁹³ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 17; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 61.

²⁹⁴ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 55.

²⁹⁵ Mustafa Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011, 198.

ııldamaya başlayınca, şahlara yakışır sanatları ve adetleri öğrendi. Her birinde eşsiz ve benzersiz hale geldi. Öyle ki Moğollar ve Müslümanlar yüzünün güzelliğini, maharetliliğini dillere destan etmişlerdi. Her türlü sanatta ve fende darbülmesel olmuştu. Çocukluğundan, delikanlılığından taht ve taç kendisiyle zinet buluncaya denk, uğurlu gelişinin bereketi ve teyidinin özelliğinin ulaştığı her makamda eğlence genişliğine nimet ve mal bolluğuna erişmesi ile kendini gösterdi.”²⁹⁶

Olcaytu şehzadeliği döneminde Uygurca, Moğolca ve Arapça bilmekle birlikte ileri derecede Farsça bilmekteydi.²⁹⁷ Ayrıca akıcı konuşabilecek kadar Türkçeye hâkimdi.²⁹⁸

2.2. OLCAYTU’NUN ŞEHZADELİK DÖNEMİ

2.2.1. Horasan’a Vali Olarak Tayini ve İlk Siyasî Faaliyetleri

Saltanat ile ilgili veraset hukukundan Türk ve Moğol devletlerinde bahsedilemez²⁹⁹ ve yerleşmiş bir veliahtlık müessesine rastlanmaz³⁰⁰ ise de birçok hükümdar, mevkilerini bırakmak istedikleri şehzadeleri önemli bir eyaletin idaresiyle görevlendirmişlerdir.³⁰¹ İran’ın önemli bölgelerinden biri sayılan Horasan eyaletinin idaresi Selçuklular ve Harezmsahlar devrinde olduğu gibi İlhanlı Devleti’nde de büyük bir önem arz etmiştir.³⁰² İç Asya steplerinden gelen kavimlere karşı kapı durumunda olan bu eyaletin korunması ve idaresi önemli bir vazife sayılmış ve buraya tayin edilen şehzade ve komutanlarda önemli meziyetlere sahip olma şartı aranmıştır.

²⁹⁶ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 17; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 61.

²⁹⁷ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 56.

²⁹⁸ “*Ulcaytu’nun Türkçeyi seleflerinden daha iyi konuşması tabii idi. 714 (1314-15) yılında Necmeddin adlı bir zat Ulcaytu’ya dört dilde (Moğolca, Türkçe, Arapça, Farsça) yazılmış kasideler takdim etmişti.*” Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, 74.

²⁹⁹ F. Lazslo, “Kağan ve Ailesi”, (Ter.: Şerif Başstav), *THTD*, I, 1944, 40-49; G. Vernandsky, “Cengiz Han Yaası”, *THTD*, I, 1944, 117-118; Halil İnalçık, “Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hâkimiyet Telâkkisiyle İlgili”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 14, 1959, 69-93; Masao Mori, “Kuzey Asya’daki Eski Bozkır Devletlerinin Teşkilatı”, *TED*, 9, 1978, 213-215; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 61.

³⁰⁰ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, 260; İnalçık, “Türk Hâkimiyet Telâkkisiyle İlgili”, 85-86. İlhanlı Devleti’nde bazı hükümdarlar oğul ve kardeşlerini kendi hayatlarında veliaht tayin etmişlerdir. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 61.

³⁰¹ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 61-62.

³⁰² V.V. Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, (Çev.: Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2014, 424-435; Osman Çetin, “Horasan”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1998, XVII, 234; C. L. Huart, “Horasan”, *İA*, MEB Yay. Eskişehir 1997, VII, 560-562; Çetin, “Horasan”, 234.

İlhanlı Devleti'nde tahta çıkan şehzadelerin neredeyse tamamı Horasan eyaletinde valilik yaptı.³⁰³ Gazan Han tıpkı kendinden önceki selefleri gibi şehzadeliğini üstlendiği Horasan eyaletinin önemini farkındaydı. Bu sebeple o taht mücadelesi süreci³⁰⁴ ve İlhan olduktan sonraki süreçte Olcaytu'yu bölgeyi koruması adına 695/1296 yılında Horasan'a tayin etti.³⁰⁵

Olcaytu'nun Horasan'daki şehzadeliği döneminde vuku bulan önemli olaylardan biri Gazan Han ve Emir Nevruz³⁰⁶ mücadelesidir. Emir Nevruz, Gazan Han'ın İslam'ı kabulünde³⁰⁷ ve İlhanlı tahtına çıkmasında³⁰⁸ önemli bir role sahip olduğu için geniş askeri ve idari yetkilere haiz bir devlet adamıydı.³⁰⁹ Emir Nevruz elde ettiği geniş yetkiler ile yakın dost ile akrabalarını devletin önemli kademelerine atayarak,³¹⁰ muhtelif eyaletlere de naiblerini gönderdi. Vezir Saduddin Zencanî'yi azlederek yerine Cemaluddin Destgerdanî'yi atadı. Yaşanan bu gelişmeler merkezi idareyi rahatsız etti.³¹¹ Emir Nevruz'un isyan etmesi ve katli sürecine getiren en önemli olay H. 969/

³⁰³ Abdulkadir Yuvalı, "Cengiz Han ve Halefleri Devrinde Horasan'ın İdari Statüsü (Ögeday, Güyük ve Mengü)", *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, 2 (1), Elazığ 1988, 235. İlhanlı Devleti tarihi sürecinde en önemli şehzadeler Horasan valiliğine tayin edildi. Hülagü Han, oğlu Abaka'yı; Abaka Han oğlu Argun'u; Argun Han oğlu Gazan'ı; Gazan Han küçük kardeşi Olcaytu'yu; Olcaytu Han ise oğlu Ebu Said'i Horasan eyaletine vali olarak atamıştır. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 62; Uzunçarşılı, *Medhal*, 187-189.

³⁰⁴ Kaynaklar Gazan ve Baydu arasında vuku bulan taht mücadelesinde 14 yaşında olan şehzade Olcaytu'nun tutumu hakkında bilgi vermemektedir. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 87.

³⁰⁵ Gazan Han döneminde Horasan eyaletine ilk olarak Emir Nirun Aka ve Emir Nevruz tayin edilmiştir. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 173.

³⁰⁶ Kaynaklarda "Nevruz, Novrûz" olarak geçmektedir. Oyrat kabilesine mensup Emir Argun Aka'nın oğludur. Aynı zamanda Abaka Han'ın kızı Tungoncun ile evlidir. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 418; Aytaç Kaya, "İlhanlıların Siyasî İlişkilerinde Oyrat Emirlerinin Rolü", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (17), 2018, 230.

³⁰⁷ Reşidüddin Fazlullah, Gazan Han'ın bütün emirleri ile birlikte 694 senesi Şaban ayında (Haziran 1295) İslamiyet'i kabul ettiğini belirtmiştir. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 243. Osman Gazi Özgüdenli ise Gazan Han'ın İslam'ı kabulü esnasında şehzade Olcaytu ve Bulugan Hatun'un da İslamiyet'i kabul ettiğini belirtmektedir. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 101, d.pn. 287; Mehmet Emin Bozarslan, *Şerefnâme, Osmanlı-İran Tarihi*, Ant Yayınları, İstanbul 1971, 21-22; Hanifi Şahin, "Câmiu't-Tevârih'e Göre Gazan Han'ın Müslümanlığı ve Bunun İlhanlı Toplumuna Yansımaları", *BİLİG*, LXXIII, 2015, 207-230.

³⁰⁸ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 218-254; Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 149-165; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 77-108; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 254-256; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 146-149.

³⁰⁹ Bu yetkilerini kötüye kullanarak bazı Budist ve Hristiyan din adamlarının öldürülmesine kadar ileri giden emirler veren Nevruz, çok sayıda din adamını din değiştirmek zorunda bıraktı. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 417. Emir Nevruz'un telkini ile Yahudi ve Hristiyanlar hakkında yeni yasalar çıkarıldı ve bazı kimseler de din değiştirmeye zorlandı. Bu durum Müslüman olmayan Moğollar arasında özellikle Emir Nevruz'a karşı tepkiyi arttırdı. Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 424.

³¹⁰ Emir Nevruz, divan işleri ve askeri harcamaları kardeşi Hac Bike; beratların imzalanmasını diğer kardeşi Nasıruddin Satılmış'a devretmesi önemli bir örnektir. Kaya, "Oyrat Emirlerinin Rolü", 231.

³¹¹ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 118.

Mart 1297 senesinde Emir Nevruz'dan Mısır sultanına mektup götüren bir elçinin³¹² Bağdat'ta yakalanmasıdır.³¹³ Gazan Han mektubu gördükten sonra ani bir kararla Emir Nevruz'un oğlu Ordu Buka ile naibi Satılmış, kardeşleri Hacı Narin, Lakzi Kürgen ve diğer akrabalarını katletti. Bütün eyaletlere ise Emir Nevruz'un yakınları ve adamlarının idamı için fermanlar gönderildi.³¹⁴

Gazan Han, kısa bir süre sonra şehzade Olcaytu'yu huzuruna çağırdı. Şehzade Olcaytu 20 Recep 696/14 Mayıs 1297 Salı günü Horasan'ın Bistun menzilinden gelerek huzura çıktı. Şehzade Olcaytu ile Horasan'da bulunan emirler Hurkudak ve Sutay, yirmi bin kişilik bir kuvvetle Emir Nevruz'u ele geçirmekle görevlendirildi.³¹⁵ Ardından Emir Polat Kiya'nın da onlara katılması buyruldu. Gazan Han son olarak da Emir Kutlukşah'ı 12 Şaban 696/5 Haziran 1297 tarihinde Horasan'a gönderdi.³¹⁶

Hurkudak ve Sutay; Emir Nevruz'un, Rey, Veramin, Bistam, Simnan ve Damgan naiblerini öldürerek, Horasan'daki nüfuzunu kırdı. Emir Nevruz'un daha önce emiri olan Danişmend Bahadur adındaki komutanı Kutlukşah'ın tabiiyetine girdikten sonra, öncü birlik olarak Nevruz'un üzerine gönderdi. Emir Nevruz, Yam bölgesinde Danişmend Bahadur'un ordusuyla çarpıştı ve yenilerek Herat'a kaçtı.³¹⁷ Onun Herat bölgesine gelmesine akrabası Kert Hanedanı emirlerinden Şemseddin Kert'in³¹⁸ oğlu Melik Fahreddin sebep olmuştur. Cam şehrinin Şeyhülislamı, Melik Fahreddin'in

³¹² Elçinin adı 'Alemlü'd-din Kayser'dir. Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 264.

³¹³ Bu meseleye dair rivayetler muhtelif kaynaklarda farklı şekilde kaydedilmiştir. Reşîdüddin Fazlullah bu olayın merkezine Saduddin Zencanî'yi yerleştirmektedir. Zencanî'nin, Emir Nevruz'a kin beslediğini ve bu sebeple Mısır ve Şam emirlerine 6 mektup yazarak kardeşiyle birlikte Kayser'in yanında bulunan elbise ve sandığına bıraktığını kaydetmektedir. Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 264-265; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 121-123. Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar" adlı makalesinde Emir Nevruz'un kuvvetli bir şahsiyet olduğu için iftira atıldığını belirtmektedir. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 64.

³¹⁴ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 265-266; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 418; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 126; Kaya, "Oyrat Emirlerinin Rolü", 231-232

³¹⁵ Şehzade Olcaytu, Horasan'a tayin edildikten sonra aldığı ilk siyasi görevidir. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 127.

³¹⁶ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 266; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 127.

³¹⁷ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 266-267. Emir Nevruz, Yam bölgesinden kaçarken ağırlıkları ve hazinesinin büyük kısmını burada bırakmıştır. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 127.

³¹⁸ Doğu Horasan ve Kuzey Afganistan'da 1245-1389 yılları arasında hâkimiyet kuran ve bir Gur prensesi ile evlenmesi nedeniyle Gur Hanedanını sürdürdüğü kabul edilen Kert Hanedanlığının kurucusu Şemseddin Muhammed, Herat Bölgesinde 1245 yılında kendini melik ilan etti. Mengü Han, ülkesinin idaresinde yaptığı düzenleme ile 1251 yılında Şemseddin Muhammed'e Herat, Sistan ve Belh bölgesi ile buradan Hindistan'a kadar olan toprakların idaresi görevini vererek, onu vali tayin etti. Kubilayhan Erman, "Ahmed Şah Dürrani Öncesinde Afganistan Tarihinde Türkler ve Diğer Kavimler", *AÜ DTCFD*, 53 (2), 2013, 487.

kayınpederi olup damadına onun bu hareketi ile tüm Horasan'ın Moğollar tarafından tahrip edileceğini bildirmiş ve bunun üzerine o da Emir Nevruz'u teslim etmiştir.³¹⁹ Nitekim Emir Kutlukşah tarafından ele geçirilen Emir Nevruz, 18 Zilkade 699/14 Ağustos 1297 tarihinde idam edilmiştir.³²⁰

2.2.2. Şehzade Olcaytu- Kert Hanedanlığı Mücadelesi

Gazan Han, Emir Nevruz'un teslimi sonrasında yaptığı hizmete karşılık Melik Fahreddin'e hilat, al-tamga, payza³²¹ ve Herat³²² eyaletinin menşurunu gönderdi.³²³ Melik Fahreddin gönderilen hediyeleri kabul ederek itaat ve bağlılığını bildirdi. Fakat yaptığı hizmeti öne sürerek huzura çağrılmaktan muaf tutulmasını istedi. Gazan Han bu isteği kabul etti.³²⁴ Melik Fahreddin, Herat bölgesi menşurundan sonra Garcistan, Gur,³²⁵ İsfizar³²⁶ başta olmak üzere birçok bölgeden Herat'a gelip onun yanında himaye gören çok insan oldu. Melik Fahreddin komşu bölgelerden vergi almaya başlayarak şehrin surlarını tamir ettirip çevresine hendek kazdırdı ve büyük bir ordu topladı.³²⁷

Moğol komutanı Neküdar 698/1298-99 yılında Irak'tan Kuhistan'a oradan da Herat bölgesine geldi. Melik Fahreddin, Neküdariler olarak adlandırılan bu gruba Herat

³¹⁹ Kaynaklara göre Şemseddin Kert, Emir Nevruz meselesinde muhalefet etmeyeceğine yemin ettiği için onu teslim ettiğini yazmaktadır. Kaya, "Oyrat Emirlerinin Rolü", 232.

³²⁰ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 269; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 64; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 418; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 130; Kaya, "Oyrat Emirlerinin Rolü", 232.

³²¹ "Payza" kelimesi Çince "payd-zı" kelimesinden gelmektedir. Türklerde "belgü, damga, tuğra, nişan ve mühür" kelimeleri ile muhtelif zamanlarda ise "arma, şifre, monogram" manalarında kullanılmıştır. Abdülkadir İnan, "Cuci Ulusunda Kullanılan Payza ve Bayza Kelimeleri Hakkında (A. Samoyloviç)", *Türkiyat Mecmuası*, IV, (1934), 305-306.

³²² Afganistan'ın batısında Herirud ırmağının kenarında eski dönemlerde kurulmuş bir şehirdir. Herat ismi eski Farsça metinlerde "Haraiva", Grekçe metinlerde ise "Aria, Areia" şeklinde geçmektedir. Recep Uslu, "Herat", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1998, XVII, 215-218; Wilhelm Barthold, "Herat ve Herirüd Boyu", *Tarih Dergisi*, 37, 1973, 179-192; Recep Uslu, *Hicri I-II Yüzyıllarda Horasan Tarihi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997, 35.

³²³ Spuler, verilen menşura Kuhistan bölgesinin de dâhil olduğunu belirtmektedir. Spuler, *İran Moğolları*, 177.

³²⁴ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 176.

³²⁵ Ergin Ayan, "Gurluların Menşei Meselesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (16), 2011, 38-45; M. Longworth Dames, "Gur", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1987, IV, 825.

³²⁶ Günümüzde ismi Sindend olarak geçmektedir. İsmail Pırlanta, "Büyük Selçukluların Horasan'da Dini ve Sosyal Yaşam Üzerindeki Bazı Uygulamaları ve Bunun Halka Yansımaları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 2012, 697.

³²⁷ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 176; İqtidar Husain Sıddıqı, "Kert", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2002, XXV, 297; Mustafa Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi (Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar 961-1507)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Tokat 2013, 147.

bölgesinde yer verdi.³²⁸ Neküdariler, Horasan bölgesinde yağma ve talana başladılar. Özellikle Sistan bölgesinde kan dökerek fazlaca yağma yaptılar. Bu sebeple Herat'ın ileri gelenleri durumu Gazan Han'a şikâyet ettiler.³²⁹ Gazan Han, Mazendaran civarında bulunan kardeşi Olcaytu'yu 699/1299 yılında Neküdarileri cezalandırması için Herat'a gönderdi.³³⁰ Nişabur bölgesine gelen şehzade Olcaytu, Melik Fahreddin'den Neküdarileri teslim etmesini istedi. Merkezi yönetime karşı yeterince güçlendiğini düşünen Fahreddin, Neküdariler ile ittifak yaparak Moğollara karşı savaşmaya başladı. Şehzade Olcaytu üç bin kişi ile Herat bölgesine geldi ve şehri muhasara etti.³³¹ Melik Fahreddin şehri terk ederek Eskelce Kalesine (Aman Kuh Kalesi) sığındı. Şehzade Olcaytu kaleye sığındığı haberini aldıktan sonra Eskelce Kalesini muhasara etti. Muhasara altındaki kaleyi savunamayacağını anlayan Melik Fahreddin, bir gece vakti bütün maiyetiyle birlikte kaleden çıkıp Gur tarafına yöneldi.³³² Şehzade Olcaytu, Herat önlerine gelerek şehri on sekiz gün muhasara ettikten sonra şehir halkı Şeyhülislam Hace Şihabuddin-i Cami vasıtasıyla sulh istedi.³³³ Sulh neticesinde 699/1299 tarihinde yüklü bir fidye karşılığında anlaşma yapıldı.³³⁴ Şehzade Olcaytu bu anlaşma neticesinde şehrin kuşatmasını kaldırarak geri çekildi. Kuşatmanın kaldırılmasının ardından Melik Fahreddin, Herat bölgesine gelerek savaşta cesaret gösteren askerlere hilat verdi ve halkın gördüğü maddi zararlara karşılık olarak vergilerden muaf tutulduğunu bildirdi.³³⁵

Melik Fahreddin, şehzade ile yapılan anlaşmadan sonra Gazan Han'a itaatini bildirdi. Ardından şehrin imar ve bayındırlık faaliyetlerine tekrar başladı. Olcaytu, şehzadeliği döneminde kendisine karşı gelen Melik Fahreddin'in bu davranışını unutmadı ve daha sonra İlhan olduğu dönemde Herat bölgesi için düşüncelerini açığa vurdu.³³⁶

³²⁸ E. C. Bosworth, *The History of The Saffârids of Sîstân And The Maliks of Nimrûz*, New York 1994, 420-421.

³²⁹ Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 147.

³³⁰ Spuler, *İran Moğolları*, 110; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 176; Ömer Subaşı, "Olcaytu Sultan Döneminde Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar (706/1306-07)", *ODAK*, XLIII, 2016, 291.

³³¹ Spuler, *İran Moğolları*, 111; Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 147.

³³² Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 291.

³³³ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 177. Şehzade Olcaytu, Hace Şihabuddin-i Cami'nin sulh teklifine kadar geçen süreçte Herat bölgesini muhasara etti. Bu muhasara toplamda on üç gün sürdü. Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 291.

³³⁴ Spuler, *İran Moğolları*, 111-178; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 177; Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 291; Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 148.

³³⁵ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 177.

³³⁶ Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 148.

2.2.3. Şehzade Olcaytu- Çağatay Hanlığı Mücadelesi

İlhanlıların Memlûk Devleti ile savaşta olmasının yanı sıra, Altın Orda tarafından kuzey bölgelere devamlı saldırıların yapılması sebebiyle Gazan Han doğuda Çağatay Hanlığıyla fazla ilgilenemedi. Ancak doğu bölgelerindeki Çağatay Hanlığı tehdidi Gazan Han'ın hükümdarlık dönemini ciddi şekilde etkilemiştir. Çağatay Hanlığının istila teşebbüsleri bu eyaletin İlhanlı veliaht ve şehzadeleri tarafından idare ve müdafaasını gerektirmiştir.³³⁷ Bu sebeple şehzade Olcaytu, Horasan idaresi süresince Çağatay Hanlığı ile mücadele içinde olmuştur.

Gazan Han'ın hükümdarlığı döneminde Çağataylılar, Horasan bölgesine ilk olarak 695/1295 yılında istila girişiminde bulundular.³³⁸ Gazan Han, Horasan eyaletinde olacak yeni bir Çağataylı saldırısını engellemek için Suriye seferine çıkmadan önce mühim bir kuvvetle şehzade Olcaytu'yu Fars eyaletinin muhafazasıyla görevlendirdi.³³⁹ Dua'nın oğlu Kutluk Hoca, Gazan Han'ın Suriye seferine çıkmasını fırsat bilerek elli bin³⁴⁰ askerle başta Belh, Sistan ve Merv olmak üzere pek çok yeri yağmaladı. Kirman bölgesinde büyük bir tahribatta bulunduktan sonra 1 Recep 699/ 23 Mart 1300 tarihinde Şiraz³⁴¹ şehrini muhasara etti. Bu şehrin muhasarasından sonuç elde edemeyince Kazerun bölgesine yöneldiler.³⁴² Bölgede ciddi bir yağma ve tahribat yaptılar. Gazan Han, şehzade Olcaytu'yu Fars bölgesine yolladı. Olcaytu bölgeye ulaşarak Emir Kodak ve Sevinç'in askerlerinin yardımıyla Kutluk Hoca'yı mağlup etti ve bölgeden çekilmek

³³⁷ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 18; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 61-62; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 260; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 221; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 76-77.

³³⁸ Çağataylılar bu dönemde Ögedey Hanlığı ile ittifak içinde idi. Ögedey Hanlığından Kaydu'nun oğulları Dua ve Sarban, Horasan ve Mazenderan bölgesine girerek yağmalarda bulundular. Gazan Han, 30 Muharrem 695/ 9 Aralık 1295 tarihinde elçiler vasıtasıyla haberi alınca, şehzade Suka ile tümen komutanı Arslan Oğul ve Hurkudak'ı bölgeye gönderdi. Dua ve Sarban bu haber üzerine geri çekilmiştir. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 221-222.

³³⁹ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 222; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 77.

³⁴⁰ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 18. Burada Kutluk Hoca'nın emrindeki askerlerin sayısı 50.000 verilmektedir. Verilen bu rakamın abartılı olması muhtemeldir. Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 77, dpn. 470.

³⁴¹ Gazan Han, bu dönemde şehrin güvenliği için Şerefüddin Muhammed Muzzeffer'i görevlendirmiştir. Akif Rençber, "İlhanlılar İdaresinde Şiraz", *İran Çalışmaları Dergisi*, 2 (2), 2009, 92; Osman Gazi Özgüdenli, "Şiraz", DİA, TDV Yay., İstanbul 2010, XXXIX, 182-184.

³⁴² Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 222; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 421; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 428-429; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 77.

zorunda bıraktı.³⁴³ Çağataylılar ardından Hürmüz bölgesine gelerek şehri kuşattılar. Hürmüz bölgesinin lideri Bahaüddin Ayaz tarafından mağlup edilince geri çekildiler.³⁴⁴

İlhanlıların, Memlükler ile arka arkaya savaflara girmesi Çağatay Hanlığı için kaçırılacak fırsat değildi. Gazan Han, Üçüncü Suriye seferine çıktıktan sonra Şam bölgesine gitmek için Hille köprüsünden geçti. Kutluk Hoca durumu fırsat bilerek ordusu ile tekrar harekete geçti. Şehzade Olcaytu, düşmanın harekete geçtiği haberini aldıktan sonra hızlı bir askeri hareketle Şaburgan bölgesi yakınlarında yaklaşık üç bin Çağataylı kuvvetini hezimete uğrattı.³⁴⁵ Ermeni Bala, Horasan'dan Gazan Han'ın yanına gelerek Çağataylıların saldırdığını ve etkisiz hale getirildiği haberini verdi (4 Recep 702/22 Şubat 1303).³⁴⁶ Bu haber Gazan Han'ın hoşuna gitti ve kardeşi Olcaytu hakkındaki muhabbeti arttı.³⁴⁷

Şehzade Olcaytu, Horasan eyaletinde genel olarak yağma ve istila girişimlerine engel olmayı başardı. Gazan Han'ın hükümdarlığının sonlarında normalleşmeye başlayan ilişkiler Olcaytu'nun İlhan olduğu dönemde yeniden şiddetlenmeye başlamıştır.³⁴⁸

2.3. OLCAYTU'NUN VELİAHT TAYİN EDİLMESİ

2.3.1. Gazan Han'ın Vasiyeti ve Ölümü

Gazan Han 703/1303 yılı sonbaharında Tebriz'de bulunduğu sırada rahatsızlandı. Tedavisi için yapılan müdahaleye rağmen durumunda iyileşme olmadı. Yaklaşmakta olan kış mevsimi için kışlığa gitme vakti gelmiş olmasına rağmen yolculuk bir süre ertelendi. Nitekim 19 Rebiyülevvel 703/31 Ekim 1303 tarihinde hasta bir şekilde

³⁴³ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 18; Spuler, *İran Moğolları*, 116-117; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 77.

³⁴⁴ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 222.

³⁴⁵ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 292; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 222; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 77.

³⁴⁶ Burada verilen tarihler dikkate alınırsa Kutluk Hoca'nın yaptığı büyük sefer daha önce olup, geniş çaplıdır. Ermeni Bala'nın bildirdiği saldırı ise daha sonra düzenlenmiş küçük bir akın mahiyetinde olmalıdır. Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 292; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 77.

³⁴⁷ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 292; Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 19; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 62; Spuler, *İran Moğolları*, 115; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 222.

³⁴⁸ İlhan Erdem, "Olcaytu Han Devrinde Horasan'da İlhanlı-Çağatay Mücadeleleri", *Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, III, 1997, 108. Olcaytu'nun Amuderya Bölgesinde askerî bir garnizon kurma faaliyetiyle İlhanlı-Çağatay mücadelesi yeniden başladı. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 223. İlhanlı-Çağatay Devleti'nin mücadelesinin yeniden başlamasının diğer bir sebebi 702/1303 tarihinde Duva Han ile Çapar Han arasındaki ittifakın bozulması ve Olcaytu Han'ın bu durumdan istifade ederek Çapar Han'ın üzerine yürümesidir. Hizmetli, "Çağatay Devleti", 356; Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, 120-121.

Tebriz'den Bağdat kışlığına hareket etti.³⁴⁹ Sungurluk ve Hemedan civarında yoğun kar, yolu kapattığı için Bağdat kışlığına gitme planı değiştirilerek Hulan Möran³⁵⁰ civarında kışlamaya karar verildi. Bu esnada Geyhatu'nun oğlu şehzade Alafireng ile Pir Yakub-ı Bağbani arasında yakınlaşma oldu. Pir Yakub-ı Bağbani'nin Mahmud adındaki bir müridi “Şeyhler onu terbiye ediyor ve sırları ona açıklıyor. Şimdi padişahlığı şehzade Alafireng'e vermiş. İster istemez padişahlık onundur”³⁵¹ diyerek propaganda yapmaya başladı. Bu sözler Sahib-i Divan Saduddin'e ulaştınca durumu Gazan Han'a bildirdi. Gazan Han bu meseleye dâhil olan herkesi yasayaçarptırdı.³⁵² Olayda rolü bulunan şehzade Alafireng affedildi ve Horasan'da bulunan şehzade Olcaytu'nun yanına gönderildi.³⁵³

Gazan Han, Şaban 703/ Mart 1304 sonlarında Hulan Möran'dan ayrılarak Rey istikametine hareket etti. Burada hastalığı daha da ağırlaştı. Gazan Han, ölüm döşğinde iken, beş yıl önce veliaht ilan ettiği kardeşi Olcaytu'nun veliahtlığını resmileştirmek için bir vasiyetname hazırlanmasını ve devlet erkânı ile emirlerin buna uymasını istedi.³⁵⁴

Abdullâh-ı Kâşânî eserinde Gazan Han'ın vasiyetine olduğu gibi yer vermiştir. Vasiyet şöyledir:

“Allah'a güvenip dayandım... Gazan Han yarlığıdır. Kutlukşah, Çoban, Sûtay, Mulay, Kör Timur, Turumtaz, Ramazan, Algu, Tok Timur, Moğol ve Tazik askerlerinin

³⁴⁹ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 298; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 361; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 269.

³⁵⁰ Kaynaklarda “Hulan-Möran, Hülân Müran, Ulan-Mören” olarak geçmektedir. Moğolca “Kızıl nehir” manasına gelen bu kelime, Farsça da “Sefidrud” adını taşıyan nehir anlamındadır. Zeki Velidi Togan, “Azerbaycan”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1986, II, 106; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 362.

³⁵¹ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 299.

³⁵² Sadri M. Arsal, “Cengiz'in Yasası”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını*, 167 (177), İstanbul 1947, 6; Mercan Nigeşi, “Yasa ve Moğol Döneminde İran'ın Hukuk Düzeni Üzerindeki Etkisi”, *Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 2018, 95-209; Esra Konuksever, *Cengiz Han Yasalarının Dayandığı Tarihi Temeller ve Etkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

³⁵³ Spuler, *İran Moğolları*, 117; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 361. Bu isyan teşebbüsünün sosyo-politik ve dini-mezhebi alt yapısına dair bilgiler sınırlıdır. Reşidüddin Fazlullah, Alafireng olayında isyan girişiminde bulunan şeyh ve müritlerin “Mazdek” inancına mensup olduklarını ve bu inancı halk arasında yaymak istedikleri için bu girişimde bulduklarını belirtmektedir. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 300.

³⁵⁴ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 304; Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 11; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 56. Olcaytu'nun ferman ile veliaht ilan edilmesi İlhanlı Devleti'ndeki İlk resmi veliaht tayini olmuştur. Bu dönemden sonra veliahtlık müessesesi İlhanlı Devleti'nin veraset sistemi geleneğinde yer aldığı görülmektedir. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 365; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 269.

tümen emirleri, sultanlar, melikler, atabegler, hâkimler, bitikçiler, kadılar, seyitler, imamlar, şeyhler, eşraf, ekâbir, arifler, ayan ve ileri gelenleri, reisler, amiller, bütün halk, reaya, şehirlerde, köylerde, bozkırlarda yaşayan kullar bilsinler ki; Hakk Teâlâ Rabbani fazlının feyzi ve ilahi hidayetinin nuruyla temiz gönlümüzün içini bezeyip aydınlattı. Başarı yardımlarının bereketi ve ilahi teyidi ile padişahlık günlerimizin süresini ve saltanat ahdımızın bütün yaratılmışların çıkarlarını ve faydalarını gözetmeye daldırdı. Hastalığın kaçınılmaz olduğu çaresizliğin şerefli zatına ister istemez yol bulduğu, düşkünlüğün ve güçsüzlüğün arttığı, hastalığın tabiatına üstün geldiği yokluk sarayından kalıcılık âlemine göçün ve yolculuğun yaklaştığı sırada, şefkatinin çokluğu ve merhametin fazlalığı kulların hallerinin intizamına ve kıvamına olan düşkünlüğü yüzünden, devlet erkânı olan noyanların, emirlerin ve bütün anaların bilmesini istedi ki; emirlerden Tengûz Han, Hasutgay, Buralgı, Kutluk Kaya, Şeyba, Tokluk Odçi, Taşmiku, Caruk, Surgatmış; ahtacıardan Emir Toladay, Kıpçakyay, Sûtay, Cani Togay, Sasun, Abışka, Akbartı; yurtçulardan³⁵⁵ Mazuk; odçulardan Başkırd, Keray, Yeysü Buka, Baygatmış, Pulad Kaya, Ahtacı, Yusuf Buka, Pehlivan Melik; bitikçilerden Ebukan, Kutluk Buka, Melik Nasırû'd-din; süsüncülerden³⁵⁶ Şeyh Müselman; Aydaçılardan Burunşah, Emir Ali, Buralgı, Mikail, Bolay, İrbuka, Bayıtmış; kuşçulardan³⁵⁷ Muhammed Taycu, Babuka, Savdas, Şabavcı; ev oğlanlarından³⁵⁸ Burunduk, Mahmud İsen, Temûr Baykutluğ, Arık ve Sultan'ın inakları, nedimleri ve yakınlarından büyük küçük herkes bilsin ki, biz artık devletimizin sırasının sona erdiğini bildik ve anladık. Pek yakında Tanrı rahmeti civarına göreceğiz. Benim bu yolda bütün himmetim, arzum, isteğim, âlemin ve âlemdekilerin özellikle de yüce ve ulu Tanrı emaneti olan zayıf ve biçare reayanın işlerinin yürütülmesi bendenize havale

³⁵⁵ İlhanlı Devleti, Türk-Moğol Timurlu Devleti ve Buhara ve Şeybani Hanlıklarında Yurtçu” unvanlı görevliler yer almaktadır. Bu görevliler, çevreyi ve coğrafyayı çok iyi bilen kişilerden oluşmaktaydı, dolayısıyla ordunun sefer yürüyüşü esnasında nerede durarak konaklayacağı ve sonra nerede ana ordugâhın kurulması gerektiği kararını vermek Yurtçu adı verilen bu görevlinin işidir. Kaan Akar, “İlhanlı Devlet’inde Kullanılan Bir Takım Unvan ve Islahatlar”, *İRTAD*, I, 2018, 98.

³⁵⁶ İlhanlılar Devleti’nde, Cengiz Han’ın kurduğu Yam teşkilatı aynı şekilde işlemekteydi. Yam devletinin resmi posta teşkilatıdır ve çalışma sistemi Türk İslam devletlerinde olan Berid teşkilatı ile aynı özellikleri gösterir. Akar, “Unvan ve Islahatlar”, 93.

³⁵⁷ Bütün Orta Çağ Türk İslam devletleri saray teşkilatlarında var olduğunu görülen bir makamdır. Altın Orda Hanlığında, Karahanlı, İlhanlılar ve Akkoyunlular devletlerinde, hükümdarın av kuşlarını besleyen, onların bakımları ile ilgilenen görevlilerdir. Akar, “Unvan ve Islahatlar”, 81; Reşat Genç, *Karahanlılar Devlet Teşkilatı XI. Yüzyıl Türk Hâkimiyet Anlayışı ve Karahanlılar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1981, 231.

³⁵⁸ İlhanlılar Devleti’nde, sarayda veya hükümdar otağında hizmet veren genç köleler için kullanılmaktadır. Akar, “Unvan ve Islahatlar”, 82.

kılındığından, kötülerin zulmünü, bozguncuların eziyet ve düşmanlığını yok etmek, halkın üzerindeki zorbarların elini çekmek adalet ve hayrın temellerini kurmak, insaf ve iyiliğin kaidelerini koyup yerleştirmek istedim.

...

Benim padişahlığının devleti ve mutluluk devletimin nöbeti olan şu birkaç yılda Tanrı'nın verdiği bereket ve Resul'ün -Kendisine selam olsun- himmetiyle üstün çaba ve aşırı gayret sarf ettim de şu geçen manalardan kimilerini telafi, kimilerini tedarim ettim. Yarığımın hükümleri böylece geçerlilik kazanıp beldelere, diyarlara, şehirlere, ülkelere ve etraf bölgele gönderildi. Ama vefasız ömür ve cefacı günler, bu işi gönlümün dilediği gibi tamamlamama vefa etmedi. Şimdi sizlerin hepinize nasihat ve vasiyet ediyor, her birinizin boynuna bir ahit ve misak vebalini vacip kılıyorum. Ben hakir bu iki kapılı saraydan geçip gitmekte, gurur yurdundan sevinç yurduna geçmekteyim. Hiçbiriniz başkalarıyla muhalefet ve düşmanlık yolunu, hasımlık ve çekişme semtini tutmasın. Dört yıldır kendime veliaht ve vasi tayin ettiğim, bu işe en layık, bu önemli göreve en gerekli kişi olduğumu defalarca sizlere söyleyip karar kıldığım kardeşimi, en kısa sürede benim yerime ulusun ve ülkenin tahtına geçirip yerleştirin. Öteki kullar da birlik ve beraberlik içinde onun emrini dinleyip, itaat etsin, fermanına boyun eğsinler ve bu durumdan hiç kuşkunuz olmasın. Ona muhalefet etmeyin, zorluk çıkartmayın. Buyurduğu hükümleri ve yarlıkları dikkat gözüyle uygulamaya çalışın.

...

Hükmettiğim üzere, fazladan olarak onlardan hiçbir şey talep etmeyin. Sonradan çıkma bidatlerle, tamamını kaldırmış olduğum nemari, takbur³⁵⁹ gibi vergileri (avarızak), yeniden yerleştirmeyin. Hayırları, sadakaları, iyilik kapılarını kurduğum vakıfları, temelini attığım imaretleri şartlarına uygun olarak zikredildiği gibi uygulayıp hiçbir şekilde değişiklik yapmayın. Bunların tamamlanıp uygulanmasında güzelce gayret ve üstün çaba harcayın. Gelirleri bütün ülkelerde, fazla mallardan koyulmuş olanlar gereğince buyurduğum gibi, belirlenen cemaat adına her birini kendi yerine koyun. Böylece divan naiplerinin, mutasarrıfların³⁶⁰ ve vilayet amillerinin elleri

³⁵⁹ İlhanlılar Devleti'nde, Gazan Han'ın kaldırdığı fakat ondan sonra vasiyet olmasına rağmen, Sultan Olcaytu tarafından tekrar getirilen vergidir. Köylerde oturan halktan hane başına yıllık iki dinar nakdî olarak alınan vergidir. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 292; Akar, "Unvan ve Islahatlar", 95.

³⁶⁰ Vergi toplama işlerinde, Amillerle birlikte çalışan bir görevlidir. Akar, "Unvan ve Islahatlar", 89.

bunların üzerinden çekilmiş olsun. Bunları bu karar üzerine sabit kılın. Eğer arttırma imkânınız yoksa elinizde olanı ganimet bilin. Hayırları bereketlendirme, iyilikleri herkese yayma konusunda, kusur gösterip işleri ağırdan almayın. Çünkü dünya da bütün nasibimiz, şu hayırlar, ihsanlar ya da iyiliği başa kakıp adam kayırmalarımızdır. Yardım etmesi için yüce Tanrı'ya minnet etmelisiniz.”³⁶¹

Gazan Han vasiyetini zikredip inşa ettirdikten sonra şöyle demiştir:

*“Nicedir düşünüyorum, kendi görüşümle bakıyorum da tacıma ve tahtıma kardeşimden daha laik bir kaimmakam³⁶² ulusun tahtına ondan daha yakışır bir kimsenin oturabileceğini sanmıyorum”.*³⁶³

Gazan Han'ın vasiyetini tamamlayıp, kendisinden sonra bütün emir ve vezirlere Al Tamga ile mühürlenmiş ve bu vasiyeti cümle âleme duyurmalarını istemiştir.³⁶⁴ Gazan Han vasiyetinden kısa bir süre sonra 11 Şevval 703/ 17 Mayıs 1304 Pazar günü Rey ile Kazvin arasında bulunan Bişkile Dere mevkiinde vefat etmiştir.³⁶⁵ Naaşı, Tebriz'deki Gunbed-i Şam türbesine defnedilmiştir.³⁶⁶

³⁶¹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 10-14; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 56-59.

³⁶² İlhanlı Devleti'nde, Han veya genellikle Horasan eyaletinin valisi ve tahtın veliahdı olan şehzade geçici bir süre herhangi bir sebepten dolayı makamından uzakta ise oğlu tarafından yerine vekâlet edilmesi durumuna verilen isimdir. “Kaimi Makamlık” aynı zamanda veliahtlık makamını oluşturmaktadır. İlhanlılar Devleti'nde Horasan valileri bir nevi veliahtlardır. Ancak Türk İslam devletlerinde veliaht tayini, Gazan Mahmud Han'ın kardeşi Şehzade Olcaytu'yu resmi törenle veliaht atamasına kadar yoktur. Akar, “Unvan ve Islahatlar”, 86.

³⁶³ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 10; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 56; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 366.

³⁶⁴ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 14; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 59; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 269.

³⁶⁵ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 304; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 239-241; Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 14; Spuler, *İran Moğolları*, 117; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 421; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 366; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 59; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 269.

³⁶⁶ Tebriz'in güneybatısındaki “Şenb” ya da “Şâm” isimli yerde inşa ettirilmiş olan külliye içerisindeki türbeye defnedilmiştir. Kaynaklarda “Ebvâbu'ul-bir, Gazan'ıyye, Şenb-i Gazan ve Şâm-i Gazan”, şeklinde zikredilmektedir. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 368-369; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 270; Aydın Sayılı, “Gazan Han'ın Türbesi Hakkında Bir Manzume”, *İran Şahlığının Şehinşahlığının 2500 Kuruluş Yıldönümü Armağanı*, İstanbul 1971, 385-395.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OLCAYTU'NUN HÜKÜMDARLIK DÖNEMİ (1304-1316)

3.1. OLCAYTU'NUN TAHTA ÇIKIŞI VE İLK FAALİYETLERİ

3.1.1. Olcaytu'nun İlhanlı Tahtına Oturması

Gazan Han hükümdarlığı döneminde daha önce de belirtildiği gibi kardeşi Olcaytu'yu 695/1296 yılında Horasan emirliğine tayin etti. Saltanatının son zamanlarında şehzade Olcaytu'nun veliahtlığını devlet erkânı önünde bir vasiyetle resmileştirdi.³⁶⁷ Şehzade Olcaytu ağabeyi Gazan Han'ın ileri safhadaki hastalığı sebebiyle, Tebriz'deki saraya kendisine haber vermesi maksadıyla haberciler koydurmuştu.³⁶⁸ Gazan Han'ın ölümü vuku bulunca resmi ilandan evvel haberciler Olcaytu'nun ordugâhına vardılar. Bu durumu ilk olarak Emir Sevinç'e³⁶⁹ haber verdiler.³⁷⁰ Emir Sevinç, Olcaytu'nun yanına giderek ölüm haberini bildirdi. Olcaytu, Gazan Han'ın ölümünü duyurmak ve yasını tutmak istedi. Moğol emirlerinden Mulay haberin duyurulmasının doğru olmayacağını belirtti ve şöyle dedi; “Çünkü padişahlık ulusun arasından göçmüştür. Şehzade Alafireng bizimle aynı fikirde değildir. Emir Hurkudak, onun huyundandır. Bu olay ortaya çıkmadan önce bizim tedbir almamız, bizimle birlikte olmadığından şüphelendiğimiz herkesi uzaklaştırmamız gerekir”³⁷¹ Olcaytu yakın adamlarıyla durumu değerlendirdikten sonra üç emiri İsen Kutluk,³⁷² Emir Kerçi ve Kartka Buka'yı şehzade Alafireng'i uzaklaştırması için görevlendirdi. Sarayın en kuvvetli emirleri Olcaytu'nun desteğiyle Mazenderan'a yürüdü. Şehzade

³⁶⁷ Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, 184. Gazan Han, ölmeden önce veliahtını açıklaması ve resmileştirmesinde, Abaka Han döneminden itibaren İlhanlı taht mücadelesindeki kanlı savaşların etkisi büyüktür. Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 270; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 246.

³⁶⁸ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 21; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 61; Spuler, *İran Moğolları*, 119; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 270; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 25.

³⁶⁹ Emir Sevinç Aka, Uygur Türküdür. Mustafa Uyar, “İlhanlı (İran Moğolları)Ordusunda Hiyerarşi Askerî Yetkiler ve Nitelikleri”, *AÜDTCFD*, XLIX, Ankara 2009, 37. Olcaytu Han'ın mülâzım ve yardımcısı olan çağının büyük emirlerinin adları, nitelikleri sayılırken beşinci sırada sayılan Sarıca oğlu Şişî (Suşi) Bahşi'nin oğludur. Dilber İlimli Usul, *İlhanlılar Döneminde Uygurlar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2016, 153.

³⁷⁰ Spuler, *İran Moğolları*, 119; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 25.

³⁷¹ Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 307; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 25.

³⁷² Tac-ı Kızıl ailesinin bir mensubu olan Emir İsen Kutluk, İlhanlı Devleti'nin en önemli emirlerinden olup, Ebu Said Bahadır Han (1316-1335) tarafından Anadolu valiliğinetayin edilmiştir. Usul, *İlhanlılar Döneminde Uygurlar*, 173.

Alafireng yakalanarak 18 Şevval 703/24 Mayıs 1304 tarihinde Semalğan civarında idam edildi.³⁷³

Alafireng meselesinden sonra Olcaytu'nun gönlü Hurkudak'tan³⁷⁴ yana rahat değildi. Bu sebeple Olcaytu ile ittifak yapan Moğol emirleri, Hurkudak'ı uzaklaştırmak için harekete geçti. Hurkudak'ın yakınlarından biri ona, “*Harbende Padişah ittifakla seni öldürmek için geliyor, ona görünmen doğru değil*”³⁷⁵ dedi. Hurkudak ise “*Ben onun hakkında hiç kötülük etmedim. Niçin bana kin besliyor. Harbende Padişah asla öyle bir şey yapmaz*”³⁷⁶ diyerek cevap verdi. Hurkudak'a yakın olan Şadi Şekerci, İlbay, Temurtaş ve Bala Ermeni ise bu durumdan korkuya kapıldılar. Hurkudak bu düşünce içindeyken Olcaytu'nun görevlendirdiği emirler kuvvetleriyle ona yetişti. Hurkudak bu hareket karşısında şaşırıp kaçmaya çalıştıysa da yakalanarak idam edildi.³⁷⁷ Hurkudak'ın kızı hariç bütün emirleri yasaya çarptırıldı.³⁷⁸

Olcaytu Horasan'daki işlerini tamamladıktan sonra, Emir Sevinç, İsen Kutluk, Celayir Hüseyin gibi İlhanlı sarayının güçlü isimleriyle Tebriz'e doğru yola çıktı.³⁷⁹ Bütün emirler, devlet erkânı, ülkenin ileri gelenleri Olcaytu'nun gelişini kutlamak için toplandılar. Olcaytu Han 2 Zilhicce 703/6 Temmuz 1304 Pazartesi günü Ucan'a vardı.³⁸⁰ Ucan mevkiinde büyük bir kurultay düzenlendi. Olcaytu 15 Zilhicce 703/19

³⁷³ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 21; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 64; Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 307; Kazvinî, *Tarih-i Güzide*, 491; Spuler, *İran Moğolları*, 119; Peyrovi Milani, *Ebu Sa'id Bahadır Han*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1971, 30; Kemal Ramazan Haykıran, *İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han Zamanında Doğu Anadolu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, 16. “*Emir Kerci cesaret gösterip bir kılıçta işini bitirdi.*” Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 25. Alafireng, Gazan Han'ın ölümünden on üç gün sonra yani 30 Mayıs tarihinde yasaya çarptırıldı. Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 270.

³⁷⁴ Abdullâh-ı Kâşânî, Hurkudak'ı şu şekilde kaydetmiştir: “*Zavallı Hurkudak (Argudak) Horasan ordusunun başkumandanı olmasına rağmen dar görüşlülüğü, akılsızlığı, aşırı asiliği, kalın kafalılığı yüzünden şehzadeyi küçümseme nazarıyla, çocuk gözüyle bakıyordu. Oysa yaşları küçük de olsa şehzadelerin hışım ve kahrından emin olunmayacağından, bu duruma gafil kalınamayacağından habersizdi.*” Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 20; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 64.

³⁷⁵ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 26.

³⁷⁶ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 26.

³⁷⁷ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 20; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 64-65; Kazvinî, *Tarih-i Güzide*, 491; Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 307; Spuler, *İran Moğolları*, 119; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 79.

³⁷⁸ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 26.

³⁷⁹ Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 308; Haykıran, *Ebu Said Bahadır Han Zamanında Doğu Anadolu*, 16.

³⁸⁰ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 22; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 66. Abbas İkbâl ve Berthold Spuler, Ucan'a varış tarihini 5 Zilhicce 703/9 Temmuz 1304 olarak kaydetmiştir. Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 308; Spuler, *İran Moğolları*, 119.

Temmuz 1304 Çarşamba günü İlhanlı tahtına oturdu.³⁸¹ Moğol âdetlerince emirler ve devletin ileri gelenleri tören ve ayin üzerine taç (külâh) aldılar, boyunlarına kemer astılar, otağın içinde ve dışında dokuz defa diz çöktüler.³⁸²

Abdullâh-ı Kâşânî, Olcaytu'nun İlhanlı tahta oturması ve ilk sözlerini şöyle kaydetmektedir: “*Toy edip büyük kurultay topladılar. En mübarek zamanda, en uğurlu saatte, kutlu tarihi, bereketli yıldızı, hayırlı anı ve nazlı bahtı ile 15 Zilhicce 703/ 19 Temmuz 1304 Çarşamba günü Desa Yaylasının*³⁸³ *doğu taraflarından; o melek esirli peygamber görünüşlü, Süleyman habercili, kader kudretli padişah, iyiliğin ihtişamı ve şahlığın tal’atı ile Tanrı dergâhının damadı oldu. O gün şahlık tahtı ve şehriyarlık tacı onun kutlu başı ve uğurlu gelişi ile övünç kazandı. Güneş gibi ilahi otağın sayesinde gölgelendi. Kutlu başına yakutlarla dolu taç koymuş, denize benzeyen avucunda keskinleştirilmiş ateşler saçan, yıldırım hareketli kılıcı olduğu halde; sağında solunda sıralanmış bulunan büyük emirlerin huzurunda ulus sarayının başköşesinde tahta çıktı.*

...

*Reayanın haklarına riayet edilmesi amacıyla Gazan Han’ın vasiyetlerine uygun bir ferman çıkardı. Devlet erkânına, ülke ayanlarına güzel nasihatlerde, ağır vaazlarda bulunup telkin etti. Büyük ağabeyinin emri uyarınca bütün kullarını sözleşilmiş müsadelerden, vacip olmayan taleplerden, vergi alma yasalarından, sonradan çıkarılma fazla vergilerden mahfuz kıldı. Bu güne denk suç işleyen herkesin suçları üzerine af ve vazgeçme kalemi çekildi.*³⁸⁴

Olcaytu Han İlhanlı tahtına oturduktan sonra ve cülus töreninin bitmesinin ardından, Gazan Han’ın uygulamaları hakkında bilgi aldı. Bunun neticesinde bir ferman çıkartarak, Gazan Han’ın koyduğu kanunların (Ahkâm-ı Gazanî)³⁸⁵ aynen

³⁸¹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 24; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 67; Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 491; Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, 184; Spuler, *İran Moğolları*, 119; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 270; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 421; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 430; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 79. Olcaytu Han tahta geçtiğinde 23 yaşındaydı. Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 308.

³⁸² Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 24; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 67; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşidi'si*, 27. “Gazan Han’ın devletinin son bulmasından sonra ülke Olcaytu’nuncülüsuyla şenlendi. Onun padişahlığı için çalınan beş nevbet göğün yedi katına padişahlık sesini duyurdu.” Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 242.

³⁸³ Orta büyüklükteki yerleşim birimlerinden olan Nesa, Üstüva'nın doğusunda Merv bölgesine yakın bir kısımdadır. Pırlanta, “Horasan’da Dini ve Sosyal Yaşam”, 694.

³⁸⁴ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 24-26; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 68-69.

³⁸⁵ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 358.

uygulanmasını emretti.³⁸⁶ Ardından idarî ve askerî düzenlemelere girişerek devlet içinde nizamını kurmaya başladı. Bürokratik yönetim konusundaki uygulamalarında Gazan Han'ın siyasetini umumi manada devam ettirdi. Bunun yanı sıra önemli devlet adamları, önemli bürokratlar ve emirler Olcaytu Han devrinde de mevcut konumlarını korudular.

Olcaytu Han, devlet yönetimini Moğollar ve İranlı unsurlarla birlikte yönetti. İç idareyi Reşîdüddin Fazlullah ve Saduddin Savecî'ye bırakmak suretiyle aynen muhafaza etti.³⁸⁷ Bu çifte vezir uygulaması yaklaşık sekiz yıl devam etti.³⁸⁸ Orduyu Kutlukşah ve Emir Çoban'a³⁸⁹ bıraktı.³⁹⁰ Vakıf işleri Kutluk Kaya³⁹¹ ve Bahaeddin Yakubî'ye verildi. Dayısı İrencin Noyan'ı Anadolu'ya gönderirken, Emir Danişmend Bahadır'ı Horasan eyaletine gönderdi.³⁹² Emirler arasından Emir Topmak, Emir Ali Kuşçu, Emir Hirze Muhammed, Sorokan Başkird, Taştemur ve Emir Bucay Noyan'ı yol ve sohbet arkadaşı seçti.³⁹³ Olcaytu Han devlet yönetimindeki düzenlemeleri yaptıktan sonra başkent için Sultaniye şehrinin kuruluş emrini verdi.³⁹⁴

3.1.2. Gilan Seferleri

Hülagü Han, Ön Asya'yı ele geçirdiğinden beri İlhanlıların başşehri olarak İrakeyn-Azerbaycan bölgesinde karar kıldı; yaylak ve kışlağı bu sınırdaki geçirdiler.

³⁸⁶ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 26; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 69

³⁸⁷ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 28; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 71; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 242; Spuler, *İran Moğolları*, 120; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 422; Haykıran, *Ebu Said Bahadır Han Zamanında Doğu Anadolu*, 17; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 272; Deniz, *Moğolların Anadolu Politikası*, 155; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 79.

³⁸⁸ İlhan Erdem, “Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılarda Yaşanan Siyasî-Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Doğu'ya Etkileri”, *AÜ DTCFD*, 20 (32), 2002, 29. Olcaytu Han 1311 yılında söz konusu vezirlere üçüncü olarak Taceddin Ali Şah'ı naib olarak atadı. Reşîdüddin Fazlullah bu dönemde vezirlik makamında devre dışı kaldı. Nitekim Olcaytu Han, Reşîdüddin Fazlullah'ı dinledikten sonra Saduddin Savecî'yi azlederek yolsuzluklarından dolayı idam etti. Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 272.

³⁸⁹ Emir Çoban, Emir-i Kebir olarak anılmakta ve diğer emirlerden önde olduğu görülmektedir. Uyar, “İlhanlı Ordusunda Hiyerarşi Askerî Yetkiler ve Nitelikleri”, 37.

³⁹⁰ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 28; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 71; Erdem, “Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılar”, 20; Deniz, *Moğolların Anadolu Politikası*, 155; Emir Kutlukşah ve Emir Çoban Noyan en yüksek askerî mevkii sahibiydi. Uyar, “İlhanlı Ordusunda Hiyerarşi Askerî Yetkiler ve Nitelikleri”, 37.

³⁹¹ Olcaytu Han'ın mülâzım ve yardımcı emirlerinden olup Uygur boyundan Mukbil Kaya'nın oğlu, Ordu Kaya ve Pulad Kaya'nın kardeşidir. Usul, *İlhanlılar Döneminde Uygurlar*, 150.

³⁹² Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 79.

³⁹³ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 29; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 71.

³⁹⁴ Aştıyanî, *Tarih-i Moğol*, 309. Argun Han ve Gazan Han “Kongur Ulang” adıyla anılan bir bölgede yeni bir şehrin kurulmasını arzuluyordu. Fakat ortaya çıkan sağlık problemleri sebebiyle bu arzusunu gerçekleştirmedi. Yeni bir şehrin kurulmasını kardeşi Olcaytu'ya vasiyet etti. Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 492; Milani, *Ebu Sa'id Bahadır Han*, 48; Haykıran, *Ebu Said Bahadır Han Zamanında Doğu Anadolu*, 17; Sheilla S. Blair, “The Mongol Capital of Sultaniyya: The Imperial”, *Journal Of Persian Studies*, XXIV, Iran 1982, 141.

Gilanlıların ülkesi bu sınıra yakın ve civar bir bölge olmasına rağmen yüksek dağları, zorlu geçitleri, dar yolları, sık ormanları nedeniyle Moğol emirlerinden hiç kimse bu bölgede hüküm sürmemişti.³⁹⁵ Bu sebeple Gilan yöneticileri kendilerini tâbi hissetmedikleri gibi vergi de vermiyorlardı.³⁹⁶

Olçaytu Han, devlet erkânıyla kararlaştırarak Mısır tarafına ordu göndermek istedi. Bu dönemde Kürkür Noyan'ın torunu Uygurtay Gazan³⁹⁷ kulluk ve itaatini bildirmek için Horasan'dan geldi ve Olçaytu Han'ın huzuruna çıktı. Uygurtay Gazan, Duva ve emirlerinin, “*İlhan ülkesinin hanı, şevketi, cesareti ve heybeti âlemin uzak yakın her yanına ulaşmış olan Gıyasû'd-din Muhammed nasıl olurda, eni boyu, uzunluğu genişliği otuz fersah tutan ve ülkesinin tam ortasında bulunan Gilan ormanlarını kendisine bağlı kılıp fethetmez? Nasıl olur da bu işe bir tedbir çaresi bulmaktan aciz kalır? Hal böyle iken nasıl olacak da Şam ve Mısır diyarlarını fethedip, kendisine itaat ettirecek*” dediğini anlattı.³⁹⁸ Olçaytu Han, Uygurtay Gazan'ın bu sözlerine çok öfkeleni. Bütün emirlerini, yöneticilerini ve Gürcü Kralı III. Vakhtang'ı çağırarak meseleyi ortaya koyup fikir alışverişi yaptılar.³⁹⁹ Naipiler mesele için “*İlk önce Gilan hâkimlerine elçi gönderip onları itaat etmeye davet ederiz. Şayet boyun eğerlerse, zaten isteğimiz budur. Ancak hüküm ve ferman dan yüz çevirirlerse ondan sonra karşı ordu sevk ederiz*”⁴⁰⁰ dedi. Olçaytu Han alınan karar neticesinde Gilan hâkimi Emire Dibac'a elçi göndererek itaat etmesini ve huzuruna gelmesini istedi.⁴⁰¹ Dibac, ferman üzerine itaat ederek Olçaytu Han'ın ordugâhına hareket etti. Ancak Dibac tâbiyetini bildirdikten kısa bir süre sonra pişman olup gizlice ülkesine kaçtı. Bu durum üzerine öfkelenen Olçaytu Han, Gilan ülkesine sefer yapmaya karar verdi ve ilk olarak bu

³⁹⁵ Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 272-273; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 167; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 30.

³⁹⁶ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olçaytu*, 55-61; Örs, *Tarih-i Olçaytu*, 94-99; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Timaş Yay., Ankara 1991, 132-133. Arapça kaynaklarda “Cil” veya “Cilan”, Türkçe’de “Geylan”, şeklinde geçen Gilan, Antikçağda “Gil” adı verilen İranlı bir kabilenin oturduğu yerd. Ortaçağda Gilan bölgesinin sınırları güneydoğuda Çalus, doğuda Çabukser, kuzeydoğuda ise Taliş’e kadar uzanmaktaydı. Günümüzde büyük bir kısmı İran idare alanı olup doğusunda Mazenderan, batısında Doğu Azerbaycan, kuzeyinde Hazar Denizi, güneyinde ise Zencan yer almaktadır. Tahsin Yazıcı, “Gilan”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1996, XVI, 68-69. “Giller Memleketi” anlamında kullanılan, Hazar Denizinin güneyinde Elbruz Dağlarının kuzey kısmında kalan bir İran memleketidir. Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 30, dpn . 92; C.L. Huart, “Gilan”, *IA*, MEB Yay., İstanbul 1993, IV, 782-783.

³⁹⁷ Cengiz Hanın (1156-57/1227) idarî kademesinde önemli bir şahsiyet olan Uygur Körgüz (Görgüz)'ün torunudur. Usul, *İlhanlılar Döneminde Uygurlar*, 164.

³⁹⁸ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olçaytu*, 55; Örs, *Tarih-i Olçaytu*, 94.

³⁹⁹ Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 167.

⁴⁰⁰ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 30.

⁴⁰¹ Spuler, *İran Moğolları*, 122.

ülkenin durumunu öğrenmek için emirlerinden biri ile Tarım şihnesi⁴⁰² Giray'ı bölgeye gönderdi. Giray, Gilan ülkesinden döndükten sonra bilgi verdi; “*Gilan on iki şehirdir ve her birinde bağımsız bir emir oturmakta ve emrinde bol miktarda ordu bulunmaktadır. Eğer padişah o memleketi tamamıyla ele geçirirse hazineleri yeteri kadar artar ve Horasan yolunu yakınlaştırır*” dedi.⁴⁰³

Olcaytu Han, 13 Şevval 706/17 Nisan 1307 Pazartesi günü Gilan ülkesini fethetmek üzere harekete geçti.⁴⁰⁴ Kalabalık bir ordu hazırlayarak bu orduların Gilan ülkesine dört yoldan girmesi kararını verdi.⁴⁰⁵ Alınan karara göre Emir Çoban, Erdebil yolundan Sitare, İsfahabad, Keşker bölgesine; Emir Kutlukşah, Hulân yolundan Fûmen, Tulem ve Reşt bölgesine; Emir Togan ve Emir Mümen Kazvin, Rey Rüstendar ve Deşt yolundan Gilan bölgesine hareket edecekti.⁴⁰⁶ Olcaytu Han ise kuvvetleriyle bizzat Lahican⁴⁰⁷ bölgesine yönelecekti.⁴⁰⁸

Emir Çoban yola çıkarak Sitare ve İsfahabad bölgesine ulaştı. Bölgenin hâkimi Rükneddin Ahmed tarafından karşılandı; haraç ve hediyeler sundu. Ardından Keşker bölgesine geçti ve büyük bir yağma hareketine girişti. Emir Çoban görevlendirildiği bölgeleri itaat ve hizmeti altına alarak Ordu-yı Hümayun'a hareket etti.⁴⁰⁹

Olcaytu Han 18 Zilkade 706/21 Mayıs 1306 Pazar günü Kuran ve Deşt bölgesinden kalabalık bir orduyla Şahrud kıyısındaki Kuşan bölgesine geldi. 26 Zilkade 706/29 Mayıs 1306 Pazar günü bu bölgede bulunan Talişler'in⁴¹⁰ üzerine saldırarak

⁴⁰² Şahne (Şihne), IX. yüzyıldan itibaren bir şehrin veya bölgenin muhafaza ve kontrolünden sorumlu kişiyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Erdoğan Merçil, “Şahne”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2010, XXXVIII, 292.

⁴⁰³ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 55; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 95; Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 311; Spuler, *İran Moğolları*, 122; Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, 73; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 168; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 30.

⁴⁰⁴ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 61; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 100.

⁴⁰⁵ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 492; Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 311; Spuler, *İran Moğolları*, 122; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 168.

⁴⁰⁶ Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 273; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 31.

⁴⁰⁷ Eski Farsça’da “ipek” anlamına gelen “lâh” kelimesinin sonuna mekân adı yapan “cân (gân)” ekinin getirilmesiyle oluşturulan Lahican “ipek şehri” demektir. Rıza Kurtuluş, “Lahican”, *DİA*, TDV Yay., Ankara 2003, XXVII, 51.

⁴⁰⁸ Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 311; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 31.

⁴⁰⁹ Spuler, *İran Moğolları*, 122.

⁴¹⁰ Ortaçağ döneminde İran'ın kuzey bölgelerinde oturan kalabalık bir topluluktur. Ermenice kaynaklarda Kaduşlar olarak da zikredilmektedirler. Bazı kaynaklarda Türk olarak kabul edilmektedirler. Talişler ise kendilerinin Cengiz Han'ın Taliş adındaki kumandanı tarafından bu bölgeye getirildiklerine inanmaktadırlar. Talişler; Talişan ve Tavaliş olarak adlandırılan bu kavim, tarihi dönemlerde Gilan, Deylem, Deyleman adı altında Azerbaycan'da idarî bir bölgeydi. Bu sebeple Taliş hem etnik bir kavim

onları katletti. Bölgede ciddi bir yağma hareketine girişti. Ardından Tarım bölgesine gelerek Tarfak Dağlarına vardı ve üç gün boyunca bölgede ikamet etti. Olcaytu Han burada ordusunu düzene koyarak Gilan bölgesine yöneldi. Emir Sevinç, Emir Sutay, Emir Ali Paşa, Turgay Gürkan ve Toktamış Bahadır'ı ordusunun sağ kanadında görevlendirirken; Emir İrencin, Çiçek Gürkan ve Hay Timur'u sol kanatta bıraktı. Merkez orduda ise Vezir Saduddin Savecî, Emir İsen Kutluk, Emir Berendak ve merkez ümeraya yer vererek Lahican bölgesine yöneldi.⁴¹¹ Olcaytu Han bölgeye vardığında Lahican hâkimi Şahtu tarafından karşılanarak adına büyük bir ziyafet düzenlendi. Olcaytu Han maiyetiyle birlikte dört gün burada kaldıktan sonra Emir Sutay, Emir Ali Paşa, Emir Turgay Gürkan ve Emir Toktimur'u, Temircan⁴¹² bölgesine gönderdi. Temircan bölgesinde çetin bir savaşa giren emirler ağır bir yenilgi aldı. Emir Toktimur, Gilanlılar tarafından öldürüldü.⁴¹³

Emir Kutlukşah ise Halhal bölgesine vardığında bölgenin hâkimi Şerefeddin Halhal tarafından karşılandı ve bölgenin durumu için “*Gilan işi aceleye gelmez, yolları güçtür ve Gil halkı düşman ordusu görmemiş, padişahın ordusu ve büyüklüğü onların gönlüne yerleşmiş. Bu iş sertlik ve öfkeye gelmez Ağır ve tedbirli davranarak ilerlemek gerekir*” dedi.⁴¹⁴ Emir Kutlukşah, onu dikkate almayarak Fulad Kaya ve Bartas'ın kuvvetlere öncülük etmesini istedi.⁴¹⁵ Hızlıca ilerleyerek Fümen bölgesine geldiler. Bölgede üç savaş meydana geldi ve bütün savaşlarda Moğol ordusu başarı kazandı. Bölge tamamen harap hale getirilerek birçok kişi esir alındı.⁴¹⁶ Emire Dibac bu yenilgi üzerine Fulad Kaya'ya elçi göndererek anlaşmaya razı olduğunu belirtti. Fakat Emir Kutlukşah'ın oğlu Emir Siyacî anlaşmayı önleyerek babasına, “*Her gün bu vilayete ordu getiremeyiz. Buraya ulaştığımız bugün bütün Gilanlıların kökünü kazıyıp Gilan'ı tamamen ele geçirmek gerekir*” dedi.⁴¹⁷ Emir Kutlukşah oğlunun sözüne itimat ederek

hem de bölgenin adı olarak geçmektedir. Mustafa Aydın, “Talış Hanlığı”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2016, Ek-II, 583.

⁴¹¹ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 33.

⁴¹² Muharrem Hamza, *Hamdullah Müstevfi ve Nüzhetü'l Kulûb*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler, Enstitüsü Van 2008, 188.

⁴¹³ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 34.

⁴¹⁴ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 32.

⁴¹⁵ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 67; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 105; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 32.

⁴¹⁶ Esir alınanlar arasında Gilan hâkimi Emire Dibac'ın karısı ve çocukları da vardır. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 67; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 105.

⁴¹⁷ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 32.

Fulad Kaya'yı görevinden azletti. Emir Siyacî'ye öncü birlik kuvvetlerine liderlik etmesi görevini verdi. Emir Siyacî yönünü tekrar Fümen bölgesine çevirerek birçok insanı katletti.⁴¹⁸ Bu esnada yakın civardaki Reşt belgesinde Mantu Ahtacı, Şeyh Behlül emrindeki Gurlu,⁴¹⁹ Gürcü ve Horasanlı birliklerle birlikte Gilanlılar ile savaşmaya devam etmekteydi.⁴²⁰ Savaş devam ederken Fümen ve Reşt halkı birleşerek Moğol ordusuna karşılık verdiler. Güçlü direniş karşısında Emir Siyacî'nin ordusunda çözümler meydana geldi. Emir Kutlukşah durumu toparlamaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Emir Kutlukşah ve Mantu Ahtacı sekiz süvari birliğiyle savaşa devam etti. Mantu Ahtacı ve bütün adamları Gilanlılar tarafından öldürüldü. Emir Kutlukşah ise ok darbesiyle yaralanarak esir düştü⁴²¹ ve kısa bir zaman sonra öldürüldü.⁴²²

Olcaytu Han, Lahican bölgesindeki işini halledip döndükten sonra Emir Kutlukşah'ın öldürüldüğü haberini aldı. Bu değerli emirin öldürülmesi onu çok üzdü.⁴²³ Emir Kutlukşah'ın intikamını almaları için Emir Sendave, Şeyh Behlül ve Emir Ebubekir ile yaklaşık üç bin süvari görevlendirdi. Emirler bölgeye vardıklarında Fümen, Reşt ve Tulem halklarının Moğol ordusuna karşı ittifak yaptığını öğrendiler. Moğol ordusu ve Gilanlılar arasında yaşanan bu savaşta iki taraftan da pek çok insan öldü. Savaş devam ederken Emir Şeyh Behlül, Olcaytu Han'ın ordugâhına dönerek yardım talep etti. Olcaytu Han, Emir Hüseyin ile Emir Sevinç'i kuvvetleriyle görevlendirdi. Emir Hay Timur ve geri kalan emirler, Fümen, Tulem ve Reşt'e hareket

⁴¹⁸ Spuler, *İran Moğolları*, 122.

⁴¹⁹ İqtidar Husam Sıddıqı, "Gurlular", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1996, XXV, 207-211.

⁴²⁰ Mustafa Uyar, "İlhanlı (İran Moğollar) Ordusunun Birimleri", Mustafa Demirci (Ed.), *Selçuklu'dan Osmanlıya Bilim Kültür ve Sanat Prof. Dr. Mikail Bayram Armağan'ı*, (ss. 297-306), Kömen Yayınevi, Konya 2009, 302.

⁴²¹ Olcaytu Han, Emir Kutlukşah'ın esir düştüğünü öğrendiği vakit Anadolu fütuhatında bulunmuş Türk sūfisi Şeyh Barak Baba'yı Gilan bölgesine gönderdi. Gilan bölgesine gelen Şeyh Barak burada dervişleriyle beraber öldürüldü. Kadir Köse, "Tokat'ta Tasavvuf Kültürü", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, III, Ali Açıkkel-Samettin Başol-Murat Haniççe- Emel Hisarcıklılar (Haz.), Tokat 2015, 81; Ahmet Yaşar Ocak, "Bazı Menâkıbnâmelere Göre XII- XV Yüzyıllardaki İhtidallarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü", *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul 1981, 40-41. Olcaytu Han, Şeyh Barak Baba'ya büyük bir muhabbetle bağlı olduğu için çok üzölmüştü. Bu sebeple Sultanıye'de Barak Baba'ya bir türbe ve geriye kalan dervişler içinde zaviye inşa ettirdi. Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Sūfiliğine Bakışlar Makaleler ve İncelemeler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, 98, 140; Ömer Lütfi Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri", *Vakıflar Dergisi*, II, 1941, 270-304; Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1992, 255-279; Ahmet Yaşar Ocak, Barak Baba", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1992, V, 61-62.

⁴²² Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 67; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 105; Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 312; Spuler, *İran Moğolları*, 122; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 273; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 34.

⁴²³ Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 313.

ederek Moğol ordusuna katıldı. Ardından Moğol ordusu Fūmen, Reşt ve Tulem'e girdi ve bölgeyi yağmaladı. Yaşanan bu çetin savaşta Gilan ordusunun yarısı öldü. Gilanlıların geri kalan kısmı kaçmaya yeltendiyse de yakalanarak esir edildi. Böylece bütün Gilan ülkesi fethedildi.⁴²⁴

Olcaytu Han, bölgeyi ele geçirdikten sonra Gilan meselesi ve emirlerin öldürülmesinde suçu olan herkesin yargılanması emretti. Nitekim Mantu Ahtacı'nın amcası, Boğday Ahtacı'nın kardeşi Mulay; Emir Kutlusah'ın oğlu Emir Siyacî ve adamlarından Bamtekin, Kültay ve Sülemiş yasaya çarptırıldı. Emir Siyacî'nin cezası Babası Kutlukşah'ın ruhu için affedildi ve yüz değneye çevrildi ve Tümen emirliğinden azledildi.⁴²⁵ Tümen emirliği görevi Emir Çoban'a verildi.⁴²⁶ Yargılama işi sona erince Gilanemirleri vergiye bağlandı.⁴²⁷

3.1.3. Horasan Faaliyetleri

3.1.3.1. Emir Danişmend Bahadır'ın Horasan Bölgesine Tayini

Olcaytu Han saltanat tahtına oturduğu zaman Horasan yöneticilerinden Melik Fahreddin Kert onun cülus töreni ve kutlamalarına katılmadı.⁴²⁸ Melik Fahreddin'in itaat etmemesi ve bağımsızlığını ilan etmesi Olcaytu Han'ı çok sinirlendirdi. Nitekim Olcaytu Han şehzadeligi döneminde mücadele içinde olduğu Melik Fahreddin'i affetmedi ve Herat muhasarası için uygun zamanı bekledi.⁴²⁹

⁴²⁴ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 70-71; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 108-109; Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 312; Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 492; Spuler, *İran Moğolları*, 123; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 273; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 34-35; Yazıcı, "Gilan", 69. Gilan'ın yeni hâkimi Şah Nev, Olcaytu Han Gilan'a hâkim olduğunda ona boyun eğdi ve daha sonra İlhanlılarla evlilik yoluyla akrabalık bağı kurarak hükümlerini pekiştirdi. Kurtuluş, "Lahican", 51.

⁴²⁵ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 72; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 110; Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 313; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 273.

⁴²⁶ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 73; Mustafa Demir, "İlhanlı Devleti'nin Yıkılış Sürecinde Siyasî Gelişmeler", *Türkler*, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 377.

⁴²⁷ Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 313; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 73; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 35. Olcaytu Han, Gilan'dan vergi olarak yüklü miktarda ipek haracı aldı. Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 492.

⁴²⁸ Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 291. Olcaytu'nun İlhanlı tahtına çıkmasına bağlı olarak tâbi yöneticilere gönderilen menşur Melik Fahreddin'e de gönderildi. Melik Fahreddin cülus merasimine katılması ve bağlılığını bildirmesi gerekirken çeşitli bahanelerle söz konusu görevini yerine getirmede. Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 273-274.

⁴²⁹ Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 424; Melik Fahreddin Kert 706/1307 yılında İlhanlılara karşı bağımsızlığını ilan etti. Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 149.

Olcaytu Han başarılı Gilan Seferi sonrasında devlet erkânı ve emirlerle Herat Muhasarası için önemli bir toplantı yaptı. Olcaytu Han, Melik Fahreddin Kert'in hâkimi olduğu toprakları ele geçirmek istediğini şu sözlerle beyan etti: “*Melik Fahreddin bana kılıç çekti ve Herat halkı benimle savaştı. Hak Teâlâ'nın saltanatı bana emanet ettiği gündün huzurumuza gelmedi, boyun eğmedi, hizmet etmedi ve bağlılığını sunmadı. Şimdi cesur emirlerimden bir tanesinin Herat'a gitmesini, Melik Fahreddin'i bölgede toplanmış bulunan Nekûdarîleri huzurumuza getirmesini, sikke ve hutbelerde büyük lakaplarımızı ve ismimizin yazılmasını istiyorum*” dedi.⁴³⁰

Olcaytu Han devlet erkânı ve emirlerle yaptığı müzakereler neticesinde 706/1307 yılında Emir Danişmend Bahadır'ı on bin atlı süvari ile Horasan'a gidip Herat'ı muhasara etmesi için tayin etti.⁴³¹ Ertesi gün Emir Danişmend, Olcaytu Han'ın fermanyla Horasan'a doğru harekete geçti. Nişabur mevkiine vardığı zaman yakınlarından Giray adlı birini, bin atlı süvariyle Herat'a gitmesi ve yolları tutarak güvenliği sağlaması için görevlendirdi. Ayrıca kendisi Herat bölgesine gelene kadar halka zulüm ve zarar vermemesini emretti.⁴³² Giray, Karabağ bölgesine varınca küçük bir topluluktan oluşan elçilik heyetini Melik Fahreddin'e gönderdi ve onlara şöyle hitap etti: “*Büyük emir, Emir Danişmend Bahadır ağır bir orduyla ulaştı. Cihan Fatihi Sultan Olcaytu (Cihângüşây OlcaytuSultan)'nun fermanının emriyle bu ülkede ordugâh kuracak, bütün işlerde ve genel hallerde ülkenin (mülk) mu'âvini olacak*”⁴³³ Melik Fahreddin telaşa kapılmadan elçiyi dinledi ve zaman kazanmak için elçinin gönlünü hoş tuttu. Ertesi gün bizzat Giray, Melik Fahreddin'i görmek için geldi. Melik Fahreddin ona büyük saygı göstererek ziyafetler düzenledi. İki gün sonra Giray memnun bir şekilde Melik Fahreddin'e veda edip Badgis⁴³⁴ bölgesine gitti.⁴³⁵

⁴³⁰ Spuler, *İran Moğolları*, 113; Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 291; Erdem, “Horasan'da İlhanlı- Çaçatay Mücadeleleri”, 108; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 36.

⁴³¹ Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 424; Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 292; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 36-37; Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 149; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 81.

⁴³² Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 292; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 37.

⁴³³ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 37.

⁴³⁴ Badgis ya da Badegis(z) ismiyle kaydedilen bu bölge Herat ve Serahs arasında kalmaktadır. Bâdgis bölgesi zamanla geniş bir anlam kazanarak bugünkü Afganistan'ın kuzeybatısının tamamını kapsamaktadır. Barthold, “Herat ve Herirud Boyu”, 179; Uslu, *I-II Yüzyıllarda Horasan Tarihi*, 35; Pırlanta, “Horasan'da Dini ve Sosyal Yaşam”, 696.

⁴³⁵ Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 292; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 37; Muineddin Muhammed, “Ravzat'ül-Cennat fi-Efsaf-ı Medinet'ül-Herat”, *İstanbul*

Emir Danişmend, Herat ovasına vardığı zaman emirlerinden Tutak Bela ve Hinducak'ı, Olcaytu Han'ın emirlerini icra etmesi için Melik Fahreddin'in yanına gönderdi. Tutak Bela ve Hinducak; “*Melik Fahreddin'den Neküdarileri teslim etmesini, Merv, Ebyurd, Serahs, Câm ve Hâf'tan Herat'a gelmiş olan halkı kendi aslı meskenlerine geri dönmeleri için bırakmasını, tamagât (vergiler) ve darphaneler ve diğer üç yıllık mahsulü padişahın ordusuna ulaştırması için personel ve işçilere cevap vermesini istedi. Şayet bu ahkâmın hilâfına gidilirse, Herat şehrini muhasara edeceğini, insan toplayıp ordu ve savaş teçhizatı kurarak büyük bir savaşa hazırlanacağını*” söylediler.⁴³⁶ Melik Fahreddin bu sözlere öfkelenerek “*Siz Danişmend Bahadur'a selamımı yetiştirin ve söyleyiniz eğer buradan mertlik ve insaniyet yoluyla bekleneni yerine getirmek isterse onun ricasına binaen elimizden geleni yaparız. Ancak öfke üstünlük, galebe çalma ile bu ülkede meşhur olmak, bizi kendine bağlayıp itaat ettirmek istiyorsa o düşünce imkânsızlardan ve bu niyet hayallerdendir*” dedi.⁴³⁷ Tutak Bela ve Hinducak, Emir Danişmend'in huzuruna gelerek Melik Fahreddin'in sözlerini iletiler. Emir Danişmend bu duruma çok sinirlenerek aynı gün Gah Kalesi, Dere, İsfizar, Ferah ve Ab-ı Kasıdan bölgelerinin emir ve meliklerine savaşa hazırlanmaları için haberciler gönderdi. Birkaç gün sonra Dere bölgesinden Melik Celaledin Kara ve Emir Ömer; İsfizar bölgesinden Cemal Kadı ve Melik Kudbeddin; Ab-ı Kasıdan ise Melik Kudbeddin Tulek ve Melik Rükneddin atlı ve süvari birliklerinden oluşan askerleriyle Emir Danişmend'in huzuruna geldiler.⁴³⁸

Emir Danişmend, Herat bölgesine varmadan önce Melik Fahreddin'in emriyle Herat'ta Kadıkudat olan Mevlana Veciheddin Nısfî, Horasan'a geçmek için izin istemişti. Veciheddin Nısfî aldığı izin neticesinde Herat'tan ayrılıp Nişabur'a vardığında Emir Danişmend'in huzuruna çıkarak onun hizmetine girdi. Emir Danişmend'e, Melik Fahreddin ile Neküdarilerin şehir halkını helak ettiğini söyleyerek savaşmaya teşvik etti⁴³⁹ ve “*Eğer hiç kimse şehre yiyecek götürmeyecek şekilde yolları zapt ederseniz bu*

Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, (Çev.: Sıdika Kalürbaşı), 1 (4), 1946, 220-222.

⁴³⁶ Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 291; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 37; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 81.

⁴³⁷ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 37-38.

⁴³⁸ Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 292; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 38.

⁴³⁹ Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 293.

*şehir çabuk fethedilir*⁴⁴⁰ diyerek Herat muhasarasının nasıl yapılacağına dair fikir verdi. Emir Danişmend bu fikir üzerine harekete geçerek şehre giden yolları kapattı. Bu esnada Melik Fahreddin savaş hazırlıkları yapmaya başladı. İlhanlı ordusunun geçiş güzergâhındaki hazineleri şehre getirerek kendi hizmetli sınıfına dağıttı. Bu sayede hepsini savaşa ikna etti.⁴⁴¹

Emir Danişmend kısa bir zaman sonra Şeyh Kutb el-Hak ve'l-Din'i yanına çağırdı. Asıl niyetini saklayarak ona *“Benim Melik’le kadim nefret ve düşmanlığım yoktur. Bu vilayetin kötülük elçisi ve Müslümanların kanının dökücüsü değilim. Fakat adaletli Padişah Sultan Olcaytu’nun fermanını değiştirsem ertesi gün onu sorgulamasından korkuyorum. Şimdi beni evladınızın yerine koyunuz. Birinci yol birkaç gün padişahın emrinin şerefi için Aman Kuh Kalesi’ne gidip oğullarımdan birini vekil yapmanızdır. Bu durumu ortaya koymak barış vasıtası ve hanlığınızın kurtuluşu olur. Diğeri odur ki Herat’ın nahiyelerinde ve çevresinde değil, Ab-ı Amuye sahilinde, ordugâh kurmama izin vermenizdir*⁴⁴² diyerek onu Melik Fahreddin’e gönderdi. Şeyh Kutbeddin, Melik Fahreddin’in yanına giderek söylenenleri aktardı ve ona *“Ey Melik! Uygun olan savaş yapmamandır; çünkü bu yerin insanları barıştan yanadır. Bu vilayette zahire yok, insanlar açtırlar. Bu birkaç korkusuz Neküdari hırsızından uzaklaşmak onlara lanet etmek ibadettir. Dışarı gönder, çünkü katli vacip bu taifeden bir kısmı kaçıp kurtulur, cesaret ve öfke zahir olmaz. Bu ordu dağılıncaya, düşmanlık ve fitne ateşi sönünceye kadar birkaç gün kadar Aman Kuh Kalesi’ne gidersin ondan sonra şehre gelirsin”* dedi.⁴⁴³ Melik Fahreddin ise *“Danişmend Bahadur bizi hile ve hainlikle ele geçirmeyi istiyor. Çünkü ben korunaklı Aman Kuh kalesine yöneldiğim zaman beni yakalar”* dedi.⁴⁴⁴ Şeyh Kutbeddin, onu bir pusu olmadığına ikna etmeye çalıştı ve bunun üzerine Melik Fahreddin *“Danişmend Bahadur’ın oğullarından Lağeri benimle Aman Kuh Kalesi’ne gelsin Toğay şehirde olsun. Ben Kale’ye gittiğimde Lağeri’yi geri gönderirim”*⁴⁴⁵ diyerek anlaşmaya şartlarını sundu. Ertesi gün Şeyh

⁴⁴⁰ Işık, *Hâfız-ı Ebrû’nun Zeyl-i Câmîu’t-Tevârih-i Reşîdî’si*, 38.

⁴⁴¹ Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 293.

⁴⁴² Işık, *Hâfız-ı Ebrû’nun Zeyl-i Câmîu’t-Tevârih-i Reşîdî’si*, 38-39.

⁴⁴³ Işık, *Hâfız-ı Ebrû’nun Zeyl-i Câmîu’t-Tevârih-i Reşîdî’si*, 39. Şeyh Kutbeddin, daha fazla Müslüman kanının dökülmemesi için Herat’ın İlhanlılara verilmesine rıza gösterdi. Erdem, “Horasan’da İlhanlı-Çağatay Mücadeleleri”, 108.

⁴⁴⁴ Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 294.

⁴⁴⁵ Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 294; Işık, *Hâfız-ı Ebrû’nun Zeyl-i Câmîu’t-Tevârih-i Reşîdî’si*, 39.

Kutbeddin, Emir Danişmend'in yanına gelerek şartları arz etti. Emir Danişmend bu durumdan memnuniyet duydu. Ordu emirleri ve meliklerini yanına çağırarak bu konuda istişare yaptı. Melik Celaleddin, Melik Kutbeddin İsfizar, emirlerden Mübarekşah Daştı anlaşmaya karşı çıkarak; *“Ey Emir! Lağeri ve Toğay'ı Gurlular ile Herevilerin⁴⁴⁶ eline vermeniz ve Melik Fahreddin'in Aman Kuh Kalesi'ne sığınmasına geçitvermeniz doğru değildir. Ondan yıllarca defedilemeyecek, büyük fitneler ortaya çıkar”* dediler.⁴⁴⁷ Diğer emirler ise *“Uygun olan onunla barışması ve şehrin Emir Danişmend'ezahmetsizce geçmesi için onun kaleye gitmesine geçit vermesidir”⁴⁴⁸* diyerek fikirlerini beyan ettiler. Emir Danişmend bu durum üzerine Mevlana Veciheddin Nısfî'ye bir ahidname yazdırdı. Ahidnamede şu sözler zikredilmekteydi: *“Melik Fahreddin Aman Kuh Kalesine gittiği zaman ben Danişmend Bahadur, onun hâcib ve naiblerine bir kötülük yapmam ve düşünmem. Elimden gelen her iyiliği ve karşılıksız sevgiyi Herat şehrine gösteririm Şehri kuşatmaya niyet etmedim. Oğullarım, akrabalarım, meliklerim, emirlerim ve ordumun tamamı bundan sonra zikrettiğim mucibimce bu ahidnameye sebat edecekler.”⁴⁴⁹*

Melik Fahreddin gelen bu ahidnameye karşılık olarak kendisi de bir ahidname yazdı. Ahidnamede şu sözler zikredilmektedir: *“Ben ki Melik Fahreddin'in Emir Danişmend Bahadur'ın canına kötülük yapmayacağım ve kötülük düşünmeyeceğim. Aman Kuh Kalesi'ne selamtle ulaştığımda Lağeri ve Toğay'ı geri göndereceğim. Emir Danişmend hoşnut olup sözünde durdukça, baba ve evlatlık tarzını uyguladıkça ona muhalefet etmeyeceğim. Şayet onunla olan ahdi çiğnersem ve bu sözleşmeyi terk edersem Hak Teâlâ'dan gelen ceza ve azaba müstahak olayım.”⁴⁵⁰*

Emir Danişmend bu ahidname eline ulaşır ulaşmaz Lağeri ve Toğay'ı on süvari birliği, ekâbir ve ayanlarla birlikte Aman Kuh Kalesi'ne gönderdi.⁴⁵¹ Toğay şehirde

⁴⁴⁶ Heratlılar, Herevi adıyla anılır. Ahad Emirçupani, “Fasîhî-yi Herevi, Herat ve Şam Karşılaştırması”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (28-29), 2002, 42.

⁴⁴⁷ Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 294; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 39-40.

⁴⁴⁸ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 40.

⁴⁴⁹ Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 294; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 40.

⁴⁵⁰ Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 294; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 40.

⁴⁵¹ Erdem, “Horasan'da İlhanlı- Çaçatay Mücadeleleri”, 108.

topluluk ile kalarak Melik Fahreddin'in eski emirlerinden Muhammed Sam'ı⁴⁵² kendisine vekil tayin etti. Ayrıca şehir ve kaleyi ona teslim etti.⁴⁵³ Toğay, bölgedeki kale sakinlerinden Taceddin Yılduz, Muhammed Senke, Ali Çep, Alıştı, Lokman Yahya ve Gur bölgesinin ileri gelenlerini yanına çağırarak onlara hilat verdi. Ardından Muhammed Sam'a yardım etmesi için Şah İsmail ve Behram Kenseder'i tayin etti.⁴⁵⁴ Melik Fahreddin yapılan anlaşma neticesinde Herat şehrinden çıktı. Aman Kuh Kalesi'ne varduktan sonra sözünde durarak Lağeri'yi geri gönderdi.⁴⁵⁵

3.1.3.2. Emir Danişmend Bahadır'ın Öldürülmesi

Melik Fahreddin Kert, Aman Kuh Kalesi'ne gittikten sonra Lağeri, Emir Danişmend'in yanına geldi. Emir Danişmend şehre girmeye niyetlenerek Herat üzerine yürüdü.⁴⁵⁶ Kadestan mevkiinden hareket ederek Huş kapısına vardı. Burada yüksek kale burçları, toprak setler, derin hendekler ve basamakları görünce endişeye kapıldı. Emir Danişmend hemen Mevlana Veciheddin Nısfî'nin yanına giderek açıklama istedi. Veciheddin Nısfî; *“Ey Emir! Gurlular ve Herevilerin isyanlarının sebebi bu burçlar, hendekler ve muhkem kapılardır. Uygun olan bu kapıların harap edilmesi, burç ve engellerin korumaları ile kapıcılarının yok edilmesidir”* dedi.⁴⁵⁷ Emir Danişmend, Nısfî'nin yol göstermesiyle kale kapılarını tahrip etmeleri ve askerlerinden bir kaçının kapıda durması için emir verdi. Ardından Tutak Bela'yı, Muhammed Sam'ın yanına göndererek huzuruna çağırttı. Muhammed Sam bu çağrıya icabet etmeyerek ağır sözler söyledi. Emir Danişmend bu duruma çok sinirlenerek, oğulları Lağeri ve Toğay'ı, emirlerinden Melik Kutbeddin ve Melik Yınaltegin ile bütün komutanlarını yanına çağırarak meseleyi görüştü.⁴⁵⁸ Mevlana Veciheddin Nısfî, *“Ey Emir! Uygun olan savaşmadan ve kan dökmeden bu kaleyi ele geçirmektir”* dedi.⁴⁵⁹ Emir Danişmend bu fikir doğrultusunda Şeyh Hoca Kutbeddin, Tutak Bela ve Mengü adındaki bir akrabasını

⁴⁵² Berthold Spuler ve Abdulkadir Yuvalı diğer kaynakların aksine Muhammed Sam'dan “Cemaleddin Sam” olarak bahsetmektedir. Spuler, *İran Moğolları*, 123; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 274.

⁴⁵³ Spuler, *İran Moğolları*, 123; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 40-41.

⁴⁵⁴ Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 41.

⁴⁵⁵ Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 295; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 41.

⁴⁵⁶ Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 296; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 42; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 82.

⁴⁵⁷ Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 296.

⁴⁵⁸ Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 296; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 42-43.

⁴⁵⁹ Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 43.

Melik Fahreddin'in yanına gönderdi. Tutak Bela, Melik Fahreddin'e; *"Danişmend Bahadur kendi sözü ve anlaşması üzeredir. Kaleyi istemekten muradı odur ki eğer Olcaytu Sultan o kaleden söz ederse elçileri Danişmend Bahadur doğrusu cevap sorumluluğundan çıkabilir. Melik Fahreddin'in bu konuda Danişmend Bahadur'ın gönlünü kazanması gerekir. Kale şehirden daha muazzam değildir. Şehir teslim edildiğinde kale de onlara teslim edilir. Bendeniz yemin ediyorum ki bu olayda iyiliğiniz düşünülmüyor"*⁴⁶⁰ dedi. Melik Fahreddin aslında Emir Danişmend'in başından beri hatalı davrandığını ima ederek; *"Her iki tarafında muhabbet ve sadakat içerisinde olduğu söyleniyor. Ama eğer ansızın Emir Danişmend Bahadur şeytani gurur ve sevap yolundan dönerse hisarın halkına kast ederse onlar kendilerini ele vermez ve hemen teslim olmazlar. Sonuçta şehirde fitne zuhur eder. Bunun telafisinin ise yıllarcamümkün olmayacağını düşünüyorum"* dedi.⁴⁶¹

Melik Fahreddin bu meselede yoğun baskı altında kaldığı için Muhammed Sam'a mektup yazarak; *"Babam Emir Danişmend Bahadur birkaç yakını ile hisarı görmeye gelecek. Rıza göstermede hata etmeyesin"* diye buyurdu.⁴⁶² Ardından ise gizli bir mektup daha yazarak pusu kurma ve tedbir alınması gerektiğini belirtti.⁴⁶³ Muhammed Sam bu mektup üzerine Gurlu, Herevi ve Sizci erbabından üç yüz adamı birkaç pusuya yerleştirdi ve beklemeye başladı. Emir Danişmend kısa bir zaman sonra Şeyh Kutbeddin vasıtasıyla hisara geleceğini bildirdi. Şeyh Kutbeddin hisara geldiği vakit Muhammed Sam ve askerleri hakkında bilgi toplayarak geri döndü. Emir Danişmend, ona sarayda kaç asker olduğunu sordu. Şeyh Kutbeddin, *"Yaklaşık iki yüz elli Gurlu adam ve elli Sizci ki her biri savaş zamanı on kişiden yüz çevirmez"* dedi.⁴⁶⁴ Mevlana Veciheddin Nısfî ise *"Bu vilayetin tamamında beşyüz Gurlu'dan fazla yoktur. Melik'in adamları dört yüz kişi Aman Kuh Kalesi'ne gitmişler. Burada kalan yüz kişi ise ekserisi savaş araç ve gereğine sahip değil. Ben tamamen araştırdım, haberci ve casusları gönderip doğruluğunu kesinleştirdim. Muhammed Sam ile otuz savaşıdan fazla yoktur."*

⁴⁶⁰ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 43.

⁴⁶¹ Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 297.

⁴⁶² Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 297; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 43.

⁴⁶³ Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 297; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 82.

⁴⁶⁴ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 44

Geri kalanlar ise kale ambarının muhafızlarıdır” dedi.⁴⁶⁵ Mevlana Veciheddin Nısfî'nin asker sayısını olduğundan daha az söylemesi Emir Danişmend'in büyük bir hataya düşmesine sebep oldu.⁴⁶⁶

Emir Danişmend, Muhammed Sam'ın kendisi için hazırladığı plandan habersiz harekete geçti. İlk olarak oğlu Lağeri'yi kaleye yolladı. Ardından Kacu ve Mengü'yü bir toplulukla kaleye gönderdi. Muhammed Sam onları güzel bir şekilde ağırılarak ziyafet tertip etti.⁴⁶⁷ Bu ziyarette Kacu sarhoş olup saraydan çıktı ve pusuları fark etti; *“Ey yiğit! Kim bu topluluk yoksa bizi yakalamak için pusuya adam mı yerleştirdin”* diye sordu.⁴⁶⁸ Muhammed Sam, *“Sizin hanedanınız hakkında asla kötülük düşünmedim”*⁴⁶⁹ diyerek kendi adamlarını cezalandırdı ve bu sayede planının bozulmasına engel oldu. Emir Danişmend bu olayı haber aldığı anda harekete geçerek yüz seksen süvari ile hisara geldi. Ardından Muhammed Sam'ı huzuruna çağırarak azarladı. Muhammed Sam, *“Ey Hüdavend! Şu bu nedenle emir kulluğuna gelmedim: Melik Fahreddin, bu hisardan dışarı çıkmamam için bana yemin ettirdi. Emir de iyi bilir ki hizmetçi ve memurların görevi efendilerinin emir ve yasaklarından yüz çevirmemektir. Yaşadıkları sürece onların ferman ve ahkâmından uzak durmaya çalışmamaları ve aynı zamanda velinimetlerinin sözünü çiğnememeleridir”*⁴⁷⁰ diyerek ortamı yumuşattı. Emir Danişmend, Muhammed Sam'ın bu sözleri üzerine ona tevazu ve alçak gönüllülük göstererek affetti.⁴⁷¹

Emir Danişmend sulh yapmış olmanın rahatlığıyla bir yanında Mevlana Vecih el-Din Nısfî, diğer yanında ise Olcaytu Han tarafından Herat'a Uluğ Bitikçi⁴⁷² olarak yarlık verilen Biray Toğay Buka ile hisara doğru yola çıktı. Muhammed Sam ise Emir Danişmend'in işini bitirmek için harekete geçti. Emir Danişmend kalenin

⁴⁶⁵ Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 298; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 44.

⁴⁶⁶ Şeyh Kutbeddin daha doğru bir askerî rakam vermesine rağmen Mevlana Veciheddin Nısfî'nin tavrından dolayı düştüğü yanlış düzeltmemiştir. Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 298.

⁴⁶⁷ Erdem, “Horasan'da İlhanlı- Çağatay Mücadeleleri”, 108.

⁴⁶⁸ Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 299; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 45.

⁴⁶⁹ Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 45.

⁴⁷⁰ Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 300; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 45-46.

⁴⁷¹ Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 46.

⁴⁷² İlhanlı Devleti'nde “Uluğ Bitikçi”, Makamı Divan-ı kebirin başkâtibinin sekreteryasıydı. Bu kâtip divandan çıkan yazıların, gelir giderlerin kontrolünü yapar. Ayrıca merkezi divandaki “bitikçi ve başıyan” kâtiplerinin atamasına bakardı. Mehmet İpşirli, “Bitik”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1992, VI, 225.

merdivenlerine ayak basar basmaz Taceddin Yılduz onun yakasından tutarak başına vurdu. Melik Fahreddin'in adamı olan Ebubekr Sedid saklandığı pusudan çıkararak kılıcını Emir Danişmend'e saptı. ⁴⁷³ Emir Danişmend'in yanında bulunan Mevlana Veciheddin Nısfî, Çingur, Hinducak durumu anladıkları gibi kılıçlarını çekerek kaleden çıkmaya çalıştılar. Ancak Gurlular bunu önceden hesap ederek kalenin kapılarını kapatmışlardı. Bu esnada pusuda saklanan Gurlular, Hereviler ve Sizciler onların üzerine saldırıp ok ve taş darbeleriyle onları öldürdüler. ⁴⁷⁴ Lağeri ve yanındaki topluluk kaçmaya çalıştıysa da yakalanıp öldürüldü. ⁴⁷⁵ Bu esnada kalenin Filbendi kapısında bulunan Melik Yınaltegin, Tutak Bela ve berberindeki topluluk bir sorun olduğunu anlayarak bu kapıdan uzaklaşıp Firuzabat kapısına geldiler. Melik Yınaltegin kapının kapalı olduğunu görünce kırılmasını emretti. Yınaltegin, Tutak Bela ve Emir Danişmend'in yanında bulunan topluluktan yaklaşık yüz kişi şehirden çıktılar. ⁴⁷⁶ Muhammed Sam, Gurlu, Herevi ve Sizci savaşçıları da hisardan çıkararak Herat şehrinde bulunan Emir Danişmend ve Moğol adamlarını öldürdüler. ⁴⁷⁷ Bu haber Olcaytu Han'a ulaştığında çok üzüldü. Olcaytu Han, Emir Yasavul'u Horasan emirliğine tayin etti. ⁴⁷⁸ Ardından Emir Danişmend'in Rum bölgesinde bulunan oğlu Emir Bucay'ı gönderdi. ⁴⁷⁹

3.1.3.3. Emir Yasavul ve Emir Bucay'ın Horasan'a Gönderilmesi

Olcaytu Han, Emir Yasavul'un ⁴⁸⁰ askerleri ile Horasan bölgesindeki Ceyhun Nehri kenarında bir karargâh kurmasını buyurdu. Bölgedeki bütün emir ve melikleri

⁴⁷³ Spuler, *İran Moğolları*, 123; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 424; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 274; Erdem, "Horasan'da İlhanlı- Çağatay Mücadeleleri", 108; Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 300; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 46; Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 149; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 82.

⁴⁷⁴ Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 301; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 46-47.

⁴⁷⁵ Spuler, *İran Moğolları*, 123-124; Kalede bulunan Emir Danişmend'in eşi Şirin Hatun, kardeşleri, çocukları ile torunları, Muhammed Sam tarafından esir alındı. Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 47; Erdem, "Horasan'da İlhanlı- Çağatay Mücadeleleri", 108.

⁴⁷⁶ Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 302; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 82.

⁴⁷⁷ Kaynakların anlattığına göre o gün Herat'ta kıyamet yaşanmış ve oluk oluk Moğol kanı akmıştır. Erdem, "Horasan'da İlhanlı- Çağatay Mücadeleleri", 108.

⁴⁷⁸ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 492; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 424; Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 303; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 48; Erdem, "Horasan'da İlhanlı- Çağatay Mücadeleleri", 108.

⁴⁷⁹ Spuler, *İran Moğolları*, 124; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 424; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 274; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 48; Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 149; Erdem, "Horasan'da İlhanlı- Çağatay Mücadeleleri", 108; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 82.

⁴⁸⁰ Yasavul ismi birçok kaynakta farklı şekillerde yazılmakta olup Moğolca "Casagul" olarak geçmektedir. Bu kelime hakem, yargıç, hâkim, bekçi, nöbetçi, yönetim memuru manalarına gelmektedir.

onun emrine verdi. Emir Yasavul, Horasan bölgesine geldiğinde Muhammed Dulday'ı birkaç adamıyla Herat'a göndererek;⁴⁸¹ Emir Danişmend'i öldürenleri Emir Bucay'a teslim etmesini ve Bucay'ın babasının katillerinden başka kimseye zulüm yapmasına izin vermemesini buyurdu.⁴⁸² Muhammed Dulday, Herat yakınlarına geldiğinde Melik Fahreddin, Aman Kuh Kalesinde vefat etmişti.⁴⁸³ Bucay ise Muhammed Sam'ın ele geçirdiği Herat bölgesini muhasara etmeye başlamıştı.⁴⁸⁴

Emir Bucay Şaban ayının ilk gecesi 706/5 Şubat 1307 tarihinde kuvvetlerini şehrin doğu kısmında topladı.⁴⁸⁵ Muhammed Sam ise Gurlu, Herevi, Sizci, Beluci ve Hallaç yöresinden yedi bin kişilik ordu oluşturdu. Yaşanan savaşta iki taraftan da çok sayıda asker öldü. Emir Bucay Herat'ı ele geçiremediği gibi fazlaca kayıp vererek askerlerini Malan Köprüsü⁴⁸⁶ civarına çekti ve burada karargâh kurdu.⁴⁸⁷ Bu esnada Pehlivan Muzaffer İsfizari, Aman Kuh kalesinden Herat bölgesine geldi. Emir Bucay'ın huzuruna çıkarak Melik Fahreddin'in vefat haberini verdi.⁴⁸⁸ Emir Bucay bu haberi bütün melik ve emirlere duyurdu. Ertesi gün bütün ordusunu toplayarak şehrin kapı ve hendeklerine hücum etti. Muhammed Sam, iki bin okçuyla dışarı çıkarak karşılık verdi. Savaş devam ederken Muzaffer İsfizari, Melik Fahreddin'in vefatını Gurlulara bildirdi. Ancak kalenin burcunda bulunan Lokman, haberi yalanladı. Savaş dört gün boyunca aralıksız devam etti. Beşinci gün Muhammed Sam şehirden çıkmayarak askerlerinden gönüllü olanları savaşmaya mecbur etti. Emir Bucay burada Gurluları hezimete uğrattı

Tuncer Gülensoy- Paki Küçükler, *Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü*, Bilge Kültür sanat Yayınevi, 2015, 524; Savaş Eğilmez- Ensar Macit, "Türk Devlet Teşkilatlarında Yasavul", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (49), 2012, 89-104.

⁴⁸¹ Erdem, "Horasan'da İlhanlı- Çaçatay Mücadeleleri", 109.

⁴⁸² Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 303; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârîh-i Reşîdi'si*, 48.

⁴⁸³ Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 424; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 274; Erdem, "Horasan'da İlhanlı- Çaçatay Mücadeleleri", 109; Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 149; , Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârîh-i Reşîdi'si*, 48; Melik Fahreddin'in ölüm tarihi 24 Şaban 706/28 Şubat 1307 olarak verilir. Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 303.

⁴⁸⁴ Spuler, *İran Moğolları*, 124; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârîh-i Reşîdi'si*, 48. Emir Bucay şehri kuşatmak için hazırlıklı olup yanında mancımık ustaları da getirmişti. Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 303.

⁴⁸⁵ Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 304.

⁴⁸⁶ Malan Köprüsünün yapılış tarihi tam bilinmemekle birlikte Herat halkının Müslümanlığı kabul ettiği dönemde bir Mecusî tarafından yapıldığı söylenmektedir. Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 149.

⁴⁸⁷ Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 82.

⁴⁸⁸ Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 304.

hendeklerin kenarına geldi. Bu esnada Muhammed Sam'ın emrinde bulunan okçu Yam Ahmed, onu öldürüp şehri kurtarmayı amaçladıysa da başarılı olamadı ve idam edildi.⁴⁸⁹

Muhammed Dulday savaş devam ederken Muhammed Sam'a elçi göndererek Emir Yasavul'un yirmi bin askerle Herat bölgesine geldiğini bildirdi ve sulh yaparsa onu koruyacağını söyledi.⁴⁹⁰ Muhammed Sam, "*Emir Yasavul'un hükmünden yüz çevirmiyorum. Emir Danişmend beni öldürmek istedi. Bende onu yakaladım ve öldürdüm. Bugün Emir Yasavul'un huzuruna çıkayım her ne hüküm buyurduysa ona göre hareket edeyim*" dedi.⁴⁹¹ Emir Bucay bu durumu haber alınca Muhammed Sam'ın ona tâbi olacağından endişe etti. Bu sebeple Muhammed Sam'a bir mektup yazarak; "*Savaş meydanında yakaladığı Kutbeddin Tutak ve mapus ettiği diğer yakınlarımı benim huzuruma gönderir. Ayrıca şehri Muhammed Dulday'a değil de bana teslim edersen babamın ve kardeşlerimin kanından vazgeçerim*" dedi.⁴⁹² Muhammed Sam bu mektuba çok sinirlenerek olumsuz cevap verdi. Bu durum üzerine Emir Bucay muhasaranın şiddetini arttırdı.⁴⁹³ Savaş zor şartlar altında devam ederken şehirde büyük bir kıtlık baş gösterdi. Halk açlıktan helak olmaya başlayınca Muhammed Sam şehrin kapılarının açılmasını emretti ve yiyeceği olmayan halkın şehirden çıkmasına izin verdi. Emir Bucay'ın askerleri bu durumu öğrenince halkın şehre dönmesi için üzerlerine hücum ettiler.⁴⁹⁴

Emir Bucay bu dönemde Muhammed Sam'a bir ahidname gönderdi. Bu ahidnamede canına kastı olmadığını ve bütün asker, emir ve meliklerinin aynı düşüncede olduğunu belirtti. Muhammed Sam'a ahidname ulaştığında bütün şartları kabul etti.⁴⁹⁵ Emir Bucay yapılan anlaşma neticesinde şehre geldi. 21 Zilhicce 706/23 Haziran 1307 Pazartesi günü insanların tamamını Herat şehrinden çıkartarak burç ve

⁴⁸⁹ Spuler, *İran Moğolları*, 124; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 83.

⁴⁹⁰ Erdem, "Horasan'da İlhanlı- Çaçatay Mücadeleleri", 109; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 48.

⁴⁹¹ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 48-49.

⁴⁹² Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 305; Erdem, "Horasan'da İlhanlı- Çaçatay Mücadeleleri", 109; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 83.

⁴⁹³ Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 306.

⁴⁹⁴ Spuler, *İran Moğolları*, 124; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 424. , Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 49. Muhammed Sam şehirden yaklaşık 5000 kişinin dışarı çıkmasına izin verdi. Erdem, "Horasan'da İlhanlı- Çaçatay Mücadeleleri", 109; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 83.

⁴⁹⁵ Erdem, "Horasan'da İlhanlı- Çaçatay Mücadeleleri", 109; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 49.

kale duvarlarını yıktı.⁴⁹⁶ Muhammed Sam ise yaklaşık iki yüz adamı ile kaleye kapandı. Bu esnada Emir Yasavul beş bin atıyla Herat şehrine gelerek Muhammed Sam'ı yakaladı ve Emir Bucay'a teslim etti.⁴⁹⁷ Emir Yasavul, şehri Bucay'a teslim ettikten sonra, “*Olcaytu Han'ın hükmü Bucay'ın, babası ve kardeşlerini öldürenlerin dışında diğer kişilere zahmet ve zarar vermemesi ve onları öldürenler onun eline geçtiğinde Herat ovasında mekân yapmaması şeklindedir. Şimdi hasımlarını teslim ettim. Acele ile göç et*” dedi.⁴⁹⁸ Bucay, Yasavul'un hükmü gereğince babasının ölümünden sorumlu gördüğü Taceddin Yılduz ve Lokman ile birlikte yirmi kişiyi katletti. Yasavul'un gelmesi üzerine yanına Muhammed Sam'ı da alarak Herat'tan ayrıldı.⁴⁹⁹

Emir Yasavul, Horasan'ın önemli mevkilerinden biri olan Herat'ı yeniden canlandırmak için bölgenin ileri gelenleri ile birlikte çok çaba gösterdi.⁵⁰⁰ Emir Bucay ise Herat'tan ayrılırken yanında götürdüğü Muhammed Sam ile birlikte, Danişmend Bahadır'ın, Melik Fahreddin'in emri ile öldürdüğünü bildiren bir mektup ile birlikte Olcaytu Han'a gönderdi.⁵⁰¹ Emir Yasavul bu durum haber alınca Olcaytu Han nezdinde kendi itibarının sarsılacağından endişe ederek Muhammed Sam'ı yolda yakalatıp tekrar Bucay'a teslim etti. Muhammed Sam, Bucay tarafından Beşuran adı verilen yerde öldürüldü.⁵⁰²

⁴⁹⁶ Erdem, “Horasan'da İlhanlı- Çaçatay Mücadeleleri”, 109; Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 306; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 49.

⁴⁹⁷ Subaşı, “Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar”, 307; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 49.

⁴⁹⁸ Erdem, “Horasan'da İlhanlı- Çaçatay Mücadeleleri”, 109.

⁴⁹⁹ Erdem, “Horasan'da İlhanlı- Çaçatay Mücadeleleri”, 109; Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 149; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 83.

⁵⁰⁰ Horasan valisi Emir Yasavul, halkını kente geri döndürerek işlerine devam etmelerini istedi. Horasan valisinin yoğun gayretleri sonunda kentte hayat normale döndü. Erdem, “Horasan'da İlhanlı-Çaçatay Mücadeleleri”, 109. Emir Yasavul hem imar hem de tarım alanında çalışmalar yaptı. Herat'ta pamuk yetiştirildi. Hatta pamuk üretimini yaygınlaştırmak için buradan bir kısım aileler alınarak Uygur bölgesine göç ettirildi. Mustafa Alican, *Tarihin Kara Yazısı Moğollar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016; 192; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 83.

⁵⁰¹ Erdem, “Horasan'da İlhanlı-Çaçatay Mücadeleleri”, 109; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 50.

⁵⁰² Erdem, “Horasan'da İlhanlı-Çaçatay Mücadeleleri”, 109; , Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 50; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 83. Berthold Spuler, Muhammed Sam'ın teslim olduktan sonra Maverâünnehr'e sürüldüğünü daha sonra ise Emir Yasavul tarafından zincire bağlı bir şekilde Herat'a getirilerek başının vurulduğunu kaydeder. Spuler, *İran Moğolları*, 124; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 83.

Olcaytu Han bölgedeki sorunlar halledildikten sonra bu fırsatı değerlendirerek Herat'ı, Melik Fahreddin Kert'in kardeşi olan Gıyaseddin Kert'e bıraktı.⁵⁰³

3.2. OLCAYTU HAN DÖNEMİ MEMLÜK VEÇAĞATAYLILAR İLE İLİŞKİLER

3.2.1. Olcaytu Han'ın Suriye'ye Yönelmesi

Olcaytu saltanat tahtına oturduktan sonra Ab-1 Amuye sahilinden Mısır ve Şam sınırına, Hindistan'dan Rum bölgesine kadar itaat altına aldı. Bu dönemde Memlük Devleti içerisinde taht sorunu yaşanmaktaydı.⁵⁰⁴ Memlük sultanı en-Nasır Nasuruddin

⁵⁰³ Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 424;Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 308; Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 150; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 83.

⁵⁰⁴ Sultan Nasır Muhammed, Mısır emirlerinden ve Moğolların Oyrat boyundan olan Emir Sallar, Baybars el-Çaşnigir'in ve dört emirin tahakkümünden sıkılmıştı. Sultan ve emirler arasında olan sorunlar artmış ve uzlaşma sağlanamamıştı. Sultan Nasır Muhammed yapılan baskılara dayanamayarak Cemaziyülevvel 708/ Kasım 1308 senesinde Hacc'a gitme bahanesiyle Şam diyarına yöneldi. Bin kadar adamıyla Kahire'den Kerek Kalesine gelerek beraberindeki emirlere saltanatu bıraktığını, artık Kerek Kalesinde ikamet edeceğini bildirdi. Ayrıca Kerek Kalesi ile birlikte Şevbek valiliğinin kendisine verilmesini istedi. Sultan Nasır Muhammed'in Memlük tahtını bırakması üzerine Mısır ümerası toplanarak, ilk Çerkez asıllı Baybars el-Çaşnigir'i 23 Şevval 708/ 5 Nisan 1309 Cumartesi günü "el-Muzaffer" unvanıyla tahta çıkardılar. Emir Sallar ise Baybars el-Çaşnigir'in naibi oldu. Sultan Baybars el-Çaşnigir on bir ay boyunca kaldığı saltanat tahtında sabık Sultan Nasır Muhammed ve onu destekleyen emirlerle uğraşmak zorunda kaldı. Zira Suriye naibleri onun ve Sallar'ın tahakkümü yüzünden sultanlığı bırakarak Kerek Kalesine çekilmek zorunda kalan Nasır Muhammed'e bağlılıklarını devam ettiriyordu. Hatta bir grup Nasır Muhammed'e mektup yazarak onun yolunda ölümü göze aldıklarını bildirmişti. Bu durum yeni sultan Baybars el-Çaşnigir'i tedirgin etti. Baybars el-Çaşnigir saltanatın yegâne sahibi olduğunu göstermek için Nasır Muhammed'e bir mektup yazdı ve Emir Moğultay ile gönderdi. Bu mektupta Nasır Muhammed'de bulunan at ve para benzeri şeyleri derhal kendisine göndermesini aksi takdirde kendisini Baybars el-Bundukdarî'nin oğulları gibi Konstantiniye'ye sürgüne göndereceğini söyleyerek tehdit etti. Mektup Nasır Muhammed'i destekleyenleri daha da kızdırdı. Ortaya çıkan kargaşada baskılara dayanamayan Baybars el-Çaşnigir ve Emir Sallar çekildiğini açıkladı. Ayrıca kendisini yardımsız bıraktıkları takdirde, İlhanlılara iltica etmek niyetinde olduklarını bildirdi. Nasır Muhammed şartlar kendi lehine dönünce Dimaşk'a gitmek üzere Kerek Kalesinden ayrıldı ve 18 Şaban 709/21 Ocak 1310 tarihinde Dimaşk'a vardı. Halep naibi Kara Sungur, Hama naibi Kıpçak, Trablus naibi Gürcü ve Humus emiri Timur es-Saki Dimaşk'a gelerek ona katıldılar. Baybars el-Çaşnigir endişeye kapılarak emirlerini topladı ve müzakere etti. Ardından Nasır Muhammed'e elçi göndererek saltanatu ona bıraktığını ve ondan af dilediğini bildirdi. Ayrıca Kerek, Hama ve Sahyun naipliğinin kendisine verilmesini talep etti. Nasır Muhammed onu affederek Sahyun naipliğine atadı. Kahire'den ayrılan Baybars el-Çaşnigir aynı yılın sonunda Sultan Nasır Muhammed tarafından öldürüldü. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 138-141; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 170-174; Baybars el-Mansurî, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye (Türk Devleti Konusunda Sultanlara Armağan 1252-1312)*, (Çev.: Hüseyin Polat), TTK Yayınları, Ankara 2016, 173-197; İbni Tagrıberdi, *en-Nücümü'z-Zahire (Parlayan Yıldızlar)*, (Çev.: Ahsen Batur), Selenge Yayınları, 2013, 113-134; Muhibbeddin Ebu Hamid Makdîsî, *Mısır'daki İslam Devletleri ve Türk Memlüklerin Faziletleri*, (Çev.: Ramazan Şaşan), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2019, 46-48; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 78-79; Koby Yosef, "The Term Mamlûk and Slave Status During The Mamlûk Sultanate", *Al-Qantrara*, 34 (1), 2013, 7-34; İsmail Yiğit, *Memlükler (648-923/1250-1517)*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2015, 75-77; Fatih Yahya Ayaz, *Memlükler (1250-1317)*, İsam Yayınları İstanbul 2015, 40-41; Cüneyt Kanat, "Bahri Memlükler Zamanında Hüküm Süren Çerkez Asıllı Bir Sultan: Baybars el-Çaşnigir", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 13 (1), 1998, 97-119.

Muhammed taht mücadelesini kazanarak üçüncü kez tahtına oturdu.⁵⁰⁵ Sultan Nasır Muhammed, Baybars el-Çaşnigir ve Emir Sallar'ı ortadan kaldırarak Mısır ve Suriye ümerasında değişiklik yaptı. İlk olarak saltanat naibliğine Emir Kara Sungur'u atadı. Kısa bir zaman sonra Emir Kara Sungur, Sultan'a elçi göndererek kendisini Dımaşk naibliğine tayinini istedi. Sultan Nasır Muhammed isteğini kabul ederek onu Halep vilayetinin naibliğine tayin etti.⁵⁰⁶ Cemaluddin Akkuş Efrem'i, Şam emirliğine; Kara Ulcak ve Emir Devatdar Argun'u, Şam bölgesindeki Hama ve Humus vilayetlerine tayin etti.⁵⁰⁷

Sultan Nasır Muhammed, Mısır ve Suriye ümerasında yaptığı değişiklikler sonrasında bazı bölge halklarından ciddi şikâyetler gelmeye başladı. Sultan Nasır Muhammed bu sebeple özellikle Suriye ümerasında değişikliğe gitti. Şikâyet edilen emirlerin bazılarının yerlerini değiştirdi. Seyfeddin Esendemir,⁵⁰⁸ Bektemur el-Çevgander, Emir Seyfeddin Karay gibi emirleri ise tutuklattı.⁵⁰⁹ Bu tutuklamalar diğer emirleri tedirgin etti. Nitekim Halep emiri Kara Sungur, Dımaşk civarında bulunan Şam emiri Cemaluddin Akkuş Efrem, İzzeddin Zerde Keş, Moğultay ve Aydoğdı kendilerinin de tevkif edileceği endişesiyle İlhanlı ülkesine iltica etmek istedi.⁵¹⁰ Bu emirler bin atlı birlik ile yola çıkarak Fırat Nehri civarından Mardin'e geldiler.⁵¹¹ Şehrin valisi tarafından iyi bir şekilde karşılandıktan sonra 2 Rebiyülevvel/8Temmuz Cumartesi günü Sultaniye'ye vardılar. Sultaniye şehrine geldikten üç gün sonra,

⁵⁰⁵ El-Melik en-Nasır Nasuruddin Muhammed b. Kalavun'un üçüncü saltanat dönemi 17 Şubat 1310/7Haziran 1341 yılları arasında hüküm sürmüştür. Baybars el-Mansurî, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye*, 193.

⁵⁰⁶ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*,140; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 174; Baybars el-Mansurî, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye*, 218-220; Yiğit, *Memlûkler*,78.

⁵⁰⁷ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*,140; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 174.

⁵⁰⁸ Sultan Nasır Muhammed'in hükümdarlık tahtını yeniden elde etmesinde hizmeti olan Seyfeddin Esendemir, tevkif edilirken "suçum nedir" diye sormuştur. Nasır Muhammed "suçun yoktur" sen bana kocamış koçları bırakmamamı tavsiye edip, Memlûkleri yetiştir demiştin. Senden başka kocamış koç kalmadı cevabını vermiştir. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 79.

⁵⁰⁹ Baybars el-Mansurî, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye*, 218; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 272; Yiğit, *Memlûkler*,78. Nasır Muhammed kendi aleyhinde davranan veya kendisinin böyle zannettiği kıdemli büyük emirleri devreden çıkartmıştır. Kendisine düşmanlık eden emirlerin kimisini aç susuz bırakarak, kimisini suya atırarak ya da sürgüne göndererek, bir kısmını da hapse atarak cezalandırmıştır. Nasır Muhammed'in ümeraya karşı bu olumsuz tutumu sadece kendisine düşmanlık edenlerle sınırlı kalmamıştır. Saltanatı süresince iki yüz civarında emiri tutuklatmıştır. Ayaz, *Memlûkler (1250-1317)*, 41-42.

⁵¹⁰ Aştıyanî, *Tarih-i Moğol*, 320; Spuler, *İran Moğolları*, 127; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 80; Yiğit, *Memlûkler*,78.

⁵¹¹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*,140; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 175; Baybars el-Mansurî, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye*, 230; Yiğit, *Memlûkler*,78; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 50.

Olcaytu Han'ın huzuruna çıkarak hediyelerini sundular.⁵¹² Ardından Olcaytu Han'dan aman ve yardım dileyerek Sultan Nasır Muhammed'in zulüm ve düşmanlarına olan nefretlerini, eziyetlerini, asiliğini, yetmiş civarında emirin nasıl öldürüldüğünü ona anlattılar.⁵¹³ Olcaytu Han, emirleri dinledikten sonra onlara lütuf ve merhamet göstererek her birini bir bölgeye tayin etti. Buna göre Merağa iktasını Emir Kara Sungur'a,⁵¹⁴ Hamedan bölgesini Cemaluddin Akkuş Efrem'e, Nihavend bölgesini Zerde Keş'e, Esed Abad bölgesini ise Aydoğdı'ya verdi⁵¹⁵ ve her birine uygun miktarda maaş bağlandı.⁵¹⁶ Ayrıca bir ferman çıkartarak emir ve ordularının Suriye seferi için hazırlık yapmasını emretti. Nasır Muhammed bu haberi alınca kendisi de savaş hazırlıklarına başladı.⁵¹⁷

Olcaytu Han 712/1313 senesinde kışlamak niyetiyle Sultaniye'den Bağdat'a hareket etti ve Bağdat'tan, Şam'a ordu sevk etmeye karar verdi. Moğol ordusunu Aladağ civarında toplayarak Emir Çoban'ı öncü birlik olarak gönderdi.⁵¹⁸ Ordunun sağ kanadına Emir Sevinç, Emir Sutay, Emir Temurtaş ve Emir Kurmişi İlsak'ı; sol kanadına Emir İrencin, Emir Toğan, Hay Timur ve Nur Kuçek'i görevlendirdi. Merkez orduda ise Emir İsen Kutluk, Emir Tulek, Emir Surgatmış ve Emir Tugay Gürgen'i görevlendirerek, kendisi de ordu ile beraber Şam bölgesine yöneldi.⁵¹⁹

⁵¹² Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 141; İbni Tagrıberdi, *en-Nücûmu'z-Zahire*, 136; Yiğit, *Memlûkler*, 78; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 51.

⁵¹³ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 141.

⁵¹⁴ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 492. Emir Kara Sungur yaşlı olduğu için kendisinden sonra bu bölgeyi naipliğinin Ak Sungur'a verilmesini buyurdu. Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 50.

⁵¹⁵ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 141; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 175; İbni Tagrıberdi, *en-Nücûmu'z-Zahire*, 136; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 50.

⁵¹⁶ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 492.

⁵¹⁷ İbni Tagrıberdi, *en-Nücûmu'z-Zahire*, 137. Sultan Nasır Muhammed ordu hazırlıkları ile ilgilenirken Kahire Kalesinde silah ve araç gereçlerle dolu bir depo bulundu. Depoda zırh, miğfer, kılıç, mızrak, sopa vardı. Bu silah ve gereçlerin Mısır Alevi halifelerine ait olduğu bilinmektedir. Ayrıca daha önce Şam'ı istila etmiş Rum kayselerine ait otuz bin dinarlık bir hazine vardı. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 143; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 175.

⁵¹⁸ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 142; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 175; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 52.

⁵¹⁹ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 492; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 52. Olcaytu Han Şam bölgesine yöneldiği zaman Emir Pulad Çing-sang'ı Derbent ve Arran Ovası ile Ab-ı Kur kıyısını koruması için bölgede bıraktı. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 142; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 176.

Olcaytu Han, Ramazan ayının beşinci Perşembe günü Rahbe Kalesine vardı (5 Ocak 1313).⁵²⁰ Sefer esnasında İlhanlı ordusuna Ermeni ve Gürcü askerleri de katıldı.⁵²¹ Moğol ordusu kaleyi muhasara etti. Rahbe Kalesinin kutvalı Urekşi diye tanınan Bedruddin Musa, Moğol askerlerinin şiddetli muhasarasını görünce kaleden çıkarak aman diledi. Ardından 12 Şevval 712/ 10 Şubat 1313 Pazartesi günü kale halkı da dışarı çıkarak Olcaytu Han'dan aman dilediler ve hediyelerini sunarak haraç ödeyeceklerini bildirdiler.⁵²² Olcaytu Han kale halkını affederek muhasarayı kaldırdı⁵²³ ve savaşta olumsuz etkilenen ticareti canlandırmak için bir ateşkes anlaşması imzaladı. Olcaytu Han maiyetiyle birlikte 27 Şevval 712/26 Şubat 1313 Pazartesi günü Bağdat'a dönmek için yola çıktı.⁵²⁴

3.2.2. Horasan Bölgesindeki İlhanlı-Çağatay İlişkileri

3.2.2.1. Çağataylı Şehzadelerin Horasan'a Gelmesi ve Emir Bucay'ın Öldürülmesi

Olcaytu Han saltanatının ilk yıllarında Duva Han'ın⁵²⁵ ölmesiyle Çağatay Hanlığında taht mücadeleleri başlamıştı⁵²⁶ ve bu sebeple Horasan civarında küçük çaplı

⁵²⁰ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 494; Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 321; Spuler, *İran Moğolları*, 127; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 80; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 424; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 274; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 167; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 80.

⁵²¹ Gürcistan'dan Kral Giorgide bütün ordularının başında bu sefere katıldı. Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 171.

⁵²² Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 143; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 176; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 52.

⁵²³ Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 321; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 53. Olcaytu Han'ın Rahbe Kalesini muhasara ettiğini öğrenen Nasır Muhammed, Kahire'den geniş çapta bir askerî orduyla yola çıktı. Fakat yolda İlhanlıların kuşatmayı kaldırdığı haberi gelince geri döndü. İbni Tagrıberdi, *en-Nücûmu'z-Zahire*, 137; Yiğit, *Memlûkler*, 78.

⁵²⁴ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 492; Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 321. Abdullâh-ı Kâşânî de sıcakların bastırıldığına dair bilgi vermektedir. Fakat bunun muhasara üzerine etkisine dair herhangi bir bilgi yoktur. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 143; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 177. Tarihçiler, Olcaytu Han'ın muhasarayı kaldırarak Bağdat'a dönmesi konusunda kaynaklar farklı bilgiler vermektedir. Berthold Spuler, Olcaytu'nun Rahbe Kalesi'nden çekilmesinde iâşe zorlukları ve salgın hastalıkların etkili olduğunu belirtmektedir. Spuler, *İran Moğolları*, 127. Rene Grousset ve J. Paul Roux, sıcakların erken bastırması sebebiyle kuşatmanın erken kaldırıldığını yazmaktadır. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 423; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 432. Ömer Subaşı ise muhasaranın kaldırılmasını mevsim şartlarının uygun olmadığını dile getirerek sıcaklığı ya da soğukluğuna dair bir bilgi vermemektedir. Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkisi*, 170. Sibel Aksakal ise mevsimin soğuk olmasından dolayı İlhanlıların muhasarayı erken kaldırdığını belirtmiştir. Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 80. İlhanlıların, 712/1313 tarihinde Memlûklere düzenlediği bu sefer iki devlet arasında son sefer olarak kabul edilir. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 81; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 272; Alican, *Tarihin Kara Yazısı Moğollar*, 155.

⁵²⁵ Duva Han'ın otuz yıl süren saltanatı 13 Temmuz 1306/2 Temmuz 1307 senesinde vefatıyla son bulmuştur. Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, 122.

⁵²⁶ Duva Han'ın ölümüyle 1307 yılında Küncük babasının yerine Çağatay Hanlığına oturdu. Küncük hanlığın başına geçtiğinde ülkede henüz sükûnet sağlanamamıştı. Nitekim bu durumdan istifade eden Börü'nün torunu Kadakçı'nın oğlu Taligu, hanlık makamı için mücadeleye girişti. Bu dönemde Çağatay

akınlar dışında ciddi bir mücadele yaşanmadı. Ancak İsen Buka'nın Çağataylı tahtına oturması ve ülkede asayişin tekrar sağlanmasıyla Horasan bölgesinde yeniden faaliyetlere başlandı.⁵²⁷

Olcaytu Han, Şam bölgesinden döndükten sonra Çağataylıların bölgeye sızmaya çalıştığı haberini aldı ve az sayıda İlhanlı ordusu bölgeye sevk ederek Çağataylıları Horasan'ın doğusundan uzaklaştırdı. Horasan bölgesini terk etmek zorunda kalan Davud Hoca⁵²⁸ Çağatay Hanlığına sığınarak yardım talep etti.⁵²⁹ Bu talebe olumlu cevap veren İsen Buka; kardeşi şehzade Kebek, şehzade Yesavur⁵³⁰ ve Davud Hoca'yı büyük bir birlikle Horasan bölgesine gönderdi.⁵³¹ Şehzade Kebek, Yesavur ve Davud Hoca birlikleriyle beraber Amu Derya'yı geçtiler.⁵³² Bu esnada Horasan Valisi Emir Yasavul, Mazenderan bölgesinde idi. Çağataylıların Amu Derya'yı geçtiği haberini alan Emir Yasavul, Emir Bucay, Bayramşah ve Muhammed Dulday'a haber göndererek Murgab civarına çağırdı ve bu bölgede toplandılar.⁵³³ Emir Bucay bu dönemde Horasan

Hanlığına sığınan Çapar, bir baskın düzenleyerek 707/Mayıs 1308 yılında Küncük Han ve oğlu Sorgu Oğul'u katletti. Bu hadise vuku bulduğunda Duva'nın diğer evlatları harekete geçti. Küncük katledilince Çapar'ın tesiriyle 1308 yılında Taligu, Çağatay Hanlığı tahtına oturdu. Taligu, saltanatının başladığı yıl toplanan kurultayda Duva Han'ın oğullarından Kebek tarafından katledildi. Kebek Han bununla yetinmeyerek abisinin ölümünden sorumlu tuttuğu Çapar Han dâhil herkesi cezalandırdı. Çapar, Çağatay Hanlığında tutunamayacağını anlayarak Büyük Kağan'ın yanına firar ettiyse de yakalanarak ortadan kaldırıldı. Böylece Ögeday Hanlığı tarih sahnesinden silinmiş oldu. Kebek ise abisinin intikamını aldıktan sonra Hind hududunda Neküdarilerin içinde bulunan abisi İsen Buka'yı Çağatay Hanlığının saltanat tahtına oturttu. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 147-150; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 174-173; Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, 123-126; Hizmetli, "Çağatay Devleti", 356; Erdem, "Horasan'da İlhanlı- Çağatay Mücadeleleri", 109; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 418-420; Kafalı, "Çağatay Hanlığı", 350; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 84.

⁵²⁷ Kebek ağabeyi İsen Buka'yı 11 Haziran 1309/30 Mayıs 1310 tarihleri arasında yapılan kurultayda kendi eliyle hanlık makamına oturttu. Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, 126-127.

⁵²⁸ Duva'nın torunu ve Kutluk Hoca'nın oğludur. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 201; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 228.

⁵²⁹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 152-153; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 185; Erdem, "Horasan'da İlhanlı- Çağatay Mücadeleleri", 109; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 84.

⁵³⁰ Yesavur ismi birçok kaynakta farklı şekillerde yazılmakta olup Moğolca "sol kolun binbaşısı" manasına gelmektedir. Gülensoy-Küçükler, *Eksi Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü*, 524. Abdullâh-ı Kâşânî, şehzade Yesavur'u soyunu "Yesavur b. Oruk Timur b. Tokta Timur b. Börü b. Çağatay" olarak kaydetmiştir. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 174; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 204.

⁵³¹ Kazvinî, *Tarih-i Güzide*, 494; Erdem, "Horasan'da İlhanlı-Çağatay Mücadeleleri", 110; Ömer Şubaşı, "Horasan'da Siyasî Hayat ve Şehzade Yesavur İsyanı (1317-1320)", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (1), 2016, 279.

⁵³² Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 153; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 185; Erdem, "Horasan'da İlhanlı- Çağatay Mücadeleleri", 110; Şubaşı, "Horasan'da Siyasî Hayat ve Şehzade Yesavur İsyanı", 279; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 53; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 85.

⁵³³ Şubaşı, "Horasan'da Siyasî Hayat ve Şehzade Yesavur İsyanı", 279; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 53.

bölgesinde bulunan Bedahşan⁵³⁴ şahlarından Alişah'ı, kendisi ile birlikte Çağatay ordusunun olduğu bölgeye gelmesini ve ordunun durumu hakkında bilgi almasını istedi. Emir Bucay ve Bedahşan harekete geçerek Amu Derya civarına geldiler. Bu bölgede bulunan Çağataylı ordusunun öncü birlikleri ile karşılaştılar. Emir Bucay sert bir üslup ve tehditle onlara ordunun durumunu sordu. Çağataylılar, “*Şehzade Kebek, Şehzade Yesavur, Davud Hoca, İlci Giray, Fulad, Ceyir Şâhve ve altmış bin kadar zırhlı süvari Amu Derya'dan geçmişler ve şu anda onların konmuş oldukları o yerden buraya kadar on fersahtan fazla yoktur*” dediler.⁵³⁵ Emir Bucay, Çağataylıların gücünü öğrendikten sonra içlerinden iki tanesini Emir Yasavul'a gönderdi ve diğerlerini katletti. Bölgeden ayrılırken yaklaşık beş yüz atlı birlikten oluşan Çağataylı ordusu ile karşılaştı. Yaşanan mücadelede Emir Bucay'ın askerleri yaklaşık yüz Çağataylı askerini öldürdü.⁵³⁶ Emir Bucay mücadeleye devam ederken Çağataylı şehzadelerinin altmış bin kişilik bir orduyla üzerine geldiği haberini aldı ve Murgab bölgesindeki Emir Yasavul'un yanına dönmek için harekete geçti.⁵³⁷ Emir Bucay, Emir Yasavul'un yanına geldiğinde “*Onların ordusu çoktur ve bizim ondan azdır. Uygun yol odur ki; Murgab geçidini tutalım, bin bin dışarı çikalım ve onlarla savaşalım ki ordumuzun azlığını öğrenemesinler ve ordumuz onların çokluğundan ümitsizliğe kapılmasın*” dedi.⁵³⁸ Bedahşan Şah'ı ise: “*Herat Şehri'nin yakınına sığınmamız gerekir. Şayet ordumuz yenilirse bayındır bir yere yakın olalım*” dedi.⁵³⁹ Emir Yasavul her ikisini de dinledikten sonra “*Ben bu orduyla savaşağım hiçbir şekilde ordumu onlardan saklamayacağım. Düşman ordusunun akıbetini çok düşünen cesaretsiz olur. Düşman ordusunun çokluğu ve kendi ordumun azlığından korkmayacağım*” dedi.⁵⁴⁰ Bu esnada Şehzade Kebek, Yesavur ve Davud Hoca, Murgab bölgesine geldiler. Emir Yasavul ise ordusunu tanzim

⁵³⁴ Spuler, *İran Moğolları*, 128. Afgan Türkistan'ı olarak da bilinen bu bölgenin kuzeyinde Amu Derya, güneyinde Hindukuş Dağları, doğusunda Doğu Türkistan, batısında ise Kunduz ırmağı bulunmaktadır. Mehmet Saray, “Bedahşan”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1992, V, 292.

⁵³⁵ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 54.

⁵³⁶ Emir Bucay bu mücadele esnasında Emir Nevruz'un akrabalarından Menkli isimli bir emiri esir aldı. Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 54.

⁵³⁷ Çağataylılar askerî harekâtın yanı sıra İlhanlıları güç duruma düşürmek için faaliyetlere girişti. Çağatay Hanı İsen Buka, Altın Orda hükümdarı Özbek Han ile ittifak yaptı. Bunun yanı sıra Memlükler ile de temas halindeydi. İsen Buka'nın faaliyetleri sürerken Anadolu'da Türkmen ayaklanması vuku buldu. Olcaytu Han, Türkmen ayaklanmasını bastırması için bölgeye Emir Çoban'ı gönderdi. Emir Çoban gibi önemli bir komutanın Anadolu'ya gönderilmesi İlhanlı-Çağatay mücadelesinin seyrini etkiledi. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 168-172; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 199-203; Erdem, “Horasan'da İlhanlı-Çağatay Mücadeleleri”, 110.

⁵³⁸ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 55.

⁵³⁹ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 55.

⁵⁴⁰ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 55.

ederek savaş düzenine soktu ve ansızın saldırıya geçti. İki taraf arasında çok şiddetli bir savaş yaşandı ve çok sayıda kayıp verildi.⁵⁴¹ Savaş devam ederken Çağataylı ordusunun üstün gücünü ve sayısını gören İlhanlı ordusu savaş alanından kaçtı. Emir Yasavul ve Emir Bucay üç bin kişilik kuvvetle mücadeleye devam etti. Emir Bucay bu savaşta öldürüldü.⁵⁴² Emir Bucay'ın ölümüyle İlhanlı ordusundan geriye kalan askerlerin tamamı kaçtı. Çağataylılar kaçan askerlerin ardından gitmeye niyetlendiyse de şehzade Yesavur “*Uygun olanı geri dönmemizdir. Çünkü büyük müneccim ve marifetli akıllılar yenilmişin arkasından gitmeyi kötülemişlerdir*” dedi.⁵⁴³ Çağataylılar, Horasan bölgesinde önlerine çıkacak kuvvet kalmadığından Herat ve Şaburgan'a yöneldiler.⁵⁴⁴ Emir Yasavul ise kaçarak Tus bölgesine geldi. Olcaytu Han, Çağataylıların Horasan'ı ele geçirdiğini öğrenince oğlu, Ebu Said'i, emirler ve ordu ile beraber Horasan'a gitmesi için görevlendirdi.⁵⁴⁵

3.2.2.2. Şehzade Yesavur ve Şehzade Kepek Mücadelesi

Ebu Said devlet erkânının ileri gelen emirleriyle birlikte Horasan bölgesine doğru hareket etti. Bu dönemde Çağatay Hanlığı içerisinde şehzade Kepek ve Yesavur

⁵⁴¹ Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 426. İlhanlı ve Çağatay ordusundan o kadar çok insan öldü ki Murgab bölgesinden Ceyhun Nehri gibi kan aktı. Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 55.

⁵⁴² Spuler, *İran Moğolları*, 129; Erdem, “Horasan'da İlhanlı- Çağatay Mücadeleleri”, 110; Şubaşı, “Horasan'da Siyasî Hayat ve Şehzade Yesavur İsyanı”, 279; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 85. Emir Bucay, Çağataylı ordusunun ortasında kalarak mızrak darbesiyle öldürülmüştür. Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 56.

⁵⁴³ Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 56.

⁵⁴⁴ Şubaşı, “Horasan'da Siyasî Hayat ve Şehzade Yesavur İsyanı”, 279.

⁵⁴⁵ Aştıyanı, *Tarih-i Moğol*, 321; Spuler, *İran Moğolları*, 129; Erdem, “Horasan'da İlhanlı-Çağatay Mücadeleleri”, 110-111; Şubaşı, “Horasan'da Siyasî Hayat ve Şehzade Yesavur İsyanı”, 280; Haykıran, *Ebu Said Bahadır Han Zamanında Doğu Anadolu*, 22; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 86. Olcaytu Han, Horasan bölgesinin tahrip edildiğini ve İlhanlı ordusunun yenildiği haberini alınca oğlu Ebu Said'i yanına çağırdı ve ona “*Ulu atan Hülagü Han, Türkistan Ülkesinden İran Ülkesi'nin saltanatına geldiğinden bu yana şehzadelerden hangileri makam, rütbe, değer ve mertebesi daha fazla olmuş ise Horasan Emirliği onlara bağlanmıştır. Padişah Hülagü Han zamanında Abaka Han o ülkede idi. Abaka Han sultan olunca Argun Han'ı Horasan'a tayin etti. Saltanat tahtı Argun Han ile bezenince amcan Gazan Han'ı o hududa tayin etti. Gazan Han'ın devleti zamanında ben Horasan'da idim. Bu ülkenin halkı, hâkim sever ve raiyyet tabiatlıdır. Bundan dolayı seni mübarek olan o ülkeye gönderiyorum. Bu kavimden o ülkede kim emirlik yaptıysa neticede saltanata kavuştu. Benim veliahdım sensin ve benim için cihanda hiç kimse senin yerini tutmaz. Emir Sevinç ve Emir Algu'yu sana atabeklik ve hizmet için tayin etmişim. Zira onlar muteber emirlerdir. Bu devlette yaşanmış, pek çok vaka ve hadiseler başlarından geçmiş, zamanın soğuk ve sıcağına müşahede etmişler. Tecrübe kazanmış bu emirlerin ülke ve milletin iyiliğini havi uygun yol ve düşüncelerini aşma*” diyerek oğlunu tebrik etti. Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 56-57. Emir Sevinç, Emir Çoban, Emir Algu, İrencin Noyan ve Şeyh Emir Ali gibi devlet erkânının ileri gelenlerini Ebu Said ile birlikte Horasan bölgesine gönderdi. Erdem, “Horasan'da İlhanlı- Çağatay Mücadeleleri”, 111; Haykıran, *Ebu Said Bahadır Han Zamanında Doğu Anadolu*, 22.

arasında düşmanlık ortaya çıktı. Şehzade Yesavur, henüz bölgeye gelmiş olan Ebu Said'e kendi emirlerinden Hüseyin Timur'u hediyeler ile göndererek Olcaytu Han'a itaat ve bağlılığını, bölgeden geçiş izni istediğini bildirmesini istedi.⁵⁴⁶ Hüseyin Timur şehzadenin huzuruna gelerek durumu arz etti. Ebu Said, Hüseyin Timur'a “*Bu bölgeye girme izni vermek padişahın emir ve fermanı olmaksızın benim haddim değildir*”⁵⁴⁷ diyerek onu babası Olcaytu Han'ın yanına gönderdi. Olcaytu Han, şehzade Yesavur'dan gelen ittifak teklifine olumlu cevap vererek ona Belh, Bedaşşan, Kabil ve Kandahar'a kadar uzanan sahalardan geçiş izni verdi⁵⁴⁸ ve yardıma ihtiyaç duyarsa Ebu Said'ten yardım istemesini belirtti. Ayrıca şehzade Yesavur'a bir yarlık, külah ve Arap atı armağan etti.⁵⁴⁹

Çağataylılar, Yesavur'un İlhanlılar ile ittifak yapmasıyla zor duruma düştü. Şehzade Kepek durumu Çağatay Han'ı İsen Buka'ya bildirerek Yesavur'u ortadan kaldırmayı teklif etti.⁵⁵⁰ İsen Buka, şehzade Kepek'e, “*Şimdilik şehzade Yesavur'u yargılamanın vakti değildir. Çünkü Buhara ve o huduttan Türkistan'a gelirse Horasan ordusu korkusuzca sudan geçer ve ordan tam bir fitne ortaya çıkar ve Maverâünnehr'e büyük bir kötülük yolu açılır. Kış olunca senin yardımına bu diyardan bir ordu gönderirim ve onu çağırırım. Şehzadelerin ve büyük emirlerin huzurunda Cengiz Han'ın Yasası'nın hükmü gereğince bu sözü sorarım*” dedi.⁵⁵¹ Şehzade Kepek bu sözlerden memnuniyet duydu.

Şehzade Yesavur bu durumu öğrenince Ebu Said'e haber göndererek yardım talep etti. Ebu Said durumu hemen Olcaytu Han'a bildirdi. Olcaytu Han, Emir Kuşçu, Emir Kurmuş ve Emir Tugay Gürgen'i İlhanlı kuvvetleri ile birlikte Ebu Said'in yanına gitmesi için görevlendirdi.⁵⁵² İlhanlı kuvvetleri Horasan bölgesine geldiğinde Ebu Said

⁵⁴⁶ Erdem, “Horasan'da İlhanlı- Çağatay Mücadeleleri”, 111; Şubaşı, “Horasan'da Siyasî Hayat ve Şehzade Yesavur İsyanı”, 280; Haykıran, *Ebu Said Bahadır Han Zamanında Doğu Anadolu*, 23-24; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 57.

⁵⁴⁷ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 57.

⁵⁴⁸ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 214; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 240; Şubaşı, “Horasan'da Siyasî Hayat ve Şehzade Yesavur İsyanı”, 280; Erdem, “Horasan'da İlhanlı- Çağatay Mücadeleleri”, 111; Haykıran, *Ebu Said Bahadır Han Zamanında Doğu Anadolu*, 24; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 86.

⁵⁴⁹ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 58.

⁵⁵⁰ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 211; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 238.

⁵⁵¹ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 58.

⁵⁵² Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 214; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 241; Şubaşı, “Horasan'da Siyasî Hayat ve Şehzade Yesavur İsyanı”, 280; Erdem, “Horasan'da İlhanlı- Çağatay Mücadeleleri”, 111; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 59; Haykıran, *Ebu Said Bahadır Han Zamanında Doğu Anadolu*, 24.

hepsini Maverâünnehr civarına gönderdi. Bu sırada Şehzade Yesavur ve Kepek savaşa başlamıştı. İlhanlı kuvvetlerinin gelmesiyle birlikte şehzade Kepek mağlup oldu ve geri çekildi.⁵⁵³ Şehzade Yesavur ise zaferin ardından Maverâünnehr'e girerek Tirmiz bölgesinden Semerkant hududuna kadar olan bölgedeki halkı Amu Derya'dan geçirerek ilk etapta Murgab ve Şaburgan civarına yerleştirdi.⁵⁵⁴ Ancak bu sırada şehzade Kepek büyük bir ordu toparlayarak Tirmiz bölgesine geldi. Şehzade Yesavur, bu hareketi haber alınca bölge halkını tekrar göç ettirerek Herat bölgesine yerleştirdi.⁵⁵⁵ Zor durumda kalan şehzade Yesavur tekrar Olcaytu Han'dan yardım talep etti. Olcaytu Han vuku bulan bu hadise üzerine çıkardığı bir ferman ile şehzade Yesavur ve maiyetini güvenli bölge olan Amu Derya'dan Mazenderan'a gönderdi.⁵⁵⁶ Bu ferman gereğince bölgenin vali ve hükümdarları ona saygı gösterecek, naibler ve memurlar onu dinleyecek, hiçbir şekilde onun emir ve yasaklarına bağlılıktan ayrılmayacaklardı. Şehzade Yesavur 1318 yılında İlhanlı Devleti'ne isyan edene kadar bu bölgede kaldı.⁵⁵⁷

3.3. OLCAYTU HAN DÖNEMİ ALTIN ORDAVE HRİSTİYAN DÜNYASI İLE İLİŞKİLER

3.3.1. Altın Orda ile Münasebetler

İlhanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren Moğol İmparatorluğunun batı bölgesinde hüküm süren Altın Orda Devleti'ni rahatsız etti. Bu yeni devletin bölgedeki kendi nüfuzunu tehlikeye düşürdüğünü gören Altın Orda hükümdarları, çeşitli sebepler ileri sürerek İran'da hâkim olan soydaşları ile uzun süre cereyan edecek savaşlara girişti. Bu süreç Gazan Han dönemine kadar sürdü. Ancak Gazan Han döneminde

⁵⁵³ Erdem, "Horasan'da İlhanlı-Çağatay Mücadeleleri", 111; Şubaşı, "Horasan'da Siyasî Hayat ve Şehzade Yesavur İsyanı", 280; Haykıran, *Ebu Said Bahadır Han Zamanında Doğu Anadolu*, 24; Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, 128; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 86. Bu savaşta şehzade Kepek'in tasarrufunda olan bölgeler yıkıldı. Maverâünnehr bölgesinden elli bine yakın insan esir alındı. Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârîh-i Reşîdi'si*, 59.

⁵⁵⁴ Erdem, "Horasan'da İlhanlı-Çağatay Mücadeleleri", 111; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 86.

⁵⁵⁵ Aç, çıplak ve yayan kalan çoğu insan, kıtlık ve soğuktan helak oldu. Bu göç esnasında ölen insanların sayısının yaklaşık yüz bin civarında olduğu belirtilmektedir. Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârîh-i Reşîdi'si*, 59-60.

⁵⁵⁶ Şubaşı, "Horasan'da Siyasî Hayat ve Şehzade Yesavur İsyanı", 281; Haykıran, *Ebu Said Bahadır Han Zamanında Doğu Anadolu*, 24; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 86.

⁵⁵⁷ Erdem, "Horasan'da İlhanlı-Çağatay Mücadeleleri", 111; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârîh-i Reşîdi'si*, 60; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 86. Şehzade Yesavur'a Badgis Kışlağı verildi. Spuler, *İran Moğolları*, 130.

devletlerarası çatışma yerini ticarete bıraktı. Bu durum Olcaytu Han döneminde de devam ederek barış ortamı sağladı.⁵⁵⁸

Olcaytu Han'ın saltanatının ilk dönemlerinde, Altın Orda hükümdarı Tokta Han, 10 Cemaziyülevvel 704/9 Aralık 1304 Çarşamba gününde Emir Nuhtay başkanlığında barış ve dostluk mesajlarıyla bir elçilik heyeti göndermesine⁵⁵⁹ rağmen Rebiyülâhır 708/Kasım Aralık 1308'de⁵⁶⁰ iki devlet arasında bir çarpışma meydana geldi. İlhanlı ve Altın Orda sınır karakolları arasında vuku bulan bu çarpışmada İlhanlı Devleti kuvvetleri bozguna uğrayarak geri çekildi.⁵⁶¹ Bu durum karşısında Emir Çoban, 13 Safer 708/2 Ağustos 1308 tarihinde Gürcistan içlerinden asker toplayarak Derbent bölgesine gitti.⁵⁶² Emir Çoban'ın Kür bölgesinde aldığı tedbirler neticesinde Tokta Han başka bir elçilik heyeti gönderdi. Bu heyet 29 Zilhicce 709/30 Mayıs 1310 Cumartesi günü Sultaniye'ye vararak Olcaytu Han'ın huzuruna geldiyse de bir sonuç elde edemedi geri döndü.⁵⁶³ İlhanlı-Altın Orda Devleti arasında yaşanan bu ufak çatışmaların önlenmesi için tedbir olarak Cemaziyülâhır 712/Ekim-Kasım 1312 tarihinde Olcaytu Han, Emir Polad Çing Şang-ı Derbend ve Arran sınırını koruması amacıyla Kür Nehrine tayin etti.⁵⁶⁴

⁵⁵⁸ A. Yu. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, (Çev.: Hasan Eren), MEB Yay., Ankara 1976, 53-55; Altay Tayfun Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341)*, TTK Yay., Ankara 2017, 311-312; Khelejani, *İlhanlılar ile Altın Orda*, 1-2.

⁵⁵⁹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 41-42; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 82; Spuler, *İran Moğolları*, 126; Khelejani, *İlhanlılar ile Altın Orda*, 78. Tokta, İlhanlılara elçi gönderdiği dönemde Mısır'a da elçi göndererek Olcaytu Han'a karşı yapılacak sefere katılmasını istemiştir. Tokta'nın 704-705/1304-1305 yılında gönderdiği mektubunda "Olcaytu'yu bu bölgeden uzaklaştırmak için birleşelim. Sizin askerinizin fethettiği topraklar sizin, bizim askerimizin ele geçirdiği topraklar ise bizim olacaktır" dedi. Mısır sultanı en-Nasır bu mektuba karşılık olarak verdiği cevapta İlhanlı Devleti ile barış yaptığını söyleyerek olası bir ittifakı reddetti. Kamalov, *Moğolların Kafkas Politikası*, 80-81; Özalp Gökbilgin, *131-1357 Yılları Arasında Altınordu Devleti*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 1972, 6.

⁵⁶⁰ İlyas Kamalov bu tarihi ay farkıyla Eylül 1308 olarak göstermektedir. Kamalov, *Moğolların Kafkas Politikası*, 80.

⁵⁶¹ W. DeTiesenhausen, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, (Çev.: İsmail Hakkı İzmirli), Maarif Matbaası, İstanbul 1941, 228-229; Kamalov, *Moğolların Kafkas Politikası*, 80; Khelejani, *İlhanlılar ile Altın Orda*, 78.

⁵⁶² Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 89; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 124; Spuler, *İran Moğolları*, 126; Mustafa Kafalı, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976, 71; Kamalov, *Moğolların Kafkas Politikası*, 80; Khelejani, *İlhanlılar ile Altın Orda*, 78.

⁵⁶³ Spuler, *İran Moğolları*, 126; Kamalov, *Moğolların Kafkas Politikası*, 81; Khelejani, *İlhanlılar ile Altın Orda*, 78.

⁵⁶⁴ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 142; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 176; Khelejani, *İlhanlılar ile Altın Orda*, 78.

Tokta Han, hükümdarlığı süresinde Azerbaycan üzerindeki hedeflerini gerçekleştiremedi. Ancak bu süreçte İlhanlı Devleti ile ticaret yapma imkânına zemin sağladı.⁵⁶⁵ Tokta Han 713/1313 senesinde vefat edince Altın Orda tahtına Özbek Han oturdu.⁵⁶⁶

Özbek Han, Altın Orda tahtına oturduktan sonra Kafkasya üzerindeki iddialarını yenilemek üzere Olcaytu Han'a bir elçilik heyeti gönderdi. Elçilik heyeti, Özbek Han'ın önemli komutanlarından Kıpçakay, Kök Temur Kürgen, Banyal ve Baybuka önderliğinde 10 Zilhicce 712/8 Nisan 1313 Pazar Olcaytu Han'ın huzuruna geldiler.⁵⁶⁷ Olcaytu Han elçilere izzet ve ikram gösterip lütufta bulunduktan sonra ayrılmalarına

⁵⁶⁵ Kamalov, *Moğolların Kafkas Politikası*, 82; Gökbilgin, *131-1357 Yılları Arasında Altınordu Devleti*, 7; B. Keleş, "Memlûklerde Ticaret", *Türkler*, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 431-445. Tokta Han döneminde iki devlet arasındaki ticari faaliyetler Gazan Han döneminde başladı. Ticaretin gelişmesinde Gazan Han'ın reformlarının etkisi büyüktür. Bu dönemde kervan sahipleri ve tüccarların yolları açıldı. Ticaret yolları ve yolcu güvenliği için önlemler alınarak talimatnameler yayınlandı. Gazan Han'ın emri ile tüm şehirlerin kapılarında kervansaraylar, pazarlar, hamamlar ve atölyeler inşa edildi. Gazan Han ve Tokta Han arasında ticaretin canlanmaya başlamasından sonra Tokta, tüm Moğol Hanlarının federasyon şeklinde Moğol İmparatorluğunun bütünlüğünün sağlanmasını istedi. Bu dönemde veliaht olan şehzade Olcaytu'da destekleyeceğine dair yemin etti. Tokta Han'ın aldığı bu karar Pereyaslavı-Suzdalskiy'de yapılan kurultayda açıklandı. Kamalov, *Moğolların Kafkas Politikası*, 82; M. Gabashılı, "İlhanlı Devleti'nin Uluslararası Ticaret Politikası ve Halefi Olan Türk Devletleri", *Türkler*, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 387-388. İki Devletin ticaret yaptığına dair yapılan araştırmalar neticesinde Altın Orda'ya ait hazinelerde İlhanlı parası bulunmuştur. Altın Orda topraklarında yapılan arkeolojik kazılarda ise İran bölgesine ait eşyalar bulunmuştur. Ayrıca Altın Orda Devleti'nde Farsça'nın tüccarlar tarafından kullanıldığı bölgenin en eski sözlüğü "Codex Cumanicus" tarafından işaret edilmektedir. Kamalov, *Moğolların Kafkas Politikası*, 83; Ahmet Gökbil, *Kıpçak Türkleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, 320-330; Osman Fikri Sertkaya, "Codex Cumanicus (Latince-Farsça-Komonca Kodeksi)", *Gazi Türkiyat*, 17, 2015, 207-217.

⁵⁶⁶ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 144-148; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 177-180. Tokta Han vefat etmeden önce oğlu İlbasar'ı veliaht yapabilmek için Sayın Han soyundan gelen neredeyse bütün şehzadeleri öldürttü. Ancak İlbasar'ın kendisinden önce vefat etmesiyle Sayın Han soyunun sona erme tehlikesi ortaya çıktı. Tokta Han'ın öldürttüğü kardeşi Tuğrulca'nın öldürülmesi sırasında hamile olan Gelin Beyalun ise kısa bir müddet sonra doğan oğluna Özbek adını vererek, onu ölümden kurtarmak için Kabartay bölgesindeki akrabası İnan Beg'in yanına gönderdi. Tokta Han, Sayın neslinin tükenmesinden dolayı yatağa düştüğü dönemde Gelin Beyalun durumu kendisine anlattı. Bu durum üzerine Tokta Han, şehzadeyi saraya getirmeleri için yakınlarını görevlendirdi. Ancak Özbek saraya vardığı vakit Tokta Han vefat etmişti. Yakubovskiy, *Altın Orda ve Çöküşü*, 72-73; Kafalı, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, 72; Kamalov, *Moğolların Kafkas Politikası*, 82, dpn. 272.

⁵⁶⁷ Elçiler, Derbend yolundan ve Gürcistan üzerinden Sultaniye'ye geldi. Elçiler, "Sen akasın, ben ini. Bizim aramızda arkadaşlık ve dostluk kuralları vardır. Eğer askere ihtiyacın olursa istediğin kadar gönderirim. Ama İran ülkesinin şehir ve ülkelerinde Mengü Kağan'ın hükmü gereği bize ait olan her şey adamlarımıza verilsin ki kapalı yollar açılsın. Her iki taraftan da ihtiyacımız olduğu halde biriktirilmiş ve yıpranmakta olan kumaş ve malları birbirimize yollayalım. Tüccarlar ve seyyahlar kazanç elde etmek için karşılıklı gelip gitsinler" mesajını taşımaktaydı. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 146; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 179. Elçilik heyetinin Derbend'e varış tarihi 10 Cemaziyülâhır712/13 Ekim 1312, Olcaytu Han'ın huzuruna kabul töreni 10 Zilhicce 712/ 8 Nisan 1313 Pazar günüdür. Spuler, *İran Moğolları*, 126, dpn. 58.

izin verdi.⁵⁶⁸ Ancak Olcaytu Han, Özbek Han'ın tutumundan emin olamadığı için 713/1313-1314 tarihinde Emir Hüseyin'i Arran hâkimliği ve Şirvan'a bağlı Derbed'i koruması için görevlendirdi.⁵⁶⁹ Bu tarihten sonra Özbek Han barış ve dostluk amacıyla tekrar bir elçilik heyeti gönderdi. Keyhatu önderliğindeki bu heyet 25 Muharrem 714/11 Mayıs 1314 Cumartesi günü Olcaytu Han tarafından kabul edildi.⁵⁷⁰ Elçilik heyeti iki devlet arasındaki münasebetleri düzeltmek için çaba gösterdi. Nitekim Olcaytu Han da bu düşünceye sahipti.⁵⁷¹

İki devlet arasında kurulmaya çalışılan dostluk ilişkisi 715/1315 tarihinde Baba Ogul⁵⁷² meselesi sebebiyle tekrar bozulmaya başladı. Baba Ogul, beraberindeki kuvvetlerle birlikte Harezmi hâkimi Kutluk Timur'un üzerine sefer düzenledi. Kutluk Timur bu baskına on beş bin kişilik kuvvetle karşı koymaya çalıştıysa da mağlup oldu ve geri çekilmek zorunda kaldı.⁵⁷³ Baba Ogul sefer neticesinde birçok şehri yağmalayarak, elli bin esir ve çok miktarda ganimet elde etti. Bu dönemde Çağatay Han'ı İsen Buka, şehzade Yesavur'u, Baba Ogul üzerine gönderdi. Şehzade Yesavur yirmi bin kişilik kuvvetle Harezmi vilayetine geldi. İki taraf arasında yaşanan savaşta Baba Ogul mağlup olarak elde ettiği ganimetleri bırakıp Merv bölgesine kaçtı. Ardından Cemaziyülâhır 715/Eylül 1315'te Olcaytu Han'ın huzuruna geldi. İsen Buka ise durumu bir elçilik heyetiyle Özbek Han'a bildirerek, onu Olcaytu Han'ın gerçek dost olmadığı ve Baba Ogul'u himaye ettiği telkiniyle kışkırttı.⁵⁷⁴

Özbek Han, Baba Ogul hadisesinden sonra 15 Cemaziyülâhır 715/16 Eylül 1315 Ak Buka Kıyat başkanlığında bir elçi heyetini Olcaytu Han'a gönderdi. Bu heyet Arran bölgesinde Olcaytu Han'ın emirlerinden Hüseyin Küregen tarafından karşılandı.⁵⁷⁵

⁵⁶⁸ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 146; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 179; Khelejani, *İlhanlılar ile Altın Orda*, 80.

⁵⁶⁹ Kamalov, *Moğolların Kafkas Politikası*, 88; Khelejani, *İlhanlılar ile Altın Orda*, 80.

⁵⁷⁰ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 146; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 179; Spuler, *İran Moğolları*, 126-127; Kamalov, *Moğolların Kafkas Politikası*, 87-88; Khelejani, *İlhanlılar ile Altın Orda*, 80.

⁵⁷¹ Kafalı, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, 74; Kamalov, *Moğolların Kafkas Politikası*, 88.

⁵⁷² İlyas Kamalov, bu isimi "Babaç" şeklinde kullanmıştır. Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, 88; Khelejani, *İlhanlılar ile Altın Orda*, 80, dph. 440.

⁵⁷³ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 173; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 204; Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, 88.

⁵⁷⁴ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 174; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 204; Kafalı, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, 75; Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, 88; Khelejani, *İlhanlılar ile Altın Orda*, 81.

⁵⁷⁵ Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, 88-89; Khelejani, *İlhanlılar ile Altın Orda*, 82.

Hüseyin, Tebriz’de kabul töreni düzenlemiş ve Ak Buka’nın kâse almasını istemiştir.⁵⁷⁶ Aralarında Moğollara özgü bir tartışma başladı. “*Senin gibi birköle oğlun elinden nasıl kadeh alırım? Üstelik siz yasayı unutmuş yosunu terk etmişsiniz. Güzel törelerimizi aklımızı, kültürümüzü unutulmaya bırakmışsınız. Küregen’in âdeti uygun hizmetinde olan bir kul gibi iki adım ötede ayakta durmak mıdır*” dedi.⁵⁷⁷ Emir Hüseyin de cevap olarak kendisine elçilik geldiğini hatırlatarak onu Sultaniye’ye Olcaytu Han’ın huzuruna gönderdi.⁵⁷⁸

Ak Buka, Sultaniye’ye varıca gerekli tören yapıldıktan sonra söz Baba Ogul meselesine getirerek “*Eğer Baba Ogul kendi başına hareket ediyorsa biz gereken dersi vereceğiz. Ancak sizin emrinizde hareket ediyorsa, Arran kışlağını size haram etmek için çöldeki kum tanesi kadar kalabalık ordu ile üzerinize geleceğiz*” tehdidinde bulundu.⁵⁷⁹ Olcaytu Han bu hadise nezdinde Baba Ogul’u yanına getirip elçilerin önünde onu boğdurarak yasaya çaptırdı. Elçilere dostluk ifadesinde bulunduktan sonra ülkelerine geri dönmesine izin verdi.⁵⁸⁰

İlhanlı- Altın Orda Devleti arasında ilginç bir olay da 716/1316 yılında meydana gelmiştir. Olcaytu Han’ın, Maverâünnehr’den huzuruna gelen iki kişiden biri, Çağatay Han’ı İsen Buka’nın, Altın Orda Han’ı Özbek ve Memlük Sultanı en-Nasır’ın üç taraftan İlhanlı topraklarına saldıracaklarını ve ülkeyi kendi aralarında taksim edeceklerini bildirdi. Gelen ikinci kişinin ise farklı bilgiler vererek çelişmesi sebebiyle Olcaytu Han bu kişilerin ajan olabileceklerini düşünerek Tebriz’de hapsedilmelerini istedi.⁵⁸¹

3.3.2. Hristiyan Dünyası ile Münasebetleri

Olcaytu Han, hükümdarlığının ilk dönemlerinde vakit kaybetmeden babası Argun Han ve abisi Gazan Han’ın Avrupa politikalarını devam ettirmeye çalıştı. Nitekim bu

⁵⁷⁶ Khelejani, *İlhanlılar ile Altın Orda*, 82.

⁵⁷⁷ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 175; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 205; Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, 89; Khelejani, *İlhanlılar ile Altın Orda*, 82.

⁵⁷⁸ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 175; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 205; Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, 89.

⁵⁷⁹ Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, 89.

⁵⁸⁰ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 174-175; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 204- 205; Kafalı, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, 75; Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, 89; Demir, “İlhanlı Devleti’nin Yıkılış Sürecindeki Siyasi Gelişmeler”, 381.

⁵⁸¹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 212; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 239; Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, 89.

bağlamda Olcaytu Han'ın 704/1305 yılında kaleme alınan ve günümüze kadar ulaşan mektubu,⁵⁸² içerdiği bilgiler bakımından oldukça önemlidir. Bu mektupta kayda değer bir detay göze çarpmaktadır. Gazan Han'ın İlhan olduğu dönemde Kıbrıs ve Avrupa'ya gönderdiği mektuplarında Memlûklere karşı ortak bir askerî saldırı planı açıkça vurgulanırken Olcaytu Han'ın gönderdiği mektubunda bu konuya değinilmeyerek üzerinde durulmamıştır.⁵⁸³ Olcaytu Han, İlhanlı hükümdarı olduğu zaman Memlûk Sultanı en-Nasır'a elçiler göndererek barış yapma niyetini bildirdi. Zira Olcaytu Han'ın dostluk kurma arzusu, İlhanlıların Memlûk politikalarında değişime gitmesini sağlamış, bu durum ise İlhanlı-Avrupa ilişkilerinin seyrinde de belli ölçüde değişikliğe yol açmıştır.⁵⁸⁴

Olcaytu Han, Fransa Kralı IV. Philippe le Bel'e hitaben bir mektup gönderdi. Ataları zamanından itibaren Moğol Hanlarıyla Avrupalı krallar arasında süregelen ilişkileri hatırlatarak mektubunda bu konu üzerine dikkat çekmek istedi. Devletlerarası dostane uzlaşma ortamının ilerletilmesi ve buna bağlı olarak daha fazla karşılıklı elçi gönderme arzusunda olduğunu bildirdi. Olcaytu Han, Moğolların yaklaşık kırk beş yıldır birbirleriyle mücadele ettiklerini, lakin Büyük Han Temur'un bu kavgaya bir son vermek istediğini ilettili.⁵⁸⁵ Ayrıca Fransa Kralı IV. Philippe le Bel'in bir iç savaşla meşgul olmadığını ve muhtemelen diğer Avrupalı krallarla uzlaşma içerisinde devleti yönettiğini ve bu duruma imrendiğini mektubunda ifade etti.⁵⁸⁶ Olcaytu Han bu

⁵⁸² Denis Sinor, "The Mongols in The West", *JAH*, XXXIII (1), Wiebaden 1999, 31; Alican Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2018, 120.

⁵⁸³ İlhanlı hükümdarlarının Avrupa ile olan bürokrasisinde sık sık gündeme gelen ve mektupların adeta ana temasını oluşturan askerî ortaklık ve çeşitli askerî, stratejik planlar gibi konular bu mektupta görüldüğü üzere açıkça yer almamıştır. Bu minvalde dikkat çeken diğer husus, mektupla birlikte ilk kez bir İlhanlı hükümdarı İlhanlı ve Moğolların iç işleri ve çekişmelerinden bahsetmiş ve bu konunun üzerinde ayrıca durmuştur. Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 122.

⁵⁸⁴ Baybars el-Mansurî, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye*, 164; İbni Tagrıberdi, *en-Nücûmu'z-Zahire*, 113. Olcaytu Han, İlhan olduktan kısa bir süre sonra abisi Gazan Han zamanında devam eden savaşları sonlandırmak için Memlûklere karşı barışçıl bir politika izlemiştir. Tebriz'de hapsedilen Memlûklü elçilerini serbest bırakarak, Memlûk Sultanı en-Nasır'a barış istediği bildiren bir mektup ile birlikte hediyeler göndermiştir. Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 119, dpn. 685. Olcaytu Han, Memlûkler ile dostane ilişkiler kurmak istediği için, Sultan en-Nasır'ın 1305 yılında Kilikya üzerine giriştikleri sefere sessiz kalmıştır. Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, 189, dpn.713.

⁵⁸⁵ Ermeni müverrih Hetum bu dönemde Moğolların Büyük Han'ının Temur olduğunu ve büyük bir askerî gücü olduğunu kaydetmiştir. Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, 189; Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 120.

⁵⁸⁶ Sinor, "The Mongols in The West", 31; Murat Tural, *Seyahatnamelere Göre Moğollar ve Katolik Dünyası: İdealar ve Politik Kaygılar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, 238; Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 120.

satırların ardından kaleme alınan mektubunda “*Gök (Tanrı/Gök Tanrı) şahid olsun*” ibaresi yer vermiştir.⁵⁸⁷ Fransa Kralı IV. Philippe le Bel bu mektuba cevap verip vermediği ya da cevap verdiyse günümüze ulaşip ulaşmadığı belli değildir.⁵⁸⁸

Olcaytu Han’ın kaleme aldirdığı mektubun ilk satırında Fransa kralına hitaben yazıldığı belirtilmiştir. Ancak mektubun devamında bütün Avrupalı krallara ve halklara yönelik bazı ibareler yer almaktadır. Nitekim mektubun bir benzeri Venedik Doge’si Pietro Gradenigo, Papa V. Clement ve İngiltere Kralı I. Edward’a da gönderilmiştir.⁵⁸⁹ Olcaytu Han tarafından gönderilen bu mektuplar Fransa, İngiltere, Papa ve Venedik’e iki elçi vasıtasıyla gönderilmiştir. Elçiler ilk olarak Fransa Kralı IV. Philippe le Bel’e, ardından da İngiltere’ye gitmişlerdir. İngiltere’ye ulaştıklarında Kral I. Edward vefat etmiş ve onun yerine oğlu II. Edward tahta geçmişti. Bu sebeple elçileri yeni İngiltere Kralı II. Edward karşılamıştır.⁵⁹⁰

İngiltere Kralı II. Edward, Olcaytu Han’nın mektubuna cevaben 17 Rebiyülâhır 707/16 Ekim 1307 tarihli ve 3 Cemaziyülâhır 707/30 Kasım 1307 tarihli iki mektup göndermiştir. Kral, ilk mektubun başında Olcaytu Han’a teşekkür ettikten sonra kendilerine yollanan elçilerin ulaştığını, İlhanlı-Avrupa ilişkilerinin gelişmesi ve söz konusu ülkeler arası yakınlaşmanın gerçekleşeceğini belirterek iki taraf arasında atalarından beri süregelen iyi münasebetlerin devam etmesi gerektiğini bildirmiştir.⁵⁹¹

İngiltere Kralı II. Edward, İlhanlı hükümdarı Olcaytu’nun 704/1305 yılında I. Edward’a hitaben göndermiş olduğu mektubunda belirtilen Moğolların iç savaşlar ve çekişmeler dönemini geride bırakarak, barış içerisinde yaşamaya başlamasını sevinçle karşıladığını belirtmiştir.⁵⁹² İkinci mektupta ise İran ve İngiltere arasındaki mesafe sorunundan dolayı haberleşmede çeşitli olumsuzluklar yaşanmasına rağmen iki ülke arasında iş birliği yapılacağına dair söz vermiştir. Bununla birlikte hem Avrupa’da hem

⁵⁸⁷ Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 428. Söz konusu mektup, 704/M. 1305 yılı yılının ilk ayının son on gününün 8. gününde Aliyan civarında kaleme alınmıştır. Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 375; Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 121.

⁵⁸⁸ Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 121.

⁵⁸⁹ Spuler, *İran Moğolları*, 121; Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 121.

⁵⁹⁰ Elçilerden biri İtalya’nın Siena şehrinden “Tomazo/Tomaso (Tuman-Tümen),” diğeri ise Moğol “Mamlak” olduğu bilinmektedir. Bu elçilerin isimleri de mektupta geçmektedir. Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, 216, dpn. 827; Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 122.

⁵⁹¹ Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 123.

⁵⁹² Bu mektup İngiltere Northampton’da kaleme alınmıştır. Tural, *Seyahatnamelere Göre Moğollar ve Katolik Dünyası*, 238; Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 123.

de Moğollar arasındaki barış dolu sürecin başlamasından dolayı Memlûk Devletine karşı saldırı yapılabileceğini ve bunun için uygun bir zaman olduğunu belirtmiştir.⁵⁹³

Olcaytu Han, İngiltere Krallığı ile ilişkilerini pekiştirdiği dönemde bir gelişmede Papalık münasebetlerinde yaşanmıştır. Papa V. Clement daha önce Memlûklere karşı denenen ancak başarısızlıkla sonuçlanan İlhanlı-Avrupa ittifakını gerçekleştirmek istemekteydi. Bu sebeple eski Ermeni Kralı II. Hetum, 707/1307 yılında Fransa'nın Poitiers şehrine geldi ve Papa V. Clement'in huzuruna kabul edilerek onunla görüştü.⁵⁹⁴ Papa V. Clement, Hetum'dan Kutsal Toprakları ve Kudüs'ü Müslümanlardan alabilmek, bu doğrultuda Memlûklere yenilgiye uğratmak için ondan bir rapor hazırlamasını istedi. Hetum'un hazırladığı raporun ana konusu Memlûklere karşı, müttefik İlhanlılarla Avrupa-Haçlı ordularını birleştirebilmenin planları olmuştur. Hetum, Ermeni Kralı olduğu dönemde bölgede yaşanan olaylara bizzat şahit olmuş ve daima İlhanlılarla işbirliği yapmaya gayret göstermiştir. Papa V. Clement'in isteği üzerine hazırlanan bu rapor Hetum tarafından 707/1307 yılında Fransa Poitiers'de Papa'ya takdim edildi. Bu raporda Memlûklere karşı saldırı için zamanın uygun olduğu, Olcaytu Han'nın Hristiyanlara yardım edeceğine dair söz verdiği ve bu doğrultuda İlhanlıların destekleriyle Kutsal Toprakların ele geçirilebileceği kaydedilmiştir.⁵⁹⁵

Papa V. Clement'in elçileri Ramazan-Şevval 707/Mart 1308 tarihinde Olcaytu Han'a bu haberi ilettiler. Buna göre Papa V. Clement'in, Memlûklere Kutsal Topraklardan atmak için Olcaytu Han tarafından kendisine önceden teklif edilen iki yüz bin at ve erzak dolu yük hayvanlarını kabul ettiğini bildirdi.⁵⁹⁶ Olcaytu Han tarafından gönderilen

⁵⁹³ J. A. Boyle, "The Il-Khans of Persia and The Christian West", *History Today*, XXIII (8), London 1973, 563; Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 123.

⁵⁹⁴ Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, 12, 217, dpn. 827; Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 124.

⁵⁹⁵ Söz konusu rapor "Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı" adlı eserdir. Bu eserde Hetum'un naklettiği bilgiler dikkat çekicidir. "Tanrı'nın gösterdiği gibi şimdi uygun zamandır. Çünkü Hristiyanlığın düşmanlarının gücü şu anda oldukça kırılmış bir vaziyettedir. Dahası, Tatarların son saldırılarında yenilmiş, düşman askeri büyük oranda yok edilmiş ve kayıplarını giderememişlerdir. Şimdi uygun zamandır. Çünkü Tatarlar Müslümanlara karşı çıkmaya ve tüm güçleriyle Hristiyanlara yardım edebileceklerine söz vermektedirler. Bundan ötürü Tatar hükümdarı Harbende, kardeşi Gazan'ın yolunu takiple özel elçilerini göndermiş ve İsa'nın adının hakkı için düşmanın tamamıyla yok edilmesini teklif etmiştir. Böylelikle Tatarların yardımıyla Kutsal Topraklar kurtarılabilir ve Mısır herhangi bir güçlkle karşılaşmaksızın kolayla ele geçirilebilir. Bunun için Hristiyanlar Kutsal Toprakları ele geçirmeye bir an evvel, zaman kaybetmeksizin hazırlanmalıdırlar. Eğer gecikilirse, Hristiyanların dostu olan Harbende tahttan indirilip yerine düşmanlarımıza sevgi duyan veya Müslüman olan bir başka kişi geçer" Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, 216-217; Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 125, dpn. 717.

⁵⁹⁶ Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 125.

bu yardım ile birlikte Memlûklerle savaşmak üzere Avrupa'dan yola çıkacak Haçlı ordusunun Ermeni Krallığı'nda birleştirilmesine karar verildi. Bu doğrultuda Papa V. Clement'in, Olcaytu Han'a karşı büyük bir memnuniyet duyarak onu Memlûklerle savaşması ve Kutsal Toprakları alması için teşvik etti. Ancak yapılan tüm planlar ve çabalar herhangi bir başarıya ulaşmamıştır.⁵⁹⁷

Olcaytu Han'ın hükümdarlığı döneminde İlhanlı-Bizans İmparatorluğu arasında belli gelişmeler yaşanmıştır. Bizans İmparatoru II. Andronikos, Türkmenlerin gaza faaliyetleri ve Osmanlı Beyliği'ne karşı tek başına mücadele etmek zorunda kalınca İlhanlı Devleti hükümdarı Gazan Han ile izdivaç vasıtasıyla iyi ilişkiler kurma yoluna gitmişti.⁵⁹⁸ Kızını Gazan Han'la evlendirmek isteyen İmparator, Gazan Han'ın vefatıyla bu amacını yerine getiremedi. Olcaytu Han'ın İlhanlı tahtına oturmasıyla Bizans İmparatoru II. Andronikos arzu ettiği izdivaç kısa bir süre gerçekleşti.⁵⁹⁹ Ancak Olcaytu Han'ın bu evlilikten çocuğu olmaması ilişkilerin sadece akrabalık boyutunda kalmasına neden oldu.

Olcaytu Han döneminde İlhanlı-Bizans İmparatorluğu arasındaki ilişkileri yalnızca tarafların evlilik akdiyle sınırlı kalmamıştır. Olcaytu Han, 704/1305 yılında Bizans'a karşı yürütülen Türkmen akınları durdurabilmek için ilk önce Konya yakınlarına Emir İrencin komutasında iki tümenlik bir ordu göndermiş, ardından bu birlikler Anadolu'da, batı istikametinde ilerlemişlerdir.⁶⁰⁰ Kısa bir süre sonra Bizans İmparatoru II. Andronikos'un kız kardeşi ve Abaka Han'nın dul eşi Maria, İznik'e doğru Olcaytu Han'ın elçileriyle görüşmek için yola çıktı. Maria, Osmanlı ve Türkmenlere karşı faaliyetlerde bulunduysa da herhangi bir sonuç elde edemedi. Bu hadiselerin ardından İlhanlı-Bizans İmparatorluğu münasebetlerine dair önemli gelişme yaşanmamıştır.⁶⁰¹

⁵⁹⁷ Boyle, "The Il-Khans of Persia and The Christian West", 563; Sinor, "The Mongols in The West", 31; Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 125.

⁵⁹⁸ Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 125.

⁵⁹⁹ Abdullâh-ı Kâşânî, Olcaytu'nun son hatununun Bizans imparatorunun kızı "Tesbina" olarak kaydetmiştir. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 8; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 53.

⁶⁰⁰ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 77; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 114; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasî Tarih*, 635; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 74; Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 319.

⁶⁰¹ Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 125.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OLCAYTU HAN'IN İDARİ FAALİYETLERİ VE DÂHİLİ BÖLGELER

4.1. İDARİ FAALİYETLERİ

4.1.1. İlhanlı Devletinin İdare Merkezi

Moğollar güçlü bir imparatorluk kurup geniş coğrafyalara yayılmadan önce yerleşik bir medeniyete sahip değillerdi. Cengiz Han'ın, Büyük Moğol İmparatorluğunu kurmasıyla Moğollar yerleşik yaşamı benimsemeye başladılar. Ögedey Han döneminden itibaren ise idarî yönetim binaları kurulmaya başlandı.⁶⁰²

İlhanlıların, Ön Asya'ya gelmesiyle Merağa'da idarî bir merkez kuruldu. Ardından Hülagü Han tarafından, Merağa'dan Tebriz bölgesine taşındı. Olcaytu Han dönemine kadar Tebriz şehri idarî merkezi olarak kullanıldı. Olcaytu Han'ın 705-712/1305-1313 yılları arasında Sultaniye şehrini kurmasıyla İlhanlıların üçüncü idarî merkezi bu şehir oldu. İlhanlı yönetimi her ne kadar yerleşik kültür ve mimari yapılara geçiş yapmış olsa da yaylak ve kışlak geleneklerini devam ettirmiştir. Nitekim Olcaytu Han yaylak ve kışlak merkezi olarak Sultaniye, Bağdat, Arran ve Mugan bölgelerini kullandı.⁶⁰³

4.1.2. Sultaniye Şehri'nin Kurulması

Olcaytu Han, İlhanlı saltanat makamına otururken ağabeyi Gazan Han'ın reformlarını devam ettireceği sözü vermişti. Aynı zamanda Tebriz'den başka bir şehir kurmak istemekteydi. Çünkü Olcaytu Han askerî ve siyasi başarıların bir gün unutulacağını, ancak kendisinden sonra onu güzel ve hayırla hatırlatacak şeyin mimari eserler olduğunu düşünmekteydi.⁶⁰⁴ Bu sebeple 705/1305 yılında Sultanabad⁶⁰⁵ veya daha yaygın adıyla Sultaniye⁶⁰⁶ diye anılan bu şehrin inşasına karar verdi. Olcaytu Han

⁶⁰² Ögedey Han döneminden itibaren Moğol Hanları, Karakorum'da iki bölümden oluşan ve idarî merkez sıfatıyla kullanılan bir sarayda oturmaktaydı. Kemal Ramazan Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, 275.

⁶⁰³ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 31, 72; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 73, 110.

⁶⁰⁴ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 45; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 86; Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 287.

⁶⁰⁵ Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 287; Fahreddîn Şevket, *Îrân*, (Haz: Derya Örs), TTK Yay., Ankara 2017, 49.

⁶⁰⁶ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 45; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 86; Mîrzâ Mehdi Han Behrâmî, "Hâbgâh-i Olcaytu Sultan der-Sultaniyye", *Âyende*, 2 (14), Tahran 1305/1926, 167-171; V. Minorsky,

yanında bulunan vezirleri, devlet erkânı ve önemli emirlerinden Emir Hüseyin, Emir Kutlukşah, Emir Çoban, Emir Pulad, Emir Sevinç ve Emir İsen Kutluk'a; “*Bir gün dünyanın adaletli bilge ve seçkin padişahlarından, Argun Padişah'ın - babamın yanında- hazırdım. Onun gönlünden Sultaniye'nin imar isteği geçmişti. “Mademki ben cihan padişahıyım, şehirlerin şahı olan bir şehir bina etmek istiyorum.” Hazır olan topluluk birçok yer zikrettiler. Her birinin bildikleri kusur ve hünerini açıkladılar. Sonunda gayet münezzeh bir yaylak olan, çevresinde pek çok iyi çayırlar, güzel hava, sıcak ve soğuk bölgelere yakın, çok miktarda hayvan yemi olan Konkur Ulang yerini seçtiler. Argun Padişah, şehrin planının çizilmesi için emir verdi. Fakat temeli atıldığında felek tamamlamasına fırsat vermedi. Şimdi babamın inşa etmiş olduğu o şehri eğer “Hak Teâlâ” uygun bulursa tamamlayacağım” dedi.*⁶⁰⁷ Böylece saltanatının ilk icraatı olan Sultaniye şehri için harekete geçildi.⁶⁰⁸

Olcaytu Han kurulacak olan bu şehrin Gazzaniye'den⁶⁰⁹ daha büyük ve görkemli bir şehir olmasını istiyordu.⁶¹⁰ Bu sebeple ülkedeki önemli ressamlar, sanatkârlar, usta mühendis ve mimarlar çağırıldı.⁶¹¹ Şehir için geniş bir ödenek belirlendi. Düz bir yaylak araziye sahip olan bölgede⁶¹² önce şehrin sınırlarını belirleyen surlar inşa edildi.⁶¹³

“Sultaniye”, *İA*, MEB Yay., Eskişehir 1997, XI, 33. Sultaniye bölgesi eski dönemlerden itibaren farklı etnik kökenli gruplara ev sahipliği yapmıştır. Bu bölge Med İmparatorluğu döneminde “Eribad” olarak adlandırılmıştır. Partlar ise bu bölgeye “Ersas” adını vermişlerdir. Sultaniye, İlhanlılar zamanından önce en erken M.Ö. 5. yüzyılda yerleşik bir bölge olma özelliği göstermiştir. Mahdihah Sadeghnezhad, *İran, Zencan/Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2014, 13. Sultaniye'nin eski adı “Şehrvyaz, Şehrvyan” olarak da geçmektedir. Moğollar bu şehre “Gur Alan” adını vermişlerdir. Bu şehrin yaylak merkezi olması sebebiyle “Gungor Ulang” olarak da adlandırılmaktadır. “Ulang” Moğolca çayır ve otlak manasına gelmektedir. Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 16-17.

⁶⁰⁷İşık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârîh-i Reşîdi'si*, 28.

⁶⁰⁸Olcaytu Han şehrin inşası için emir verdiği vakit oğlu Ebu Said dünyaya geldi. Bu sebeple Olcaytu Han şehri oğlu Ebu Said'e adamıştır. Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 288; Minorsky, “Sultaniye”, 33.

⁶⁰⁹ Osman Gazi Özgüdenli, “XIV Yüzyılda Tebriz'de Bir Hayır ve Kültür Kurumu: Şenb-i Gazan (Gazaniyye)”, *Ortaçağ Türk İran Araştırmaları Tarihi*, İstanbul 2006, 173- 206; Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 282-286.

⁶¹⁰ Olcaytu Han şehrin inşasını o kadar çok önemsiyordu ki buyurduğu fermanında, “*Tebriz kadar geniş, Çin baharından daha yeşil, dinin şiarından daha nefis, felek kubbesinden daha yüksek, balıktan aya dek ne varsa hepsinden daha büyük ulu bir şehir*” diye tanımlamaktaydı. Fermanın devamında şehrin “*İrem bağı kadar yemyeşil, kocaman sapasağlam Kâbe gibi yüksek düzgün hoş ve şehri çepeçevre saran cennet kasırlarını andıran sağlam temelli bir kale*” yapılmasını da buyurdu. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 45-46; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 86-87; Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 287.

⁶¹¹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 46; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 87.

⁶¹² Sultaniye şehrinin bu bölgede inşa edilmesinin en önemli sebepleri, bölgenin yeşil arazi olması, yer altı su kaynaklarının bulunması ve İran'ın diğer şehirlerine kolay ulaşım sağlanmasıdır. Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 19.

⁶¹³ Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 287.

Şehrin sınırları belirlendikten sonra içerisine saltanat kalesi,⁶¹⁴ Olcaytu Han Türbesi,⁶¹⁵ Divanhane,⁶¹⁶ birçok hayır kurumu,⁶¹⁷ hankah,⁶¹⁸ mescid,⁶¹⁹ darû'z-ziyafe,⁶²⁰ darû'ş-şifa,⁶²¹ ve çeşitli binalar yapıldı.⁶²² Ayrıca dönemin önemli vezirleri Sultaniye'nin içerisinde birbirinden önemli hayır kurumları inşa ettirdi. Reşîdüddin Fazlullah şehrin gelişmesi için Sultaniye'de bin evlik bir mahalle kurdurdu.⁶²³ Taceddin Ali Şah ise

⁶¹⁴ Sultaniye'nin idarî merkez kalesi olup kare şeklinde planlanarak yontulmuş taş malzemesi ile yapılmıştır. Kalenin korunması için etrafına duvar ve burçlar inşa edilmiştir. Kale bir ana kapı ve toplam on altı burcudan oluşmaktadır. Kalenin duvar kalınlığı 3 metre olup yeşil kireç taşından yapılarak güney ve kuzey olmak üzere sınır hattı oluşturulmuştur. Kalenin dört tarafı hendekler ile çevrilmiştir. Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 20-22; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 28.

⁶¹⁵ Olcaytu Han saltanat kalesinin yakınına kendi mezarı için Ebvab el Ber adını verdiği Olcaytu Han Türbesi adıyla bilinen imarethane yaptırdı. Bu türbenin çapı 60 gez yüksekliği 20 gez olup sekizgen şeklinde tasarlandı. Türbenin iç yüksekliği 26 gez civarında olup duvar kalınlığı ise 7 gezdur. Türbenin güney kısmında bir mezarlık ve mescit yer almaktadır. Doğu cephesinde ise odanın üst duvar yüzeyine açılan sekiz balkon pervazı ve kubbe hizasının altından dışarı açılan koridor mahiyetinde uzun bir kısım yer almaktadır. Türbe iç ve dış süsleme tarzıyla Hz. Ali ve Hz. Hüseyin anıt mezarına benzetilmek istense de bundan vazgeçilerek iç malzemesi açık mavi, lacivert ve beyaz renklerle oluşturulan taban taşı ile kaplanmıştır. Türbenin ana kenarı ve minare tepeleri açık ve koyu mavi, beyaz ve cilasız kiremitten basit çizgilerle yoğundur. Sheila S. Blair, *Text And Image In Medieval Persian Art*, Edinburg University Press, Edinburg 2013, 113-114; Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 288-292; Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 49-62; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 29; Blair, "The Mongol Capital of Sultaniyya", 144.

⁶¹⁶ "Keryas" adı verilen bu divanhane saltanat kalesinin içerisinde yer almaktadır. İçerisinde bir sofa ve iki bin kişinin toplanabileceği geniş bir alan vardır. Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 28; Blair, "The Mongol Capital of Sultaniyya", 146.

⁶¹⁷ Sultaniye Türbesinden şehrin içine doğru uzanan beş ana cadde üzerinde birbirinden farklı hayır kurumları kurulmuştur. Bu hayır kurumlarının istikametleri farklı yönlerden yapılarak şehrin her alanının kullanılması sağlanmıştır. Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 293.

⁶¹⁸ "Hankah" kelimesi Farsça "Han" ve "Gah" kelimesinden türetilmiştir. "Han" kervansaray, ev, mabet, han, sofra manasına gelmektedir. "Hankah" kelimesi "Hangeh, hanegah, hancah" olarakta kullanılmaktadır. Süleyman Uludağ, "Hankah", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1997, XVI, 43. Sultaniye'de misafirlerin konaklaması ve sufilere ikamet etmesi amacıyla üç adet olarak tasarlanmıştır. Hankahların yönetimi ise mutasavvıflara verilmiştir. Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 293-294.

⁶¹⁹ Sultaniye şehri içerisinde pek çok mescit yapılmakla birlikte en önemlisi Olcaytu Han tarafından yaptırılan Cuma Mescidi'dir. Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 29. Olcaytu Han ayrıca büyük bir cemaat camisi inşa ettirdi. Muhtemelen İslam şehirlerinin rutin bir özelliği olduğu için İslam tarihçileri bunu nadiren tarif etmektedirler. Blair, "The Mongol Capital of Sultaniyya", 145; V. V. Barthold, *Müslüman Kültürü*, (Çev.: M. Fatih Karakaya), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000, 78.

⁶²⁰ Sultaniye şehrinin beş ayrı caddesine yayılmış "darû'l-ziyafe" adıyla anılan birden fazla aş evi bulunmaktaydı. Bu aş evlerinin bir tanesi saltanat kalesi görevlilerine, bir tanesi sufilere diğerleri ise yoksullara hizmet vermektedir. Bu aş evlerinin tam sayısı bilinmemektedir. Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 294.

⁶²¹ Şehrin merkezi konumunda bulunan "darû'ş-şifa" hastaların tedavisi için faaliyet göstermektedir. Kaynaklara göre bu şifahanede tıp eğitimi bulunmamaktadır. Kemal Ramazan Haykıran'ın verdiği bilgiye göre hastanenin içerisinde göz doktoru, genel cerrahlar ve pek çok sayıda idarî hizmetli kadrosu bulunmakla beraber net sayısı bilinmemektedir. Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 294-295.

⁶²² Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 47; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 87; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 28.

⁶²³ Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 292; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 29.

birkaç imaret inşa ettirdi.⁶²⁴ Aynı zamanda Taceddin Ali Şah, Sultaniye şehrinin çarşısında 9 Safer 712/ 16 Haziran 1312 tarihinde çıkan yangının maddi hasarını temin ederek çarşığı tamir ettirdi.⁶²⁵ Vezirlerin imar faaliyetlerini gören Olcaytu Han bu eğilimin devam etmesi için bir ferman çıkartarak şehrin ileri gelenlerinin imar faaliyetlerinde bulunmasını istedi.⁶²⁶ Bunun üzerine bütün emirler, vezirler, melikler ve makam sahipleri buldukları makam ve mevkilere göre şehir alanı ile kale çevresinde köşkler, imaretler ve bağ bahçeler inşa ettiler.⁶²⁷

Sultaniye şehrinde imar faaliyetlerinin yanı sıra şehir baştan aşağıya ağaçlandırıldı, caddeler düzenlendi ve birçok mekân avluları çiçeklendirildi. Ayrıca su kanalları yaptırılarak hem çevrenin hem de zirai faaliyetlerin desteklenmesi sağlandı. Yapılan bu faaliyetler neticesinde Sultaniye şehri 712/1313 yılında tamamlanarak idarî merkez buraya taşındı.⁶²⁸ Olcaytu Han'ın kısa sürede kurdurduğu Sultaniye şehri uzun süre ayakta kalamadı.⁶²⁹ Olcaytu Han'ın ölümünden sonra oğlu Ebu Said bu şehre ehemmiyet göstermemiş ve idarî merkezi yeniden Tebriz şehrine taşımıştır.⁶³⁰

⁶²⁴ Taceddin Ali Şah, taştan ve pişirilmiş tuğladan bir çarşı yaptırdı. Bu çarşının maliyeti azdı fakat kazancı fazlaydı. Taceddin Ali Şah'ın asıl bilinen inşası 10.000 dinara mal olan cömert sarayıdır. Bu sarayın tavanı altın, gümüş ve incilerle süslenmiş, tabanları lal taşları, mücevherler ve firuzelerle kaplanmış, kapı ve duvarlarında ise yakutlar ve zümrütler bulunmaktaydı. İçinde ud, sac, altın, abanoz ve fildişinden yapılmış taht bulunmaktaydı. Geniş avlusunda parlak nakışlar, süsler ve resimler vardı. Bu saray inşa edildiği dönemde Cennet olarak tasvir edilmekteydi. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 47; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 88; Blair, "The Mongol Capital Of Sultaniyya", 147.

⁶²⁵ Blair, "The Mongol Capital Of Sultaniyya", 146.

⁶²⁶ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 48; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 87; Blair, "The Mongol Capital of Sultaniyya", 146.

⁶²⁷ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 48; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 87-88.

⁶²⁸ Olcaytu Han inşa edilen Sultaniye şehrini başkente dönüştürdü. Blair, "The Mongol Capital of Sultaniyya", 139.

⁶²⁹ Olcaytu Han'ın Sultaniye inşasının mimarisi uzun süre ayakta kalamasa da İlhanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra bu coğrafyada kurulan devletleri etkilemiştir. Sultaniye, Cengiz Hanla doğrudan bir bağlantısı olan İlhanlı Devleti'nin mirasçısı olmak isteyen hükümdarlar tarafından inşa edilen diğer binalara ilham kaynağı oldu. Sultaniye mimarisi Timurlular devrinde en az üç türbede açıkça görülmektedir. Blair, *Text And Image In Medieval Persian Art*, 146-153.

⁶³⁰ Seyyah Clavijo, 15 yüzyılın başlarında Sultaniye şehrini ziyaret etmiş ve önemli bilgiler kaleme almıştır. Clavijo, şehrin surlarının olmadığını kale ve kubbelerinin ayakta olduğunu ifade ederek süslemelerin ise eskidiğini belirtmiştir. Ayrıca ticari hayata dâhil önemli bilgiler vermektedir. Gonzales de Clavijo, *Anadolu, Orta Asya ve Timur*, (Çev.: Ömer Rıza Doğrul, Sadeleştiren: Kamil Doruk), Ses Yayınları, İstanbul 1993, 101-104; Blair, "The Mongol Capital of Sultaniyya", 141-142. Sultaniye şehri, günümüzde İran ülkesindeki Zencan eyaletine bağlı bir beldedir. Köy görünümüne sahip olan bu şehir 2006 yılı itibariyle 1600 hane ve 6000 nüfustan ibarettir. Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 294.

4.2. İDARİ MERKEZ YÖNETİMİNDE VEZİRLER

4.2.1. Saduddin Savecî'nin Katli ve Ali Şah'ın Vezirliği

Olcaytu Han saltanat tahtına oturduğunda Gazan Han'ın umumi siyasetini ve idarî yönetici kadrolarını muhafaza etmesini buyurdu. İç idarede vezaret makamına ve Sahib-i Divanlığa Saduddin Savecî⁶³¹ ve Reşîdüddin Fazlullah⁶³² uygun görüldü.⁶³³ Ancak mertebe olarak Reşîdüddin Fazlullah'ı, Saduddin Savecî'den üstün kıldı.⁶³⁴ Uzun bir süre birlikte İlhanlı Devleti vezirliğini uyum içinde yürüttüler.

Taceddin Ali Şah Tebrizî üst düzey bir devlet memuru olarak Olcaytu Han ile önemli bir yakınlık kurmuştu. İlhanlı Devleti içerisinde kısa zamanda yeterliliği, ileri görüşlülüğü ve becerileri ile sözü dinlenir biri oldu.⁶³⁵ Vezir Saduddin Savecî bu durumdan hoşnut değildi. Bu sebeple Taceddin Ali Şah'ı uzaklaştırma arayışına girdi. Onu Bağdat'ta bulunan Firdevs Kârhanesi'ne amil olarak atadı. Saduddin Savecî bir müddet sonra naibi Ziyauddin'i, Taceddin Ali Şah'ın mallarının artması ve azalmasını teftiş etmesi için görevlendirdi.⁶³⁶ Taceddin Ali Şah bu durumdan haberdar oldu ve

⁶³¹ Asıl adı Saduddin Muhammed Müstevfi Savecî'dir. Kaynaklarda ise SaduddinSavecî olarak geçmektedir. Irak-ı Acem bölgesindeki Save şehriden olduğu bilinen SaduddinSavecî, ilk olarak Gazan Han'ın Horasan'daki Divan-ı İstifa işlerini yürütmekle görevliydi. Gazan Han, Tebriz'den Bağdat bölgesine hareket ettiği dönemde SaduddinSavecî'yi vezirlik makamına tayin etti (11 Eylül 1298). Gazan Han dönemi reform sürecinde özellikle iktisadi ve mali konularda çok büyük katkılar sağladı. Gazan Han, devlet kadrolarında yaptığı düzenlemeler nedeniyle SaduddinSavecî'ye 3 Ağustos 1301 tarihinde Al Tamga vererek geniş yetkilerle donattı. Bu makama Olcaytu Han döneminde de devam etti. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 256-257; Gülşen Deniz Erdem, *İran Devlet Adamlarının İlhanlı İdari Sistemi İçerisindeki Rekabetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018, 100-102.

⁶³² Hemedan'da dünyaya gelen Reşîdüddin Fazlullah hekimlikle uğraşan Yahudi bir ailenin çocuğudur. Büyük babası Muvvaffaküdevle Hemedani zamanında Nasıreddin Tusî ile birlikte İsmaililerin elinde bulunan Kuhistan kalesinde kaldı. İlk olarak Abaka Han döneminin (1265-1282) İlhanlı saray tabibi olarak devlet hizmetine girdi. Argun Han döneminde (1284-1291) durumunu güçlendirdi ve Gazan Han döneminde Saduddin Zencanî'nin katledilmesiyle SaduddinSavecî ile birlikte vezirlik makamına tayin edildi. Gazan Han'ın vefatından sonra dini ve ilmi konulara ilgi duyan Olcaytu Han'ın dikkatini çekti. Olcaytu Han, onu Sahib-i Divan makamına tayin ederek SaduddinSavecî'yi kendisine ortak ve divan işlerinden sorumlu vezir olarak atadı. Osman Gazi Özgüdenli, "Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2008; XXXV, 19-21; Erdem, *İlhanlı İdari Sistemi İçerisindeki Rekabetleri*, 103; Zeki Velidi Togan, "Reşîdüddin Tabib", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1964, IX, 705-712.

⁶³³ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 28; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 71; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (Selçuklu Devleti)*, (Çev.: Erkan Göksü-H. Hüseyin Güneş), Selenge Yayınları, İstanbul 2010, 14; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 242; Spuler, *İran Moğolları*, 120; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 422; Haykıran, *Ebu Said Bahadır Han Zamanında Doğu Anadolu*, 17; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 272; Işık, *Hâfiz-i Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 51.

⁶³⁴ Erdem, *İlhanlı İdari Sistemi İçerisindeki Rekabetleri*, 104.

⁶³⁵ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 121; Erdem, *İlhanlı İdari Sistemi İçerisindeki Rekabetleri*, 104.

⁶³⁶ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 121-122; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 155; Erdem, *İlhanlı İdari Sistemi İçerisindeki Rekabetleri*, 104.

kendisini teftişe gelenlere malların üçte birini göstererek Saduddin Savecî'nin amacına ulaşmasını engelledi.⁶³⁷ Taceddin Ali Şah devlet kademesinde günden güne yükselmekteyken, Saduddin Savecî ise gözden düşmekteydi. Bu durum Saduddin Savecî'nin davranışlarına da yansımaktaydı.⁶³⁸ Reşîdüddin Fazlullah ise Olcaytu Han'ın hoşnutluğu sebebiyle⁶³⁹ Taceddin Ali Şah'a iyi davranarak hizmet ve ikramda bulunuyordu.⁶⁴⁰ Bu durum Saduddin Savecî ve Reşîdüddin Fazlullah'ın arasının bozulmasına sebep oldu.⁶⁴¹ Saduddin Savecî, Olcaytu Han'ın huzurunda Reşîdüddin Fazlullah hakkında hile ve yalan dolu iftiralar söyledi.⁶⁴² Reşîdüddin Fazlullah bu kötü sözlerden sonra olgunluk göstererek ve kibarlığını koruyarak “*Ey Saduddin bu güne kadar senin eşsiz bir benden vardı. Ama Tanrı'ya şükür onu azat ettin*” dedi. Yaşanan bu hadiseden sonra Taceddin Ali Şah'a daha fazla ehemmiyet gösterdi.⁶⁴³

Taceddin Ali Şah, Olcaytu Han'ın huzuruna çıkarak Saduddin Savecî'yi yolsuzlukla suçladı ve ona şöyle bir arzda bulundu: “*Eğer padişahımız Saduddin ve naiblerinin devlet malından her gün ne ölçüde çaldıklarını bilmek isterse, emretsin devlet malının üç günlük girdisinin hesabını hiç bekletmeden ve geciktirmeden hazırlayıp şerefli nazarınıza sunayım*” dedi.⁶⁴⁴ Neticede Taceddin Ali Şah, devlet hazinesine her üç günde yirmi tümen girdiğini ortaya koydu. Ferman gereği geniş ve uzun bir alana sikkeleri yaydı. Olcaytu Han bu duruma şaşırarak divan ehlinin her üç günde bu miktarda bir mal çaldıklarını anladı.⁶⁴⁵

Olcaytu Han, bu hadise üzerine Saduddin Savecî'yi huzuruna çağırarak ona İlhanlı hazinesinin yıllık gelirini sordu. Saduddin Savecî, yıllık gelirin beş yüz tümene ulaştığı cevabını verdi. Olcaytu Han ondan beş yüz tümenlik mal istedi. Ancak

⁶³⁷ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 122; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 155.

⁶³⁸ Saduddin Savecî, Olcaytu Han'ın, Ali Şah'a iltifat ve saygısına rağmen hiç saygı göstermiyor, makamına itibar etmiyor ve onu aşağılamaya küçültmeye çalışıyordu. Onun için ayağa kalmıyor ve ikramda bulunmuyordu. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 122; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 156.

⁶³⁹ Reşîdüddin Fazlullah bu dönemde İlhanlı Devletindeki nüfuzunu önemli ölçüde arttırmıştı. Olcaytu Han'ın etkisiyle Şafi mezhebini kabul etmesinin bunda tesiri çoktur. Özgüdenli, “Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî”, 20.

⁶⁴⁰ Erdem, *İlhanlı İdari Sistemi İçerisindeki Rekabetleri*, 105.

⁶⁴¹ Kazvinî, *Tarih-i Güzide*, 492; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (Selçuklu Devleti)*, 14.

⁶⁴² Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 51.

⁶⁴³ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 123; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 156-157.

⁶⁴⁴ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 124; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 158; Erdem, *İlhanlı İdari Sistemi İçerisindeki Rekabetleri*, 105-106.

⁶⁴⁵ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 124; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 51.

Saduddin Savecî bu miktarda mala hazinenin gücünün yetmediğini belirtti.⁶⁴⁶ Olcaytu Han durumu anlayınca Saduddin Savecî ile naiblerinin⁶⁴⁷ sorgulanmasına karar verdi ve yakalanmaları için ferman çıkarttı.⁶⁴⁸ Saduddin Savecî ve naibleri, Mübarek Savi ve Ziyauddin yakalanarak 10 Şevval 711/20 Şubat 1312 Pazar günü Bağdat'ta idam edildi.⁶⁴⁹

Olcaytu Han, Saduddin Savecî'nin idamından kısa bir zaman sonra Reşîdüddin Fazlullah'ı yanına çağırarak uzun bir görüşme yaptı. Reşîdüddin Fazlullah ile yaptığı görüşmeler neticesinde Olcaytu Han 7 Zilhicce 711/15 Nisan 1312 Cumartesi günü Taceddin Ali Şah'ı, Sahib-i Divan makamına tayin etti.⁶⁵⁰

4.2.2. Reşîdüddin Fazlullah ve Ali Şah'ın Müşterek Vezirliği

Taceddin Ali Şah'ın⁶⁵¹ vezirlik makamına seçilmesiyle birlikte İlhanlı Devleti'nde çift vezirlik sistemi devam etti. Reşîdüddin Fazlullah ve Taceddin Ali Şah gibi iki başarılı ve güçlü vezirin bir arada görev yapıyor olması zamanla birtakım sorunlara sebep oldu. Zira Taceddin Ali Şah'ın önemli konularda Reşîdüddin Fazlullah'a danışmaması ve tek başına karar alması iki vezirin arasının bozulmasına yol açtı.⁶⁵² Reşîdüddin Fazlullah bu sebeple Olcaytu Han'ın huzuruna çıkarak ona “*Eğer Sahibi Divan-ı Vezaret ben isem onun benim sözüme uyması gerekir, eğer O ise o halde benim derecem (makamım) nedir? Eğer her ikimiz ortak isek niçin işlerimde yalnızım. Şimdi şu üç seçenekten hangisini seçerse ben ona göre gideyim: Birincisi, önemli işlerin*

⁶⁴⁶ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (Selçuklu Devleti)*, 15; Erdem, *İlhanlı İdari Sistemi İçerisindeki Rekabetleri*, 106.

⁶⁴⁷ Saduddin Savecî'nin naibleri Mübarek Savi ve Ziyauddin arasında bu dönemde rüşvet meselesi sebebiyle tartışma çıkmıştır. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 125; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 159.

⁶⁴⁸ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 126; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 160; Erdem, *İlhanlı İdari Sistemi İçerisindeki Rekabetleri*, 106.

⁶⁴⁹ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 493; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (Selçuklu Devleti)*, 17; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 51; Erdem, *İlhanlı İdari Sistemi İçerisindeki Rekabetleri*, 106. Olcaytu Han, Saduddin Savecî'yi katlettikten sonra karısı ve çocuklarına bir miktar sadaka ve tarla verilmesini buyurarak onları Horasan bölgesine gönderdi. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 129.

⁶⁵⁰ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 133; Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 493; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (Selçuklu Devleti)*, 17; Nazlı Özgökçe, *Hamdullah Müstevfî'nin “Târih-i Güzide” Adlı Eseri*, (Yayımlanmamış Yüksek Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2014, 32; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 167; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 52; Erdem, *İlhanlı İdari Sistemi İçerisindeki Rekabetleri*, 107.

⁶⁵¹ Taceddin Ali Şah Tebrizî'nin doğum tarihi tam bilinmemekle birlikte lakabından Tebrizli olduğu anlaşılmaktadır. İlhanlı Devletinde ilk olarak “hace” makamında görev almış ve Olcaytu Han'a olan yakınlığı sayesinde devlet kademelerinde sürekli yükselmiştir. Erdem, *İlhanlı İdari Sistemi İçerisindeki Rekabetleri*, 107.

⁶⁵² Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 494; Erdem, *İlhanlı İdari Sistemi İçerisindeki Rekabetleri*, 107.

*tamamını kendi alıp, soru ve cevabını kendisinin vermesidir. Ben işin arasından çıkar ve gereken cevabı söylerim. İkincisi, işlerin tamamını zapt edebilmem için bana bıraksın ve divan işlerine karışmasın. Üçüncüsü de ülkeleri iki kısma ayırıp, yarısını o kendi üzerine alsın, yarısını bendeniz zapt edeyim. Ta ki her birimizin işi ve durumu aydınlanıncaya kadar*⁶⁵³ dedi. Bu durum üzerine Olcaytu Han ise “Siz ikiniz de devlete hizmette bulunmaktasınız. Reşîdüddin’in âlimliği, bilgililiği, sanatkârlığı ve pirligi, Taceddin Ali Şah’ın gençliği, çalışkanlığı ve yetenekliliği ile sulh içinde devleti yönetmeye devam etmesi ve karşılıklı olarak birbirine saygı göstermesini” tavsiye etti. Nitekim alınan bu karar neticesinde Reşîdüddin Fazlullah ve Taceddin Ali Şah’ın müşterek vezirliği devam etti.⁶⁵⁴

Horasan’da bulunan Ebu SaidBahadır 1315 yılında elçiler vasıtasıyla askerlerin maaşı için para talep etti. Olcaytu Han oğlunun talebini karşılamak için iki veziri görevlendirdi. Ancak devlet hazinesinde bu miktarı karşılayacak kadar para olmadığından vezirler arasında tartışma çıktı.⁶⁵⁵ Reşîdüddin, malî işlerin Taceddin Ali Şah’a ait olduğunu ileri sürerek onu beceriksizlikle suçladı.⁶⁵⁶ Ancak Taceddin Ali Şah bir kuruşa bile dokunmadığını, ayrıca orduların erzakının elde edilen gelirden daha fazla ve gelirin giderden daha eksik olduğunu dile getirerek suçlamalara itiraz etti.⁶⁵⁷ Olcaytu Han bu durum üzerine ülkeyi iki vezir arasında paylaştırarak Miyane’den Irak-ı Acem, Fars, Kirman, Şebankare, Luristan ve Horasan’ı Reşîdüddin Fazlullah’a; Tebriz, Irak-ı Arab, Diyarbekir, Mugan, Arran, Bağdat Basra, Vasıt, Hille ve Kufe’yi Taceddin Ali Şah Tebrizî’ye vererek yeni bir düzen belirledi.⁶⁵⁸ Bu düzen Olcaytu Han’ın ölümüne kadar devam etti.

Olcaytu Han vezirler arasındaki sorunu hallettiğini düşündüğü bir dönemde Reşîdüddin Fazlullah hastalandı ve bunu fırsat bilen Taceddin Ali Şah, devlet hazinesinde nakit kalmamasını, Reşîdüddin Fazlullah’ın yolsuzluk yaptığı şeklinde açıklamaya çalıştı. Bu duruma Olcaytu Han’ı inandırarak, onun idam edilmesine dair

⁶⁵³ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû’nun Zeyl-i Câmiu’t-Tevârih-i Reşîdî’si*, 60.

⁶⁵⁴ Erdem, *İlhanlı İdari Sistemi İçerisindeki Rekabetleri*, 107.

⁶⁵⁵ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 194; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 221; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu’t-Tevârih (Selçuklu Devleti)*, 19.

⁶⁵⁶ Erdem, *İlhanlı İdari Sistemi İçerisindeki Rekabetleri*, 108.

⁶⁵⁷ Erdem, *İlhanlı İdari Sistemi İçerisindeki Rekabetleri*, 109.

⁶⁵⁸ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 195; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 222 Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu’t-Tevârih (Selçuklu Devleti)*, 20.

ferman çıkmasını sağladı. Abdullâh-ı Kâşânî, Reşîdüddin Fazlullah'ın artık yaşlandığını, İlhan Argun zamanından beri bu devlete hizmet etmekte olduğunu söyleyerek affedilmesini istedi. Olcaytu Han, Reşîdüddin Fazlullah'ı affederek, bundan sonra bu iki vezirin baba oğul gibi geçinmelerini emretti.⁶⁵⁹

Olcaytu Han'ın vefatından sonra İlhanlı tahtına çıkan Ebu Said Bahadır Han, Sahib-i Divanlık makamına yeniden Reşîdüddin Fazlullah ve Taceddin Ali Şah'ı atadı. Ancak iki vezir arasındaki itilaf devam etmekteydi. Nitekim Taceddin Ali Şah'ın suçlamaları ve hileleri neticesinde Reşîdüddin Fazlullah görevinden azledildi ve Olcaytu Han'ı zehirletmekle itham edilerek yargılandı. Reşîdüddin Fazlullah bu yargılama sonucunda suçlu bulunarak İzzeddin İbrahim ile birlikte 17 Cemaziyülevvel 718/17 Temmuz 1318'de idam edildi.⁶⁶⁰

4.3. MERKEZİ EYALETLER

İlhanlı Devleti'nin kuruluşundan Olcaytu Han dönemine kadar gelen bütün hükümdarlar, İran coğrafyasının kalıcı bir yerleşim yeri olmasından itibaren geniş otlaklara sahip olan Azerbaycan'ı, devletin merkezi yaptılar. Moğol âdet ve göreneklerine göre kışlamak için müsait bir iklime sahip olan Irak bölgesi ise doğrudan merkezi eyaletlere bağlandı.⁶⁶¹ Azerbaycan ve Irak dışında Doğu Anadolu, Arran ve Mugan bölgeleri Moğolların göçebe kültürüne uygun olduğu için devletin merkezi konumundaydı.⁶⁶² Ayrıca 698/1298-1299 senesinde Gazan Han fermanıyla Ucan'ı

⁶⁵⁹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 195-197; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 223-224. Reşîdüddin Fazlullah durumun ne kadar önemli olduğunu bildiği için hazine açığını kapatmak ve Ebu Said Bahar'ın asker maaşları isteğini yerine getirmek için şahsi mülkünü kullandı. Erdem, *İlhanlı İdari Sistemi İçerisindeki Rekabetleri*, 108-109.

⁶⁶⁰ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (Selçuklu Devleti)*, 22-29; Özgüdenli, "Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî", 20; Özgökçe, *Târih-i Güzide*, 32-33. Reşîdüddin Fazlullah'ın katlinin ardından, kesik başı sokaklarda gezdirildi, malları yağmalandı ve vakıfları geçersiz kılındı. Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 116-117.

⁶⁶¹ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 171; Enver Konukçu, "Korugan: Eski Türk Yaylağı", Oktay Belli (Yay. Haz.), *Türk Kültüründe Ağrı Dağı*, (ss. 99-122), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2009, 208-217; Neslihan Durak, "İlhanlılar Döneminde Aladağ ve Çevresi", I. *Uluslararası Ahlât-Avrasya Kültür ve Sanat Sempozyumu*, Bitlis 2012, 242-245; Mustafa Uyar, "İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Önemli Yaylak ve Kışlakları", *Erdoğan Merçil Armağanı*, Bilge Kültür Sanat Yayın, İstanbul 2013, 244-257.

⁶⁶² Spuler, *İran Moğolları*, 367-368; Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 304-305; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 76. Olcaytu Han, diğer İlhanlı hükümdarları gibi kışlak merkezi olarak umumiyetle Arran, Mugan ve Irak'ı (Bağdat), yaylak olarak ise Ucan ve Sultaniye'yi tercih etmiştir. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 31, 72; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 73, 110.

yazlık başkent olarak imar ederek önemini arttırdı.⁶⁶³ Bu bölgeler dışında siyasî, idarî ve iktisadi yapısıyla ön plana çıkan Horasan bölgesi, İlhanlı Devleti için ayrı bir öneme sahipti.⁶⁶⁴ Çağataylı Devleti ve Kert Hanedanlığının devamlı sorun çıkardığı bu bölgeye umumiyetle veliaht konumunda bulunan şehzadeler atanarak, idare ve kontrolleri onlara bırakıldı.

Merkezi eyaletleri beg, emir, vali ve hâkim adı verilen kişiler yönetmekteydi.⁶⁶⁵ Bu yöneticilerin yanında askerî ve idarî işleri yöneten şihne (şahne) ya da naib⁶⁶⁶ adı verilen kişiler bulunmaktaydı.⁶⁶⁷ Merkezi eyaletler, İlhanlı hükümdarlarının çok sık bu bölgeleri ziyaret ettiği yerler olması nedeniyle sıkça denetlenmekteydi. Bu sayede halka kötü davranan ve görevlerini kötüye kullanan görevliler kısa sürede tespit edilerek cezalandırılmaktaydı.

Siyasî ve idarî statülerinden dolayı “merkezi eyaletler” adı verilen bu eyaletler ile İlhanlı Devletinin diğer coğrafi ve idarî bölgeleri arasında birtakım farklılıklar vardı. Bu bölgede bulunan eyaletler merkezi konumlarına göre İlhanlı hükümdarlarının malî, bayırdır ve imar faaliyetlerinden daha fazla yararlanmışlardı.⁶⁶⁸

4.4. MAHALLÎ EYALETLER

İran coğrafyası yüzyıllardır Persler tarafından geliştirilen satraplık⁶⁶⁹ sistemi ile yönetildi. Perslerden sonra bu coğrafyada kurulan Ortaçağ devletleri satraplık sistemini

⁶⁶³ Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 305.

⁶⁶⁴ Spuler, *İran Moğolları*, 368.

⁶⁶⁵ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 172.

⁶⁶⁶ İlhanlı Devletinde merkezi eyaletlere naiblerin atanması geleneğini Gazan Han döneminden itibaren başlamıştır. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 172. İlhanlı Devleti içerisinde sivil ve vergi meseleleri ile uğraşan bu naibler 1295 senesinden beri görülmemişlerdir. Spuler, *İran Moğolları*, 371.

⁶⁶⁷ Şihneler; Tebriz, İsfahan, Tarım bölgelerinde buldukları gibi sancaklara emir vermek için Kuhistan ve tâbi devletlerin başkentlerinde bulunabilirdi. Mesela 1228 senesinde Şiraz bölgesinde, 1296 senesinde Şebankare ve Luristan bölgesinde görev almışlardı. Spuler, *İran Moğolları*, 370.

⁶⁶⁸ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 172.

⁶⁶⁹ Antik kaynaklarda “satrap” terimi Eski Pers yazıtlarında ortaya çıkmıştır. Pers yazıtlarında bu kelimenin tam manası bulunmamakla birlikte belirli bir görüş birliği neticesinde “korumak ve egemenlik” anlamına geldiği kabul edilmiştir. Medler döneminde ise bu tanım “kralların emri altında kendi bölgelerinde özerk statüde olan ya da doğrudan merkezden gönderilen yöneticilerin ekonomik ve askerî konularda bölgelerin yönetilmesi” manası kazanmıştır. Muzaffer Duman, “Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 2015, 61-86; Nimet Yıldırım, *İran Edebiyatı*, Pinhan Yayınevi, İstanbul 2012, 204-206.

model olarak uyguladılar. Moğollar, İran coğrafyasını hâkimiyet altına alarak belli ölçüde bu yönetim biçimini kabul ettiler.⁶⁷⁰

Moğollar, mahallî eyaletlerin önemli bir kısmında kendilerine tâbi olmaları şartıyla koruma politikası uyguladı. Bu mahallî eyaletler ve tâbi devletlerin idarî statüsü İlhanlı Devleti tarafından yapılmaktaydı. İlhanlı Devleti'nin hükümdarları hâkimiyetini onayladıkları idarecilere yarlık ve hâkimiyet sembolleri vererek bölgelerine gönderirdi.⁶⁷¹ Hâkimiyetleri onaylanan ve genellikle Melik unvanı kullanan bu yöneticiler, kendi topraklarındaki sivil idarenin düzenlenmesinde başlıca karar mercii kabul edilir. Mahallî eyaletlerin güvenlik ve asayişlerini Moğol emirleri komutasındaki askerler tarafından sağlanması ve yıllık belli bir miktar vergi (haraç) vermeleri zorunlu kılınmıştı.⁶⁷²

Mahalli idaredeki bölgelerin sınırları genellikle çöl, dağ, nehir gibi tabii sınırlara dayanmakta olup devamlı değişkenlik gösterirdi. Zira bu durum, mahalli yöneticilerin devamlı olarak hâkimiyet alanlarını genişletmek istemesi neticesinde birbirleriyle mücadele etmelerinden kaynaklanmaktaydı. Ayrıca mahalli yöneticilerin idarî anlamda tek ortak noktaları İlhanlı hükümdarlarına vergi vermek ve onların çağrularına cevap vererek itaat etmektir. Bu itaati yerine getirmediklerinde ise isyan ettikleri kanaatiyle İlhanlı hükümdarları tarafından cezalandırılırlardı.⁶⁷³

Mahalli idarelerin mali ve iktisadi yapısı İlhanlı Devletindeki vezirlerin maiyetinde çalışan bir bürokratlar tarafından yönetilirdi.⁶⁷⁴ Vezirler genellikle İlhanlı merkez idaresi ya da mahalli idareciler tarafından tayin edilerek göreve başlardı. İlhanlı Devleti hükümdarları, idarî, askerî ve iktisadi vaziyet dışında mahalli eyalet ve tâbi devletleri serbest yönetimde bırakarak kendi sivil idarelerini kurmalarını sağlardı.⁶⁷⁵

⁶⁷⁰ Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamanı*, 76.

⁶⁷¹ İlhanlı Devletinin hükümdarları mahallî eyaletler ve tâbi devletlerde görevlendirdiği idarî yöneticilere yarlık ile birlikte çetr, payza, çomak, davul ve sungur gibi hâkimiyet sembolleri de vermektedir. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 174; Vural Öntürk, *Târîh-i Sistân*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2018, 348-349.

⁶⁷² Spuler, *İran Moğolları*, 372. Moğol emirleri, mahallî yöneticiler için önem arz etmekteydi. Zira bu emirlerin merkezi yönetime yaptıkları şikâyetler, mahallî idarecilerin kaderini tayin etmekteydi. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 174.

⁶⁷³ Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamanı*, 77.

⁶⁷⁴ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 175.

⁶⁷⁵ İlhanlı Devleti hükümdarları mahallî idarelere fazla müdahale etmeyerek Fars, Kirman gibi bazı eyaletlerin sikkeleri kendi adına bastırmasına karışmamıştı. Nitekim bu uygulama Gazan Han dönemin

4.4.1. Gilan Bölgesi

Gilan, Orta Çağ döneminde İran kabilelerinin hüküm sürdüğü,⁶⁷⁶ güneydoğuda Calus, doğuda Çabükser, kuzeydoğuda Taliş'e kadar uzanan sınır hatlarına sahip bir bölgeydi.⁶⁷⁷ Hülagü Han, İran topraklarına girdiği sırada Gilan bölgesi on iki şehir hükümdarlıklarından⁶⁷⁸ oluşmakta ve sınırları Huşem ırmağı yatağından başlayarak Rudbar⁶⁷⁹ bölgesinden Lahican sınırına kadar devam etmekteydi.⁶⁸⁰ Bölgenin tamamına yakını sarp dağlar ve sık ormanlardan oluşur ve Serirud ve Zenkan-rud adında iki önemli nehri bulunur. Gilan bölgesini oluşturan bu on iki şehir hükümdarlıklarından Tulem⁶⁸¹ ve Fümen⁶⁸² şehirleri bölgenin en yetkili konumdaydı.⁶⁸³ Gilan ahalisinin örf ve geleneklerine göre fermanı altında pek çok emir ve soylu bulunduran Tulem ve Fümen hâkimleri “usta ve salar” unvanı kullanırdı.⁶⁸⁴

Gilan, İran bölgesinde Moğol hâkimiyetinin kurulmadığı tek bölge olup; sıcak ve nemli iklimi sebebiyle Moğolların bir valiyle bile temsil edilmediği, yüksek dağ silsilesiyle oluşmuş yüksek mevki sahibi bir bölgeydi.⁶⁸⁵ Bu bölge üzerinde

merkeziyetçilik politikası kapsamında kaldırılmıştır. Olcaytu Han ise bu yasayı tatbik ettirmeye devam etmişti. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 175.

⁶⁷⁶ Gilan bölgesinin eski dönem siyasî tarihine dair yeterli bilgiye sahip olmamakla birlikte bu bölgede; (M.Ö. 559-331) Ahameniler'in, (M.S. 22-651) Sasanilerin, (927-1090) Ziyâfilerin ve (932-102) Büveyhilerin hâkimiyeti altında olduğunu bilmekteyiz. Büveyhilerin zayıflamaya başlamasıyla bölgeye Gazneli Devleti kısa süreli hâkim oldu. Ardından Selçuklular döneminde (1140-1194) Sünni mezhepler bölgeye gelerek yayılmaya başladı. Moğol istilası döneminde ise bölgede bulunan şehir devletleri saldırıya maruz kalmamak için Moğollara vergi ödedi. Bölgede sürekli yaşanan siyasî ve kültürel değişim dini inanç gruplarını etkileyerek batı kısmında Hanbelî ve Şii'lerin, doğu kısmında ise Zeydilerin hâkim olmasına zemin hazırladı. Yazıcı, “Gilan”, 69.

⁶⁷⁷ Yazıcı, “Gilan”, 68-69.

⁶⁷⁸ Dorethea Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne: Eine Topographisch-Historische Studie*, Wiesbaden 1978, 374-383; Hyacinth Louis Rabino, *Dynasties Locales du Gilân et du Daylam (With Genealogical Tables)*, Paris 1949, 301-350.

⁶⁷⁹ Deylem bölgesinin merkezi olup dördüncü iklimde yer alır. Ebü'l-Fidâ, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası*, 337-338.

⁶⁸⁰ Bu dönemde Gilan bölgesinin hâkimi Filakuş'un oğlu Salahu'd-din Sasan idi (621/1215). Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 56; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 95.

⁶⁸¹ Gilan Prensliklerinden biri olan Tulem şehri, denize sınır konumunda olup Reşt bölgesinin kuzey batısında yer almaktadır. Kaynaklara göre bu bölge oldukça verimlidir. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 58; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 97; Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 383.

⁶⁸² Tulem şehrinin güneydoğusunda bulunan bu şehir Gilan bölgesindeki hükümdarların bulunduğu yerdir. Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 375-376. Memleketin dağ silsilesine yakın olan Fümen, aynı zamanda Lahican beylerinin bağlı bulunduğu bölgedir. Spuler, *İran Moğolları*, 185.

⁶⁸³ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 57; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 96. Berthold Spuler, bu şehirlerin dört tane olduğunu belirterek Keşker ve Reşt şehirlerini de dâhil etmektedir. Spuler, *İran Moğolları*, 185. Gilan bölgesindeki şehir hükümdarlıkları siyasî olarak birbirine bağlı olsa da vergi bakımından her vilayet kendi yöneticisine bağlıdır. Hamza, *Hamdullah Müstevfi ve Nüzhet'ül Kulûb*, 182.

⁶⁸⁴ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 57; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 96.

⁶⁸⁵ Spuler, *İran Moğolları*, 184.

İlhanlılardan ilk olarak Abaka Han fetih hareketine girişti. Abaka Han, bölgeyi Şiremun Bahadır kumandasında, Moğol ve Gürcü birlikleriyle fethetmek istediye de tüm çabalarına rağmen başarılı olamadı.⁶⁸⁶ Gilan bölgesi 706/1307 senesine kadar müstakil konumunu korudu. Olcaytu Han, 706/1307 senesinde Gilan'ı fethetme teşebbüsüne girişti. Moğol ve Gürcü birliklerinden oluşan bir ordu hazırlayarak dört koldan Gilan bölgesine girdi. Yaşanan bu savaş neticesinde Olcaytu Han, büyük kayıplar verse de Gilan bölgesini fethederek yıllık vergiye bağladı. Olcaytu Han, Gilan bölgesini vergiye bağladıysa da Moğol yönetimini bu bölgede kurması mümkün olmadı ve eski yönetim devam etti.⁶⁸⁷

4.4.2. Herat Bölgesi (Kert Hanedanlığı)

Kert Hanedanlığı,⁶⁸⁸ Herat ve çevresinde bulunan Gurlu Devleti'nin⁶⁸⁹ yıkılmasının ardından Şemseddin Muhammed b. Ebu Bekir Kert⁶⁹⁰ tarafından kuruldu. Şemseddin Kert, Moğol Hanları ile iyi geçinerek 654/1246-1247 yılında Multan Seferi başta olmak üzere pek çok seferlerine katıldı.⁶⁹¹ Bu başarıları üzerine Mengü Han 645/1247-1248 yılında Şemseddin Kert'i huzuruna kabul ederek çıkardığı yarlık ile Herat, Sabzavar, Gur, Sistan ve Belh dâhil olmak üzere İndus bölgesine kadar olan bölgenin hâkimi ilan etti.⁶⁹² Şemseddin Kert, Hülagü'nün Batı Seferi için İran'a gelmesiyle itaatini bildirdi. Böylece Kert Hanedanlığı, İlhanlılara hizmet ettiyse de

⁶⁸⁶ Spuler, *İran Moğolları*, 186; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamanı*, 77-78.

⁶⁸⁷ Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 373. Moğol yönetiminin Gilan bölgesinde kurulamamasının en önemli sebeplerinden biri Moğolların nemli ve sıcak bölgelerde yaşayamaya alışık olmamaları gösterilebilir. Spuler, *İran Moğolları*, 184. Gilanlılar, Olcaytu Han'ın ölümüne kadar İlhanlı Devletine bağlı kalmışlardır. Spuler, *İran Moğolları*, 185.

⁶⁸⁸ Zeki Velidi Togan, "Kert mi Kurt mu", *Türkiyat Mecmuası*, II, (1928), 392-396. Kert Hanedanlığı (643-791/1245-1389) hakkında bilgimiz çok sınırlıdır. Herat bölgesinin dağlık kesimlerinde yaşayan bu hanedanlık mensupları aslen Tacik kökenli olupailisi, Gur Sultanı Gıyaseddin Muhammed b. Sam'ın yanında vezirlik makamında bulunmaktaydılar. Moğol istilaları döneminde Şemseddin Asya ve Horasan'dan kaçmayan beyler arasında bulunuyordu. Bu sebeple Ögedey Han, Şemseddin'i Herat ve Belh bölgesinde vasal olarak kalmasına izin verdi. Şemseddin Kert kısa zamanda gücünü artırarak Melik unvanı aldı ve hükümdar oldu. Sıddıqui, "Kert", 297. Kert Meliklerinin Alptiğin zamanında Çin bölgesinden "Sûr" adıyla anılan bir kişinin Gur Dağlarına gelmesiyle ortaya çıktılar. Aslen Türk olduklarına inanılan bu kavim, Sebüktegin hanedanının saltanatı altında yaşadılar. Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 143.

⁶⁸⁹ Gurluların diğer adı "Şensebani" olarak bilinmektedir. Sıddıqui, "Gurlular", 207

⁶⁹⁰ Rükneddin Muhammed İbn Taceddin Osman Margani'nin oğludur. Şemseddin Kert, Gur soyundan gelmekte ve sarayın muteber devlet adamlarından biriydi. Gur hanedanlığından biriyle evlendi ve hanedanlığın yıkılmasıyla (1236-1244) Herat'ta İndus Nehrine kadar olan bölgeyi yönetmiştir. Spuler, *İran Moğolları*, 174-175; Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 143.

⁶⁹¹ Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 144; Sıddıqui, "Kert", 297.

⁶⁹² Spuler, *İran Moğolları*, 175.

çıkan siyasî karışıklıklar sebebiyle zehirlenerek öldürüldü.⁶⁹³ Şemseddin Kert'in ölümüyle yerine 679/1278 yılında oğlu Rükneddin, "II Şemseddin-i Sagır" unvanıyla tayin edildi. Herat bölgesinin bütün ileri gelenleri onun emrine girerek; Kandahar şehrinin silahlı kuvvetleri itaat etmeye mecbur edildi.⁶⁹⁴

Melik Rükneddin'den sonra Herat hâkimliğine 682/1283 senesinde Argun Han'ın yarlığıyla oğlu Alâeddin oturdu.⁶⁹⁵ Argun Han, 683/1284-1285 yılında Herat bölgesine gelerek Alâeddin Kert'i, kendisine muhalif olanları teslim etmesinden dolayı övdü.⁶⁹⁶ Fakat oğlu Gazan Han'ı Horasan emirliğine tayin ettiği dönemde Kert Hanedanlığı ile arası açıldı. Bölgede çok önceden beri varlıkları bilinen ayyarların⁶⁹⁷ 688/1289-1290 yılında bozgunculuk faaliyetlerine girişmesi mevcut durumu daha da kötü hale getirdi. Gazan Han ve Emir Nevruz, Herat şehrini muhasara ederek şehirde yeniden Moğol hâkimiyetini tahsis etti.⁶⁹⁸ Bu dönemde Emir Nevruz'un telkinleriyle II. Şemseddin Herat tahtını büyük oğlu Melik Fahreddin Kert'e bıraktı.⁶⁹⁹

Gazan Han'ın hükümdarlığı döneminde Emir Nevruz isyan ederek Kert Hanedanlığına sığındı. Melik Fahreddin Kert, Emir Nevruz'u İlhanlı Devletine teslim etti.⁷⁰⁰ Bu hadise üzerine Gazan Han, Melik Fahreddin'e hilat, al-tamga, payza ve Herat ile Kuhistan eyaletinin menşurunu gönderdi.⁷⁰¹ Böylece Melik Fahreddin 697/1297-1298 yılında Herat saltanat tahtına oturdu. Garcaristan, Gur ve İsfizar başta olmak üzere her bölgeden insanlar gelerek, onun himayesine girdi. Melik Fahreddin saltanatının ilk yıllarından itibaren gücünü arttırarak komşu bölgelerden vergi almaya başladı.⁷⁰² Bu dönemde Melik Fahreddin'in himayesine giren Neküdariler, Horasan civarında yağma

⁶⁹³ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 176. Abaka Han döneminde, Çağatay Han'ı Barak ile yaşanan mücadelede şüpheli bulunarak Beyennehre çağrıldı. Şemseddin Kert, önce Bakü ardından Tebriz'e alındı ve Mart 1278 senesinde zehirlenerek vefat etti. Spuler, *İran Moğolları*, 176.

⁶⁹⁴ Spuler, *İran Moğolları*, 176; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 176; Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 146.

⁶⁹⁵ Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 146. Melik Rükneddin, Haysar kalesine inzivaya çekildi. Spuler, *İran Moğolları*, 177; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 176.

⁶⁹⁶ Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 146.

⁶⁹⁷ Arapça bir kelime olan "ayyar", zeki, kurnaz, gözü pek ve atılgan kimse manasına gelmektedir. Ayrıca bazı kaynaklarda yetim anlamında da kullanılan ayyarlar, başlangıçta şehrin gönüllü gazileri idi. Daha sonra amaçlarından çıkarak İran coğrafyasında ciddi karışıklıklara sebep olmuştur. Abdulkadir Özcan, "Ayyar", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1994, IV, 296.

⁶⁹⁸ Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 146.

⁶⁹⁹ Spuler, *İran Moğolları*, 177; Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 91; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 176.

⁷⁰⁰ Kaya, "Oyrat Emirlerinin Rolü", 232.

⁷⁰¹ Spuler, *İran Moğolları*, 177; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 176.

⁷⁰² Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 176; Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 147.

ve talan faaliyetlerine giriştiler. Horasan bölgesinde artan şikâyetler neticesinde Gazan Han, kardeşi Olcaytu'yu bölgeye göndererek Herat'ı muhasara etmesini istedi. Nitekim 699/1299-1300 yılında yüklü bir fidiye karşılığında anlaşma yapıldı. Şehzade Olcaytu bu anlaşma neticesinde şehrin kuşatmasını kaldırarak geri çekildi.⁷⁰³ Moğol hükümdarı Gazan Han'ın ölümünden hemen sonra, Olcaytu Han'ın 703/1303-1304 yılında İlhanlı tahtına geçmesine kadar olan kısa bir süre de Kirmanşah, Herat ve Merv'e kadar olan bölgeyi Muzafferiler yönetti.⁷⁰⁴

Olcaytu Han'ın, İlhanlı tahtına oturduğu sırada, Melik Fahreddin'in cülus törenine katılmaması isyan belirtisi olarak kabul edildi.⁷⁰⁵ Bu hadise üzerine Olcaytu Han, Herat şehrinin muhasarası için Danişmend Bahadır'ı görevlendirdi.⁷⁰⁶ Bu çetin muhasara esnasında 24 Şaban 707/18 Şubat 1308 tarihinde Melik Fahreddin Kert öldü.⁷⁰⁷ Melik Fahreddin'in ölümünden sonra da Herat bölgesinde yaşanan mücadele devam etti. Olcaytu Han, Emir Yasavul ve Emir Bucay'ı bölgeye göndererek İlhanlı hâkimiyetini yeniden tahsis etti.⁷⁰⁸ Olcaytu Han bölgedeki sorunları hallettikten sonra Herat ve Gur civarını Gıyaseddin Kert'e yarlık ile bıraktı.⁷⁰⁹ Olcaytu Han'ın ölümüne kadar bağlılığını devam ettiren Kert Hanedanlığı, Ebu Said döneminde bağımsızlığını ilan etti.⁷¹⁰

4.4.3. Şebankare Bölgesi

Şebankare⁷¹¹ bölgesinde 624/1227-1228 tarihinde Banu Fadluye (Beni Fazluye) neslinden Muzafferü'd-din Muhammed İbnu'l-Mobarez İbn Hasanüye hüküm

⁷⁰³ Spuler, *İran Moğolları*, 177-178; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 176-177; Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 291; Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 147-148.

⁷⁰⁴ Rıza Kurtuluş, "Muzafferiler", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2006, XXXI, 419-420.

⁷⁰⁵ Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 273-274; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 177; Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 291.

⁷⁰⁶ Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 424; Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 292; Işık, Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârîh-i Reşîdî'si, 36-37; Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 149; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 81.

⁷⁰⁷ Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 304.

⁷⁰⁸ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 177; Erdem, "Horasan'da İlhanlı- Çağatay Mücadeleleri", 109; Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 303; Işık, Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârîh-i Reşîdî'si, 48.

⁷⁰⁹ Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 424; Subaşı, "Herat Muhasarası ve Siyasî Vakalar", 308; Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 150; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 83.

⁷¹⁰ Şahin, *Ortaçağda Herat Bölgesi*, 148.

⁷¹¹ V. F. Büchner, "Şebânkârâ", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1979, XI, 369. Şebankare altı mevziden oluşmakta olup sıcak bir iklime sahiptir. Sınırları Fars, Kirman ve Fars Körfeziyle çevrilidir. Hamza, *Hamdullah Müstevfi ve Nüzhet'ül Kulüb*, 162. Dorethea Krawulsky, kendi beyanında Şebankare'nin

sürmekteydi. Akıllı ve yetenekli bir hükümdar olan Muzaferu'd-din Muhammed kara sınırlarını Fars ülkesinin içlerine kadar genişletti.⁷¹² Fars hâkimi Ebubekr, Şebankare bölgesine karşı saldırıya geçerek baş şehri İg'i⁷¹³ kuşatmasına rağmen başarı sağlayamadı. Ebu Bekr, baş şehri alamamakla birlikte bölgedeki ağaçları keserek ve hasat yapılacak ürünleri yakarak Şebankare bölgesini ağır maddi zarara uğrattı.⁷¹⁴

Hülagü, İran topraklarına gelişinden itibaren Cengiz Kanunları gereğince yeryüzündeki bütün kalelerin yıkılması kaidesi gereğince ve Şebankare'nin Moğol hâkimiyetine girmesi amacıyla Tekücene komutasında Moğol ordusunu bölgeye gönderdi.⁷¹⁵ Şebankare'nin baş şehri Moğol ordusu tarafından 1 Safer 658/ 17 Ocak 1260 tarihinde kuşatıldı. Kuşatma neticesinde Melik Muzaferu'd-din Muhammed gözüne isabet eden okla atından düşerek 3 Safer 658/ 19 Ocak 1260 tarihinde öldü.⁷¹⁶ Böylece Şebankare kalesi teslim oldu ve Moğollar bölgede hâkimiyet kurmaya başladı.

Melik Muzaferuddin Muhammed'in ölümünden sonra Moğol şihnelerinin destek verdiği Kutbuddin Mobarez tahta geçti.⁷¹⁷ Kutbuddin Mobarez, Şebankare tahtına geçişinden on bir ay sonra kardeşleri tarafından katledildi (10 Zilhicce 659/5 Kasım 1261). Boş kalan Şebankare tahtına Gıyasu'd-din Muhammed b. Muzaferuddin oğlu Nizamuddin Hasanüye oturdu. Nizamuddin Hasanüye 1264 yılında Fars beyi Selçuk Şah ile yaptığı Kazrun Meydan Muhaberesinde her ikisi de öldü.⁷¹⁸ Bu olay neticesinde Hülagü Han ferman ile Fars hâkimi Selçuk Şah'ın kızını, Nizamuddin Hasanüye'nin kardeşi Nasıruddin İbrahim ile evlendirerek tahta çıkardı. Ancak siyasî istikrarsızlığın yoğun olduğu 1266 yılında Nasıruddin İbrahim, Şebankare tahtından azledildi⁷¹⁹ ve yerine Celaluddin Tayyeb Şah geçti. Celaluddin Tayyeb Şah, 681/1282 yılında Ahmed

köklerinin Sasanilere dayandığını ve kaynaklara göre İslamiyet öncesi dönemlerde Fars bölgesinin kurumlarının başında Kürt aşiretlerinin olduğunu kaydetmiştir. Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 148.

⁷¹² Spuler, *İran Moğolları*, 163; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 77.

⁷¹³ İg, Şebankare hanedanlığının merkezidir. İlhanlılar döneminde bu merkez "Badre" ya da "Dar al-aman" olarak da bilinmekte olup, bir tepenin üzerine inşa edilmiş kale ve merkezden oluşmaktadır. Bu merkez 1227 senesinde Muzaferuddin Muhammed tarafından kurulmuştur. Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 151. Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 150-155.

⁷¹⁴ Spuler, *İran Moğolları*, 163-164.

⁷¹⁵ Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 79.

⁷¹⁶ Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 149.

⁷¹⁷ Spuler, *İran Moğolları*, 164.

⁷¹⁸ Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 79.

⁷¹⁹ Berthold Spuler, Nasıru'd-din İbrahim'in azledilmesinde siyasî istikrarsızlığın yanı sıra veraset iddiası üzerinde durmaktadır. Spuler, *İran Moğolları*, 164.

Teküder'in fermanıyla katledilinceye kadar yaklaşık on yedi yıl hâkimiyetini sürdürdü.⁷²⁰

Celaluddin Tayyeb Şah'ın katliyle yerine Bahauddin İsmail, Şebankare hâkimi olduysa da 688/ 1289-1290 yılında hastalanarak öldü.⁷²¹ Bahauddin İsmail'in ölümüyle başlayan iç mücadeleler Gazan Han'ın İlhanlı tahtına çıkması ve bu eyalete müdahale etmesine kadar devam etti. Gazan Han, Şebankare yarlığını al-tamga ve payza ile birlikte, İlhanlılar hizmetinde yetiştirilen Celaluddin Tayyeb Şah'ın oğulları Gıyasuddin ve Nizamuddin'e verdi.⁷²² Ancak askerî ve idarî yetkileri elinde bulunduran Emir Nevruz, Şebankare bölgesinin yönetimini Bahauddin İsmail'in hanımı olan kız kardeşi Biki Kutluk'a verdi. Sakin ve yumuşak bir mizaca sahip olan Biki Kutluk, Şebankare yarlığını kendi oğulları ve üvey oğulları arasında paylaştırdı.⁷²³ Şebankare'nin bu idarî durumu Emir Nevruz'un katline kadar devam etti. Emir Nevruz'un katledilmesinden sonra idareyi ele geçirmeyi başaran Melik Gıyasuddin ve Nizamuddin 713/ 1313-1314 yılına kadar müşterek saltanat sürdürdüler.⁷²⁴

Olcaytu Han'ın saltanatının devam ettiği 713/1314 yılında Şebankare, Muzafferilerin hâkimi Mübarizeddin Muhammed'in eline geçti.⁷²⁵ Mübarizeddin Muhammed ardından 718/1318'de Yezd Atabegliğini, 741/1340'da Kirman Atabegliğini işgal ederek batı İran topraklarında Moğolların nüfuzunu yıktı.⁷²⁶

4.4.4. Yezd Atabeyliği

Argun Han'ın İlhanlı tahtına çıktığı dönemde Yezd⁷²⁷ ve çevresi, Yezd Atabeglerinden⁷²⁸ Yusufşah b. Alauddevle'nin hâkimiyeti altındaydı.⁷²⁹ Argun Han'ın

⁷²⁰ Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 79.

⁷²¹ Şebankare idaresinde eceliyle vefat eden tek hükümdardır. Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 79.

⁷²² Spuler, *İran Moğolları*, 164; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 187; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 79-80.

⁷²³ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 188.

⁷²⁴ Spuler, *İran Moğolları*, 164-165.

⁷²⁵ Kurtuluş, "Muzafferiler", 419.

⁷²⁶ Spuler, *İran Moğolları*, 164; Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 148.

⁷²⁷ Erdoğan Merçil, "Yezd", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2013, XLIII, 510-512. Yezd; Irak-ı Acem bölgesine bağlı olup İran çölünün güneybatısında kurak bir iklime sahip bölgedir. Bölgede çok az yağış görüldüğü için yer altı sularını depolamaktadırlar. Ayrıca üç vilayetten oluşmaktadır. Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 334-335; Hamza, *Hamdullah Müstevfi ve Nüzhetü'l Kulûb*, 110-111. Marco Polo, Yezd bölgesinin ipek ve sırma kumaşlarıyla ünlü bir ticaret merkezi olduğunu dile getirmektedir. Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi (Harikalar Kitabı)*, I-II, (Ter.: Işık Erdoğan), İthaki Yayınları, İstanbul 2003, 103.

tahta çıkması sırasında Atabeg Yusufşah cülus törenine katılmadı. Ayrıca bu dönemde İlhanlı emirleri ve yıllık vergiyi ihmal etti.⁷³⁰ Bu sebeple Argun Han, Yesüder adlı bir Moğol kumandanını iki yüz süvari ile Yezd şehrine gönderdi. Yesüder, Yezd şehrine geldiği vakit Bağ-ı Hacibi denilen yerde konakladı. Atabeg Yusufşah durumun ciddiyetine vararak annesi Terken Hatunu⁷³¹ hediyelerle birlikte Moğol kumandanının huzuruna göndererek özür diledi ve geri dönmesini istedi. Ayrıca Terken Hatun oğlunun bizzat Argun Han'ın huzuruna giderek af dileyeceğini bildirdi.⁷³² Moğol kumandanı Yesüder, Terken Hatuna iyi davranmadığı gibi hoş olmayan sözlerle onu geri gönderdi. Atabeg Yusufşah bu durum üzerine Yezd bölgesinin ileri gelenlerinden maddi destek alarak on bin kişilik bir ordu kurdu ve bir gece baskını ile Yesüder ile beraberindeki iki yüz süvariye katletti.⁷³³ Bu hadiseyi haber alan Argun Han, İsfahan valisi Emir Muhammed Aydacı'yı otuz bin kişilik bir orduyla Yezd bölgesine gönderdi. Atabeg Yusufşah bu orduya karşı koyamayacağını bildiği için hazinesiyle beraber Sistan'a giderek Sicistan şehrinde ikamet etti.⁷³⁴ Atabeg Yusufşah daha sonra Horasan'a geçmek isterken Argun Han'ın görevlendirdiği elçiler tarafından yakalandı.⁷³⁵ İlhanlı hükümdarının huzuruna getirilen Atabeg Yusufşah, yapılan yargılama sonucunda bağışlanarak yeniden Yezd hükümdarlığı görevine getirildi.⁷³⁶

İlhanlı hükümdarı, Şam bölgesine sefer hazırlığı yaparken bir ferman çıkartarak bütün meliklerin sefere katılmasını istedi. Atabeg Yusufşah maddi sebepler ve göz rahatsızlığı sebebiyle çağrıldığı halde sefere iştirak etmedi. Yezd hâkimi Yusufşah,

⁷²⁸ Erdoğan Merçil, "Yezd Atabegleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, XII, 1982, 367-386.

⁷²⁹ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 177; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamanı*, 80.

⁷³⁰ Merçil, "Yezd Atabegleri", 382.

⁷³¹ Erdoğan Merçil, Atabeg Yusufşah'ın annesinin adını Hürrem Hatun olarak kaydetmektedir. Merçil, "Yezd Atabegleri", 382.

⁷³² Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 177-178.

⁷³³ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 178; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamanı*, 80. Ayrıca Atabeg Yusufşah, Moğol kumandanı Yesüder'in beraberinde getirdiği malları yağmaladı; eşi ve çocuklarını esir aldı. Merçil, "Yezd Atabegleri", 382.

⁷³⁴ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 178. Atabeg Yusufşah'ın 688/1289-1290 senesinde Sistan'a geldi ve bir yıl burada kaldı. Ayrıca Tarih-i Sistan adlı eserde Yezd Atabeginin adı yanlış olarak Kutbu'l-mellâve'd-Din olarak verilmiştir. Öntürk, *Târih-i Sîstân*, 349; Merçil, "Yezd Atabegleri", 382.

⁷³⁵ Atabeg Yusufşah, İsfahan şihnesi Tabnay tarafından yakalanarak tutuklandı. Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 152.

⁷³⁶ Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamanı*, 80-81.

kendisini çekemeyenlerin bu durumdan faydalanması ile İlhanlı hükümdarına yaptıkları şikâyetler neticesinde öldürüldü.⁷³⁷

Yezd Atabegliğinde 690/1291-129 senesinde sadece bir Moğol valisi bulunuyordu. Kirmanşah hâkimi Padişah Hatun; Ali Hazin ve Hacı Nasıreddin Yusuf'tan oluşan bir elçilik heyetini eşi Geyhatu Han'a göndererek Yezd bölgesinin idaresini istedi.⁷³⁸ Bu istek Geyhatu Han tarafından kabul edildi ve Padişah Hatun, Yezd bölgesinin idaresi için Nusret Melik'i bölgeye gönderdi.⁷³⁹ Baydu Han 694/1295 yılında İlhanlı tahtına geçtiği dönemde Yezd şehri Emir Nevruz'un oğlu Sultanşah'a verildi.⁷⁴⁰ Bu dönemde Yezd sadece ismen hüküm sürdü. Nitekim 694/1295 senesinden sonra Yezd bölgesinde Atabeg Yusufşah'ın oğullarından Hacışah hüküm sürmeye başladı. Olcaytu Han döneminin sonuna kadar yaklaşık on yedi yıl boyunca Yezd hâkimliği yaptı.⁷⁴¹ Yezd bölgesi Ebu Said'in İlhanlı tahtına oturduğu dönemde 718/1318 Muzafferilerin hâkimiyetine geçti.⁷⁴²

4.4.5. Kirman Atabegliği

Moğolların İran bölgesini istilaları sırasında vuku bulan hadiselerden faydalanan Karahıtay Gürhan'ının eski emiri Burak Hacıb⁷⁴³ 619/ 1222 senesinde Kirman⁷⁴⁴

⁷³⁷ Bazı kaynaklar bu dönemin Gazan Han devrinde yaşandığını kaydetmektedir. Bu kronoloji açısından pek demümkün görünmemektedir. Erdoğan Merçil ve Osman Gazi Özgüdenli bu hadisenin Gazan Han (1295-1304) devrinde değil Argun Han (1284-1291) devrinde gerçekleştiğini belirtmektedir. Merçil, "Yezd Atabegleri", 382; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 178. Reşidüddin Fazlullah, Atabeg Yusufşah'ın Argun Han devrinde yakalandıktan on altı gün sonra Yezd'te öldürüldüğünü kaydetmiştir. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 167. Tarih-i Sistân, Atabeg Yusufşah'ın 688/1289-1290 senesinde Sistan'a sığındığını belirterek meseleye açıklık getirmektedir. Ancak devamında Emir Nevruz'un yanına gitmek için ayrıldığını belirtmektedir. Yusufşah ve Emir Nevruz'un ilişkisine dair kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Öntürk, *Târîh-i Sistân*, 349; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 179.

⁷³⁸ Merçil, "Yezd Atabegleri", 383; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 81.

⁷³⁹ Merçil, "Yezd Atabegleri", 383.

⁷⁴⁰ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 240; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 179; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 81. Yezd bölgesi Sultanşah'a yıllık 1000 dinar karşılığında verildi. Merçil, "Yezd Atabegleri", 383.

⁷⁴¹ Merçil, "Yezd Atabegleri", 383; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 180.

⁷⁴² Merçil, "Yezd", 510; a. mlf., "Yezd Atabegleri", 383-384.

⁷⁴³ Erdoğan Merçil, "Gaznelilerin Kirman Hâkimiyeti (1031-1034)", *Tarih Dergisi*, XXIV, 1970, 35-44; Mehmet Altan Köymen, "Kirman Selçuklu Tarihi" *AÜDTCFD*, 2 (1), 1943, 127-134; Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları*, TTK Basımevi, Ankara 1989. Kirman bölgesinde Kutlughan Hanedanlığını kuran Nasıru'd-Dünya ve'd-Din Ebu'l-Fevaris Kutlug Sultan Burak Hacıb, İbn-i Kulduz'un oğludur. Kaynaklar soyu vekökeni hakkında bilgi vermemekle birlikte Karahıtaylı olduğunu zikretmektedir. Cihan Gençtürk, *Kirman Karahıtayları (Kutlug-Hanlar)*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu 2010, 33; a. mlf., "Barâk Hacıb ve Kutlughanlılar (Kirman Karahıtaylıların) Kuruluş Süreci", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, LXII, 2018, 324-325.

bölgesinde hüküm sürmekteydi.⁷⁴⁵ Celaleddin Harezmsah, Hindistan'a giderken Kirman bölgesine uğrayarak Burak Haceb'in kızını kendisine eş olarak aldı ve bunun üzerine Burak Haceb onun hizmetine girdi.⁷⁴⁶ Burak Haceb kısa bir zaman sonra Celaleddin Harezmsah ile ters düşerek isyan etti.⁷⁴⁷ Bu dönemde yaklaşan Moğol tehlikesinin farkına vararak Cengiz Han'a tâbi olduğunu bildirerek, ondan "Kutlughan" unvanını aldı.⁷⁴⁸ Ayrıca benzer şekilde Abbasi Halifesine de elçi göndererek İslam dünyasında kendisini hükümdar olarak tanınmasını istedi. Halife bu teklifi kabul ederek ona "Kutlug Sultan" unvanını verdi.⁷⁴⁹ Böylece Burak Haceb'in yeni kurduğu devleti Moğollar ve İslam dünyası tarafından onaylandı.

Burak Haceb hâkimiyetini kurduktan sonra Moğollara olan bağlılığını göstermek ve Sistan bölgesine hâkim olmak için, Ögedey Han'ın emriyle sefere çıktı. Sefere giderken oğlunu Moğol sarayına bırakarak Ögedey Han nezdinde itibarını kuvvetlendirdi.⁷⁵⁰ Burak Haceb'in 20 Zilhicce 632/5Eylül 1235'de⁷⁵¹ Kirman'da vefat etmesinden sonra yeğeni ve aynı zamanda damadı olan Kutbu'd-din Muhammed İbn Tainku bir süre hâkimiyetini sağladı ise de Burak Haceb'in oğlu Rükneddin Mübarek Hoca karşısında çekilmek zorunda kaldı.⁷⁵² Rükneddin Mübarek Hoca, Kutlug unvanını

⁷⁴⁴ Kirman, Fars ve Sicistan arasındaki büyük bir bölgedir. Batısında Fars sınırı, güneyinde Fars denizi, doğusunda Mekran arazisi, kuzeyinde ise Fars, Kirman, Horasan arasındaki çöl bölgesi bulunur. Ebü'l-Fidâ, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası*, 272. Kirman, İran bölgesinin ortasındaki Deştülüt çölünün güneybatısında dağlık kesiminde Sasani İmparatoru I. Erdeşer'in emriyle kuruldu. "Kirman" ismini Strabon'da "Karamania", Batlamyus'ta "Karmana" şeklinde geçen eski bir merkezin adından almaktadır. Marcel Bazin, "Kirman", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2002, XXVI, 62. Marco Polo, Kirman bölgesinde değerli taşların, çelik, maden ve savaş araç gereçlerinin üretildiği bölge olarak tasvir etmektedir. Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi*, 104. Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 135-147.

⁷⁴⁵ Spuler, *İran Moğolları*, 171; Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 134.

⁷⁴⁶ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 398; Spuler, *İran Moğolları*, 171; Gençtürk, "Barâk Hacib ve Kutlughanlılar", 328; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 82; a. mlf., *Kirman Karahıtayları*, 35-36; Sefer Solmaz-Pınar Sertkaya, "Kutlughanlı Hanedanlığı'nda Terkenlik", *Uluslar arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VI, 2011, 304.

⁷⁴⁷ Gençtürk, *Kirman Karahıtayları*, 37-41; a. mlf., "Barâk Hacib ve Kutlughanlılar", 330-333.

⁷⁴⁸ Spuler, *İran Moğolları*, 171; Mehmet Çalışkan, "Târîh-i Güzîde'ye Göre Kirman Karahıtayları", *İraniyat Dergisi*, 1 (2), 2017, 38; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 82.

⁷⁴⁹ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 399; Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 134; Solmaz-Sertkaya, "Kutlughanlı Hanedanlığı'nda Terkenlik", 305; Gençtürk, *Kirman Karahıtayları*, 40; a. mlf., "Barâk Hacib ve Kutlughanlılar", 332-333.

⁷⁵⁰ Spuler, *İran Moğolları*, 171; Solmaz-Sertkaya, "Kutlughanlı Hanedanlığı'nda Terkenlik", 305.

⁷⁵¹ Cihan Gençtürk, Burak Haceb'in ölüm tarihini 20 Zilkade 632/6 Ağustos 1235 olarak vermektedir. Gençtürk, *Kirman Karahıtayları*, 41; a. mlf., "Barâk Hacib ve Kutlughanlılar", 333.

⁷⁵² Spuler, *İran Moğolları*, 171. Sultan Rükneddin Mübarek Hoca 28 Şaban 633/ 7 Mayıs 1236 senesinde Kirman saltanat tahtına oturdu. Gençtürk, *Kirman Karahıtayları*, 44; Solmaz-Sertkaya, "Kutlughanlı Hanedanlığı'nda Terkenlik", 306.

olarak şarka gitti⁷⁵³ ve Moğollara bağlılığını bildirdi. Bu dönemde Mahmud Yalvaç'ın nezdinde bulunan Kutbuddin Muhammed⁷⁵⁴ ise Kirman bölgesine yürüdü. Rükneddin Mübarek Hoca bu haberi alınca kaçmaya mecbur kalarak önce Lur Atabegliğine daha sonra halifeye müracaat ederek yardım talebinde bulundu. Ancak her iki devlette bu talebi reddettiler.⁷⁵⁵ Rükneddin Mübarek Hoca son olarak Mengü Han'ın huzuruna giderek yardım istedi. Mengü Han, Rükneddin Mübarek Hoca'yı dinledikten sonra onu Kutbu'd-din Muhammed'e teslim etti. Neticede Rükneddin Mübarek Hoca idam edildi.⁷⁵⁶ Kirman hâkimi Kutbuddin Muhammed üç sene daha hükümdarlık yaptıktan sonra hastalanarak Recep 655/Temmuz Ağustos 1257 tarihinde vefat etti.⁷⁵⁷

Kutbuddin Muhammed'in ölümü üzerine Kirman ayan ve ümerasının ileri gelenleri karısı Türkan Hatun'u⁷⁵⁸ oy birliği ile Kirman hâkimi seçtiler.⁷⁵⁹ Türkan Hatun 681/1282-1283 tarihine kadar Kirman hükümdarlığını üstlendi. Bu dönem üvey oğlu Muzafferuddin Ebu'l-Haris Sultan Haccac ve Kutbuddin Muhammed'in oğlu Celaluddin Suyurgatmış ile mücadeleye girişerek,⁷⁶⁰ kız Padişah Hatun'un eşi Abaka Han'dan yardım istemeye gitti. Türkan Hatun, Abaka Han'ın vefat etmesi sebebiyle istediğini elde edemedi. Neticede kendisi de Rebiyülevvel 681/Haziran-Temmuz 1282 tarihinde Tebriz'de vefat etti.⁷⁶¹

Celaluddin Suyurgatmış, 681/ 1282 tarihinde Kirman bölgesine ulaşarak saltanat tahtına oturdu. Hükümdarlığı döneminde Padişah Hatun ile mücadele için de oldu. Bu

⁷⁵³ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 400.

⁷⁵⁴ Çalışkan, "Târîh-i Güzîde'ye Göre Kirman Karahıtayları", 39.

⁷⁵⁵ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 400-401; Spuler, *İran Moğolları*, 172; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamanı*, 82; Gençtürk, *Kirman Karahıtayları*, 41.

⁷⁵⁶ Aştıyanî, *Tarih-i Moğol*, 415.

⁷⁵⁷ Gençtürk, *Kirman Karahıtayları*, 45.

⁷⁵⁸ Bahriye Üçok, "Kirman'da Müslüman Kutlug Devletlerinde İki Kadın Hükümdar", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (81), Ankara 1961, 81-98; Sadettin Gömeç, "Terken Unvanı Hakkında", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafyası Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 17 (2), 2010, 107-114; Reşat Genç, "Terken", *Türk Ansiklopedisi*, XXXI, MEB Yayınları, Ankara 1982, 116.

⁷⁵⁹ Türkan Hatun dönemi Kutlughan Hanedanlığının altın çağı olarak adlandırılabilir. Adaleti ve bilgeliğiyle ön plana çıkan Türkan Hatun devletini 655/1257'de ele alıp 681/1282 yılına kadar yirmi beş yıl yönetti. Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 134; Solmaz-Sertkaya, "Kutlughanlı Hanedanlığı'nda Terkenlik", 309-313.

⁷⁶⁰ Cihan Gençtürk, "Kutlughanlar'da Kadın Naibe: Kutlug Terken Hatun", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, V-Ek Sayı, 2016, 102-107; Solmaz-Sertkaya, "Kutlughanlı Hanedanlığı'nda Terkenlik", 314; a. mlf., *Kirman Karahıtayları*, 51-55.

⁷⁶¹ Spuler, *İran Moğolları*, 172-173; Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 134; Gençtürk, *Kirman Karahıtayları*, 55; a. mlf., "Kutlug Terken Hatun", 108.

dönemde İlhanlı tahtına çıkan Geyhatu Han, Padişah Hatun⁷⁶² ile evlendi.⁷⁶³ Padişah Hatun, eşi Geyhatu Han'a elçi göndererek Kirman bölgesinin idaresini istedi. Geyhatu Han bu isteğe olumlu cevap verince Padişah Hatun, Kirman Atabegliğinin altıncı hükümdarı olarak tahta geçti (1292-1295).⁷⁶⁴ Padişah Hatun saltanat tahtına oturduktan sonra kardeşi Celaluddin Suyurgatmış'ı 27 Ramazan 693/21 Ağustos 1294 tarihinde katletti.⁷⁶⁵ Celaluddin Suyurgatmış'ın eşi Kerduçin⁷⁶⁶ bu olay neticesinde Baydu Han'dan kocasının intikamını almasını istedi.⁷⁶⁷ Baydu Han bu isteği kabul ederek Kirman bölgesine sefer düzenledi. Padişah Hatun, Gazan Han'a sığınmayı düşündüyse de bir sonuç elde edemedi ve Baydu Han tarafından Şaban 694/Haziran-Temmuz 1295 tarihinde katledildi.⁷⁶⁸

Gazan Han'ın İlhanlı saltanat tahtına oturduktan sonra Zilhicce 694/Ekim Kasım 1295 senesinde Kirman hâkimliğine Muzafferuddin Ebu'l-Haris Muhammed Şah'ı tayin etti.⁷⁶⁹ Ayrıca kendisine yardım etmesi için Mevlana Fahreddin'i vezir olarak gönderdi.⁷⁷⁰ Vezir Mevlana Fahreddin Kirman bölgesine gelerek burada Muhammed Şah ile rekabet etmeye başladı. Bu idarî rekabetin büyümesi üzerine durum Gazan Han'a bildirildi. Gazan Han yeniden tahta Muhammed Şah'ı, idareye ise vezir

⁷⁶² Kutbuddin Muhammed'in (Kutlughanların ikinci hükümdarı) kızıdır. Padişah hatun güzel ve akıllı bir kız olduğu için, Moğol Hanlarının dikkatini çekmesin diye "Hasan-şah" adıyla erkek kardeşleri arasında büyütülerek, yüksek tabakadan uzak tutulmuştu. Cihan Gençtürk, "Kirman'da Saltanat Süren Kadın Hükümdar: Savvetüddin Padişah Hatun", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 2016, 66. Serhan Alkan İspirli, "Şair, Hattat, Müzehhib Bir Sultan: Padişah Hatun", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7 (3), 2018, 1679-1695.

⁷⁶³ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısımı)*, 176; Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 416-417.

⁷⁶⁴ Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 417; Spuler, *İran Moğolları*, 173; Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 134. Padişah Hatun, Kirman Atabegliğinin altıncı hükümdarı olarak "Hüsnu-şah" unvanıyla tahta geçti. Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamanı*, 83. Padişah Hatun Zilkade 691/Ekim 1291 senesinde "Şafvat al-Dünya va al-Din" unvanıyla saltanat tahtına oturdu. Gençtürk, *Kirman Karahıtayları*, 62.

⁷⁶⁵ Spuler, *İran Moğolları*, 173; Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 134; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 180; Gençtürk, *Kirman Karahıtayları*, 64; Gençtürk, "Savvetüddin Padişah Hatun", 72-74.

⁷⁶⁶ Çalışkan, "Târîh-i Güzide'ye Göre Kirman Karahıtayları", 41. Salgurlulardan Fars Atabegi Ebeş Hatun ve Hülagü Han'ın oğlu Mengü Timur'un çocuğudur. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 180. Kerduçin Hatun, ilk olarak Abaka Han'ın emriyle Kirman Meliki Celaluddin Suyurgatmış ile evlendi. Celaluddin Suyurgatmış'ın idamı ile dul kalarak, Padişah Hatun'u katlettirdi. Ardından sırasıyla Emir Satılmış ve Emir Togay ile evlendi. Olcaytu Han'ın vefatının ardından çıkan karışıklıkların bastırılmasına yardım ettiği için Ebu Said Bahadır tarafından Fars hâkimi tayin edildi ve bu dönemde Emir Çoban ile evlendi. Emir Çoban'ın katledilmesinden sonra Melik Gıyaseddin ile evlendirilmesine karar verilmiş, ancak bu evlilik gerçekleşmemişti. Bahriye Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, 120-130.

⁷⁶⁷ Celaluddin Suyurgatmış'ın kızı Şah Âlem, Baydu Han ile evlidir. Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 417.

⁷⁶⁸ Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 134; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 180; Gençtürk, *Kirman Karahıtayları*, 66-67; a. mlf., "Savvetüddin Padişah Hatun", 774-76.

⁷⁶⁹ Spuler, *İran Moğolları*, 173; Gençtürk, *Kirman Karahıtayları*, 71.

⁷⁷⁰ Spuler, *İran Moğolları*, 173; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 181.

Fahreddin'i verdi.⁷⁷¹ Gazan Han'ın emriyle Vezir Fahreddin 7 Rebiyülevvel 699/ 12 Aralık 1299 senesinde Kirman'a gelerek, bölgenin önemli mevkilerine kendi adamlarını yerleştirdi. Muhammed Şah'ın kardeşi Mahmud Şah başta olmak üzere Kirman'ın pek çok idarecisi ve melikleri ile Türkmenler Vezir Fahreddin aleyhine ittifak kurdu. Bu ittifak neticesinde Kirman'da büyük bir isyan çıkarak Vezir Fahreddin ve mahiyeti katledildi.⁷⁷² Gazan han bu hadiseyi haber alınca Kirman bölgesini tahrip ettirerek şehri ele geçirdi ve başta Mahmut Şah⁷⁷³ olmak üzere bütün isyancılar katledildi (2 Safer 699/29 Ekim 1299).⁷⁷⁴ Ardından Muhammed Şah'ı yeniden Kirman hâkimliğine tayin etti. 700/1300-1301 senesinde Kirman bölgesine gelen Muhammed Şah otoritesi yeniden tahsis etmeye çalıştıysa da bu dönemde Çağataylıların istila ve yağma faaliyetleri neticesinde bölge ciddi zarar gördü.⁷⁷⁵ Bu esnada 20 Cemaziyülevvel 702/28 Aralık 1302 senesinde Muhammed Şah hastalanarak⁷⁷⁶ aniden vefat edince yerine kardeşi Hasan Şah geçti.⁷⁷⁷ Ancak Hasan Şah da kısa zamanda vefat etti.

Gazan Han, bölgede hâkimiyeti sağlamak için hanedan üyelerinden Kutbuddin Şah Cihan b. Suyurgatmış'ı hükümdar yarlığı, hilat ve payza göndererek Kirman hâkimi tayin etti (15 Receb 702/5 Mart 1303).⁷⁷⁸ Şah Cihan, Kirman tahtına oturduktan kısa bir süre sonra İlhanlı hükümdarı Gazan Han vefat etti. Şah Cihan, Moğollara yıllık vergiyi ödemediği gibi, kendisine muhalefet eden ve Gazan Han'a yakın olan kişileri öldürtmeye başladı.⁷⁷⁹ Ayrıca vergi memurlarından divan mallarını alıp el koydu ve hepsini zincire vurarak hapse attı.⁷⁸⁰ Olcaytu Han'ın İlhanlı tahtına oturması ve Kirman bölgesine müdahale edene kadar bölgedeki karışıklıklar devam etti. Olcaytu Han

⁷⁷¹ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 181.

⁷⁷² Gençtürk, *Kirman Karahıtayları*, 74.

⁷⁷³ Cihan Gençtürk, Mahmud Şah'ın savaş devam ederken bölgede çıkan kıtlık sebebiyle Moğollara teslim olduğunda ordugâha getirilirken zehir içerek intihar ettiğini ve Hemedan yakınlarında Safer 700/17 Ekim 1300 tarihinde öldüğünü kaydetmiştir. Gençtürk, *Kirman Karahıtayları*, 75.

⁷⁷⁴ Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 419-420; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 181; Gençtürk, *Kirman Karahıtayları*, 75

⁷⁷⁵ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 181-182.

⁷⁷⁶ Muhammed Şah, 29 yaşındayken alkol bağımlılığından öldü. Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 135.

⁷⁷⁷ Spuler, *İran Moğolları*, 174; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 182.

⁷⁷⁸ Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 420; Spuler, *İran Moğolları*, 174; Gençtürk, *Kirman Karahıtayları*, 76.

⁷⁷⁹ Öldürülen kişilerin başında, Gazan Han tarafından Kirman vezirliğine getirilen Mevlana Mücededdin Gilî gelmektedir. Gençtürk, *Kirman Karahıtayları*, 76.

⁷⁸⁰ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 43; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 84.

yaşanan hadiseleri haber alınca Şah Cihan'ı Kirman tahtından azlederek⁷⁸¹ yerine 25 Ramazan 704/21 Nisan 1305 tarihinde Melik Nasıruddin Muhammed Guri'yi Kirman'a vali olarak tayin etti.⁷⁸² Vezirlik makamına ise Sircân hâkimi Saduddin'i getirdi. Olcaytu Han'ın, Melik Nasıruddin Muhammed'i vali olarak tayin etmesiyle Kirman bölgesi (Kutlughanlar Ülkesi)⁷⁸³ doğrudan İlhanlılar tarafından ilhak edilmiş oldu.⁷⁸⁴

4.4.6. Büyük Luristan Bölgesi

Ebu Tahir, 550/1155 senesinde Fars Atabeg'i Muzafferuddin Sungur'un emrinden çıkararak, Luristan'da hâkimiyetini kurdu.⁷⁸⁵ Ebu Tahir yaklaşık otuz dört yıl bölgede hükmettikten sonra vefat etti ve yerine oğlu Nusreddin Hezaresb geçti (1204-1229). Hezaresb, Luristan hâkimi olduktan sonra İdağ'ı başşehir yaparak bölgeyi geliştirme faaliyetleri gerçekleştirdi.⁷⁸⁶ Atabegliğinin sınırlarını kısa sürede geliştiren Hezaresb, oğlunu Bağdat'a göndererek Abbasi Halifesi Nasır-Lidinillah'tan atabeg unvanı aldı.⁷⁸⁷ Hezaresb, 626/1229 tarihinde öldükten sonra yerine oğlu Takle geçti.⁷⁸⁸ Takle, atabegliği döneminde Sa'd b. Zengi'nin saldırılarını başarıyla engelledi. Moğol istilaları devam ettiği dönemde ordusunu Hülagü Han'ın ordusuyla birleştirdi.⁷⁸⁹ Bu dönemde Halife Mutasım dâhil on binlerce insanın katledilmesinden dolayı korktuğu için

⁷⁸¹ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 182. Şah Cihan yakalanıp Olcaytu Han'ın huzuruna getirilerek yargılandı ve henüz yaşı küçük olduğu için canı bağışlandı ve Kirman ülkesinden azledildi. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 43; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 84. Bazı Kaynaklar Şah Cihan'ın azledildikten sonara Olcaytu Han'ın ona Fars bölgesinde iktâ verdiğini kaydederken; bazıları onun Şiraz bölgesinde babasının eşinin yanına giderek rahat bir yaşam sürdürdüğünü belirtmektedir. Gençtürk, *Kirman Karahutayları*, 76-77.

⁷⁸² Gençtürk, *Kirman Karahutayları*, 76.

⁷⁸³ V. Minorsky, "Kutlug-han", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1977, VI, 1053; Ahmet Taşağıl, "Kutluğhanlar", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2002, XXVI, 492-494.

⁷⁸⁴ Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 135; Spuler, *İran Moğolları*, 174; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 182.

⁷⁸⁵ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 433. Luristan bölgesi batısında Irak, güneyinde Huzistan, kuzeyinde Hersin ve Nihavend'in doğusunda ise Rudsezar ile çevrilidir. Bölge Kavar Dağı, "Puşt-i Kuh" (Dağ arkası), "Piş-i Kuh" (Dağ önü) aldatıyla ikiye ayrılır. Luristan bölgesinin güneydoğusunda Lur-ı Büzürg (1155-1424), kuzey ve batısında Lur-ı Küçek adlarında iki atabeglik bulunmaktaydı. Osman Gazi Özgüdenli, "Lurlar", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2016, Ek-II, 161; Rıza Kurtuluş, "Luristan", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2003, XXVIII, 227. İlhanlı Devleti döneminde Luristan bölgesinin kuzey ve batısında Küçük Luristan, güneydoğusunda Büyük Luristan atabegliği hakimiyetini sürdürmekteydi. Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 357; Ahmet Küçükkalfa, *Luristan Hünkâripleri: Lekler, Zendler, Lurlar, Bahtiyariler ve Türkler*, *Alevilik-Bektaşılık Araştırmalar Dergisi*, XVIII, 2018, 341-378.

⁷⁸⁶ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 434; Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 363.

⁷⁸⁷ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 434; Rıza Kurtuluş, "Lur-ı Büzürg", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2003, XXVIII, 226.

⁷⁸⁸ Hezaresb öldüğünde bazı tarihçilere göre ilk olarak yerine oğlu İmaduddin Pehlivan geçti ve 646/1248 tarihinde vefatına kadar Büyük Luristan'ın hâkimliğini yaptı. Kurtuluş, "Lur-ı Büzürg", 226.

⁷⁸⁹ Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 357.

Luristan'a kaçtı. Ancak Hülagü Han'ın istila girişiminden kurtulamadığı gibi 656/1258 tarihinde katledildi.⁷⁹⁰

Büyük Luristan Atabegliğine, Takle'nin katledilmesinden sonra Moğollar, kardeşi Şemseddin Alp Argun'u tayin etti. Şemseddin Alp Argun, on beş yıl boyunca kaldığı atabeglik makamında Moğolların tahrip ettiği yerleri yeniden imar etti.⁷⁹¹

Şemseddin Alp Argun'un vefat etmesiyle İlhanlı hükümdarı Abaka Han'ın yanında bulunan I. Yusufşah atabeg ilan edildi. Atabeg Yusufşah, azimli bir hükümdar olarak memleketin yükselmesi için çalıştı. Atabeg olduktan sonra İlhanlı sarayında kalmaya devam ederek Moğolların savaşlarına katıldı. Abaka Han savaşta kazandığı başarılar için ona Huzistan,⁷⁹² Firuzan ve Curbakadan gibi bölgelerinin yönetimini verdi.⁷⁹³

Argun Han'ın İlhanlı tahtına oturduğu dönemde Abaka Han'ı zehirletmekle suçlanan Vezir Şemseddin Muhammed-i Cüveynî, Luristan bölgesine kaçarak Atabeg Yusufşah'a sığındı. Argun Han'ın cülus töreni için huzuruna gelen Yusufşah beraberinde Vezir Şemseddin Muhammed'i de getirerek teslim etti ve karşılığında ödüllendirilerek yüz tümen mal verildi.⁷⁹⁴ Atabeg Yusufşah'ın 684/1285 senesinde vefat etmesiyle yerine oğlu I. Afrasiyab geçti.⁷⁹⁵ Atabeg Afrasiyab, hâkimiyet sahasını genişletmek için harekete geçti.⁷⁹⁶ Bu dönemde İlhanlı iç karışıklıklarından faydalanarak Moğollara karşı başarı sağladı. Ayrıca kuzeni Aral'ı ordusuyla beraber İsfahan'ı ele geçirmesi için bölgeye gönderdi. Aral ordusuyla birlikte karşısına çıkan Moğol askerlerini yenerek bölgedeki Moğol şhnesini katletti. Ayrıca Cuma hutbesini ve sikkelerini kendi adına çevirdi.⁷⁹⁷ Bu gelişmeler üzerine Geyhatu Han, Tûlûdây

⁷⁹⁰ Kurtuluş, "Lur-ı Bûzürg", 226.

⁷⁹¹ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 436; Spuler, *İran Moğolları*, 180; Kurtuluş, "Lur-ı Bûzürg", 226.

⁷⁹² Huzistan bölgesi "Hûz" adıyla bilinmektedir. Bu bölgede Basra ile Fars bölgesi arasında birçok şehri kapsamaktadır. Huzistan'ın batısında Vasıt Dur er-Rasibi nahiyesinde, güneyinde deniz kıyısındaki Abadan, Mihran, Devrak ve Fars sınırına kadar yeri kuşatır. Ebü'l-Fidâ, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası*, 258. Luristan eyaletinde on iki şehir bulunur ve sınırları Arap, Huzistan, Kürdistan ve Fars arasındadır. Hamza, *Hamdullah Müstevfi ve Nüzhetü'l Kulûb*, 139; Seyfettin Çetin, *Yâkût el-Hamevi'nin Mu'cemü'l-Büldân Adlı Eserinde Kürtler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Diyarbakır 2013, 36.

⁷⁹³ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 436-437; Kurtuluş, "Lur-ı Bûzürg", 226.

⁷⁹⁴ Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamanı*, 84.

⁷⁹⁵ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 437; Spuler, *İran Moğolları*, 181; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 183.

⁷⁹⁶ Kurtuluş, "Lur-ı Bûzürg", 226.

⁷⁹⁷ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 183; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamanı*, 84.

adında bir Moğol kumandanını ordu ile birlikte bölgeye gönderdi.⁷⁹⁸ Atabeg Afrasiyâb gizlendiği bir dağ kalesinde yakalanarak Geyhatu Han'ın huzuruna getirildi. Ancak bütün suçlarına rağmen Padişah Hatun'un gayretleri ve babasının zamanında verdiği hizmetlerden dolayı af edilerek tekrar Büyük Luristan hâkimliğine tayin edildi.⁷⁹⁹ Kısa bir süre sonra İlhanlı saltanat tahtına oturan Gazan Han, Afrasiyab'ın Atabegliğini yeniden tasdik etti. Ancak Gazan Han, Fars bölgesi emiri Hurkudak'ın devamlı şikâyetleri üzerine Atabeg Afrasiyab'ı Zilhicce 695/ Ekim 1296 tarihinde idam ettirdi. Luristan hâkimliğine ise kardeşi Atabeg Nusreddin Ahmed'i atadı.⁸⁰⁰

Atabeg Nusreddin Ahmed'in hükümdarlığı döneminde huzurlu bir hayat yaşandı.⁸⁰¹ Akıllı, adil ve dürüst bir atabeg olan Nusreddin Ahmed 695-773/1295-1333 senesine kadar hâkimiyetini sükûnet içinde geçirdi.⁸⁰²

4.4.7. Küçük Luristan Bölgesi

Küçük Luristan (Lûr-i Kücek)⁸⁰³ bölgesinin 1155 yılına kadar emirlikleri yoktu. Bölge Abbasi Halifesi ve onun Irak-ı Acem bölgelerindeki idarecilerine tâbi konumdaydı. Bu dönemde Huzistan ve Luristan bölgesi Selçuklu Devletine hizmet eden vali Hüsameddin Şuhili tarafından yönetilmekteydi.⁸⁰⁴ Atabegliğin ilk kurucusu ise Şücaû'd-din Hurşid b. Ebubekr Muhammed Hurşid idi.⁸⁰⁵

Hüsameddin Şuhili'nin ölümüyle birlikte Küçük Luristan'ın idaresini ele alan Şücaüddin Hurşid, önemli askerî faaliyetler yürüterek otoritesini güçlendirdi.

⁷⁹⁸ Spuler, *İran Moğolları*, 181.

⁷⁹⁹ Spuler, *İran Moğolları*, 182; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamanı*, 84-85.

⁸⁰⁰ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 438-439; Spuler, *İran Moğolları*, 182; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 183; Kurtuluş, "Lur-ı Büzürg", 226.

⁸⁰¹ Atabeg Nusreddin Ahmed, Afrasiyab'ın aksine İlhanlılara bağlı kalarak, vergilerini zamanında ödemiş ve sürekli İlhanlı hâkimlerine hediyeler göndererek gönüllerini hoş tutmuştu. Ayrıca devletten aldığı vergilerin üçte birini dini kurumlara, diğer üçte birini orduya kalan kısmı ise ailesi ve hizmetkârlara dağıtmaktaydı. Spuler, *İran Moğolları*, 182; Kurtuluş, "Lur-ı Büzürg", 226.

⁸⁰² Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 439; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 184.

⁸⁰³ Luristan bölgesinde bulunan iki atabegliği Karun Nehri ayırmaktaydı. Küçük Luristan'ın başlıca şehirleri Hürremabad, Şapusthest ve Burucerd'dir. Esin Küçükbeğir, "Küçük Luristan Atabegliğinde Kadın Hükümdar: Devlet Hatun", *Uluslararası Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), 2017, 16. Küçük Luristan Atabegliği kendi içinde üç kısma ayrılmaktadır. Birinci kısım Irak hududu ile Samara arasında kalan Pişt-i Kûh; ikinci kısım Samara ve Kaşgan bölgesi ile Hürremabad nehirleri arasındaki Pişt-i Kûh; üçüncü ve son kısım ise Pişt-i Kûh'un doğusunda bulunan Diz bölgesine doğru olan kısımdır. Cecil J. Edmonds, "Luristan: Pish-i Kûh And Bala Gariveh", *The Geographical Journal*, 59 (5), 1922, 335.

⁸⁰⁴ Rıza Kurtuluş, "Lur-ı Kücek", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2003, XXVIII, 226.

⁸⁰⁵ Küçük Luristan Atabegliğinin baş şehri Hürremabad'dır. Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 362-363.

Hükmettiği sınırları genişleterek Luristan bölgesinin kuzey ve batı kısımlarında hâkimiyetini kurdu.⁸⁰⁶ Aynı zamanda Luristan bölgesini yağmalayan, Huzistan civarında yaşayan ve hâkimi Türk olan Bayat kabilesini bölgesinden uzaklaştırdı.⁸⁰⁷ Şücaüddin Hurşid yaklaşık yüz yaşında vefat edince yerine yeğeni Seyfeddin b. Rüstem geçti.⁸⁰⁸ Ancak iç çekişmeler sebebiyle Şücaüddin Hurşid'in torunu Emir Ali tarafından öldürüldü.⁸⁰⁹ Yerine kardeşi Şerafeddin Ebubekr geçtiyse de bir yıl sonra zehirlenerek öldürüldü. Ebubekr'in ölümüyle yerine kardeşi İzzeddin Gerşasb geçti. Ancak atabeglik makamında yaşanan iç karışıklıklara çözüm bulamadı ve Hüsameddin Halil tarafından tahtan indirildi.⁸¹⁰ Atabeglik makamını ele geçiren Hüsameddin Halil, bu dönemde İzzeddin Gerşasb'ın kardeşi Şihabüddin Süleymanşah ile çetin bir mücadeleye girişti. Süleymanşah bu savaşta Kürdistan tarafına geri çekildi. Ayrıca aldığı yenilgi sonrası Şapurhest⁸¹¹ bölgesini Hüsameddin Halil'e bırakmak zorunda kaldı.⁸¹²

Hüsameddin Halil, 640/1242-1243 senesinde Türkmenlerle yaptığı savaş neticesinde öldürülünce yerine kardeşi Bedreddin Mesud geçti.⁸¹³ Bedreddin Mesud, atabeg olduğu dönemde Abbasi Halifesi'nin onayını alamayınca, orta doğunun yeni gücü olan Moğollara başvurarak, onların sağladığı askerî güçle makamını korudu.⁸¹⁴ Atabeglik hâkimiyetini güvence altına alan Bedreddin Mesud, Hülagü Han'ın, Bağdat seferine katılarak ganimetten pay aldı ve çok geçmeden 685/1260 tarihinde öldü.⁸¹⁵ Bedreddin Mesud'un ölümünden sonra oğulları Nasıruddin Ömer ve Celaluddin Bedr arasında saltanat kavgası başladı. Hülagü Han vuku bulan bu hadiselerle son vermek için oğlu Abaka'yı görevlendirdi. Şehzade Abaka, iki kardeşi de saltanat tahtından

⁸⁰⁶ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 441-442; Kurtuluş, "Lur-ı Kücek", 226.

⁸⁰⁷ Faruk Sümer, "Bayatlar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, 4 (4), (1952), 373-398.

⁸⁰⁸ Küçükbeğir, "Küçük Luristan Atabeyliğinde Kadın Hükümdar: Devlet Hatun", 17. Seyfeddin b. Rüstem hileyle oğlu Bedreddin'i öldürünce 100 yaşına varmış olan Şücaü'd-din Hurşid, üzüntüden vefat etti. (621/1224). Kurtuluş, "Lur-ı Kücek", 226.

⁸⁰⁹ Küçükbeğir, "Küçük Luristan Atabeyliğinde Kadın Hükümdar: Devlet Hatun", 17.

⁸¹⁰ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 443; Kurtuluş, "Lur-ı Kücek", 226.

⁸¹¹ Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 365-336.

⁸¹² Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 443-444; Küçükbeğir, "Küçük Luristan Atabeyliğinde Kadın Hükümdar: Devlet Hatun", 18.

⁸¹³ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 445. Hüsameddin Halil'in Türkmenlerle yaptığı savaşın tarihi kesin değildir. Rıza Kurtuluş, bu savaşın 640/1242-1243 ya da 643/1245-1246 senesinde geçtiğini belirtmektedir. Kurtuluş, "Lur-ı Kücek", 226.

⁸¹⁴ Spuler, *İran Moğolları*, 183.

⁸¹⁵ Krawulsky, *İrân-Das Reich der İlhâne*, 357; Spuler, *İran Moğolları*, 183; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 85; Küçükbeğir, "Küçük Luristan Atabeyliğinde Kadın Hükümdar: Devlet Hatun", 18.

uzaklaştırarak atabeglik makamına amcaoğlu Taceddin Şah'ı getirdi.⁸¹⁶ Taceddin Şah, on yedi yıl saltanat sürdükten sonra yine Abaka Han tarafından tahttan indirilerek idam edildi.⁸¹⁷

Taceddin Şah'ın idamından sonra Küçük Luristan Atabegliği Bedreddin Mesud'un oğulları Felekuddin Hasan ve İzzeddin Huseyn arasında bölündü.⁸¹⁸ Felekuddin Hasan'a Dilar civarı; İzzeddin Huseyn'a Ancu bölgesi verilerek devleti uyum içinde yönetmeleri sağlandı.⁸¹⁹ Bu iki kardeş Atabegliğin sınırlarını Hemedan, Suştar, İsfahan ve Nihavend bölgesine kadar genişletirler.⁸²⁰ İzzeddin Huseyn, başlangıçta iyi ve adil bir idareci olsa da daha sonra zulüm ve yolsuzluk yapması nedeniyle Geyhatu Han'ın dikkatini çekti. Geyhatu Han, 692/1293 tarihinde iki kardeşi de azlederek, yerine Taceddin Şah'ın oğlu Cemaluddin Hızr'ı tayi etti.⁸²¹ Cemaluddin Hızr iki yıllık saltanat süresi hanedan üyeleriyle yaptığı mücadele içinde geçti. Nitekim halk ve ordu da kendisini hiçbir şekilde benimsemedi. Geyhatu Han bu dönemde Cemaluddin Hızr'a gösterilen mukavemetin kırılması adına ordu gönderdiyse de başarılı olamadı ve Cemaluddin Hızr, 683/1293-1294 tarihinde kendi ordusu tarafından katledildi.⁸²² Bu dönemde saltanat varisi Hüsameddin Ömer tahtı elde etmek için mücadeleye giriştiyse de Şemsuddin Mahmud lehine tahttan çekilmek zorunda kaldı.⁸²³

Gazan Han, İlhanlı tahtına oturduğu dönemde Şemsuddin Mahmud'un, Cemaluddin Hızr ve ailesinin katledilmesindeki rolünü öğrenince 13 Şevval 695/14 Ağustos 1296 tarihinde onu idam ettirdi.⁸²⁴ Ardından yaşı küçük olmasına rağmen İzzeddin Huseyn b. Bedreddin Mesud'u 695/1296 yılında Küçük Luristan atabegliğine

⁸¹⁶ Spuler, *İran Moğolları*, 183; Küçükbekir, "Küçük Luristan Atabeyliğinde Kadın Hükümdar: Devlet Hatun", 18; Kurtuluş, "Lur-ı Kücek", 226.

⁸¹⁷ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 445; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 85; Kurtuluş, "Lur-ı Kücek", 226.

⁸¹⁸ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 446; Spuler, *İran Moğolları*, 183; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 85; Kurtuluş, "Lur-ı Kücek", 226.

⁸¹⁹ Spuler, *İran Moğolları*, 183.

⁸²⁰ Küçükbekir, "Küçük Luristan Atabeyliğinde Kadın Hükümdar: Devlet Hatun", 18.

⁸²¹ Spuler, *İran Moğolları*, 183; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 85.

⁸²² Spuler, *İran Moğolları*, 183; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 184; Küçükbekir, "Küçük Luristan Atabeyliğinde Kadın Hükümdar: Devlet Hatun", 18.

⁸²³ Spuler, *İran Moğolları*, 184.

⁸²⁴ Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 86.

tayin etti.⁸²⁵ Ancak atabegliğin idarî yönetimi Felekuddin Hasan'ın oğlu Bedreddin Mesud'un elindeydi.

Olcaytu Han, İlhanlı saltanat tahtına oturduğu dönemde Küçük Luristan atabegliğinin vergilerini hem İzzeddin Huseyn hem de Bedreddin Mesud arasında paylaştırarak uzlaşma sağladı.⁸²⁶ Ardından atabegliğin idarî yönetimini İzzeddin Huseyn'e verdi. İzzeddin Huseyn'in vefat etmesiyle yerine 716/1316-1317 tarihinde Devlet Hatun geçti.⁸²⁷ Devlet Hatun dört yıl kadar atabegliğin yönettikten sonra tahttan kardeşi İzzeddin lehine çekilerek⁸²⁸ yeni bir hükümdar sülalesinin tahta hâkim olma yolunu açtı.⁸²⁹

4.4.8. Fars Hâkimliği

Hülagü Han, İran coğrafyasının idaresini eline aldıktan sonra Atabeg Ebubekr oğlu Sad'ı, tanzimlerini bildirmek için bölgeye gönderdi. Böylelikle Salgurlular,⁸³⁰ Büyük Moğol Hanları ile sağladıkları anlaşmayı İlhanlı Devletiyle de sağladı. Ancak Ebubekr'in Rebiyülâhır-Cemaziyülevvel 658/Nisan-Mayıs 1260 tarihinde vefat etmesiyle Fars eyaletinde Salgurlu hâkimiyetinin parlak dönemi biterek; 682-683/1284 tarihinde İlhanlı Devleti idaresine geçti.⁸³¹ Salgurlu hâkimiyetinin sona ermesiyle, Fars eyaleti ve burada incü⁸³² olarak adlandırılan İlhanlı Devletine ait toprak gelirlerini mukata'a olarak belli bir bedel karşılığında verme yoluna gitti.⁸³³

⁸²⁵ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 184.

⁸²⁶ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 447-448; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 184; Küçükbekir, "Küçük Luristan Atabeyliğinde Kadın Hükümdar: Devlet Hatun", 18.

⁸²⁷ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 448; Spuler, *İran Moğolları*, 184; Kurtuluş, "Lur-ı Kücek", 226.

⁸²⁸ Devlet Hatun, Küçük Luristan yönetiminden çekilmeden önce Moğol divanına bazı şartlar bildirdi. Bu şartlar : "Lur-ı Kuçek halkın özgür yaşamasına Moğolların saygı duyması, Moğolların halka eziyet zulüm ve baskıdan vazgeçmesi, Lur-ı Kuçek'in başına geçecek kişinin Moğol meclisindeki büyük devlet adamlarının oyuna sunulmasıdır." Bütün bu şartlar görüşülüp ortak bir karara varılması neticesinde Devlet Hatun yönetimden geçildi ve saltanatı kendi isteği ile kardeşi İzzeddin' verdi. Küçükbekir, "Küçük Luristan Atabeyliğinde Kadın Hükümdar: Devlet Hatun", 19.

⁸²⁹ Küçükbekir, "Küçük Luristan Atabeyliğinde Kadın Hükümdar: Devlet Hatun", 19.

⁸³⁰ Erdoğan Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular*, TTK Yay., Ankara 1991; Erdoğan Merçil, "Tarihi Kaynaklara Göre Salgurlu Atabeyliğinde İmar Faaliyetleri", *Sanat Tarihi Yıllığı*, VII, (1978), 129-138; A. Akopyan-F. Mosanet, "Fars Salgurlu Atabeyi Tuğrul b. Sungur'un Sikkesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 27 (1), 2012, 237-242; Erdoğan Merçil, "Salgurlular", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2009, XXXVI, 29-31.

⁸³¹ Spuler, *İran Moğolları*, 159; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 87.

⁸³² İncü kelimesi eski Uygur mali vesikalarında görülmektedir. Muhtelif lehçelere göre manası "hümayun, çeyiz, miras, kul, köle ve arazi emiri" manasına gelmektedir. Uzunçarşılı, *Medhal*, 233; Ahmed Caferoğlu, "Uygur Hukuk ve Maliye İstilahları", *Türkiyat Mecmuası*, IV, 1934, 22. İlhanlı Devleti döneminde özel mülk ve malları hakkında kullanılan terimdir. Moğolca ve Eski Uygurca'da "Ençü, İnçü,

Fars eyaleti, Geyhatu Han İlhanlı tahtına çıktığı dönemde karışıklık içindeydi. Bölgedeki mahalli eyaletler vergilerini ödemediği gibi İlhanlı elçilerini şehre sokmamaktaydı.⁸³⁴ Bu sebeple Geyhatu Han 692/1293 tarihinde Fars eyaletinin dört yıl için kara ve deniz gelirlerini Cemaluddin'e verdi.⁸³⁵ Cemaluddin "Melikû'l-İslam"⁸³⁶ unvanı alarak Şiraz bölgesine gitti. Dönemin İlhanlı veziri Saduddin Zencanî'nin yardımcısı İzzeddin Muzaffer b. Muhammed, Cemaluddin'in Fars eyaletindeki etkinliğinden memnun değildi. Bu sebeple onu sürekli Geyhatu Han'a şikâyet etmekteydi. Geyhatu Han, Fars eyaletine vergi toplama memuru göndermişse de sonuç elde edilemedi. Fars bölgesinde bu sorunlar yaşanmaktayken Baydu, Geyhatu Han'ı katlederek İlhanlı tahtına oturdu ve eyaletini yeniden Melikû'l-İslam Cemaluddin'e verdi.⁸³⁷ Baydu ile Şehzade Gazan arasında yapılan anlaşmaya göre, Fars eyaletinin incü gelirleri Gazan'a bırakıldı. Gazan Han, 694/1294-1295 tarihinde vergi tahsili için Şiraz bölgesine memur gönderdi. Ancak Cemaluddin ve Emir Sarban, memuru azarlayarak geri gönderdi. Bu hadise Gazan Han'ın hükümdar olduğu dönemde müsamahasız davranmasına sebep oldu.⁸³⁸

Gazan Han, İlhanlı hâkimiyetinin ilk dönemlerinde Emir Hurkudak'ı Fars eyaleti emirliğine ve vergi toplama görevine getirdi.⁸³⁹ Cemaluddin bu dönemde çok kıymetli hediyeler ile Gazan Han'ın huzuruna çıkararak hem övgüsünü kazandı hem de rakibi İzzeddin Muzaffer'i ortadan kaldırmayı başardı.⁸⁴⁰ Ardından Şiraz ve Şebankare hanedanlığına ait toprak gelirleri iki yıllığına, Irak-ı Arab, Basra ve Vasıt gelirleri ise üç yıllığına mukataa olarak Cemaluddin'e verildi.⁸⁴¹ Bu dönemde zimmetine 514 tümen

Ençî" olarak da kullanılmaktadır. Osman Gazi Özgüdenli, "İncü", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2009, XXII, 29-31.

⁸³³ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 184; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 88.

⁸³⁴ Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 88.

⁸³⁵ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 185-186. Geyhatu Han döneminde Fars eyaletinin (1291-1295) vergi gelirleri yaklaşık 250 tümen (2.500.000 dinar) idi. Bu bölge İlhanlı Devletinin olağan üstü durumlarda başvurduğu önemli para kaynaklarından biriydi. Özgüdenli, "Şiraz", 182.

⁸³⁶ Cemaluddin, aldığı "Melik" unvanıyla kapısında üç defa nevbet çalma hakkına sahip oldu. Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 88.

⁸³⁷ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 186.

⁸³⁸ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 186; Rençber, "İlhanlılar İdaresinde Şiraz", 90.

⁸³⁹ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 257; Spuler, *İran Moğolları*, 378; Rençber, "İlhanlılar İdaresinde Şiraz", 90.

⁸⁴⁰ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 262; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 186.

⁸⁴¹ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 186; Rençber, "İlhanlılar İdaresinde Şiraz", 89.

(5.140.000) geçirmekle suçlandıysa da Gazan Han'ın lütfüne yeniden mahzar oldu.⁸⁴² Bu dönemde hazırlanan fermanla bölge halkının kötü muameleden korunması emredildi.⁸⁴³ Gazan Han eyaletin idaresi Sadak Tarhan tayin edilirken Şerefeddin Simnanî'yi ise halka zulmedilmesini önlemek için görevlendirildi.⁸⁴⁴

Fars eyaletinde 698/1298-1299 senesinde yaşanan kuraklığa bağlı kıtlık ve veba salgını⁸⁴⁵ ve tahsildarların haksız vergi toplamaları halka büyük zarar verdi.⁸⁴⁶ Çağataylı Hanlığı'nın 30 Cemaziyülevvel 699/23 Mart 1300 tarihinde Fars eyaletinde girerek Şiraz şehrini yağmalamaları da bölge halkını kötü etkiledi.⁸⁴⁷

Olcaytu Han döneminde Fars emiri ve Şiraz hâkimi Melik İzzeddin Abdulaziz b. Cemaluddin İbrahim Sevahili idi. Melik İzzeddin'in damadı ise büyük divanda Fars eyaletinin bazı şehirlerini yönetmekle görevlendirilmişti.⁸⁴⁸ Bu dönemde Melik İzzeddin Abdulaziz ayaklanıp isyan çıkardı. Abdullâh-ıKâşânî, isyanın sebebini şöyle açıklamaktadır: “*Fars ülkesi valisi Melik İzzeddin Abdulaziz Sultaniye'ye geldi. Emirlerin sözleri ve vezirlerin ikramları dolayısıyla orada pek çok para sarf etti. Nice mal ve para harcanınca borçlar birikti. “Bugün bizim gücümüz yoktur” diye feryat etti. Bu çaresiz dert yüzünden yılan gibi kıvranyor, kaçmaya fırsat arıyordu. Geri dönüşü sırasında üç yüz tümen borcu için ayrıntılı belge hazırladı. “Bu tutarın otuz beş tümeni*

⁸⁴² Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 186-187.

⁸⁴³ Gazan Han'ın yayınladığı bu fermanla ayrıca bölgenin geliri açıklandı. Buna göre bölgenin vergi geliri 333 tümen (3.300.000 dinar) idi. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 187. Fars vilayetinin 1298-1300 senesine ait üç senelik vergisi bin tümen altın ve 45 tümenlik bir hesapta Şiraz'a aitti. Şiraz'ın vergisi 450.000 dinardı. Zeki Velidi Togan, “Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I, 1931, 8.

⁸⁴⁴ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 187; Rençber, “İlhanlılar İdaresinde Şiraz”, 91. Gazan Han, Fars eyaletinin vergi meselelerini, bu vergilerin artırılması ya da azaltılmasını, Padişah nezdinde toplanan komisyonlar tarafından tetkik edilmesini ve hesapların sadece tümen ve dinarla değil aynı zamanda dirhem denklere kadar detaylı olarak sağlam bir şekilde hesaplanmasını da fermanında buyurdu. Togan, “Moğollara Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti”, 13.

⁸⁴⁵ Kaynaklarda bu dönemde Fars eyaletinde özellikle Şiraz çevresinde yaklaşık 90.000 kişinin vebadan öldüğünü kaydetmektedir. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 187; Rençber, “İlhanlılar İdaresinde Şiraz”, 91; Özgüdenli, “Şiraz”, 182.

⁸⁴⁶ Özgüdenli, “Şiraz”, 182. Fars eyaletinde tahsildarların yaptığı zulümler için “*ben altın için can çıkarırım (öldürürüm) benim işim vurmak ve almaktır*” şeklinde türkü beyitleri yazılarak durumun ne kadar kötü olduğunu ortaya koymuşlardı. Togan, “Moğollara Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti”, 3.

⁸⁴⁷ Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 421; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 428-429; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 77. Gazan Han, bu dönemde Çağataylılara karşı Şiraz şehrinin güvenliği ve zarar görmemesi için Şerefüddin Muhammed Muzzeffer'i görevlendirmişti. Rençber, “İlhanlılar İdaresinde Şiraz”, 92.

⁸⁴⁸ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 154; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 187.

Sultan'ın saltanat hazinesine gitti, geri kalanının tamamı ise emirlere rüşvet olarak harlandı” dedi.”⁸⁴⁹

Melik İzzeddin'in nedimlerinden biri durumu Olcaytu Han'a arz ederek emir ve meliklerin itaatsizliğini, zulmünü bildirdi. Bu esnada Melik İzzeddin, Olcaytu Han'dan izin alarak Fars eyaletine geri dönmek için yola çıktı. Fars sınırında bulunan Mehyar ve Kurmişi halka saldırıp zulmederek mallarına el koydu.⁸⁵⁰ Bu haber Fars eyaleti şihnesi Aştu tarafından Olcaytu Han'a bildirildi.⁸⁵¹ Olcaytu Han hadiseyi anlamak için Melik İzzeddin'e elçi heyeti gönderdi. Melik İzzeddin kaçmaya yeltenince Olcaytu Han, Fars şihnesi Aştu'yu, onu yakalamakla görevlendirdi.⁸⁵² Aştu bölgeye geldiğinde Melik İzzeddin'in kaçtığını anlayıp arkasından gitmeye cesaret edemedi. Olcaytu Han bu durumu haber alınca 25 Şevval 713/12 Şubat 1314 tarihinde Hacı İzzeddin Kuheki'yi Fars eyaleti yönetimine atadı.⁸⁵³ İzzeddin Kuheki, Fars eyaletinde iki yıl görevde kaldıktan sonra iftiraya uğradı ve Zeynu'd-din Ali Abdu's-salam bir ordu ile idare için Fars eyaletine gönderildi.⁸⁵⁴ Fars eyaletinde bu dönemden sonra baskak yönetimde kaldı. Bu durum Ebu Said Bahadır döneminde Fars eyaletinin İlhanlı hâkimiyetinden çıkmasına kadar devam etti (1325).⁸⁵⁵

4.5. TÂBİ DEVLETLER

4.5.1. Anadolu Selçuklu Devleti

Olcaytu Han İlhanlı tahtına oturduktan sonra Anadolu Selçuklu Devleti içerisinde bozulan nizamı düzeltmesi için İrencin Noyan'ı⁸⁵⁶ Zilhicce 704/ Haziran 1305 tarihinde

⁸⁴⁹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 155; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 187.

⁸⁵⁰ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 155; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 187-188.

⁸⁵¹ Melik İzzeddin ve Fars şihnesi Emir Aştu'nun bölgenin yönetimi konusunda anlaşamadıkları için Melik İzzeddin'in onu sürekli Olcaytu Han'a şikâyet ederek azledilmesi yönünde çaba harcamıştır. Tüm bunlara rağmen Moğol egemenliği kısa sürdü. Rençber, “İlhanlılar İdaresinde Şiraz”, 94.

⁸⁵² Rençber, “İlhanlılar İdaresinde Şiraz”, 94.

⁸⁵³ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 156; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 188; Rençber, “İlhanlılar İdaresinde Şiraz”, 94.

⁸⁵⁴ Spuler, *İran Moğolları*, 378.

⁸⁵⁵ Spuler, *İran Moğolları*, 379. Ebu Said Bahadır'ın İlhanlı tahtına oturduğunda Fars eyaleti ve Şiraz yönetimini Atabeg Abiş'in kızı Kerduçin'e verdi. Aynı zamanda merkezden müşterek bir idareci gönderme âdeti gereği 719/1320 tarihinde Emir Toğa'yu vazifelendirdi. Ardından bu görevi Kerduçin'in kız kardeşinin eşi Kara Mahmud üstlendi. 730 /1330 senesinde Şiraz yönetimini Ebu Said'in kız kardeşi Sati Bik almıştır. 725/1325 tarihinden sonra Fars ve Şiraz bölgesi, incüler yönetimine geçti. Rençber, “İlhanlılar İdaresinde Şiraz”, 96-97; Osman Gazi Özgüdenli, “Ebu Sa'id Bahadır Han'a Ait Dört Yarlığ”, *Ortaçağ Türk İnan Araştırmaları Tarihi*, İstanbul 2006, 270.

⁸⁵⁶ İrencin Noyan, Kerayit hükümdarı Ong (Vang) Han'ın torunu ve Hülagü Han'ın baş hatunu Dokuz Hatun'un yeğenidir. Aynı zamanda Olcaytu Han'ın dayısıdır. Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, 74.

Anadolu'daki Moğol ordusu kumandanlığına tayin etti.⁸⁵⁷ Bu sırada Şemseddin Ahmed Lakuşi'yi vezir tayin ederek Emir Ağaçeri ile Anadolu'ya gönderdi.⁸⁵⁸ İreincin Noyan bu dönemde Emir Ağaçeri'ye iltifat etmediği ve Han nezdinde değer görmediği için Anadolu'dan ayrılmaya mecbur kaldı.⁸⁵⁹

Mekreş adlı bir Türk beyi, Karamanlılardan kaçarak Aksaray-Konya yolu civarında bulunan Alâeddin Kervansarayına sığındı. Burada yaşanan mücadele neticesinde kervansarayın iki burcu yıkıldı ve Aksaray-Konya yolu tamamen kapandı.⁸⁶⁰ Gazan Han'ın yarlığıyla Selçuklu vakıflarının nezaretine tayin edilmiş olan Kerimüddin Aksarayı, Kervansarayın bu iki burcunu tamir ettirerek yolun açılmasını sağladı.⁸⁶¹ Ancak İlyas adındaki bir bey bu dönemde Kervansaraya gelerek İreincin Noyan'a başkaldırdı.⁸⁶² İreincin Noyan, İlyas'ı yakalamak için yirmi bin kişilik bir kuvvetle kervansarayı kuşattıysa da başarılı olamadı. Moğol ordusunun başarısızlığının faturasını İreincin Noyan, Kerimüddin Aksaray'a yükleyerek, öldürülen her Moğol askerî için altı bin dirhem tazminata mahkûm etti.⁸⁶³ Bu hadise ile İreincin Noyan vazifesine garip bir olay ve zulüm ile başladı.⁸⁶⁴

⁸⁵⁷ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 77; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 114; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasî Tarih: Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971, 635; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 74; Kemal Göde, "Anadolu'da Cengizli ve İlhanlı Hâkimiyetine Genel Bir Bakış (1239-1327)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, I, 1995, 185; Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 319. Olcaytu Han'ın İreincin Noyan'ı 1305 senesinde Anadolu'ya göndermesinden sonra Anadolu Selçuklu saltanatı son buldu. Bu süreçten sonra kaynaklarda hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İhîtatında İdare Mekanizmasının Rolü*, TTK Yay., Ankara 2011, 184.

⁸⁵⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 635; Göde, "Anadolu'da Cengizli ve İlhanlı Hâkimiyetine Genel Bir Bakış", 185. Altın tamgalı yarlık hükmüyle Erzurum sınırından Antalya sahiline, Sinop sahilinden Diyarbakır bölgesine kadar olan bölgenin yöneticisi tayin edildi. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 244.

⁸⁵⁹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 245; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 635.

⁸⁶⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 245; Osman Turan, "Selçuklu Kervansarayları", *Belleten*, 10 (39), Ankara 1946, 477.

⁸⁶¹ Turan, "Selçuklu Kervansarayları", 477; Selami Sönmez, "Ortaçağ Türk-İslam Dünyasında Kervansaraylar (Hanlar-Ribatlar)", *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, XV, 2007, 281.

⁸⁶² Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 246; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 635; Sönmez, "Ortaçağ Türk-İslam Dünyasında Kervansaraylar", 281.

⁸⁶³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 635; Turan, "Selçuklu Kervansarayları", 478; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 74. Kerimüddin Aksarayî bu durum için "Hayır kurumu için harcadığım on bin dirhem masrafa ek olarak Moğol maktullerin cezası olarak zorla aldıkları altı bin dirhem zararı da yükledim. Velhasıl İslam'da ve yönetim şartlarında ülke vakıflarının yöneticisi, yıkım suçuyla suçlanabilir. Hâlbuki İreincin yönetiminde ceza ve suç, imar suçlarıyla verildi. Bu ters hüküm, zamanın ender durumlarından biridir." Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 247.

⁸⁶⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 636.

Moğol komutanı Şektur'un oğlu Oktay, yarlığ hükmü gereğince Aksaray incülerini yönetmek için bölgeye geldi. Oktay, gösterdiği çabalara rağmen İrencin Noyan'dan destek göremeyince Azerbaycan'a geri dönmek mecburiyetinde kaldı.⁸⁶⁵ Bu dönemde İrencin Noyan atalarından miras kalan ve kazanılmış olan Ali Paşa'nın mülkünü ve idaresini ona verdi. Şengit adında bir müfsit, İrencin Noyan desteği ile Ali Paşa ve kardeşi Ahi Ahmed'e düşmanlık etmeye başladı. Şengit, Ali Paşa ve kardeşi Ahi Ahmed'in, Moğol emirine düşmanlık yaptığı gerekçesiyle öldürülmeleri emrini verdi. Bu hadise üzerine iki taraf arasında Aksaray civarında savaş vuku buldu.⁸⁶⁶ Bu savaşta birkaç piyade ve süvariler yaralandı. Ali Paşa ve Ahi Ahmed, Aksaray darü'ş-şifasına sığınarak savaşa devam ettiler. Ancak Şengit, Moğol ordusunun Aksaray'a geldiği haberini yaydı. Bu haber üzerine Ali Paşa kaçarak Salime Kalesine sığındı. Şengit, Aksaray Kadısı Mecdeddin Merendi'nin torunu ile beraber arkasından gitti. Kadı Mecdeddin'in yeminine güvenen Ali Paşa kaleden birkaç adamıyla çıktı ve öldürüldü.⁸⁶⁷ Bu dönemde Aksaray'da çıkan olaylara girmek istemeyen Şeyh Cemaleddin Hacı Hamuş da Salime Kalesine sığınmıştı. Şengit onu da kaleden çıkartarak, on iki bin altınına el koydu ve öldürdü.⁸⁶⁸ Bu dönemde Aksaray'da Ahi Ahmed, Şerefeddin Hoca Ömer, Hoca Yakut, Ferhat Tir-baş, Hacı Yusuf, Sarıca Müşrif ve birkaç tane daha şehrin önde gelen zenginleri öldürülerek mallarına el konuldu.⁸⁶⁹

Karamanlılar ile mücadele içinde olan Memreş adlı bir Türk beyi, Alaeddin Kervansarayından kaçarak Moğol emiri Sutay'ın korumasında Eyüphisar Kalesine yerleşti. Şengit halka bir zararı olmayan Memreş Bey'in bulunduğu kale üzerine yürüdü. Hisarın kapılarını tutmasına rağmen başarı sağlayamadı ve geri döndü.⁸⁷⁰ Memreş Bey şehre döndüğü vakit mescidin yanında konakladı. Şengit bu dönemde Memreş Bey hakkında yalan ve iftiralar atarak üzerine yürüdü. Memreş Bey mescidin içine sığındı. Ancak Şengit mescidi ateşe verdi ve onun dışarı çıkmasını sağlayarak

⁸⁶⁵ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 247; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 636.

⁸⁶⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 247; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 636.

⁸⁶⁷ Ali Paşa otuz adamıyla beraber katledildi. "Orada onun serveti ve malı bu satırların yazarıninkiyle beraber yağmaya gitti." Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 248.

⁸⁶⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 636. Cemaleddin Hacı Hamuş'a yirmi gün süreyle işkence ettiler. Değnek ve çomak darbesiyle bütün organlarını yaraladılar. Şeyhin on iki bin altınını döverek aldılar. Şengit orda aldığı malın beşte birini İrencin Noyan'a verdi. Geriye kalanın onda birini a'şar ve beşte birini zimmetine geçirdi. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 248.

⁸⁶⁹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 248; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 636.

⁸⁷⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 248-249.

öldürdü.⁸⁷¹ Eyüphisar Kalesine giderek altın ve gümüş paradan oluşan hazinesini ele geçirdi.⁸⁷² Bu zulümler sonrasında Aksaray bölgesinin ileri gelen şeyh ve imamları yüz kişi⁸⁷³ Yabanlu Yaylağı civarında İrencin Noyan'a şikâyete gittiler. Ancak Şengit, İrencin Noyan'ı hediye ettiği mallar ve güzel sözler ile kandırdı. Şikâyete gelen kişiler yapılan zulümlere karşı elleri boş şekilde Aksaray'a geri döndüler.⁸⁷⁴

İrencin Noyan, Anadolu'ya tayin edildiği vakit kendisi Bulargu'yu⁸⁷⁵ öncü birlik olarak yolladı.⁸⁷⁶ Kaynakların samimi bir Müslüman olarak tarif ettiği Bulargu, Ermeni krallığına ait olan Sis ve Ayas şehirlerini kendisine kışlık yaptı.⁸⁷⁷ Bölgedeki bazı imaretler Abbasi Halifesi tarafından yaptırılmıştı. Bulargu dolayısıyla bu beldelerin Müslümanlara ait olduğunu ve Ermenilerin bu bölgeye bilerek yerleştirildiğini ileri sürüyordu.⁸⁷⁸

Bulargu avlanmak için Ezine şehrine geldiği vakit yol üzerinde Halife Me'mun'un kızını Aişe'ye ait bir kümbete rastladı. Kümbetin içinin domuz pislikleriyle kirlenmiş olduğunu gördü ve bu sebeple Ermenilere olan öfkesi arttı. Sis ve Ayas hükümdarının üzerine yürümek istediye de askerî açıdan uygun olmadığı için vazgeçti.⁸⁷⁹ Bu dönemde kışı Ayas bölgesinde geçiren Bulargu, şehre mühendis ve ustalar getirerek cami inşa ettirdi.⁸⁸⁰ Bulargu benzer bir cami inşasına Ermeni krallığının baş şehri Sis'te de girişti.⁸⁸¹ Ermeniler hem Selçuklulara hem de Moğollara vergi vermekle hükümlüydü ve onların destekleriyle Memlûklü Devleti ile mücadele ediyordu. Ancak Memlûklular,

⁸⁷¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 249; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 636.

⁸⁷² Memreş Bey'in nakit, mal ve hayvan olarak üç yüz bin dirhemine el konuldu. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 249.

⁸⁷³ Osman Turan kişi sayını beş yüz olarak vermektedir. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 636-337.

⁸⁷⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 249-250; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 637.

⁸⁷⁵ Bulargu, Suganut Togacar Noyan'ın akrabasıdır. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 77; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 114; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 74. Küçük Ermenistan hükümdar ve halefleri Moğol hâkimiyetinden ayrılarak 707/1307 senesinde Bulargu hâkimiyetine verdi. Spuler, *İran Moğolları*, 120-121.

⁸⁷⁶ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 77; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 114; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 74. İrencin Noyan Anadolu'ya gelirken akrabası Bulargu, Ermeniler üzerine gönderildi. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 637.

⁸⁷⁷ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 77; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 114; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 637.

⁸⁷⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 637.

⁸⁷⁹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 78; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 115.

⁸⁸⁰ Caminin içi rengârenk nakışlar, Rumi perdeler, altın ve gümüş kandillerle süslendi. Camiye imam ve müezzin tayin edilerek ezan sesi yükseldi. Üç yüz altmıştan fazla şehir ve kaleden tekbir sesi işitildi. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 78; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 115.

⁸⁸¹ Ermeni kralı, sultanlar namına okunan hutbeyi Moğollar döneminde yasaklamıştı. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 637.

Moğolları mağlup ettikleri için Ermeniler, Mısır sultanına da vergi veriyordu. Ermeni Kralı Hetum, Mısırlıların taarruzları karşısında kendilerini himaye etmedikleri ve Mısırlılara vergi vermek zorunda kaldıkları için şikâyetçiydi.⁸⁸²

İrencin Noyan ve Bulargu bahar geldiğinde Olcaytu Han'ın huzuruna çıktılar. Olcaytu Han, onları icraatları dolayısıyla takdir etti. Ardından Anadolu'ya geri döndüler. Bu dönemde Hetum, Bulargu'nun İslamı faaliyetlerine tahammül edemediğinden iftira atarak Memlûklular ile ittifak yaptığını Olcaytu Han'a bildirdi. Bulargu bu iftirayı haber alınca Kilikya'ya inerek Ermeni Kralı Hetum ile pek çok emirini Anavarza Köyünün kalesi yakınlarında öldürdü.⁸⁸³ Ardından bütün kalelerden Ermenilere hücum emri verildi. Bulargu yaşanan mücadele neticesinde Anadolu'ya çekilmeye mecbur oldu ve İrencin Noyan ile Sivas'ta kaldı.⁸⁸⁴ Ermeni kralının kardeşi⁸⁸⁵ Olcaytu Han'ın yanına giderek Bulargu aleyhinde şikâyette bulundu. Bu hadise neticesinde Bulargu idam edildi.⁸⁸⁶

Memlûk Devleti ile dostane ilişkileri olan Uç beyleri, Sultan Baybars döneminden itibaren Moğollar ile mücadele içideydi.⁸⁸⁷ Olcaytu Han'ın 1312 senesinde Şam'a yürümesi Anadolu'da Uç beylerine (Türkmenler) fırsat verdi. Karamanlılar ve diğer Uç beyleri Konya ve civar şehirlerini istila ederek yerleşmeye başladı. İrencin Noyan'ın

⁸⁸² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 637; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 76.

⁸⁸³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 637; Spuler, *İran Moğolları*, 121; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 76; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 277.1307(Ermeni Takvimine göre 17 Kasım 756) senesinde Ermeni Kralı Hetum ve Toros'un yeğeni genç Ermeni Kralı Levon (1305-1308) emirleri ile birlikte Moğol komutanı Bulargu tarafından öldürüldü. Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, 162. Abdullâh-ı Kâşânî diğer kaynakların aksine Hetum ismini kullanmamakla birlikte süreci "Sis ve Ayas hükümdarı Tekfur" adını kullanarak anlatmaktadır. Süreç diğer kaynaklarla benzerlik göstermekte sadece isim farklılığı bulunmaktadır. Ayrıntılı olarak Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 79-80; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 116-117.

⁸⁸⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 637.

⁸⁸⁵ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 78. Osman Turan kitabında Ermeni prensi Oşin olarak geçmektedir. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 637. Galstyan ise Ermeni kralının kardeşi Alinak adıyla bahsetmektedir. Ancak kitabın çevirtmeni İlyas Kemaloğlu dipnotta Alinak'ın, II. Hetum'un kardeşi olduğunu, Olcaytu Han huzuruna şikâyete gittiğini belirtse de; ardından bu bilginin tarihçiler tarafından teyit edildiğini söylemektedir. Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, 162, dpn. 431.

⁸⁸⁶ Abdullâh-ı Kâşânî, Bulargu'nun idamına dair şunları kaydeder: "*Olcaytu Han durumu öğrendikten sonra ordudan Şeyh Nurkusun'u Bulargu'yu getirmesi için Anadolu'ya (Rum) yolladı. Bulargu ihtişamla Sivas bölgesinde ve uğradığı her şehirde salâvat getirdi. Olcaytu Han'ın sarayına gelerek hatırını sordu. Bulargu af edildi ve bir süre sonra birkaç bozguncu canına kast ederek katletti. Ruhu şehit ve gazilerin ruhları arasına katıldı.*" Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 81; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 118. Osman Turan ise ölümünde iki rivayet olduğunu belirtmektedir. İlki Yargu'da yapılan yargılama sonucunda 1307 senesinde katledildiğidir. İkincisi ise Olcaytu Han'ın huzurundan ayrıldıktan sonra Sivas şehrinde idam edildiğidir. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 637-638.

⁸⁸⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 638.

bölgede yaptığı zulümler memleketin daha fazla karışmasına ve Uç beylerine destek verilmesine sebep oldu.⁸⁸⁸ Anadolu’da bulunan Moğol kuvvetlerinin duruma karşı çıkamayacağını anlayan Olcaytu Han, İrencin Noyan’ı 17 Rebiyülevvel 714/1 Temmuz 1314 Pazartesi günü Anadolu beldeleri muhafazasından çekti⁸⁸⁹ ve yerine Emirü’l-Ümera Emir Çoban’ı⁸⁹⁰ üç tümenlik (30.000 asker) bir kuvvetle Anadolu’ya gönderdi (Rebiyülâhır 714/ Temmuz-Ağustos 1314).⁸⁹¹ Emir Çoban’ın, Anadolu memleketlerindeki vazifesi Konya ve civar şehirleri eline geçiren Uç beylerini itaat altına almak ve yineden otoriteyi sağlamaktı.⁸⁹²

Emir Çoban, Anadolu’ya gelerek ordugâhını Sivas-Erzurum arasında yer alan Karanbük mevkiinde kurdu ve Uç beylerini huzuruna davet etti.⁸⁹³ Bu davete Borgulu’dan Hamidoğlu Felekuddin Dünder Bey, Beyşehir’den Eşrefoğlu, Karahisar’dan Sahip Ata’nın torunları, Kütahya’dan Germiyan beyleri, Kastamonu’dan Candaroğlu Süleyman Paşa ile Sis Ermeni Kralı hediyelerle katılırken; Karamanlılar ve Osmanlılar davete icabet etmedi.⁸⁹⁴ Emir Çoban davete icabet eden Uç beyleri ile

⁸⁸⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 638; Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, 81.

⁸⁸⁹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 166; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 198.

⁸⁹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş”, *Belleten*, 31 (124), 1967, 601-646; Cem Tuysuz, *İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları (Sulduz)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2004, 58-83.

⁸⁹¹ Aştıyanî, *Tarih-i Moğol*, 321; Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 169; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 200; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 639; Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, 81; Uzunçarşılı, “Emir Çoban Soldoz”, 603; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 423; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 432; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 277; Göde, “Anadolu’da Cengizli ve İlhanlı Hâkimiyetine Genel Bir Bakış”, 185; Kaya, “İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası”, 319; Tuysuz, *İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları*, 67; Aksakal, *Hülagü’den Ebu Said Bahadır Han’a*, 80. Kerimüddin Aksarayî, Emir Çoban’ın Rum memleketine gönderildiğinde İlhanlı tahtında Ebu Said Bahadır’ın oturduğunu kaydetmiştir. Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, 251. Tarih-i Âli Selçuk, Emir Çoban’ın Anadolu’daki faaliyetleri 715/1315-1316 tarihleri arasında göstermektedir. *Tarih-i Âli Selçuk Anonim Selçukname*, (Ter. ve Notlar: Halil İbrahim Gök- Fahrettin Coşguner), Atıf Yayınları, Ankara 2014, 69.

⁸⁹² Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, 251; Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, 81; Uzunçarşılı, “Emir Çoban Soldoz”, 603; Spuler, *İran Moğolları*, 128; Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü*, 184; Hasan Geyikoğlu, “Moğollar’ın Selçuklular’dan Sonra Anadolu’ya Hâkim Olma Faaliyetleri ve Karanbük Savaşı”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 52, (2014), 98; Tuysuz, *İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları*, 66-67.

⁸⁹³ Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, 251; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 639; Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, 81; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 277; Geyikoğlu, “Moğollar’ın Selçuklular’dan Sonra Anadolu’ya Hâkim Olma Faaliyetleri”, 98; Göde, “Anadolu’da Cengizli ve İlhanlı Hâkimiyetine Genel Bir Bakış”, 186; Tuysuz, *İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları*, 67.

⁸⁹⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, 251-252; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 639; Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, 81; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 277; Geyikoğlu, “Moğollar’ın Selçuklular’dan Sonra Anadolu’ya Hâkim Olma Faaliyetleri”, 98; Göde, “Anadolu’da Cengizli ve İlhanlı Hâkimiyetine Genel Bir Bakış”, 186; Tuysuz, *İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları*, 67. Karamanlılar itaat etmekten kaçındılar. Surlarının sağlamlığı, kalelerinin dayanıklılığı ve sayılarının çokluğuna güvendiler. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 169; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 200.

Ermeni Kralına hil'at giydirerek bölgelerine geri gönderdi.⁸⁹⁵ Ardından Konya'yı elinde bulunduran Karamanlıların üzerine yürüyerek şehri kuşattı. Bu dönemde Anadolu'da çekirge istilası sebebiyle kıtlık baş gösterdi. Karamanlılar savaşmaktan kaçındığı için Ramazan ayının başından Larende istikametine doğru kaçtılar ve Konya şehri çok geçmeden Moğollara teslim oldu.⁸⁹⁶ Emir Çoban kaçan Karamanlıları takip ettirdi. Ardından Şehrin emniyeti için Karamanlıların yerine bıraktığı kişiye aman vererek idarî tayinlerde bulundu.⁸⁹⁷ Emir Çoban, Konya'daki başarısını Olcaytu Han'a müjdelemek için Kutlukşah ve Emir Ebubekr'i adamlarıyla birlikte Sultaniye'ye gönderdi.⁸⁹⁸ Olcaytu Han huzuruna gelen Ebubekr'e iltifatta bulunarak, onu ikta ile şereflendirdi.⁸⁹⁹

Emir Çoban, Anadolu'da bulunduğu dönemde, Memlûklular Muharrem 715/Nisan 1315 tarihinde Şam (Dımaşk) valisi Seyfettin Tengiz⁹⁰⁰ kumandasında bir orduyu Emir Karatay ve Melik Timur ile birlikte Malatya'ya sevk etti.⁹⁰¹ Seyfettin Tengiz, Malatya'ya geldiğinde Cemaleddin Hızır, şehrin kadısı ve önde gelenleri aman dilediler.⁹⁰² Bu sebeple Seyfettin Tengiz ordugâhını şehrin kapısının dışına kurdu. Ancak Memlûk askerleri tedbirlere rağmen şehre girerek birçok kişiyi esir alarak, şehri yağmaladılar. Malatya şehrinde beş bin civarında Ermeni ile Müslüman'ı öldürerek, şehri yakıp yıktılar.⁹⁰³ Emir Çoban, Malatya'ya vardığı dönemde Memlûkler gittiği için şehrin emniyeti ile ilgilendi. Harap olan şehrin imar ve inşasını emretti. Malatya'da

⁸⁹⁵ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 81; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 277.

⁸⁹⁶ Emir Çoban'ın Konya'yı Karamanlıların elinden aldığı tarih muhtelif kaynaklarda farklı vermektedir. Abdullâh-ı Kâşânî, Kerimüddin Aksarayî ve Osman Turan, Aralık 1314 tarihi üzerinde dururken; Anonim Selçukname ve Faruk Sümer bu tarihi 1315 olarak vermektedir. Tarihler arasında bulunan ay farkı muhtemelen Konya'nın kuşatılma ve ele geçiriliş süreci tarihleridir. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 169; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 200; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 251-252; *Tarih-i Âli Selçuk Anonim Selçukname*, 94; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 639; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 81; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 423; Geyikoğlu, "Moğollar'ın Selçuklular'dan Sonra Anadolu'ya Hâkim Olma Faaliyetleri", 98; Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 319.

⁸⁹⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 639; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 81; Spuler, *İran Moğolları*, 128.

⁸⁹⁸ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 170; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 201; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 81. Osman Turan elçileri Tebriz'e gönderdiğini belirtmektedir. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 639.

⁸⁹⁹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 170; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 201.

⁹⁰⁰ Yiğit Akkuş, "Emir ve Devlet: Dımaşk Naibi Emir Tengiz'in Hayatı", *Gazi Türkiyat*, XIV, 2014, 127-144.

⁹⁰¹ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 82; Göde, "Anadolu'da Cengizli ve İlhanlı Hâkimiyetine Genel Bir Bakış", 186. Olcaytu Han, Emir Çoban'ı Anadolu'ya gönderirken, Malatya şehrini Cemaleddin Hızır naipliğine bırakmıştı. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 640.

⁹⁰² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 640; Akkuş, "Emir ve Devlet: Dımaşk Naibi Emir Tengiz'in Hayatı", 131.

⁹⁰³ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 172; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 203; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 641.

işleri düzene koyan Emir Çoban, şehirde iki yüz süvari bırakarak 1315 baharında İran'a döndü.⁹⁰⁴

Emir Çoban, İran'a döndükten kısa bir süre sonra Olcaytu Han hastalanarak vefat etti. Ebu Said Bahadır Han'ın küçük yaşta tahta çıkmasıyla atabegi Emir Sevinç Aka ile Emir Çoban devlet yönetiminde etkin oldu. Ancak bu iki emirin arasında oluşan rekabet kısa zamanda mücadeleye dönüşmeye başladı. Ancak bu dönemde Emir Çoban, İlhanlı Devleti'nin en kudretli şahsiyeti olmayı başardı ve oğlu Timurtaş'ı⁹⁰⁵ Anadolu Genel Valisi olarak 1317 senesinde Anadolu'ya gönderdi.⁹⁰⁶ Böylece Anadolu'da uzun zamandır devam eden İlhanlı Devleti hâkimiyetinin egemenliği el değiştirmeye başladı.

⁹⁰⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 641; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 82. Emir Çoban, Anadolu'dan ayrılırken oğlu Timurtaş'ı Anadolu valiliğine, eski ve tecrübeli emirlerden Seyfettin Arız'ı müşavirlik makamına tayin etti. Göde, "Anadolu'da Cengizli ve İlhanlı Hâkimiyetine Genel Bir Bakış", 186.

⁹⁰⁵ Kaynaklar Timurtaş'ı adaletli, cömert, temiz ahlaklı ve dindar olarak anlatmaktadır. Timurtaş, Moğol zulmü altında ezilet Anadolu halkı üzerinde önemli bir etki bıraktı. Halk onu "Mehdi" olarak anmaktaydı. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 647; Geyikoğlu, "Moğollar'ın Selçuklular'dan Sonra Anadolu'ya Hâkim Olma Faaliyetleri", 98; Göde, "Anadolu'da Cengizli ve İlhanlı Hâkimiyetine Genel Bir Bakış", 186; Cem Tuysuz, "Anadolu Genel Valisi Temürtaş'ın Siyasî Askerî ve Sosyal Hayatı", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (3), Erzurum 2018, 1649-1675.

⁹⁰⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 252; *Tarih-i Âli Selçuk Anonim Selçukname*, 318; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 642-646; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 82; Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü*, 184; Geyikoğlu, "Moğollar'ın Selçuklular'dan Sonra Anadolu'ya Hâkim Olma Faaliyetleri", 98; Göde, "Anadolu'da Cengizli ve İlhanlı Hâkimiyetine Genel Bir Bakış", 186-187; Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 321; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 80-81.

BEŞİNCİ BÖLÜM

OLCAYTU HAN'IN VEFATI VE ŞAHSİYETİ

5.1. OLCAYTU HAN'IN VEFATI, DEFNİ VE TÜRBESİ

5.1.1. Vefatı ve Defni

Olcaytu Han, Çağan Navur avlağından Ramazan 716/Kasım 1316 ayının başında Sultaniye'ye döndü. Avdan döndükten sonra ateş ve kanlı ishal hastalığına yakalandı. Bölgede bulunan önemli tabipler ve uzman hekimler Olcaytu Han'ın acısını dindirmek ve hastalığına çare bulmak için çabaladı. Ancak hastalığının ilk on gününde çok fazla kilo kaybetti.⁹⁰⁷ Olcaytu Han hastalığı ağırlaştığı zaman yanında bulunan İsen Kutluk, vezir Reşidüddin Fazlullah ve Taceddin Ali Şah'a; *“Ben bu eziyetten kurtuluş göremiyorum. Oğlum Ebu Said'i veliaht yaptım. Onun emrinden çıkmamanız gerekir. Onu benden pek çok iyilik yapan Çoban'a emanet ediniz”* dedi.⁹⁰⁸ Hastalığından kısa bir süre sonra 27 Ramazan 716/13 Aralık 1316 Pazartesi günü⁹⁰⁹ akşam vakti başşehir Sultaniye'de vefat etti.⁹¹⁰

Abdullâh-ı Kâşânî, Olcaytu Han'ın vefatını şu şekilde anlatılmaktadır:

“Sultanın izzetli huzurundan padişahlık uzletinin menşuru, şehriyarlık adaletinin yarlığına ulaştı. Aziz ömrünün meddi yok oluş cezirine ulaştı. Hayatının gemisi yokluk girdabına ve ölüm seline kapıldı. Hamamdan dışarı çıkınca kendisine şerbet verdiler. Mübarek bedeni aydınlandı, kazayı hacet için tuvalete oturdu. Sonunda saltanat ağacını şehriyarlık ırmağından kestiler. Gurur toprağından, neşe ve sevinç sarayının geniş

⁹⁰⁷ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 202; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 247; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 61.

⁹⁰⁸ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 61.

⁹⁰⁹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 222; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 248; Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 494; Özgüdenli, “Olcaytu Han”, 346. Olcaytu Han'ın ölüm tarihi yıl olarak muhtelif kaynaklarda aynı verilmişse de gün ve ay bazında farklılıklar mevcuttur. Buna göre kaynaklarda ölüm tarihi “20 Ramazan 716/16 Aralık 1316”, “28 Ramazan 716//14 Aralık 1316”, “30 Ramazan 716/16 Aralık 1316”, “1 Şevval 716/17 Aralık 1316”, olarak geçmektedir. Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 324; Spuler, *İran Moğolları*, 131; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 279; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 426; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 433; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 62.

⁹¹⁰ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 494. Kaynaklarda zehirlendiğine dair bilgilerde bulunmaktadır. Vezir Reşidüddin Fazlullah, Ebu Said Bahadır zamanında, onun ölümünden sorumlu tutularak katledilmiştir. Spuler, *İran Moğolları*, 131; Özgüdenli, “Olcaytu”, 346.

*alanına naklettiler. Pis ve çamur konağından temiz suların kaynağına ulaştı. Yokluk ülkesinin kalıcılık beldesine gitti.*⁹¹¹

Olcaytu Han'ın vefat haberinin duyulmasıyla devlet erkânı ve halk mateme büründü. Cenaze törenine devlet erkânı, ümera, beyler ve hatunlar tamamen siyah ve mor giyerek katıldılar.⁹¹² İlhanlı Devleti'nin matem alameti olarak yırtık giysiler giyildi, kilimler örtüldü, minarelere siyah bezler asıldı ve fazlaca gözyaşı dökülerek yedi gün yas tutuldu. Teçhiz ve tekfin şartlarından sonra cenaze⁹¹³ Sultaniye Kalesi'nin içinde yapılmış olan kümbet mezar odasına defnedildi.⁹¹⁴

Abdullâh-ı Kâşânî, Olcaytu Han'ın cenazesini şu sözlerle anlatmaktadır:

“Bu matem hararetinden ve bu yasin acı fitratından kara gözlü huri benzeri hatunlar, emirler, seçkin noyanlar, nedimler ve has adamlar hüzünlenip gamlandılar. Hatta bütün insanlar sabah gibi elbiselerini yırtık şafak gibi yanakları al kanlara boyandı. Yakaları yırtılmış, saçları dağılmıştı.

...

*İnsanlar inleye sızlaya gözlerinden gıpta yaşları akıtıyorlardı. Gözlerinden dert ve üzüntü yağmurunun dumanlı damlaları akıyordu. Bu ikisinden ini ve mercan çıkar denildiği gibi bembeyaz sabah aydınlık elbisesini yırtıyordu. Gece kara elbisesini giyinmiş, hava boşluğu başına yokluk toprağı saçıyordu. Bu yürekleri delen korkunç olay canları yakan musibet yüzünden, sıradan, seçkin herkesin gönlü yanmış, dostun düşmanın ciğeri kebab olmuş gözler kan Ceyhun'u olmuştu.*⁹¹⁵

Emir Çoban, Olcaytu Han'ın vefat haberini aldıktan üç gün sonra Sultaniye'ye geldi.⁹¹⁶ Bu esnada şehzade Ebu Said, Mazenderan bölgesinde Atabegi Emir Sevinç Aka ise Serahs ve Merv sınırı civarında idi. Emir Sevinç üzücü haberi alır almaz Mazenderan bölgesine yönelerek Ebu Said'in yanına vardı. Olcaytu Han'ın vefat ettiği

⁹¹¹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 222; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 248.

⁹¹² Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 62.

⁹¹³ Spuler, *İran Moğolları*, 198. Olcaytu Han ölmeden önce Şii mezhebini terk ederek, tekrar Sünniliği kabul etti. Öldüğünde Sünni usullere göre defnedildi. Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 293.

⁹¹⁴ Aştıyanî, *Tarih-i Moğol*, 324. Mezarın kenar ve kubbeleri altın ve gümüş işlemeler ile işlenmişti ve taşları nehir taşından döşenmişti. Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 62.

⁹¹⁵ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 223; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 249; Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 67.

⁹¹⁶ Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmiu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 62.

haberi Horasan bölgesinde yayılınca Ebu Said hızlıca Sultaniye'ye yöneldi. Ebu Said ve Atabegi Emir Sevinç, Sultaniye'ye vardığında onları Emir Çoban ve devlet ümerası karşıladı. Hemen ardından halk ile devlet ümerası nezdinde taziye yemeği ve yas töreni düzenledi. Bu matem Ebu Said'in resmi yas törenine son vermesine kadar devam etti. Yas töreni sona erdikten sonra Ebu Said büyük bir cülus merasimiyle Safer 717/Nisan 1317 tarihinde İlhanlı tahtına oturdu.⁹¹⁷

5.1.2. Türbesi

Moğol hükümdarlarının mezarlarının saklı olması için gösterilen özen⁹¹⁸ Gazan Han'ın İslamiyet'i kabulü ile anıt mezar inşasına dönüşmeye başladı.⁹¹⁹ Olcaytu Han bu dönüşüme uygun olarak "Ebvab el-Ber"⁹²⁰ adını verdiği; kaynaklarda yaygın olarak Olcaytu Han Türbesi⁹²¹ olarak geçen anıt mezarını inşa ettirdi.⁹²² Anıt mezar inşası Moğol toplumunun yaşadığı değişimi açıkça ortaya koymaktadır.

⁹¹⁷ Spuler, *İran Moğolları*, 132; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 279; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 426; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdi'si*, 62-63. Ebu Said babası Olcaytu Han vefat ettiğinde henüz on iki yaşındaydı ve Emir Çoban ile Sevinç Aka'nın atabegliğinde İlhanlı tahtına oturdu. Abdülkadir Yuvalı, "Ebu Said Bahadır Han", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1994, X, 218; Mustafa Yıldırım-Al Akyıldız, "Konya Müzesi Envanterinde Kayıtlı İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han Dönemine Ait Sikkelerden Örnekler", *İSTEM*, 15 (29), 2017, 64. Emir Çoban rekabet sebebiyle onu bir süre cülus ettirmemiş ve Sultaniye şehri haricinde beklettirmiştir. Uzunçarşılı, "Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş", 603, dpn. 10.

⁹¹⁸ W. Barthold, "Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair", (Çev.: Abdülkadir İnan), *Belleten*, 11 (43), 1947, 515-539; Cihan Anzerli, *XII Yüzyıl Moğol Kroniklerinin Türk-Moğol Adetleri Yönünden Karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara 2017, 72-86. İlhanlılar, inanç ve geleneklerine göre kendi cesetlerini mahzen altında toplu mezarlara değerli eşyalarıyla birlikte gömerlerdi. Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 63. Hükümdarların mezarı gizli tutulmaya çalışılırdı. Bunun sebebi ölünün soyulmaması, mezardaki kıymetli eşyaların alınmaması içindir. Spuler, *İran Moğolları*, 196. Kaynaklarda Cengiz Han soyundan gelen Moğol hükümdarların cenazeleri kimse tarafından bilinmeyen, yerleşim yerlerinden uzak yere defnedilir ve bu definden kimsenin haberi olmazdı. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 410, dpn. 344.

⁹¹⁹ Moğol adet ve geleneklerine göre Cengiz Han döneminden itibaren hükümdarlar istedikleri yere gömülürdü. Hükümdarın gömüldüğü yer ise gizli tutulurdu. J. Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Çev.: Aykut Kazancıgil), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2011, 290-291. İlhanlar ise Gazan Han dönemine kadar bu âdeti kullanmıştır. Mesela Hülagü ve Abaka Han Urmiye Gölünde dağlık bir adaya gömüldü. Başka bir örnek Ahmed Teküder katledilmesine rağmen Moğol gelenekleri kapsamında Kıpçoğay mevkiine defnedilmesidir. Spuler, *İran Moğolları*, 196-197. Gazan Han, Horasan'daki şehzadeligi döneminde Merv'de bulunan Sultan Sencer Türbesi, Ebu'l Hasan-i Harekanî Türbesi ve Ebu Said Hayr Türbesini görerek etkilendi. Moğol geleneklerini de göz ardı etmeyerek kendisine bir anıt mezar "Şenb-i Gazan'ı" inşa ettirdi. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 369-370.

⁹²⁰ Leila Ghasvarian Jahromi- Ahmad Nasrolahi, "Abvab Al-Bar: The Core City of Soltaniyeh", *Faculty of Arts And Architecture*, Islamic Azad University, Tehran 1995 1-8.

⁹²¹ Olcaytu Han Türbesi iki kabuklu oval kesitli ya da yonca kubbeli türleri içinde yer almaktadır. Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 56.

Olcaytu Han'ın inşa ettirdiği bu türbe sekizgen yapıda olup⁹²³ iç yüksekliği yirmi altı metreden biraz kısa, duvar kalınlığı ise yedi metredir.⁹²⁴ Türbenin kuzey köşesinde üçgen bloklar, güneybatı köşesinde kıvrımlı merdivenler ve güney köşesinde ise mezarlık ile mescit bulunur. Doğu, batı ve kuzey duvarlarının dış cephesi süslü yüzeylerden oluşmakta olup, doğu tarafındaki bitişik yapılara bağlı kalınarak inşa edilmiştir.⁹²⁵ Yapının doğu pervazının olduğu bölümde sekiz balkon ve kubbe temeli hizasının altından dışarı açılan koridor mahiyetinde bir kısım bulunmaktaydı. Bu kısımda sekiz adet minare yer almaktaydı.⁹²⁶

Olcaytu Han'ın Türbesi dıştan iki kat, içten üç kat olarak tasarlanıp inşaatı 709/1309 yılında tamamlandı.⁹²⁷ Bu tasarıma göre türbenin birinci katının koridorlarına küçük odalar konumlandırıldı.⁹²⁸ İkinci kat tamamen teras şeklinde olup, üç kavis ile bölünerek merdiven ile birinci kata bağlandı. Aynı zamanda bu merdivenler minarelere de bağlanmaktaydı.⁹²⁹ Üçüncü kat ise türbenin tonozu ve minarelerinin gövdesinin yerleştirildiği bölümdü.⁹³⁰ Türbe genel yapısı itibarıyla kubbe,⁹³¹ oda ve balkon yapısıyla dönemin en üst düzey örnekleri arasındadır.⁹³²

Türbenin inşaatı devam ettiği dönemde Hanefî-Sünnî olan Olcaytu Han, Şii mezhebini kabul etti. Bu dönemde Irak'ta bulunan Hz. Ali ve Hz. Hüseyin Türbelerini

⁹²² Blair, "The Mongol Capital Of Sultaniyya", 144; Işık, *Hâfız-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârîh-i Reşîdi'si*, 29. Olcaytu Han için yapılmış olan bu türbe "Âlâ Kümbeti" olarak da adlandırılmıştır. Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 66.

⁹²³ Binanın sekizgen yapıda olması farklı görüşleri de beraberinde getirmiştir. Buna göre bazı tarihçiler binanın sekiz taraflı olmasını Şia mezhebine dayandırırken; bazıları sekiz rakamının kutsal olmadığını, bunun mimari hesaplamalarından ileri geldiğini söylemektedir. Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 54.

⁹²⁴ Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 289. Sultaniye Türbesi, Cennetin sekiz kapısından ilham alınarak sekizgen şekilde tasarlandı. Binanın yüksekliği 17 metre kalınlığı ise 7 metredir. Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 49,53.

⁹²⁵ Donald Newton Wilber, *The Architecture of Islamic Iran: The Il Khanid Period*, New York 1955, 173.

⁹²⁶ Blair, "The Mongol Capital Of Sultaniyya", 143; Wilber, *The Architecture of Islamic Iran*, 173. Türbenin sekiz minareli oluşu; Orta Çağ döneminde yedi minareli Mekke Camisi dışında daha önce görülmüş bir şey değildi. Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 59.

⁹²⁷ Wilber, *The Architecture of Islamic Iran*, 173; Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 288.

⁹²⁸ Türbenin birinci katına konumlandırılan bu odalar kadın ya da hükümdarın ailesinin çeşitli kültürel törenleri izlemeleri için yapıldı. Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 55.

⁹²⁹ Her bir merdivenin boyu 90, yüksekliği 30 santimetredir. Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 56.

⁹³⁰ Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 56.

⁹³¹ Türbenin kubbe duvarları, işlemeli, derin oyuklar, kat merdivenler, pencere ve balkonlarla aydınlatılmış yapıdadır. Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 290.

⁹³² Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 290. Olcaytu Han, Sultan Sencer Türbesini ziyaret ederek etkilenmiş ve kendi türbesini inşa ettirirken bu yapının planlarını kullanmıştı. Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 52.

gezen Olcaytu Han, bu yapıları Sultaniye'ye taşıma fikrine kapıldı. Bu sebeple yaptırdığı türbenin iç süslemeleri oldukça zengin yapılarak, türbenin güney kısmına Şii şehitler için ek bir bina eklendi.⁹³³ Ancak Olcaytu Han'ın, Hz. Ali'yi rüyasında görmesi ve din âlimlerinin mezarların taşınmasına karşı çıkması, onu bu fikrinden vazgeçirdi. Olcaytu Han vazgeçtikten sonra türbenin iç süslemeleri 1311 yılında yeniden düzenlendi.⁹³⁴

Türbenin ilk iç ve dış süslemeleri Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'in anıt mezarına dönüştürme amacına hizmet eder nitelikte oldu. Bu sebeple türbenin bu süslemeleri Hz. Muhammed ve Hz. Ali isimleri temel alınarak yapılmıştır.⁹³⁵ Buna göre türbenin duvar yüzeyinin kaplamaları açık devetüyü rengi kerpiçlerden oluşmaktayken, belli yerleri ise köşegen kare şekilleriyle uyum içinde kullanıldı.⁹³⁶ Aynı zamanda duvarlarda yazısıyla Hz. Ali'nin adı yazılarak, açık kare mavi tuğlalar kullanıldı.⁹³⁷ Bu süsleme stili odanın hizasından görülebilen küçük eksenin dört dikmesine de uygulandı. Ana dikmelerde özel kesim tamamı geometrik şekillerle oluşturulan tuğlalar, ince açık mavi çizgiler ve cilasız kiremitten yapılan özel şekiller kullanıldı.⁹³⁸ Köşe açıları mozaik fayanstan açık mavi ve lacivert yüzey süslemesiyle kapandı. Tüm dikmelerin iç arka yüzünde mavi, lacivert ve biraz da açık kahverengi renkli parçalar kullanıldı. Burada bulunan küçük dikmeler ise kerpiç zemin üzerine açık mavi ve lacivert cilalı çatlama tuğlalar ile mavi köşegen kare tuğlalar kullanıldı. Türbenin ana sekiz arkı üst kemer dolguları açık ve koyu mavi fayansla döşenerek mavi mozaik fayans ve cilasız oyma kiremitler ortaya çıkartıldı. Üst kemer dolgularında lacivert zemin üzerine beyaz harflerle yazı şeridi oluşturuldu.⁹³⁹ Kubbenin tam merkezinde bulunan alt duvar yüzeylerinde ise açık mavi tuğla kullanıldı.

⁹³³ Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 290; Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 60.

⁹³⁴ Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 60. Kemal Ramazan Haykıran, Olcaytu Han'ın Şiiliğinin geçici olmasına karşın bu uygulamadan vazgeçtiğini "Olcaytu Han'ın Şiiliği geçici olmuştur. Ömrünün sonuna doğru tekrar Sünni olduğunu açıklamıştı." ifadeleriyle belirtmiştir. Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 289.

⁹³⁵ "Hz. Muhammed kelimesi süslemelerin detaylarını ve Hz. Ali kelimesi ise onun merkezinde yer almıştır. Bu bileşimden Muhammed'in İslam'ın ayakta durması Ali'nin vilayeti ile olabileceğini çıkarmak mümkündür." Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 67-68.

⁹³⁶ Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 290.

⁹³⁷ Wilber, *The Architecture of Islamic Iran*, 17; Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 290; Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 60.

⁹³⁸ Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 290.

⁹³⁹ Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 290-291.

Olcaytu Han, türbeyi Şii anıt mezarına dönüştürmek vazgeçtikten sonra iç süslemelerinde değişikliğe gitti.⁹⁴⁰ Buna göre türbede taban taşı uygulandı. Açık mavi ve cilalı altıgen fayansla kaplanan beş yüzlü birleşik kolonlarla odanın on altı köşe açısı kesildi. Taban taşı lacivert zemin üzerine açık mavi, beyaz ve yeşil dökümlü alt cila ile renklendirilen 12 cm kenar süsleri yapıldı.⁹⁴¹ Aynı zamanda duvarlar Kufi ve Sülüs hatları ile süslenerek, çiniler kullanıldı. Bu çiniler noktasında duvarların birçok noktası ayetler ile süslendi.⁹⁴² Ana sekizgen oda ile dikdörtgen salon arasındaki kemer güneyde daha ayrıntılı yıldızlar öne çıktı.⁹⁴³ Duvarlar mavi, kırmızı, yeşil, kahverengi, altın sarısı ve siyah renkte sıvı ile kaplandı.⁹⁴⁴ Türbenin ana kenarı ve minarelerin tepe kısımları açık koyu mavi fayans ile cilasız kiremitten basit çizgisel şekillerle kaplandı.⁹⁴⁵ Yapılan süsleme ve malzeme kullanılma tarzı ile eşsiz bir eser ortaya çıkartıldı. Türbe bilinen Moğol mimarisinin eşsiz eserleri arasında yerini aldı.⁹⁴⁶

İlhanlılar döneminin mimari ve şehircilik tarzını belirlemek için Sultaniye Kalesine Türbesi içinde kazı ve arama çalışmaları başlatıldı ve bu çalışmalar günümüzde hala devam etmektedir. Kazı ve araştırma çalışmaları eski Sultaniye şehrinin zamanla gün yüzüne çıkartılması⁹⁴⁷ ve Türbe içindeki mezarların bulunması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca çevre yapımı ve türbenin yenilenmesiyle kazılardan elde edilen önemli bilgiler ve buluşlar bilim dünyası için önemli bir kaynak malzeme oluşturmaktadır.⁹⁴⁸

⁹⁴⁰ Blair, *Text And Image In Medieval Persian Art*, 119; Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 291.

⁹⁴¹ Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 291; Blair, *Text And Image In Medieval Persian Art*, 120; Blair, "The Mongol Capital Of Sultaniyya", 144.

⁹⁴² Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 61.

⁹⁴³ Blair, *Text And Image In Medieval Persian Art*, 120

⁹⁴⁴ Wilber, *The Architecture of Islamic Iran*, 174; Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 291; Blair, "The Mongol Capital Of Sultaniyya", 144; Blair, *Text And Image In Medieval Persian Art*, 147.

⁹⁴⁵ Blair, *Text And Image In Medieval Persian Art*, 118.

⁹⁴⁶ Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 66.

⁹⁴⁷ Kazılar sonucunda Sultaniye kalesinin yer altında kalan kısmının %79' gün yüzüne çıkartılmıştır. Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 67.

⁹⁴⁸ Günümüzde Sultaniye Kümbeti içerisinde kazı çalışmaları İran'da 1988 yılından beri milli bir proje olarak devam etmekte ve tespit edilen bilgiler yayınlanmaktadır. Sultaniye Kalesi ve Türbenin yenilenme projesini Dr. Seyyed Ali Asghar Mir Fattah yürütmektedir. Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 67-68.

5.2. OLCAYTU HAN'IN ÖZEL HAYATI VE ŞAHSİYETİ

5.2.1. Eşleri ve Çocukları

Elimizdeki mevcut kaynaklardan elde ettiğimiz veriler neticesinde Olcaytu Han'ın resmi nikâhında⁹⁴⁹ on iki hatunu, nikâhsız⁹⁵⁰ üç hatunu olduğunu tespit edilebilmektedir.

Nikâhlı Hatunları:

1. Kobhoşkaf (Köbhoşkaf/ Koncuşkâb) Hatun⁹⁵¹
2. Bucgan Hatun⁹⁵²
3. İldurmuş (İl-tuzmuş) Hatun (öl. 23 Rebiyülevvel 708/10 Ekim 1308)⁹⁵³
4. Hacci Hatun⁹⁵⁴
5. Adilşah Hatun⁹⁵⁵

⁹⁴⁹ İlhanlı Devletinin hükümdarları ve hanedan üyeleri eşlerini genellikle Moğol-Türk ailelerinden ya da yabancı milletlerin asil ailelerinden seçmektedir. Uzunçarşılı, *Medhal*, 192; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamanı*, 140. Hükümdarlar baş hatunlarını belirli Moğol ya da Türk kabileleri arasından tercih ederler. Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 124; Özkan İzgi, “Moğollarda Evlenme Âdeti”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, IV, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, 255-262; Ekrem Kalan, “Moğolların Gizli Tarihçesine Göre Moğollarda Kız İsteme ve Evliliğe Dair Bazı Deyimler ve Gelenekleri”, Hatice Şirin User- Bülent Gül (Ed.), *Fikri Sertkaya Armağanı*, (ss. 373-382), Türk Kültür Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2013, 373-382; Anzerli, *Türk-Moğol Adetleri Yönünden Karşılaştırılması*, 59-72.

⁹⁵⁰ İlhanlı hükümdarları baş hatunları dışında “serari” denilen odalıkları vardı. Bu odalıklar hükümdarlara layık görülerek takdim edilen güzel kadınlardı. Hükümdarlar bu hatunlardan genellikle çocuk sahibi olmaz. Çocuk sahibi olsalar bile Moğol gelenekleri kapsamında miras hukukundan faydalanamazdı. Uzunçarşılı, *Medhal*, 192; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamanı*, 140. Hükümdarlar baş hatunları dışında siyasi ya da başka sebeplere bağlı yapılmış evliliklerde, kadımlar odalık konumundadır. Bu hatunlardan doğmuş çocukların babalarının varis olma hakkı olmadığı bilinmektedir. Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 124-125; Fatma Yiğit Akkuş, “İktidar ve İzdivaç: Memlûk-Altın Orda ve İlhanlı Üçgeninde Siyasi Evlilikler”, *Karadeniz Araştırmaları*, 49, (2016), 103-120.

⁹⁵¹ Olcaytu Han'ın ilk hanımı olarak gösterilen bu hatun, Emir Suncak Noyanın oğlu Şadi Gürkan (Kürgen)'in kızıdır. Hayatı hakkında yeterince bilgi yoktur. Kobhoşkaf Hatun'un, çocuğu yoktur. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 7; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 52. Osman Gazi Özgüdenli, “GazanHan'ın ilk eşinin Kunçuskab Hatun olduğunu, ancak Reşîdüddin Fazlullah'ın eserinde buna yer vermediğini söylemektedir. Bu hatunun Abdullâh-ı Kâşânî'nin bahsettiği ve soy bilgisinin tutuğu Kobhoşkaf Hatun olması muhtemel olabilir. Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 196; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 391, dpn. 212.

⁹⁵² Lekezi Gürkan'ın kızıdır. Olcaytu Han'a Dolandı adında bir kız çocuğu verdi. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 7; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 52.

⁹⁵³ Çağatay'ın oğlu Mengü'nün kızının oğlu Kutlug Timur Gürkan'ın kızıdır. Olcaytu Han'ın bu hanımından Bistam, Bayezid, Tayfur adından üç oğlu ve Sati adında bir kızı oldu. İldurmuş Hatun 23 Rebiyülevvel 708/10 Ekim 1308 Perşembe günü aniden vefat etti. Cenazesi Sultaniye'ye nakledilip Gunbed-i Aliye defnedilmiştir. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 8,83; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 52, 120; Kazvinî, *Tarih-i Güzide*, 492.

⁹⁵⁴ Hülagü Han'ın kızı Tudukaç (Todakac) ile Tengir Gürkan'ın oğlu Zahhak'ın kızıdır. Olcaytu Han'ın bu hatunundan Ebu Said adında bir oğlu oldu. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 7; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 52.

6. Olcatay (Ölçetey) Hatun⁹⁵⁶
7. Horasanlı Bulugun (Boloğan) Hatun (5 Safer 708/25 Temmuz 1308)⁹⁵⁷
8. Kutluğ Şah (Kutluk Şah) Hatun⁹⁵⁸
9. Surgatmış Hatun⁹⁵⁹
10. Kotuk Hatun⁹⁶⁰
11. Dünya Hatun⁹⁶¹
12. Tespina /Maria /Meryem Hatun⁹⁶²

⁹⁵⁵ Bulugan Hatun'un ordu emiri Sartak'ın kızıdır. Olcaytu Han'ın bu hatundan Süleyman Şah adında bir oğlu olmuştur. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 8; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 52.

⁹⁵⁶ Olcatay Hatun ile Hacci Hatun aynı anne babadan kız kardeşlerdir. Olcaytu Han'ın bu hatundan Ebu'l Hayr adında bir oğlu olmuştur. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 8; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 52.

⁹⁵⁷ Argun Aka'nın oğlu Mengli Tigin'in oğlu Emir Tasuka'nın kızıdır. Bulugan Hatun ilk olarak Gazan Han ile evlendi. Gazan Han'ın vefatından sonra Moğol geleneklerine göre Olcaytu Han ile evlendi. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 390. Olcaytu Han 8 Zilkade 704/ 2 Haziran 1305 Çarşamba günü dokuz bin dinar mehir karşılığında nikâhlandı. Bulugan Hatun, Bağdat şehri yakınlarında bir şehir kurdurarak adını Horasan koydu. Vefatın sonra bu şehirde Olcaytu Han onun adına bir hankah yaptırarak gelip geçene vakfetti. Buranın emlak işini ise Reşidüddin Fazlullah'a verdi. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 44, 82; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 85, 119.

⁹⁵⁸ Nayman kavminden Sarıca'nın oğlu Emir İrencia'nın kızıdır. Kutluğ Şah, vezir Reşidüddin Fazlullah tarafından büyütüldü. Olcaytu Han ile Kutluğ Şah Hatun 21 Şaban 704/ 18 Mart 1305 Pazartesi günü nikâhlandı. Bu nikâh esnasından Olcaytu Han'ın vekili Emir Pulad Çingsang, Kutluğ Şah'ın vekili ise Reşidüddin Fazlullah idi. Bu nikâh Kadı Burhanuddin Mervi tarafından kıyıldı. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 8, 42; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 52, 83.

⁹⁵⁹ Olcaytu Han'ın dokuzuncu hanımı olan bu hatun, Hülagü'nün kızı Tudukaç (Todakac) ile Emir Hüseyin'in kızıdır. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 8; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 52.

⁹⁶⁰ Timur Gürkan'ın kızı olup Horasan'dan gelmedir. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 8; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 53.

⁹⁶¹ Mardin Artuklu Sultanı II. Necmüddin'in kızıdır. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 8; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 53. Olcaytu Han 1309 senesinde Artuklu Sultan Necmüddin'in kızı Dünya Hatun ile evlendi. Ancak İlhanlı Devleti ile Artuklular arasındaki ilişki, Dünya Hatun'un çocuğu olmamasından dolayı akrabalık çerçevesinde kalmıştır. Süleyman Özbek-Ercan Gördeğir, "Moğolların Mardin Kuşatması ve Hülagü'den Olcaytu'ya İlhanlı Artuklu Münasebetleri", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 4 (3), (2018), 115. Bazı kaynaklarda onun Mardin Artuklu hükümdarının kızı Dünya Hatun ile evlenmesi dolayısıyla Müslüman olduğu iddiası varsa da bu evlilik 709/1310 senesinde vuku bulduğu göz önüne alınca rivayetin doğru olmaması muhtemeldir. Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, 198, dpn. 951.

⁹⁶² Muhtelif kaynaklar Olcaytu Han'ın bu hanımının ismi ve kimliğini farklı vermektedir. Kostantiniye Kayzeri'nin kızıdır. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 8; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 53. Olcaytu Han 1306 senesinde Bizans İmparatoru II. Andronikos'un hemşiresi Meryem ile evlendiğinden Bizans ile eski münasebetler yeniden kuruldu. Spuler, *İran Moğolları*, 121. Kral II. Andronikos, Olcaytu Han ile ittifak etmek maksadıyla kız kardeşi Maria'yı onunla nişanladı. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 423; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 432. Olcaytu Han, Anadolu'da Türkiye Selçuklularının yerini alan Türkmen beylerine karşı Bizans İmparatoru II. Andronikos Palaiologos'un kızı Meryem ile evlendi. Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", 320. Anadolu coğrafyasında hâkimiyetini güçlendirmek isteyen Olcaytu Han, II. Andronikos'un kız kardeşi ile evlendi. Ancak İmparator II. Andronikos'un kız kardeşi değil kızıdır. Alican, *Tarihin Kara Yazısı Moğollar*, 156; Aksakal, *İlhanlı Doğu Politikaları*, 80.

Olcaytu Han'ın Tokti, Kirmun ve Kökeci adında üç nikâhsız eşi vardı. Ancak Moğol gelenekleri kapsamında odalık olarak kabul edilen bu eşleri hakkında kaynaklarda pek bilgi yoktur.⁹⁶³

Olcaytu Han nikâhlı evlilik münasebetlerinde genellikle Moğol gelenekleri doğrultusunda hareket ederek Moğol boylarına mensup seçkin ailelerin kızlarını kendine eş seçti.⁹⁶⁴ Bu evliliklerinden Tespina/Maria/Meryem Hatun ile siyasi amaçla evlenirken, ağabeyi Gazan Han'ın vefatıyla dul kalan karısı Horasanlı Bulugun Hatun ile eski Türk-Moğol ananeleri (leviratus)⁹⁶⁵ uyarak evlendi.

Olcaytu Han'ın söz konusu nikâhlı ve nikâhsız eşlerinden altısı erkek ve üçü kız olmak üzere toplam dokuz çocuğu oldu.⁹⁶⁶ Olcaytu Han'ın eş sırasına göre ikinci hatunu Bucgan'dan, Dolandı (öl. 27 Receb 715/27 Ekim 1315)⁹⁶⁷ adında bir kızını oldu. Üçüncü hatunu İldürmüş'tan sırasıyla Bistam (öl. 10 Cumadelahir 709/15 Kasım 1309),⁹⁶⁸

⁹⁶³ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 7; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 52.

⁹⁶⁴ Berthol Spuler, Moğolların İslamiyeti kabulü üzerine Moğol evlenme hukukunun terk edilip İslam evlenme hukukunun kabul edildiğini belirtmişse de uygulamada böyle olmamıştır. Spuler, *İran Moğolları*, 430. Gazan Han, İslamiyet'i kabul etmesine rağmen İlhanlı hükümdarları evlilik münasebetlerinde eski Moğol geleneklerini devam ettirmiştir. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 393.

⁹⁶⁵ Leviratus, ölen erkek kardeşinin dul kalan eşi ya da dul fakat genç çocuksuz üvey anne ile evlenme anlamına gelmektedir. İbn Fazlan, *Onuncu Asırda Türkistan'da Bir İslam Seyyahı İbn Fazlan Seyahatnamesi*, Ramazan Şaşan (Haz.), İstanbul 1975, 32; Mahmut Arslan, *Step İmparatorluklarında Sosyal ve Siyasi Yapı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları İstanbul 1984, 41-42; W. Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları*, (Ter.: N. Ulutuğ), TTK Yayınları, Ankara 1996, 17, 19, 30, 76, 87, 94, 102-13; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 393, dpn. 227; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamani*, 141; dpn. 519. Leviratus geleneğinin kökeni Babil ve Asur hukukuna kadar dayanmaktadır. Füzuan Kırıl, *Eski Anadolu Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1991, 152; Solaman Schecter- Josep Jacobs, "Levirate Marriage", *The Jewish Encyclopedia*, VIII, New York 1906, 45-46; R. G. Abrahams, "Some Aspects Of Levirate", Jack Gody (Ed.), *The Character Of Kinship*, Cambridge University Press, Cambridge 1973, 163-174; Jenifer Holmgren, "Observation On Marriage And Inheriances Practices İn Early Mongol And Yuan Society, With Particular Reference To The Levirate", *Journal Of Asian History*, XX, 1986, 127-192; Fahrünisa Bilecik, "Orta Asya Destanlarında Bir Evlilik Türü", Emine Gürsoy-Naskali (Haz.), *Bozkırlardan Bağımsızlığa Manas Destanı*, (ss. 234-240), TDK Yayınları, Ankara 1993, 234-240; Mahzar Bağlı- Ayhan Sezer, "Tabulaşan Kurumun (Ailenin) Kurbanlıklar Edinme Pratiği: Levirat ve Sorarat", *Aile ve Toplum*, 2 (8), 2005, 9-21; Musa Şamil Yüksel, "Türk Kültüründe Levirat ve Timurlularda Uygulanışı", *Turkish Studies*, 5 (3), 2010, 2027-2058.

⁹⁶⁶ Olcaytu Han'ın oğlu Ebu Said ve kız Sati Bik dından çocukları hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz.

⁹⁶⁷ Dolandı Hatun, 21 Şaban 704/ 18 Mart 1305 Perşembe günü Emir Çoban Noyan ile Kadı Burhanuddin Mervi'nin kıydığı nikâh ile evlendi. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 43; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 83.

⁹⁶⁸ Tam adı Bistam Köbegun Oğul idi. Gazan Han vefat etmeden önce, İldürmüş Hatun, 4 Safer 703/ 17 Eylül 1303 tarihinde oğlu şehzade Bistam ile onu ziyaret etti. Bu ziyaret neticesinde Gazan Han, Bulugun Hatun'dan doğan kızı Olcay (d. 18 Cemaziyelevvel 696/14 Mart 1297) ile şehzade Bistam'ı büyük bir şenlik düzenleyerek nişanladı. Şehzade Bistam nişanlılık süresi boyunca Gazan Han'ın yanında kaldı. Gazan Han vefat ettikten yaklaşık dört yıl sonra 1 Safer 708/ 21 Temmuz 1308 senesinde dört yüz tümen mehir karşılığında nikâhı kıyıldı. Ancak bu nikâhtan yaklaşık bir yıl sonra şehzade Bistam vefat etti. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 298; Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 7, 82, 87; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 53, 119, 123; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 393, dpn. 237, 240.

Bayezid (öl. 8 Zilkade 709/ 19 Nisan 1309)⁹⁶⁹ ve Muhammed Tayfur⁹⁷⁰ adından üç oğlu ile Sati⁹⁷¹ adında bir kızı oldu. Dördüncü Hatunu Hacci'den Ebu Said (d. 8 Zilkade 704/3 Haziran 1305- öl. 13 Rebiyülâhır 736/ 30 Kasım 1335)⁹⁷² adında bir oğlu doğdu. Beşinci hatunu Adilşah'tan Süleyman Şah (öl. 8 Rebiyülevvel 709/ 10 Ağustos 1310)⁹⁷³ ve altıncı hatunu Olcatay'dan Ebu Hayr⁹⁷⁴ adında bir oğlu olduysa da çocuk yaşta vefat etti. Yine sekizinci hatunu Kutluğ Şah'tan bir kızı oldu.⁹⁷⁵ Ancak bu kızına dair bilgi olmamakla birlikte yaşamadığı kaydedilmiştir.

5.2.2. Kişiliği ve Hayatına Dair Bazı Notlar

İlhanlı Devleti hükümdarlarının neredeyse tamamı farklı kişilik özellikleri ile öne çıkmıştı. Olcaytu Han ise ismi, lakapları, mezhep değiştirmesi ile imar faaliyetleri, ilmi tartışmaları ve hayır işlerine verdiği önemle ön planda oldu. Bütün bu özelliklerinin dinsel inancı ile mutlak bir bağlantısı vardır.⁹⁷⁶ Zira Olcaytu Han'ın Şii mezhebini kabul

⁹⁶⁹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 84; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 120.

⁹⁷⁰ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 49; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 89.

⁹⁷¹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 7; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 52. Tam adı Şehzade-yi Cihan Satı Bik idi. İsmi sonuna ilave edilen ve bugün çeşitli lehçelerde "bey", "biy", "beg", "big" ya da "bik" olarak telaffuz edilen unvanını Ebubekr el-Âharî tarafından kaydedilmiştir. Özgüdenli, "İlhanlı Hükümdarı Ebû Sa'id Bahadır Han'a Ait Dört Yarlık", 283; Abdülkadir Donuk, *Eski Türk Devletlerinde İdarî Askerî Unvan ve Terimler*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1988,5-8. Olcaytu Han'ın kız Satı Bik, Emir Çoban ile 714/1314-1315 senesinde evlendirilmiş de nikâhı Ebu Said Han zamanında 20 Receb 719/ 9 Eylül 1319 tarihinde kıyıldı. Olcaytu Han'ın vefatından sonra Sati Bik soğukkanlılıkla idari yönetime katıldı. Bu sebeple Ebu Said Han 719/1319-1320 senesinde Fars eyaletinin yönetimi ona bıraktı. Emir Çoban'ın katlinden sonra dul kalan Sati Bik, Arpa Han ile evlenmiş de bu dönemde yaşanan taht mücadeleleri sebebiyle tekrar dul kaldı. Mücadelelerin devam ettiği süreçte Oyratların desteğini alarak İlhanlı tahtına çıktı. Sati Bik bir yıllık İlhanlı tahtı hâkimiyetinden sonra kendi soyundan Süleyman Han ile evlenerek, kocası lehine tahttan çekildi. Kaynaklarda bundan sonraki kısımda hayatı hakkında bilgi pek mevcut değildir. Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, 171-175; Özgüdenli, "İlhanlı Hükümdarı Ebû Sa'id Bahadır Han'a Ait Dört Yarlık", 293-294.

⁹⁷² Olcaytu Han'ın, Hacci Hatun'dan olan oğlu Ebu Said 8 Zilkade 704/3 Haziran 1305 tarihinde Ucan bölgesinde doğdu. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 44; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 84. Ebu Said doğumundan itibaren babasının en önem verdiği evlatlarından biri oldu. Bu sebeple devletin ileri gelen emirlerinden Emir Sevinç Aka nezaretinde iyi bir eğitim aldı. Atabegi Emir Sevinç korumasında veliahtlık şehri kabul edilen Horasan'a 1303 senesinde vali olarak tayin edildi. Olcaytu Han'ın ölümüyle ise on iki yaşında İlhanlı devletinin dokuzuncu İlhanı oldu (1317-1335). Spuler, *İran Moğolları*, 132-143; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 82-94; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 426-427; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 279-283; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 433-436; Işık, *Hâfiz-ı Ebrû'nun Zeyl-i Câmîu't-Tevârih-i Reşîdî'si*, 63-118; Yuvalı, "Ebû Said Bahadır Han", 218-219; Osman Gazi Özgüdenli, "İlhanlı Hükümdarı Ebû Sa'id Bahadır Han'a Ait Dört Yarlık", *Bellekten*, LXIX (254), Ankara 2005, 65-115.

⁹⁷³ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 89; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 124.

⁹⁷⁴ Olcatay Hatun'dan doğan çocuğu Ebu'l Hayr çocuk yaşta vefat etti. Emir Kutluğ Kaya onun cenazesini Tebriz'e naklederek Gazan han'ın Türbesine gömdü. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 42-43; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 83.

⁹⁷⁵ Elimizdeki mevcut kaynaklarda Olcaytu Han'ın, Kutluğ Şah Hatun'dan bir kızı olduğu dışında bilgi mevcut değildir. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 8; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 52.

⁹⁷⁶ Şahin, *İlhanlılar Döneminde Şiilik*, 165-166.

ettikten sonra Hanefi-Şafî ve Şii toplum dengesini sağlayamadığını, adil ve eşit davranmadığını açık bir şekilde görmekteyiz.⁹⁷⁷

Olcaytu Han'ın devlet adamı olarak ağabeyi Gazan Han'a göre daha az yeteneğe sahip ve zayıf karakterli olduğu konusunda bazı kaynaklar hem fikirdir.⁹⁷⁸ Bu düşünceye temel olan sebep Gazan Han'ın İlhanlı Devleti'ni reformlarıyla belli bir düzeye çıkarması ve Olcaytu Han'ın yönetimi bu düzeyde devam ettirip ettirememesi meselesidir. Osman Gazi Özgüdenli bu noktada, Gazan Han'ın vefatından sonra Olcaytu Han'ın reformları devam ettirdiği ya da aynı titizlikle uyguladığı hakkında elimizde hiçbir bilgi bulunmadığını beyan etmekte ve onun iyi niyetine rağmen asla Gazan Han ölçüsünde bir hükümdar olmadığını söylemektedir.⁹⁷⁹

Olcaytu Han'ı diğer bazı kaynaklar ise İlhanlı Devleti'nin en büyük hükümdarı olarak göstermektedir.⁹⁸⁰ Abdullâh-ı Kâşânî, bu konu da Olcaytu Han dönemini kan dökülme, nimet bolluğunun olduğu, reaya ile askerlerin refah içinde güvenle ve huzurla yaşadığı bir dönem olarak anlatır.⁹⁸¹ Kazvinî ise adalet ve insafsızlığın önündeki adaletsizliğin kaldırıldığını, asiliğin yok olduğunu İslam dışındaki dinlerin geleneklerinin yok edilerek Müslümanlığın yüceltildiği bir dönem olarak anlatmaktadır.⁹⁸² Ayrıca bu dönemde adaletin etkin olduğu, toplumsal ahlakın yükseldiği, savaşların ortadan kalktığı, emir ve askerlerin tek işinin daima eğlenmek,

⁹⁷⁷ Olcaytu Han, Şii mezhebini kabul ettikten sonra özellikle Hanefî mezhebine mensup Müslümanlara baskı uygulanarak Şii olmaya zorlanmışlardı. Hatta ayrışmaları için Hanefî ve Şafilere farklı giyinmeleri için ferman buyrulmuştu. Haykiran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 22.

⁹⁷⁸ Olcaytu Han, devlet idaresinde daha zayıf karakterli olsa da Gazan Han'ın reformları sayesinde sağlam yönetim mekanizmasına sahip oldu. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 357; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 271-272; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 431.

⁹⁷⁹ Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 358-359. Gazan Han gibi mükemmel bir hükümdarın kuvvetli elleriyle yapılan reformlar, Olcaytu Han tarafından devamlılığı sağlayacak bir iradeye sahip olmadığı açıktı. Spuler, *İran Moğolları*, 105-106.

⁹⁸⁰ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 227; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 253. "Bu hanedandan (İlhanlı Devleti) onun gibi bir hükümdar çıkmadı. Adalet ve hakkaniyet ile zulüm ve zorbayı ortadan kaldırdı. Bu devirde cihan bir gelin gibi yatıştı ve kaynaştı." Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 491; Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 359, dpn. 835.

⁹⁸¹ Osman Gazi Özgüdenli, Olcaytu Han'ın bu denli büyük hükümdar olarak anılmasının reformlar neticesinde umumi bir iyileşme sürecimi yoksa tarih yazıcılarının şahsi bir menfaatleri ya da mevcut hükümdarlara hoşnut etme çabası olup olmadığını değerlendirmek gerektiğini belirterek, her ikisinde önemli bir faktör olduğunu vurgulamaktadır. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 359.

⁹⁸² Bu dönemde Hristiyan ve Yahudilere cizye vergisi konuldu. Müslümanlar ise bu topluluktan ayrı tutuldu. Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 491.

neşelenmek ve sevilme olduğunu söyleyerek, bu durumu Olcaytu'nun idarecilik vasfına bağlamaktadır.⁹⁸³

Olcaytu Han, idarecilik vasfının yanında daha önce de bahsettiğimiz gibi ilim ve mimarı faaliyetleri ile ilgilendi.⁹⁸⁴ Sultaniye şehrinin kurulması ve burada ilmi toplantıların yapılması güzel bir örnektir. Şahsi olarak eğitime ayrı bir önem vermekle kalmamış bunu ülke genelinde yaymayı amaçlamıştır.⁹⁸⁵ Zira onun bu amacı hem akli hem de nakli ilimleri ne kadar önemsediğini göstermektedir. Olcaytu Han âlimlerle sürekli sohbet etmekten büyük keyif alırdı⁹⁸⁶ ve savaş zamanı bu keyfiyetinden mahrum kalmamak için “Medrese-i Sitâre”⁹⁸⁷ adından seyyar bir medrese kurdu.⁹⁸⁸ Bu medrese normal zamanlarda saray içerisinde yer alırken sefer zamanı ordunun ortasında kurulan kumaş bir çadır içinde hizmet vermektedir.⁹⁸⁹ Böylece Olcaytu Han sefer zamanı ilmi sohbetlerden geri kalmamıştır.

Abdullâh-ı Kâşânî'nin kaleme aldığı Tarih-i Olcaytu adlı eser Olcaytu Han'ın siyasi, iktisadi, içtimai ve idari tarihinin yanı sıra kişiliği, ahlakı, düşünce yapısı, ilmi ve insani yönünün anlaşılması için önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Kâşânî, Olcaytu Han'ı tanımlarken “*Cihan sultanı, zaman ve zemin ferman edicisi, kullarını görüp gözeten, adaletli, yumuşak başlı, kaza kudretli, akli ve nakli ilimlere önem veren, öngörülü*” olarak anlatmaktadır.⁹⁹⁰

Olcaytu Han'ın en karakteristik ve belirgin özelliği olan adalet duygusudur. Kaynaklara göre insanları incitmekten çekinen, yumuşak huylu, ılımlı, çabuk

⁹⁸³ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 229; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 255.

⁹⁸⁴ Deniz, *Moğolların Anadolu Politikası*, 154.

⁹⁸⁵ Şiraz bölgesinde bulunan Kerduçin Medresesi, Kirman Yeni kapı Medresesi ve Erzurum Yakutiye Medresesi bu örneklerden bir kaçıdır. Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 121-122.

⁹⁸⁶ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 228; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 253; Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 121; Kemal Ramazan Haykıran, “İlhanlılar Devrinde Sürdürülen Eğitim Faaliyetlerine Bir Bakış ve İlhanlı Hükümdarı Olcaytu Han'ın Eğitim Politikası”, *Tarih Okulu Dergisi*, 9 (26), 2016, 24.

⁹⁸⁷ Haykıran, “İlhanlı Hükümdarı Olcaytu Han'ın Eğitim Politikası”, 25. Vassaf bu medreseye “Gezici Sultanlık Medresesi” adını vermişti. Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 120, dpn. 132.

⁹⁸⁸ Medrese-i Sitâre'de Mevlânâ Nizamüddin, Mevlânâ Muazzam Nureddin Abdurrahman Hâkim Tustarî, Seyyid Burhanuddin İberî, Alamei Hillî, Mevlana Azudu gibi akli ilimleriyle ilgilenen önemli âlimler vardı. Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 121.

⁹⁸⁹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 108; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 143; Haykıran, “İlhanlı Hükümdarı Olcaytu Han'ın Eğitim Politikası”, 25. Medresede altı müderris bulunmakta ve bu müderrisler Olcaytu Han'ın seçtiği on öğrenci ile ilgilenerek eğitmekteydi. Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, 121.

⁹⁹⁰ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 227-228; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 253-254.

öfkelenmeyen, ancak çabuk bağışlayan bir hükümdardır.⁹⁹¹ Ancak affi görmezden gelişi de fazladır. Tarih-i Olcaytu Sultân'da geçen bir anekdotta bu özelliği şöyle anlatmaktadır:

“Bir gün saltanat ahırından Arap soylu, yel ayaklı ateş siperli, su gidişli, tozkoparan, Topçak bir atı çaldılar. Hırsızı yakalayıp sıkıca bağlayarak Sultan'ın huzuruna çıkardılar. Adamı yasa kılıcıyla kurban etmek istediler. Sultan hırsız: “Zavallı, bu yiğitliği ve cesareti neden gösterdin” diye sordu. Adam: Muhtaçtım ve fakir birisinin atını çalmayı kendime reva görmedim ve kendime şöyle söyledim “Bir gün toprağı kaldırmak zorunda kalırsan, toprağın en büyüğünü kaldır.” Bu söz üzerine Sultan'ın kutlu ayınında bağışlama, acıma, merhamet ve af izleri belirdi. Bu zavallı ve dertli derviş bizden çalmasın da kimden çalsın; Çünkü bizim dergâhımız rahmet mahalli, yuvası ve şefkat eşiğidir. Onun suçunu bir daha çalmaması şartıyla bağışladım”⁹⁹² dedi.

Benzer bir anekdot da şöyledir:

“Caferî Bermeki'nin mücevherlerle süslü nefis bir kolyesini çaldılar. Kolye bir adamın elinde bulundu. Adamın itirafından sonra onu cezalandırmak istediler. O zavallı adama Caferî'nin yüreği acıdı: “Bırakın onu ben kolyeyi bir zamanlar güzel hizmeti için ona bağışlamıştım, unutmuşum” dedi. İşte âlem Sultanı da bu derece iyi ahlaklıydı ki bir adamın elinde bulunan kayıp eşyası yüzünden o kişiyi tutup, bu hıyaneti yüzünden cezalandırmadı ve af edip suçunu bağışladı”⁹⁹³

Olcaytu Han'ın baskın olarak üzerinde durulan başka bir karakteristik özelliği öngörülü ve altıncı hislerinin kuvvetli olmasıdır. Bu özelliğe dair Tarih-i Olcaytu'da şöyle bir anekdot geçmektedir:

“Olcaytu Han'ın huzurunda bir gün bütün emirler, ileri gelenler ve devlet erkânı bulunduğu halde Tebriz Kalesisınırları üzerinde durunken gözüne sufi kılıklı bir adam takıldı. “İçime öyle doğuyor ki bu adam ya hırsız ya da bir şeyden çok korkmuş olmalı” dedi adamları durumu anlamak üzere oraya koştular. O adamı sıkı sıkı aradılar.

⁹⁹¹ “Güçsüz bir karıncanın eteğine bile incitme toprağı saçmamış, korkutup ürkütecek hareket yapmamıştır.” Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 232; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 258.

⁹⁹² Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 233; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 259.

⁹⁹³ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 233; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 259.

Üzerinde çalmış olduğu samurdan bir deri elbise buldular. Adam itiraf edip suçunu kabullendi. Sultan: “Kendi suçunu itiraf ettiğine göre şer’i ve örfi hukuka göre katli vaciptir” dedi. Adam şeriat gereğince yasaya çarptırıldı.”⁹⁹⁴

Olcaytu Han’ın diğer bir kişisel özelliği ise cömertliği, alçak gönüllülüğü ve sabırlıdır. Onun ne kadar sabırlı olduğu şehzadeleri Bistam, Beyazıd, Muhammed Tayfur ve Ebu’l Hayr’ın vefat ettiği dönemde metanetli durmasından anlamaktayız. Nitekim bu süreçte yasını tutarken çevresindekileri bile teselli etmiştir.⁹⁹⁵ Tarih-i Olcaytu’da cömertliğine dair Reşîdüddin Fazlullah ile olan anekdotunu şöyle anlatmaktadır:

“Bu zayıf kulun telifi olup Sultan’ın yüce tamamlanan Hâce Reşîdüddin’in kendisine sunduğu Câmîu’t-Tevârih için, Sultan, ona o denli izzeti ikramda ve bağışta bulundu ki hiçbir padişah hiçbir vezire bunca ikram, ihsan ve bağışta bulunmamıştır. Sultan Hâce’nin rütbesini arttırdı, başını göğe erdirdi. Gelir olarak onun adına elli tümen mal ihsan etti. Her nahiyede iki büyük köy ve bayındır bir kasaba verdi ki toplamı her yıl yirmi tümen meblağ eder.”⁹⁹⁶

Alçak gönüllülüğüne dair şöyle bir anekdot anlatılmaktadır:

“Bir gün cambaz Sultan’ın huzurunda ateşle oyunlar çıkartıyordu. O sırada bir havayı fişek Sultan’ın ayağının dibine düştü. Şeyh Behlül cambazı sopayla cezalandırmak istedi. Padişah Şeyh Behlül’e seslendi. “Bu durumun dehşeti ve vahşeti yanlışlıkla oldu, bilerek değil” dedi. Sultan utanıp sıkılmasınlar ve zorda kalmasınlar diye asla hiç kimsenin ayıbını, kusurunu ve eksikliğini yüzüne vurmazdı.”⁹⁹⁷

Olcaytu Han tüm bu karakteristik özellikleri dışında neredeyse bütün İlhanlı hükümdarları gibi içmeyi, eğlenmeyi ve avlanmaya severdi.⁹⁹⁸ Nitekim sık sık ava gider ve eğlence tertip ederdi. Av ve ilmi faaliyetler dışında hiçbir şey onu harekete geçirip heyecanlandırmazdı. Değerli vaktini ailesi, medrese ve idari işlerle geçirirdi.⁹⁹⁹

⁹⁹⁴ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 235; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 261.

⁹⁹⁵ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 238; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 264.

⁹⁹⁶ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 240; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 266

⁹⁹⁷ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 238; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 264.

⁹⁹⁸ George Lane, *Daily Life in The Mongol Empire*, Westport 2006, 149-166.

⁹⁹⁹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 231-232; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 257.

5.2.3. Dinî Görüşü

Olcaytu Han'ın dini inancı doğumundan ölümüne kadar oldukça değişiklik gösteren bir süreç geçirdi.¹⁰⁰⁰ Doğumu manevi işaretler içeren Olcaytu, babası Argun Han döneminin tesiriyle yedi yaşına kadar Budist inancına göre yetiştirildi.¹⁰⁰¹ Ancak Hristiyan olan annesi ona Nikolas (Nikola/Nikolay)¹⁰⁰² adını vererek vaftiz ettirdi.¹⁰⁰³ Annesinin vefatına kadar Hristiyan kalan Olcaytu'nun ne zaman Müslüman olduğuna dair itilaflar mevcuttur.¹⁰⁰⁴ Olcaytu Han büyük bir ihtimalle Gazan Han'ın İslamiyet'i kabul ettiği 695/1295 senesinde Müslümanlığı kabul ederek "Muhammed" adını aldı.¹⁰⁰⁵ Henüz on dört yaşlarındayken Horasan'daki âlimlerden etkilenecek Hanefî mezhebine tabi oldu.¹⁰⁰⁶ Bu mezhebe tabi olmasının en önemli etkisi şehzadeligi döneminde Horasan bölgesinde Ehl-i Sünnet mezhebine hâkim olan çoğunluğun Hanefî ve Şafî olmasından kaynaklıdır.

Gazan Han döneminden başlayan İslamlaşma süreci Olcaytu Han döneminde Moğollar arasında hızla etkisini arttırmaya başladı. Nitekim bu etki İlhanlı Devleti

¹⁰⁰⁰ A. Bausani, "Religion under The Mongols", *The Cambridge History of Iran*, V, J. A. Boyle (Ed.), London 1968, 538-550.

¹⁰⁰¹ Şahin, *İlhanlılar Döneminde Şiilik*, 164; Hanifi Şahin, "Sebepler ve Sonuçları Bakımından Olcaytu Sultan'ın Şiiliği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 64, 2012, 117. Aslen Hristiyan olan Olcaytu daha sonra Budist oldu. Spuler, *İran Moğolları*, 211. Olcaytu'nun Budist inancına sahip olduğu dönem Budizm'in İlhanlı Devletinde en güçlü olduğu dönemdir. Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, 198.

¹⁰⁰² Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, 184-185; Spuler, *İran Moğolları*, 216; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 421; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 270; Şahin, *İlhanlılar Döneminde Şiilik*, 164.

¹⁰⁰³ Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 313; Spuler, *İran Moğolları*, 216; Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı, 185; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 421; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 270; Şahin, "Olcaytu Sultan'ın Şiiliği", 117. İlhanlı hükümdarı Argun Han döneminde batı dünyası ile ittifak çabaları sırasında Olcaytu, Papa IV. Nikolas'a ithafen vaftiz ettirilerek Nikolas adını verdiler. Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, 198.

¹⁰⁰⁴ Olcaytu Han'ın Müslüman olmasına dair iki farklı rivayet bulunmaktadır. Olcaytu, Müslüman eşinin teşvikiyle Horasan'da yaygın olan Hanefî mezhebini benimseyerek 694/1295 senesinde Müslüman oldu. Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 313; Şahin, *İlhanlılar Döneminde Şiilik*, 164; Şahin, "Olcaytu Sultan'ın Şiiliği", 117. Bazı kaynaklar Olcaytu'nun Müslüman eşi vasıtasıyla İslamiyet'i seçtiğini belirtmektedir. Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, 198, dpn. 951.

¹⁰⁰⁵ Gazan Han'ın İslamiyet'i kabulü esnasında kardeşi Olcaytu da Müslüman oldu. Özgüdenli, *Gazan Han ve Reformları*, 101, dpn. 287. Olcaytu ağabeyi Gazan Han ile beraber Müslümanlığı kabul edip Hz. Muhammed'e hürmeten Muhammed adını aldı. Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, 198, dpn. 952.

¹⁰⁰⁶ Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, 185; Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, 198; Deniz, *Moğolların Anadolu Politikası*, 155. Hanefîlik mezhebi için bkz: Muhammed Enes Topgöl, "İlk Dönem Hanefî Kaynaklara Göre Ebû Hanefî'nin Usul Anlayışında Sünnet Adlı Eser Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 7 (2), 2009, 171-188; Ömer Faruk Atan, "Hanefî Literatüründe Muhtasarlar ve Metinler", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 2016, 65-81; Ahmed Aydın, "Hanefî Mezhebine Hintli Bir Yorum: Ferâiziyye Hareketi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (12), 2018, 457-478.

içinde mezhep çatışmalarına yol açacak seviyeye geldi.¹⁰⁰⁷ Hanefi ve Şafiler arasında yaşanan çekişmeler neticesinde vezir Reşîdüddin Fazlullah, Mevlana Nizamüddin'i¹⁰⁰⁸ Kadıu'l Kudatlığa getirmeyi başardı.¹⁰⁰⁹ Hanefilerin güç kaybetmesi bu durumu, mezhepler arası çatışmaya çevirdi. Bu dönemde Hanefiler, Şafileri zinaya cevaz vermekle suçladı. Bu durum üzerine Mevlana Nizamüddin başta olmak üzere Şafiler de aynı şekilde karşılık verdi. Olcaytu Han'ın huzurunda cereyan eden ve ilmi olmayan bu hadise karşısında sinirlendi orayı terk etti.¹⁰¹⁰ Emir Kutlukşah: “*Nedir bizim bu yaptığımız? Cengiz'in Yasa ve Yeysür'ünü bırakıp Arab'ın köhne dinine girdik. Birinde kızı ile nikâhlanmak, diğerinde anası ve bacısı ile zina etmek olan bu iki çirkin ve rezil mezhepten değil birini ikisini de seçmekten Tanrı'ya sığınırız. Biz Cengiz Han Yasası'na geri dönelim*” dedi.¹⁰¹¹

Olcaytu Han bu hadiseden sonra Arran bölgesine giderek burada kışı geçirip Sultaniye'ye döndü. Burada eğlenirken şehrin muhafızlarının üzerine yıldırım düştü ve bir kaç tanesi hayatını kaybetti. Olcaytu Han yıldırım düşmesinden son derece etkilenerek emirlerin yanına geldi. Emirler, ona eski töreler ve Cengiz Han Yasa'sına göre ateşin üzerinden atlaması gerektiğini söylediler. Olcaytu Han bu durum üzerine Budist Bahşileri çağırttı.¹⁰¹² Bahşiler bu durumun İslam dininin uğursuzluğu olduğunu öne sürerek, onun derhal bu dini terk etmesi gerektiğini bildirdiler. Olcaytu Han bu sözlerden o kadar etkilendi ki üç ay süreyle ibadete yaklaşmadı.¹⁰¹³ Ayrıca bu dönemde Olcaytu Han'ın oğlu Ebu Said'in ölüm derecesindeki hastalığını, dinine bağlayarak ilahî bir ceza olduğunu söyleyerek onu suçladılar.¹⁰¹⁴

¹⁰⁰⁷ Deniz, *Moğolların Anadolu Politikası*, 155.

¹⁰⁰⁸ Olcaytu Han, Mevlânâ Nizamü'd-din'den o kadar etkilenmiştir ki bu sebeple Hanefilikten Şafilige geçiş yaptı (707/1307). Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 211; Şahin, *İlhanlılar Döneminde Şiilik*, 169, dph. 26.

¹⁰⁰⁹ Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, 199-200; Şahin, *İlhanlılar Döneminde Şiilik*, 168.

¹⁰¹⁰ Şahin, *İlhanlılar Döneminde Şiilik*, 170; Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, 200; Deniz, *Moğolların Anadolu Politikası*, 156. Olcaytu Han ve emirlerin huzurunda vuku bulan hadise hakkında Abdullâh-ı Kâşânî ayrıntılı bilgiler vermektedir. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 97-98; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 132-133.

¹⁰¹¹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 98; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 133; Deniz, *Moğolların Anadolu Politikası*, 156.

¹⁰¹² Şahin, *İlhanlılar Döneminde Şiilik*, 171; Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, 200; Deniz, *Moğolların Anadolu Politikası*, 156.

¹⁰¹³ Aştıyanî, *Tarih-i Moğol*, 315; Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 97-98; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 132-134; Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, 200; Deniz, *Moğolların Anadolu Politikası*, 156.

¹⁰¹⁴ Şeref Han, *Şerefname: Osmanlı-İran Tarihi*, 29; Şahin, *İlhanlılar Döneminde Şiilik*, 171; Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, 200.

Olcaytu Han bu dönemde İslam'dan vazgeçme ile karar kılma arasında gidip geldi. Emirlerine: “İslam dininde pek çok zahmet ve sıkıntı çektim. İslam’ı terk edemem. Eğer yeniden bu dine sarılıp yönelirsem, ana kız meselesinden sakınıp kaçınırım. Bu durumda keraheti vacip görürüm” dedi.¹⁰¹⁵ Olcaytu Han’ın bu sözü üzerine Emir Torumtaz harekete geçerek ona ağabeyi Gazan Han’ın bütün mezhepleri tek tek inceledikten sonra Şiilik mezhebinde¹⁰¹⁶ karar kıldığını ve çevresine bu mezhebi diğerlerinden daha üstün görüp tercih ettiğini söyledi.¹⁰¹⁷ Emir, tereddüt içindeki Olcaytu Han’ı ikna için Şiiliği, Cengiz Han Yasası’nın da kabul ettiğini, Sünniliği ise reddettiğini arz ederek etkiledi ve onda Şiiliğe karşı bir alâka uyandırdı.¹⁰¹⁸ Bu dönemde Saduddin Saveci, bir grup Şii imamla birlikte, kul olma şerefine erişmek için ona sığındı.¹⁰¹⁹ Şii imamlar, Olcaytu Han’a kendi mezheplerini telkin etmek için Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisini anlatarak onun kalbine onların sevgisini işlemeye başladılar. Kadı’l-Kudat Mevlana Nizamüddin bu durumu engellemeye çalıştıysa da başarı sağlayamadı.¹⁰²⁰ Mevlana Nizamüddin 709/1309 senesinde vakıf işlerini yürütmek için Azerbaycan’a gittiği vakit Şii İmamlar Olcaytu Han’a, Hz. Ali’nin meşhedini ziyaret etmesini tavsiye ettiler.¹⁰²¹ Olcaytu Han bu tavsiye üzerine Necef’e giderek Hz. Ali’nin kabrini ziyaret etti. Bu ziyaret esnasında önemli bir rüya gördü. Sabah olduğunda emirlerine, nedimlerine ile yakınlarına bu rüyayı anlatarak 709/1309 senesinde

¹⁰¹⁵ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 99; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 134.

¹⁰¹⁶ Habip Demir, Horasan’da Şiilik, İran’da Şiiliğin Tarihsel Kökenleri, Ayrıntı Basım Evi, Ankara 2017; Hüseyin Atay, *Ehl-i Sünnet ve Şia*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1983; Hasan Onat, “Şiiliğin Doğuşu Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXVI, Ankara 1997, 79-117; Selim Özarlan, “Şia’nın Dini Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları”, *Kelam Araştırmaları*, 3 (1), 2005, 41-60.

¹⁰¹⁷ Aştıyanî, *Tarih-i Moğol*, 315; Deniz, *Moğolların Anadolu Politikası*, 156. Abdullâh-ı Kâşânî, Olcaytu Han’ın Torumtaz ile konuşmasıyla aktarır: “Emir Turumtaz şöyle dedi: Ey âlem padişahı! Ağabeyin Gazan Hân, akıllı bir insandı. O, bütün İslam mezheplerini inceledi. Her türlü eksiklikten ve çirkinlikten uzak olan Şia mezhebini tercih etti.” Sultan: “Şia mezhebi hangisidir?” dedi. Turumtaz “Rıfz adıyla bilinip meşhur olan mezheptir” dedi. Sultan: “A katır, sen beni Rafizî mi etmek istiyorsun?” dedi. Turumtaz: “Ey padişah! İslam’da Râfizî diye, Cengiz Han Yasası’na göre aileden birinin tahta oturmasını kabul edenlere derler. Sünnet mezhebi diye de, aileden olma şartı olmaksızın, her hangi birinin tahta oturmasını layık görenlere derler.” dedi. Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 99; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 134; Akkuş, *İlhanlıların Anadolu’daki Dini Siyaseti*, 201, dpn. 965; Şahin, *İlhanlılar Döneminde Şiilik*, 172.

¹⁰¹⁸ Akkuş, *İlhanlıların Anadolu’daki Dini Siyaseti*, 201; Deniz, *Moğolların Anadolu Politikası*, 157.

¹⁰¹⁹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 99; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 134; Şahin, *İlhanlılar Döneminde Şiilik*, 173; Şahin, “Olcaytu Sultan’ın Şiiliği”, 118.

¹⁰²⁰ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 100; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 135; Şahin, *İlhanlılar Döneminde Şiilik*, 173; Akkuş, *İlhanlıların Anadolu’daki Dini Siyaseti*, 201-202.

¹⁰²¹ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 100; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 135; Şahin, “Olcaytu Sultan’ın Şiiliği”, 118; Akkuş, *İlhanlıların Anadolu’daki Dini Siyaseti*, 202.

Şiimezhebini kabul ettiğini ilan etti¹⁰²² ve ardından “*Ey arkadaşlarım ve adamlarım! Kim bu akide yolda bana muvafakat ederse ne güzel. Kim de muhalefet ve zıtlık yolunu seçerse ona da bir itirazım yok. Üzerindeki mansıbı bırakır, çeker gider*” dedi.¹⁰²³

Olcaytu Han mezhep değişimi neticesinde çıkardığı bir ferman ile hutbe değiştirildi. Hanefi mezhep imamları ve sahabeler yerine Hz. Ali ve evlatlarının isimleri zikredilmeye başlandı. Şii mezhebinde on iki imamının isimlerinin yazılı olduğu altın ve gümüş paralar bastırıldı¹⁰²⁴ ve Ezanın Şia düsturu gereği “Hayye ale'l-Hayrül-Amel” ibaresiyle bütün Fars ülkesi ile Şiiilerin çoğunlukta olduğu beldelerde okunması emredildi.¹⁰²⁵ Olcaytu Han Şii mezhebini benimsedikten sonra halkında bu inancı benimsemesini isteyerek ve bu sebeple zorlamaya gitti.¹⁰²⁶

¹⁰²² Aştiyanî, *Tarih-i Moğol*, 315-316; Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 100; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 135; Şahin, “Olcaytu Sultan’ın Şiiliği”, 118; Deniz, *Moğolların Anadolu Politikası*, 157. Olcaytu Han, Şiiliği kabul eden ve devletin resmi dini haline getiren ilk hükümdardır. Hanifi Şahin, “Ehl-i Beyt ve Siyaset İlişkisi (İlhanlılar Dönemi)”, *Ekev Akademi Dergisi*, XIII,41, (2009), 100. Olcaytu Han’ın Şiiliği kabul etmesiyle ilgili bir rivayet de Şii âlim Hansari’ye aittir. Bu rivayete göre Olcaytu Han, sinirlenerek karısını üç talakla boşar. Ancak sonra pişman olur ve âlimleri toplayarak “Her konuda farklı fetvalarınız var, bu konuda fetvanız nedir?” diye sorar. Mecliste bulunan âlimler, bu evliliğin bittiğini; ancak hülle yoluyla dönebileceğini ifade ederler. Bu esnada emirlerden birisi Olcaytu Han’a, Hille’de bulunan bir Şii âlimin (Allame Hillî), bu boşama şeklini batıl saydığını söyler. Sünnî âlimler ise Allame Hillî ve taraftarlarının batıl fikirlere sahip olduklarını, bu sebeple onun fetvasına itibar edilmemesi gerektiğini ifade ederler. Ancak Olcaytu Han, Sünnî âlimleri susturarak bahsi geçen Şii âlimin huzura davet edilmesini emreder. Allame Hillî, Olcaytu Han’ın huzuruna gelerek boşama şartlarını taşımadığı için, bu boşamanın batıl olduğunu söyler. Bundan sonra Olcaytu, Şiiliği araştırmaya başladı. Ardından Şiiliği kabul eder. Hutbelerde on iki imamın isimlerinin zikredilmesini, sikkeler üzerine ve mescit duvarlarına yazılmasını emreder. Mustafa Öz, “İbnü’l-Mutahhar Hillî”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1998, XVIII, 37; Şahin, *İlhanlılar Döneminde Şiilik*, 174-175; Akkuş, *İlhanlıların Anadolu’daki Dini Siyaseti*, 202, dñn. 966.

¹⁰²³ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 99; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 135-136.

¹⁰²⁴ Ramazan Uykur, “Moğol Kağan Olcaytu Han’ın Mardin Müzesinde Bulunan Bir Sikkesinde Şia Propagandası”, *Turkish Studies*, XII/35, Ankara 2017, 433-446.

¹⁰²⁵ Abdullâh-ı Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 100-101; Örs, *Tarih-i Olcaytu*, 135-136; Şahin, “Olcaytu Sultan’ın Şiiliği”, 123; Akkuş, *İlhanlıların Anadolu’daki Dini Siyaseti*, 202.

¹⁰²⁶ İbn Battuta Şiiliğin zorla kabul ettirilmesine dair şöyle bir rivayet anlatmaktadır: Olcaytu Han ile Allame Hillî (ö.726/1325) Müslümanlığa geçmediği dönemde tanıştı. Müslümanlığı kabul ettikten sonra Hillî, ona Şiiliği telkin ederek diğer mezheplerden üstün olduğunu anlattı. Ayrıca hilâfet konusunda, Hz. Ali’nin Hz. Muhammed’in damadı ve vârisi olduğu için, Moğol geleneklerindeki gibi, mülkün veraset yoluyla ona intikal etmesi gerektiğini ifade etti. Müslümanlığı henüz kabul etmiş olan Olcaytu, dinî meselelere tam vakıf olmadığı için Hillî’nin sözlerine inanarak halkın Şiileştirilmesini, hutbelerin değiştirilerek Hz. Ali ve ona uyan Ammar gibilerin anılmasını fermanla emretti. Bunu için İrakeyn, Faris, Bağdat, Şiraz İsfahan, Horasan ve Kirman eyaletlerine ferman ve elçi gönderdi. Fermanın ilk ulaştığı yer Bağdat, Şiraz İsfahan bölgeleriydi. Ancak Bağdat, Şiraz, İsfahan ve Hanbelî mezhebine bağlı on iki bin kişi bir araya gelerek bu duruma karşı çıktı. Hutbenin değiştirilmesi halinde hatiplerin öldürülmesi kararlaştırılarak yemin ettiler. Olcaytu Han bu durumdan haberdar olduğu vakit bu üç şehrin kadısını saraya çağırarak köpeklere atılmalarını emretti. Boğazlarında zincir bulunan köpekler gayet iri cinsten, insan parçalamak için yetiştirilmişti. İlhanlı sarayına ilk olarak Şiraz kadısı Mecdüddin getirildi. Kadı Mecdüddin’e saldırmak üzere köpekler salındığında hepsi yavaşlayarak hiç saldırmadılar. Sultan bunu duyunca sarayından yalın ayak çıkıp, Kadı Mecdüddin’in ayaklarına kapanarak üzerindeki elbiseleri

Olcaytu Han Şii mezhebini kabul etmesiyle birlikte Moğol dini siyasetinde Şii'letyetkin bir güç kazandı. Bu dönemde Cemaleddin Mutahhar Hillî¹⁰²⁷ ve oğlu Fahreddin ile Cemaluddin Veravinî gibi önemli âlimler İlhanlı sarayı etrafında toplandı. Olcaytu Han, Hillî 'ye ayrı bir değer vererek onu kendisine mülazım (özel danışman) olarak tayin etti. Boş vakitlerinin neredeyse tamamını Hillî ile geçirerek, ondan kelam ve fıkıh ile ilgili önemli bilgiler öğrendi.

Olcaytu Han on iki yıl Hanefî mezhebine bağılı kaldıktan sonra yedi yıl da Şii mezhebine bağılı kaldı. Onun Şii'liğe geçmesinden sonra Hanefiler tarafından her fırsatta Şii'liğin, Rafizîlik olduğı ve Haricilikle aynı paralelde durduğı söylemlerine maruz kaldı. Ehl-i Sünnet ulemasının bu denli baskısı altında kalan Olcaytu Han'ın Şii'liğe bakış açısının bu dönemde değışime uğrama ihtimali muhtemeldir. Zira bazı kaynaklar Olcaytu, ömrünün sonlarına doğru Hanefîliğe geçiş yaptığını söylemektedir. Toplumda ağırlığını kaybeden Hanefilik, ancak Ebu Said Bahadır Han döneminde eski önemine kavuştu. Zira toplumda Hanefî-Şii çatışmasını tetikleyen fitneler ve halk arasında cereyan eden çatışmalar bu dönemde sona erdi.¹⁰²⁸

verdi. Olcaytu Han bu hadise üzerine Şii mezhebinden dönüyor ve halkın Ehl-i Sünnet mezhebinde kalabileceğine dair ülkenin her yerine fermanlar gönderiyor. İbn Battuta Tancî, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, 201-203; Şahin, *İlhanlılar Döneminde Şii'lik*, 174.

¹⁰²⁷ Tam adı Cemalüddin Hasan İbn Mutahhar Hillî'dir. Şii İmamiye mezhebinin önemli fakihlerinden olan Hillî, Nasireddin Tusî'nin talebelerinden olup mantık ve felsefe üzerine ün yapmıştır. İbn Battuta Tancî, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, 771, dpn. 287. Allame Hillî, âlimliğinin olgunluk dönemini Olcaytu Han ile tanıştıktan sonra İlhanlı Devletinin merkezi olan Sultaniye'de geçirdi. Mustafa Öz, "İbnü'l-Mutahhar Hillî", 37-39.

¹⁰²⁸ Akkuş, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, 205-206; Şahin, *İlhanlılar Döneminde Şii'lik*, 184-189; Hanifi Şahin, "İlhanlıların Sosyo-Politik İlişkilerinde Dini-Mezhebi Kabullerin Rolü", *İLTED*, Erzurum 2016- 109-138;

SONUÇ

Moğolların Cengiz Han ile birlikte güçlü bir siyasal birliğe sağlamasıyla, Asya ve Yakın Doğu coğrafyasında siyasal, kültürel, sosyal ve dini etkileri uzun süre devam edecek bir tarihsel gelişmenin temelini atmıştır. Moğolların, Anadolu Selçuklularını 1243 Köseadağ Savaşı'nda yenerek Anadolu'yu denetimine alması ve atadığı valiler aracılığıyla yönetmeye başlamasıyla, Türk ve Moğol tarihi açısından oldukça önemli olayların yaşanmasına bir sürece girilmiştir. Hülagü Han tarafından 1256 yılında İlhanlı Devleti'nin temellerinin atılmasıyla birlikte sadece kendi topraklarını etkilemekle kalmayıp neredeyse Asya ve Yakın Doğu coğrafyasının tamamını etkilemişlerdir.

İlhanlılar, istila ve tahribat dönemlerini geride bıraktıktan sonra, gerek buldukları coğrafyanın sıkıntıları gerekse bir arada buldukları toplumların siyasî teamüllerine yabancı kalmalarından dolayı Yakındoğu'da istikrarlı bir idare kurmakta uzun süre başarılı olamamışlardır.

İlhanlı Devleti içerisinde yaşanan olumsuz hadiseler belli bir zaman sonra taht mücadelesine dönüşerek ciddi bir sorun yaratmaya başlamıştı. Ancak son derece güç devam eden süreçte Gazan Han İlhanlı tahtına çıkarak bu duruma son vermeye başlamıştır. Bu dönemde İlhanlı Devleti'nin yapısındaki istikrarsızlıklar bir müddet devam etse de Gazan Han'ın çıkardığı reformlar, idare merkezini güçlü bulma politikaları başarı sağlamıştır. Gazan Han'ın nispeten kısa süren bu hükümdarlık dönemi ciddi değişim ve dönüşümlerin yaşandığı dönem olmuştur. Bunun en somut örneği Gazan Han'ın Olcaytu'yu bir fermanla veliaht ilan etmesi gösterilebilir.

Bu araştırmanın konusunu teşkil eden Olcaytu Han, son derece rahat bir şekilde sorun yaşamadan İlhanlı tahtına oturmuştur. Tahta oturduğu dönemden itibaren ağabeyi Gazan Han'ın umumi politikalarını devam ettirme yolunu seçmiştir. İktidarlığı süresinde Horasan'da Çağataylılar, Kafkaslarda ise Altın Orda ile mücadele çok fazla bir değişikliğe uğramaksızın devam etmiştir. Ancak ataları ve özellikle ağabeyi Gazan Han'ın Memlûklü politikasını terk ederek daha barışçıl ve bürokratik bir yol denemiştir. Ancak bu durum Şam bölgesine yürümesi gibi zaman zaman çatışma durumları ortaya çıkmıştır.

Olcaytu Han'ın on iki yıllık iktidarında en önemli siyasi mesele Gilan seferi olmuştur. Moğolların yaşam koşullarına uygun olmayan Gilan bölgesini vergiye bağlaması Moğollar nezdinde önemli bir başarı olarak kabul edilmiştir. Olcaytu Han bu -sefer dışında büyük çaplı bir savaş yapmamıştır. Hatta dönemim müellifleri bu dönemi savaşların durduğu, halkın barış ve huzur içinde yaşadığı bir dönem olarak anlatmaktadır.

Olcaytu Han'n siyasi ve sosyal yaşamının en önemli olanlarından biri Sultaniye şehrinin inşası olmuştur. Olcaytu Han ile ilgi kaynaklardan elde ettiğimiz bilgiler neticesinde kendisinin ilim ve mimariye fazlasıyla önem verdiğini anlamaktayız. Büyük bir özenle kurulan bu şehir sadece mimari olarak değil ilim ve ilmi faaliyetler için de büyük önem taşımıştır. Nitekim Olcaytu Han'ın ilme ve ilim adamlarına açıkça destek verdiği ve sürekli sohbet halinde olması bu durumun bir göstergesidir.

İlhanlı Devletinde Teküder ile başlayan ve Gazan Han ile devletin resmi dini olan İslamiyet, Olcaytu Han döneminde kendini hissettirir duruma gelmiştir. Nitekim kendisi de Müslüman inancını kabul etmiş ancak bu dönemde mezhep değişiklikleri ile toplumda bir çatışma ve mücadele ortamı yaratmıştır. Özellikle Hanefî mezhebinden Şia mezhebi geçmesi ve bunu siyasi gücüyle halka benimsetmeye çalışması bir Sünni-Şii çatışmasının alt yapısını oluşturmuştur.

Olcaytu Han'ın şahsi özellikleri ve siyasi-idari faaliyetlerinin incelenmesi onun adaletli ve başarılı bir hükümdar olduğunu göstermektedir. Ancak bu süreçle başlayan değişim ve dönüşüm gerek toplum nazarında gerekse yönetim bazında İran'daki Moğol hâkimiyetinin çöküşünü engelleyememiştir.

KAYNAKÇA

- Abdullâh-i Kâşânî, Cemâlu'd-din Ebu'l-Kasım 'Abdullâh b. Muhammed b. Ebi Tahir, *Tarih-i Olcaytu*, neşr: Mehin Hamblî Tahran 1348/1969.
- Abrahams, R. G., "Some Aspects of Levirate", Jack Gody (Ed.), *The Character ff Kinship*, Cambridge University Press, Cambridge 1973, 163-174.
- Ağaldağ, Sebahattin, "Moğol Devlet", *Türkler*, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 265-277.
- Ahmetbeyoğlu, Ali, "Moğollar ve Komşuları", Kürşat Yıldırım (Ed.), *Türk Moğol Tarihi*, (ss. 83-89) Yeditepe Yay., İstanbul 2018.
- Akar, Kaan, "İlhanlı Devletinde Kullanılan Birtakım Unvan ve İstilahlar", *İRTAD*, I, 2018, 71-103.
- Akkuş, Fatma Yiğit, "Emir ve Devlet: Dımaşk Naibi Emir Tengiz'in Hayatı", *Gazi Türkiyat*, XIV, 2014, 127-144.
- Akkuş, Fatma Yiğit, "İktidar ve İzdivaç: Memlûk-Altın Orda ve İlhanlı Üçgeninde Siyasi Evlilikler", *Karadeniz Araştırmaları*, 49, 2016, 103-120.
- Akkuş, Mustafa, "Abaka Han'ın Dini Şahsiyeti ve Anadolu'daki Uygulamaları", *SUTAD*, XL, 2016, 73-85.
- Akkuş, Mustafa, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2011.
- Aksakal, Sibel, *Hülagü'den Ebu Said Bahadır Han'a İlhanlı Doğu Politikaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Artvin 2017.
- Aksarayî, Kerîmüddin Mahmûd-i, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Yay., Ankara 2000.
- Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, (Çev.: Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2013.

- Alan, Hayrunnisa, “İlhanlılar”, Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu (Haz.), *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları*, (ss. 150-179), Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.
- Alan, Hayrunnisa, “Çağatay Hanlığı”, *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları*, Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu (Haz.), Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, 68-97.
- Algar, Hamid, “Ahmed Teküder”, *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, II, 139.
- Alican, Mustafa, *Tarihin Kara Yazısı Moğollar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- Allouche, Adel, “Teküder'in Kalavun'a Ültimatomu”, (Ter. Mustafa Uyar), *AÜ DTCF*, XI, 2006, 243-254.
- Amitai, Preiss Reuven, “İlhan Unvanının Moğollar Arasında İlk Kullanımına Dair Tespitler”, (Çev.: Mustafa Uyar), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 36 (2), 2014, 645-656.
- Anzerli, Cihan, *XII. Yüzyıl Moğol Kroniklerinin Türk-Moğol Adetleri Yönünden Karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara 2017.
- Arsal, Sadri M., “Cengiz'in Yasası”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını*, 167 (177), İstanbul 1947, 167-177.
- Arslan, Mahmut, *Step İmparatorluklarında Sosyal ve Siyasi Yapı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.
- Aştıyanî, Abbas İkbâl, *Tarih-i Moğol*, Emir Kebir, Tahran 1388.
- Atan, Ömer Faruk, “Hanefi Literatüründe Muhtasarlar ve Metinler”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 2016, 61-81.
- Ataöv, Türkkaya, “Rusya'da Moğol İstilas ve Etkileri”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24 (2), Ankara 1969, 1-8.
- Atay, Hüseyin, *Ehl-i Sünnet ve Şia*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.

- Ayan, Ergin, “Gurluların Menşei Meselesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (16), 2011, 38-45.
- Ayan, Ergin, “Moğol Devri Avrupalı Seyyahlara Göre Karadeniz’in Kuzeyi”, *Karadeniz Araştırmaları*, XXX, Ordu 2011, 43-70.
- Ayaz, Fatih Yahya, *Memlükler (1250-1317)*, İsam Yayınları İstanbul 2015.
- Aydın, Ahmed, “Hanefî Mezhebine Hintli Bir Yorum: Ferâiziyye Hareketi”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (12), 2018, 457-478.
- Aydın, Mustafa, “Taliş Hanlığı”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2016, Ek-II, 583-584.
- Aykut, A. Said, “İbn Battuta”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1999, XIX, 361-368.
- Bademci, Ali, *Cengiz Han (Devleti-Nesli-Türklüğü)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017.
- Bademci, Ali, *Cengiz ve Yasası Timur ve Tüzükatı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2012.
- Bağlı, Mazhar-Sezer, Ayhan, “Tabulaşan Kurumun (Ailenin) Kurbanlıklar Edinme Pratiği: Levirat ve Sorarat”, *Aile ve Toplum*, 2 (8), 2005, 9-21.
- Barkan, Ömer Lütfi, “ İstila Devirlerinin Kolanizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, II, 1941, 270-304.
- Barthold, V.V., *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, (Çev.: Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2014.
- Barthold, V.V., “Cengiz Han”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1993, III, 91-98.
- Barthold, V.V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Çev.: H. Dursun Yıldız), TTK Yay., Ankara 1990.
- Barthold, V. V., *Müslüman Kültürü*, (Çev.: M. Fatih Karakaya), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000.
- Barthold, V. V., *İslam’da İktidarın Serüveni Halife ve Sultan*, (Çev.: İlyas Kamalov), Yeditepe Yay., İstanbul 2012.
- Barthold, V.V., *Orta Asya Türk Tarihi*, (Çev.: Hüseyin Dağ), Divan Kitap, İstanbul 2015.

- Barthold, W., “Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair”, (Çev.: Abdulkadir İnan), *Belleten*, 11 (43), 1947, 515-539.
- Barthold, W., *Türk-Moğol Ulusları Tarihi*, (Çev.: Hasan Eren), TTK Yay., Ankara 2006.
- Barthold, W., “Herat ve Herirud Boyu”, *Tarih Dergisi*, XXVII, 1973, 179-192.
- Bausani, A., “Religion under The Mongols”, *The Cambridge History of İnan*, V, J. A. Boyle (Ed.), London 1968, 538-550.
- Bazın, Marcel, “Kirman”, *DİA*, TDV Yay., Ankara 2002, XXVI, 62-63.
- Behrâmî, Mîrzâ Mehdi Han, “Hâbgâh-i Olcâytû Sultân der-Sultâniyye”, *Âyende*, 2 (14), Tahran 1305/1926.
- Bilecik, Fahrünisa, “Orta Asya Destanlarında Bir Evlilik Türü”, Emine Gürsoy- Naskali (Haz.), *Bozkırlardan Bağımsızlığa Manas Destanı*, (ss. 234-240), TDK Yayınları, Ankara 1993.
- Bilgin, Orhan, “Cüveynî”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, VIII, 141.
- Blair, Sheila S., *Text And Image In Medieval Persian Art*, Edinburg University Press, Edinburg 2013.
- Blair, Sheila S., “The Mongol Capital of Sultâniyya: Theİmperial”, *Journal of Persian Studies*, XXIV, Iran 1986, 389-395.
- Bosworth, E. C., *The History of The Saffârids of Sistân and The Maliks of Nimrûz*, New York 1994.
- Boyle, J. A., “The İl-Khans of Persia and The Christian West”, *History Today*, XXIII (8), London 1973, 554-563.
- Bozarslan, Mehmet Emin, *Şerefnâme, Osmanlı-İnan Tarihi*, Ant Yayınları, İstanbul 1971.
- Caferoğlu, Ahmet, “Uygur Hukuk ve Maliye İstılahları”, *Türkiyat Mecmuası*, IV, 1934, 1-44.

- Cengiz, Oğuzhan, *Cengizhan*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2016.
- Clavijo, R. Gonzalesde, *Anadolu, Orta Asya ve Timur*, (Çev.: Ömer Rıza Doğrul, Sadeleştiren: Kamil Doruk), Ses Yayınları, İstanbul 1993.
- Erdoğan, Coşkun, *Hârezmşâh Alâeddin Muhammed Dönemi Siyasî Tarihi (1200-1220) Yayınlanmamış Doktora Tezi*”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015.
- Erdoğan, Coşkun, “Moğollarda Kullanılan Beki/Begi Unvanı Üzerine Notlar”, *Mavi Atlas*, 7 (1), 2019, 255-273.
- Çalışkan, Mehmet, “Târîh-i Güzîde’ye Göre Kirman Karahıtayları”, *İraniyat Dergisi*, 1 (2), 2017, 35-43.
- Çelik, Züreye, *Moğol İstilasası ve Türkiye Selçuklu Devleti*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014.
- Çetin, Osman, “Horasan”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1998, XVII, 234-241.
- Çetin, Osman, “Sultan I. Alâeddin Keykubad ve Selçuklu-Moğol Münasebetleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (4), Bursa 1992, 109-115.
- Çetin, Seyfettin, *Yâkût el-Hamevi’nin Mu’cemü’l-Büldân Adlı Eserinde Kürtler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2013.
- Çoğ, Mehmet, “Ortaçağ’da Kafkasya Havzasında Kıpçaklar”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, IX, Trabzon 2015, 57-74.
- D’ohsson, Abraham C.M., *Moğol Tarihi*, Ekrem Kalan (Haz.), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Daftary, Farhad, *İsmaililer (Tarihleri ve Öğretileri)*, (Çev.: Erdal Toprak), Ufuk Matbaası, İstanbul 2005.
- Dayı, Özkan, “Vezir Şemseddin Cüveyni’nin İlhanlı Devletindeki Faaliyetleri (1263-1284)”, *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, I, Bayburt 2018, 1-9.

- Demir, Habip, *Horasan'da Şiilik, İran'da Şiiliğin Tarihsel Kökenleri*, Ayrıntı Basım Evi, Ankara 2017.
- Demir, Mustafa, "İlhanlı Devleti'nin Yıkılış Sürecinde Siyasi Gelişmeler", *Türkler*, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 376-385.
- Deniz, Arda, *Moğolların Anadolu Politikası ve İlhanlılar Devleti Tarihi*, Ekim Yayınevi, İstanbul 2013.
- Donuk, Abdülkadir, *Eski Türk Devletlerinde İdarî Askerî Unvan ve Terimler*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul 1988.
- Duman, Muzaffer, "Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XXXIV, 2015, 61-86.
- Durak, Neslihan, "İlhanlılar Döneminde Aladağ ve Çevresi", I. *Uluslararası Ahlât-Avrasya Kültür ve Sanat Sempozyumu*, Bitlis 2012.
- Durmuş, Efe, *Siyasi, İktisadi ve Kültürel Açısından İlhanlı-Memlûk Münasebetleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2005.
- Eberhard, W., *Çin'in Şimal Komşuları*, (Ter.: N. Ulutuğ), TTK Yayınları, Ankara 1996.
- Ebü'l Fidâ, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası* (Takvimü'l-Büldan), (Çev.: Ramazan Şeşen), Yeditepe Yay., İstanbul 2017.
- Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbri, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, (Çev.: Şerafeddin Yaltkaya), TTK Basımevi, Ankara 2011.
- Edmonds, Cecil J., "Lûristan: Pish-i Kûh And Bala Gariveh", *The Geographical Journal*, 59 (5), 1922, 335-356.
- Eğilmez, Savaş,-Macit, Ensar "Türk Devlet Teşkilatlarında Yasavul", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (69), (2012), 89-104.

- Ekici, Kansu, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamanı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2012.
- el-Cûzcânî, Minhac-ı Sirâc, *Tabakât-ı Nâsirî: Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*, (Çev.: Mustafa Uyar), Öteken Yayınları, İstanbul 2016.
- el-Mansurî, Baybars, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye (Türk Devleti Konusunda Sultanlara Armağan 1252-1312)*, (Çev.: Hüseyin Polat), TTK Yayınları, Ankara 2016.
- Emirçupani, Ahad, "Fasîhî-yi Herevi, Herat ve Şam Karşılaştırması", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 28 (29), 2002, 37-45.
- Erdem, Gülşen Deniz, *İran Devlet Adamlarının İlhanlı İdari Sistemi İçerisindeki Rekabetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018.
- Erdem, İlhan, "İlhanlılarda Ahmed Teküder Dönemi ve Selçuklular", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22 (35), 2004, 103-111.
- Erdem, İlhan, "Olcaytu Han Devrinde Horasan'da İlhanlı-Çağatay Mücadeleleri", *Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, III, 1997, 106-112.
- Erdem, İlhan, "Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılarda Yaşanan Siyasi-Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Doğu'ya Etkileri", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 20 (32), 2002, 1-35.
- Erman, Kubilayhan, "Ahmed Şah Dürrani Öncesinde Afganistan Tarihinde Türkler ve Diğer Kavimler", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53 (2), 2013, 480-495.
- Ersan, Mehmet, Mustafa Alican, *Sorularla Selçuklu Tarihi: Osmanlı'dan Önce Onlar Vardı: Türkiye Selçukluları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.
- Fahreddîn Şevket, *İrân*, Derya Örs (Haz.), TTK Yay., Ankara 2017.
- Fasihî, Ahmed b. Celâlû'd-din Muhammed Hâfî'nin, *Mücmel-i Fâsihi*, tas. Mahmûd Ferah, Meşhed 1314/1962.

- Furat, Ahmet Hamdi, “Kadilkudatlık Müessesesinin Oluşumu ve İlk Kâdilkudâtlar”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVIII, 2018, 103-121.
- Gabashılı, M., “İlhanlı Devleti’nin Uluslararası Ticaret Politikası ve Halefi Olan Türk Devletleri”, *Türkler*, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 387-388.
- Galstyan, A.G., *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Çev.: İlyas Kamalov), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017.
- Genç, Reşat, “Terken”, *Türk Ansiklopedisi*, XXXI, MEB Yayınları, Ankara 1982, 116.
- Genç, Reşat, *Karahanlılar Devlet Teşkilatı XI. Yüzyıl Türk Hâkimiyet Anlayışı ve Karahanlılar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1981.
- Gençtürk, Cihan, “Barâk Hacib ve Kutlughanlılar (Kirman Karahıtaylıların) Kuruluş Süreci”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, LXII, 2018, 323-336.
- Gençtürk, Cihan, “Kirmân’da Saltanat Süren Kadın Hükümdar: Savvetüddin Padişah Hatun”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 2016, 65-82.
- Gençtürk, Cihan, “Kutlughanlar’da Kadın Naibe: Kutlug Terken Hatun”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, V-Ek Sayı, 2016, 97-112.
- Gençtürk, Cihan, *Kirman Karahıtayları (Kutlug-Hanlar)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu 2010.
- Geyikoğlu, Hasan, “Moğollar’ın Selçuklular’dan Sonra Anadolu’ya Hâkim Olma Faaliyetleri ve Karanbük Savaşı”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 52, 2014, 95-112.
- Golden, Peter, *Dünya Tarihinde Orta Asya*, (Çev.: Yahya Kemal Taştan), Ötüken Yayınları, İstanbul 2015.

- Göde, Kemal, “Anadolu’da Cengizli ve İlhanlı Hâkimiyetine Genel Bir Bakış (1239-1327)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, I, 1995, 165-191.
- Gökalp, Cevdet, *Göktürk Devletinin Kuruluşundan Çingiz’in Zuhuruna Kadar Altaylarda ve İç Moğolistan’da Kabileler*, Sevinç Matbaası, Ankara 1973.
- Gökbel, Ahmet, *Kıpçak Türkleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, 320-330.
- Gökbilgin, Özalp, *131-1357 Yılları Arasında Altınordu Devleti*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 1972.
- Göksu, Erkan, “Türkiye Selçuklu Ordusundaki Frenk Ücretli Askerler ve Babaîler İsyanı’nın Bastırılmasındaki Roller”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 74, 2015, 211-133.
- Göl, Yavuz Selim, “Abbasiler Döneminde Kâdı’l-kudâtık”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 2018, 11-59.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1992.
- Gömeç, Sadettin Y., *Türk Tarihinde Çingizliler*, Berikan Yayınevi, Ankara 2017.
- Gömeç, Sadettin Y., “Terken Unvanı Hakkında”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafyası Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 17 (2), 2010, 107-114.
- Gördeğir, Ercan, “Moğolların Mardin Kuşatması ve Hülâgü’den Olcaytu’ya İlhanlı Artuklu Münnasebetleri”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 4 (3), 2018, 106-118.
- Gregory Abû’l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû’l-Farac Tarihi*, II, (Çev.: Ömer R. Doğrul), TTK Basımevi, Ankara 1987.
- Grousset, Rene, *Bozkır İmparatorluğu Atilla-Cengiz Han-Timur*, (Çev.: Reşat Uzmen), Ötüken, İstanbul 2010.
- Gül, Muammer, “İlhanlı-Memlûk Rekabetinden Osmanlı-Memlûk Rekabetine: Hicaz Su Yollarının Tamir Meselesinin Tarihi Arka Planı”, *Belleten*, LXX (259), 2006, 845-866.

- Gülensoy, Tuncer, “Moğolların Gizli Tarihi, Altan Topçi, Defter-İ Çingiz-Nâme, Cengiz-Nâme Ve Anonim Şibanî-Nâme’ye Göre Cengiz Han’ın Soy Kütüğü”, *Türkoloji Araştırmaları*, II, 2007, 257-275.
- Güler, Nagihan, “Cengiz Han’ın Maverâünnehir Zaptı (1220)”, *Anasay*, I, 2017, 21-27.
- Günaltay, Şemsettin, *İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler*, İstanbul 1991.
- Hâfız-ı Ebru, *Zeyl-i Câmiu’t-Tevarih-i Reşidi*, tas. Hanbâbâ Beyânî, Tahran 1314/1935.
- Hamza, Muharrem, *Hamdullah Müstevfi ve Nüzhetü’l Kulûb*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2008.
- Haykıran, Kemal Ramazan, “İlhanlılar Devrinde Sürdürülen Eğitim Faaliyetlerine Bir Bakış ve İlhanlı Hükümdarı Olcaytû Han’ın Eğitim Politikası”, *Tarih Okulu Dergisi*, 9 (26), 2016, 15-31.
- Haykıran, Kemal Ramazan, *İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han Zamanında Doğu Anadolu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Haykıran, Kemal Ramazan, *Moğollar Zamanında Yakın Doğu*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.
- Hizmetli, Sabri, “Çağatay Devleti”, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), *Türkler*, VIII, Ankara 2002, 355-358.
- Holmgren, Jenifer, “Observation On Marriage And Inheritances Practices İn Early Mongol And YuanS ociety, With Particular Reference To The Levirate”, *Journal Of Asian History*, XX, 1986, 127-192.
- Huart, C. L., “Gilân”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1993, IV, 782-783.
- Huart, C. L., “Horasan”, *İA*, MEB Yay. Eskişehir 1997, VII, 560-562.
- Işık, Abdülcelil, *Hâfız-ı Ebrû’nun Zeyl-i Câmiu’t-Tevârîh-i Reşîdî’sinde Sultan Olcâyâtü ve Ebu Sa’id Dönemlerine Dair Kayıtlar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2012.
- İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, İ. Parmaksızoğlu (Ed.), 1981.

- İbn Battuta Tancî, Ebu Abdullah Muhammed, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, (Çev. A. Sait Aykut), YKY, İstanbul 2018.
- İbn Bibi, *El-Evamirül- Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçukname)*, I, (Çev.: Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.
- İbn Fazlan, *Onuncu Asırda Türkistan'da Bir İslam Seyyahı İbn Fazlan Seyahatnamesi*, Ramazan Şaşan (Haz.), İstanbul 1975.
- İbn Kesir, *el-Bidaiye ve'n-Nihaiye-Büyük İslam Tarihi*, XIII, (Çev.: Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1995.
- İbn Tagrıberdi, *en-Nücümü'z- Zahire (Parlayan Yıldızlar)*, (Çev.: Ahsen Batur), Selenge Yayınları, 2013.
- İnalcık, Halil, “Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hâkimiyet Telâkkisiyle İlgisi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIV, 1959, 69-94.
- İnan, Abdülkadir, “Cuci Ulusunda Kullanılan Payza ve Bayza Kelimeleri Hakkında (A. Samoyloviç)”, *Türkiyat Mecmuası*, IV, 1934, 305-306.
- İpşirli, Mehmet, “Bitik”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1992, VI, 225.
- İspirli, Serhan Alkan, “Şair, Hattat, Müzehhib Bir Sultan: Padişah Hatun”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7 (3), 2018, 1679-1695.
- İzgi, Özkan, “Moğollarda Evlenme Âdeti”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, IV, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, 255-262.
- Jahn, Karl, “İran'da Kağıt Para”, (Ter.: Mehmet Altan Köymen), *Belleten*, VI (23-24), 1942, 249- 309.
- Jahromi, Leila Ghasvarian-Nasrolahi, “Abvab Al-Bar: The Core City of Soltaniyeh”, *Faculty of ArtsAnd Architecture*, Islamic Azad University, Tehran 1995, 1-8.
- Kafalı, Mustafa, “Barak Han”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1993, V, 61-62.
- Kafalı, Mustafa, “Cengiz Han”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1993, VII, 367-369.
- Kafalı, Mustafa, “Çağatay Hanlığı”, *Türkler*, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 345-354.

Kafalı, Mustafa, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976.

Kafalı, Mustafa, *Çağatay Hanlığı (1227-1345)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005.

Kafesoğlu, İbrahim, “Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Han Meselesi”, *Tarih Dergisi*, 5 (8), 1953, 105-136.

Kafesoğlu, İbrahim, *Harezmşahlar Tarihi*, TTK Yay., Ankara 2000.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.

Kalan, Ekrem, “Moğolların Gizli Tarihçesine Göre Moğollarda Kız İstem ve Evliliğe Dair Bazı Deyimler ve Gelenekleri”, Hatice Şirin User- Bülent Gül (Ed.), *Fikri Sertkaya Armağanı*, (ss. 373-382), Türk Kültür Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2013,.

Kamalov, İlyas, *Altın Orda-Rus İlişkileri ve Altın Orda'nın Rusya'ya Etkileri (Altın Orda Devleti'nin Yıkılışı ve Çarlık Rusya'nın Kuruluş Sürecinde)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.

Kamalov, İlyas, *Moğolların Kafkasya Politikası*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003.

Kanat, Cüneyt, “Bahri Memlûklar Zamanından Hüküm Süren Çerkez Asıllı Bir Sultan: Baybars el-Çaşnıgâr”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 13 (1), 1998, 97-119.

Kanat, Cüneyt, “Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 16 (1), 2001, 31-45.

Kanat, Cüneyt, “İlhanlı Hükümdarları Teküdar'ın Müslümanlığı Kabulü ve Bunun Memlûk Devletindeki Yankıları”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, XII, 2002, 233-237.

Karaköse, Abdulkadir, *İlhanlı Devletinin Yönetici Kesiminin Dini İnançları ve İslamiyet* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2010.

Kaya, Abdullah, “İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası”, *EÜSBED*, 6 (2), Erzincan 2013, 293-326.

- Kaya, Aytaç, “İlhanlıların Siyasi İlişkilerinde Oyrat Emirlerinin Rolü”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (17), 2018, 225-233.
- Kaya, Ömer, “Yassıçemen Savaşında Türkiye Selçuklu-Eyyûbî İttifakı”, *II Ulusal I. Alâeddin Keykubad ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, Konya 2008, 317-328.
- Kaymaz, Nejat, *Pervane Mu'inü'd-din Süleyman*, Ankara 1970.
- Keleş, B., “Memlûklerde Ticaret”, *Türkler*, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 431-445.
- Kemaloğlu, İlyas, “Altın Orda Devleti”, Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu (Haz.), *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, (ss. 98-149), Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.
- Kemaloğlu, İlyas, “Büyük Moğol İmparatorluğu”, (Haz: Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu), *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, (ss. 11-28), Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.
- Kemaloğlu, İlyas, *Altın Orda ve Rusya –Rusya'nın Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi*, Ötüken Yay. İstanbul 2015.
- Kemaloğlu, Muhammet, “Türkiye Selçuklu Tarihi Birinci Elden Kaynakları”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 3, Karabük 2013.
- Khelejani, Ahmad Hesamipour, *İlhanlılar ile Altın Orda Devletinin Siyasi ve Sosyal İlişkileri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013.
- Kıral, Füzün, *Eski Anadolu Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1991.
- Kirişoğlu, Alican, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2018.
- Koç, Dinçer, “Cengiz Han Sonrasında Moğollar”, Kürşat Yıldırım (Ed.), *Türk Moğol Tarihi*, (ss. 151-168), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018.

- Konak, İsmet, “Moskava Knezliği’nin Bağımsızlığa Geçişinde Türk-Moğol Dünyasının Rolü”, *Türkiyat Mecmuası*, XXII, İstanbul 2012, 99-122.
- Konukçu, Enver, “Korugan: Eski Türk Yaylağı”, (Yay. Haz: Oktay Belli), *Türk Kültüründe Ağrı Dağı*, (ss. 208-217), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2009.
- Konuksever, Esra, *Cengiz Han Yasalarının Dayandığı Tarihi Temeller ve Etkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.
- Konuş, Fazlı, *Selçuklular Bibliyografyası*, Çizgi Kitapevi, İstanbul 2006.
- Kopartman, Kazım Yaşar, “Mısır Memlûkleri (1250-1517)”, Türkler, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 99-125.
- Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, (Çev.: Altay Tayfun Özcan), Selenge Yayınları, İstanbul 2015.
- Köprülü, Fuad, “Anadolu Selçuklularının Yerli Kaynakları”, *Bellekten*, 7 (27), Ankara 1943, 389-390.
- Köse, Kadir, “Tokat’ta Tasavvuf Kültürü”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, III, Ali Açıklak-Samettin Başol-Murat Hanılçe- Emel Hisarcıklılar (Haz.), Tokat 2015.
- Köymen, Mehmet Altay, “Kirman Selçuklu Tarihi” *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 1943, 127-134.
- Krawulsky, Dorethea, *İrân-Das Reich der İlhâne Eine Topographisch-Historische Studie*, Wiesbaden 1978.
- Kurban, İklil, *Doğu Türkistan İçin Savaş*, TTK Basım Evi, Ankara 1995.
- Kurtuluş, Rıza, “Lâhicân”, *DİA*, TDV Yay., Ankara 2003, XXVII, 51-52.
- Kurtuluş, Rıza, “Lur-ı Kücek”, *DİA*, TDV Yay., Ankara 2003, XXVIII, 226-227.
- Kurtuluş, Rıza, “Lur-ı Bûzürg”, *DİA*, TDV Yay., Ankara 2003, XXVIII, 225-226.

- Kurtuluş, Rıza, “Lûristan”, *DİA*, TDV Yay., Ankara 2003, XXVIII, 227.
- Kushenova, Ganizhamal, *Ögedey Kaan Devrinde Türkistan ve Maverâünnehir*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- Kuşçu, Ayşe-Erdem, İlhan, “İlhanlı Devleti’nin Kuruluşu ve Memlûklularla İlk Temas”, *Türkler*, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 364-375.
- Küçükbeğir, Esin, “Küçük Lûristan Atabeyliğinde Kadın Hükümdar: Devlet Hatun”, *Uluslararası Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), 2017, 15-23.
- Küçükkalfa, Ahmet, Lûristan Hünkâri: Lekler, Zendler, Lurlar, Bahtiyariler ve Türkler”, *Alevilik-Bektaşılık Araştırmalar Dergisi*, XVIII, 2018, 341-378.
- Lane, George, *Daily Life in The Mongol Empire*, Westport 2006, 149-166.
- Lazslo, F., “Kağan ve Ailesi”, (Ter.: Şeriv Baştav), *THTD*, I, 1944, 470-479.
- Lıgetı, L., *Bilinmeyen İç Asya*, (Çev.: Sadrettin Karatay), TTK Basım Evi, Ankara 1986.
- Lkhundev, Ganbat, *XIII-XV. Yüzyıllar Arasında Türk-Moğol Halklarının Sosyo-Kültürel Tarihi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013.
- Lockhart, Laurence, “Hasan-ı Sabbâh ve Haşîşiler” (Çev.: Süleyman Tülücü), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXVI, Erzurum 2006, 213-240.
- Longworth, Dames M., “Gur”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1987, IV, 825.
- Makdîsî, Muhibbeddin Ebu Hamid, *Mısır’daki İslam Devletleri ve Türk Memlûklerin Faziletleri*, (Çev.: Ramazan Şaşan), YeditepeYayınları, İstanbul 2019.
- Maksudoğlu, Mehmet, “Tatarlar: Moğol mu Türk mü”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (12), İstanbul 1997, 205-210.
- Manghol-un Niuça Tobça’an (*Moğolların Gizli Tarihi*), (Ter.: Ahmet Temir), TTK Yayınları, Ankara 2016.

- Mcevend, Colin, *Ortaçağ Tarih Atlası*, (Çev.: Ayşen Anadol), Sabancı Üniversitesi, İstanbul 2018.
- Mercan Nigeşi, “Yasa ve Moğol Döneminde İran’ın Hukuk Düzeni Üzerindeki Etkisi”, *Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 2018, 195-209.
- Merçil, Erdoğan, “Salgurlular”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2009, XXXVI, 29-31.
- Merçil, Erdoğan, “Şahne”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2010, XXXVIII, 292-293.
- Merçil, Erdoğan, “Tarihi Kaynaklara Göre Salgurlu Atabeyliğinde İmar Faaliyetleri”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, VII, 1978, 129-138.
- Merçil, Erdoğan, “Yezd”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2013, XLIII, 510-512.
- Merçil, Erdoğan, *Fars Atabegleri Salgurlular*, TTK Yay., Ankara 1991.
- Merçil, Erdoğan, “Yezd Atabegleri”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, XII, 1982, 367-386.
- Merçil, Erdoğan, “Gaznelilerin Kirman Hâkimiyeti (1031-1034)”, *Tarih Dergisi*, XXIV, 1970, 35-44.
- M. Fuad Köprülü, *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi, Ötüken Yayınları*, İstanbul 1983.
- Mesudî, *Murûc ez-Zeheb*, (Altın Bozkırlar), (Çev.: Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2014.
- Meilassoux, C., “L’itinéraire D’Ibn Battuta de Walata a Malli”, *The journal of African History*, 13 (3), Cambridge University Press, 1972, 389-395.
- Milani, Peyrovi, *Ebu Sa’id Bahadır Han*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1971.
- Minorsky, V., “Kutlug-han”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1977, VI, 1053-1055.
- Minorsky, V., “Sultaniye”, *İA*, MEB Yay., Eskişehir 1997, XI, 32-33.
- Moğolların Gizli Tarihçesi*, (Çev.: M. Levent Kaya), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Mori, Masao, “Kuzey Asya’daki Eski Bozkır Devletlerinin Teşkilatı”, *TED*, IX, (1978),

- Mosanet, Akopyan F., “Fars Salgurlu Atabeyi Tuğrul b. Sungur’un Sikkesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 27 (1), 2012, 237-242.
- Muhammed, Muineddin, “Revezat’ül- Cennet Fi Efsaf-ı Medinet’ül-Herat”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (Çev.: Sıdika Kalürbaşı), 1 (4), 1996, 220-222.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu’ d-Düvel, Selçuklular Tarihi II: Anadolu Selçukluları ve Beylikleri*, Ali Öngül (Haz.), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2016.
- Müverrih Kiragos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, (Çev.: Gürsoy Solmaz), Elips Yayınları, Ankara 2009.
- Müverih Vardan, *Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)*, (Çev.: Hrant D. Andreasyan), İstanbul 1934.
- Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Giyâsü’ d-dîn Keyhüsrev ve Devri*, TTK Yay., Ankara 2009.
- Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü*, TTK Yay., Ankara 2011.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Barak Baba”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1992, V, 61-62.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Bazı Menâkıbnâmelere Göre XII- XV. Yüzyıllardaki İhtidarlarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü”, *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul 1981, 31-42.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Sûfiliğine Bakışlar Makaleler ve İncelemeler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Oktay, Hasan, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, Selenge Yay., İstanbul 2007.
- Oruç, Züriye, “Türkiye Selçuklu Devleti’nin Yıkılışından Sonra Anadolu’da Moğol Hâkimiyeti (1308-1335)”, *Tarih Okulu Dergisi*, 8 (24), 2015, 297-323.
- Onat, Hasan, “Şiiliğin Doğuşu Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXVI, Ankara 1997, 79-117.

- Öden, Zerrin Günel, “Türkiye Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Mesud Hakkındaki Bazı Görüşler”, *Bellekten*, LXI (231), 1997, 287-300.
- Ögel, Bahaeddin, *Sino-Turcica: Cengiz Han ve Çin’deki Hanedanın Türk Müşavirleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2002.
- Öntürk, Vural, *Târîh-i Sîstân*, Ayışığıkitapları, İstanbul 2018.
- Örs, Derya, *Tarih-i Olcâytû*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992.
- Örs, Derya, “Kâşânî, Abdullah b. Ali”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, XXV,4-5.
- Öz, Mustafa, “İbnü’l-Mutahhar Hillî”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, XVIII, 37-39.
- Özarslan, Selim, “Şia’nın Dini Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları”, *Kelam Araştırmaları*, 3 (1), 2005, 41-61.
- Özaydın, Abdülkerim, “İbn Bibi”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1999, IX, 379-380.
- Özaydın, Abdülkerim, “Hamdullah el-Müstevfî”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, XV, 454-455.
- Özbek, Süleyman, “Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: AynCalud”, *Türkler*, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 127-133.
- Özcan, Abdülkadir, “Ayyar”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1994, IV, 296.
- Özcan, Altay Tayfun, *Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341)*, TTK Yay., Ankara 2017.
- Özdemir, Ahmet, *Moğol İstilas ve Abbasi Devleti'nin Yıkılışı: Cengiz ve Hülâgû Dönemleri (612-656/ 1216-1258)*, İz Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Özdemir, Ahmet, “Moğol İstilasının Sebepleri”, *Türkler*, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 298-311.
- Özdemir, Ahmet, “Cengiz İstilas”, *Türkler*, Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 312-323.

- Özgökçe, Nazlı, “*Hamdullah Müstevfi’nin “Târîh-i Güzîde” Adlı Eseri,* (Yayımlanmamış Yüksek Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2014.
- Özgüdenli, Osman Gazi, “İlhanlı Hükümdarı Ebû Sa’id Bahadır Han’a Ait Dört Yarlık”, *Bellekten*, LXIX (254), Ankara 2005, 65-115.
- Özgüdenli, Osman Gazi, “Ebu Sa’id Bahadır Han’a Ait Dört Yarlık”, *Ortaçağ Türk İnan Araştırmaları Tarihi*, İstanbul 2006.
- Özgüdenli, Osman Gazi, “Merv”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2004, XXIX, 223-225.
- Özgüdenli, Osman Gazi, “İlhanlılar’da Hükümlanlık Telâkkisi ve Hükümdar Algısı”, *MUTAD*, V (I), 2018, 73-91.
- Özgüdenli, Osman Gazi, “Lurlar”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2016, Ek-II, 161-162.
- Özgüdenli, Osman Gazi, “Ögedey”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2007, XXXIV, 21-22.
- Özgüdenli, Osman Gazi, “ReşîdüddinFazlullah-ı Hemedânî”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2008, XXXV, 19-21.
- Özgüdenli, Osman Gazi, “Şiraz”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, XXXIX, 182-184.
- Özgüdenli, Osman Gazi, “XIV Yüzyılda Tebriz’de Bir Hayır ve Kültür Kurumu: Şenb-i Gâzân (Gâzâniyye)”, *Ortaçağ Türk İnan Araştırmaları Tarihi*, İstanbul 2006, 173-206.
- Özgüdenli, Osman Gazi, *Gazan Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009.
- Özgüdenli, Osman Gazi, “Sistân”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, XXXVII, 274-276.
- Özgüdenli, Osman Gazi, “İncü”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2009, XXII, 281.
- Özmenli, Mehmet, “Çingiz Han’ın Komutanlarının Kars Şüregel’deki Egemenliği”, *Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VI, Giresun 2010, 89-99.

- Pırlanta, İsmail, “Büyük Selçukluların Horasan’da Dini ve Sosyal Yaşam Üzerindeki Bazı Uygulamaları ve Bunun Halka Yansımaları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 2012, 689-719.
- Rabino, Hyacinth Louis, *Dynasties Locales du Gilân et du Daylam (With Genealogical Tables)*, Paris 1949, 301-350.
- Rençber, Akif, “İlhanlılar İdaresinde Şiraz”, *İran Çalışmaları Dergisi*, 2 (2), 2009, 83-101.
- Reşîdüddin Fazlullah Hemedani, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, (Çev.: İsmail Akam Mehmet Ersan-Ahmad Hesamipour Khelejani), TTK, Ankara 2013.
- Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (Selçuklu Devleti)*, (Çev.: Erkan Göksü-H. Hüseyin Güneş), Selenge Yayınları, İstanbul 2010.
- Roux, Jean Paul, *Türklerin Tarihi (Pasifikten Akdenize 2000 Yıl)*, (Çev.: Aykut Kazancıgil-Lale Arslın Özcan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008.
- Roux, Jean Paul, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Aykut Kazancıgil- Ayşe Bereket), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2011.
- Roux, Jean Paul, *Türklerin ve Moğollarin Eski Dini*, (Çev.: Aykut Kazancıgil), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2011.
- Roux, Jean Paul, *Orta Asya Tarih ve Uyarlık*, (Çev.: Lale Arslın Özcan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2014.
- Rugoft, Milton, *Marco Polo Doğu Batı Kaynaklarında Çin Seyahati*, (Çev.: Hande Loddo), Kaktüs Yay., İstanbul 2003.
- Ruska, J., “Serahs”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1988, X, 502-507.
- Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han’ın Sarayına Yolculuk 1253-1255*, Peter Jackson-David Morgan (Ed.), (Çev.: Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi İstanbul 2010.
- Rybatzki, Volker, *Die Personennamen und Titel der Mittelenglischen Dokumente*, Helsinki 2006.
- Sadeghnezhad, Mahdiyeh, *İran, Zencan/Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2014.

- Sağlam, Ahmet, “Anadolu’da Moğol-İlhanlı Otoritesini Sarsan Bir Gelişme: Sülemiş İsyanı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (41), 2015, 552-562.
- Saray, Mehmet, “Bedahşan”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1992, V, 291-292.
- Sayan, Yüksel, “Merv”, *DİA*, TDV Yay., Ankara 2004, XXIX, 221-223.
- Sayan, Yüksel, “Serahs”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2009, XXXVI, 539-542.
- Sayılı, Aydın, “Gazan Han’ın Türbesi Hakkında Bir Manzume”, *İran Şahlığının Şeninşahlı 2500 Kuruluş Yıldönümü Armağanı*, İstanbul 1971, 385-395.
- Schamiloğlu, Uli, “Altın Ordu”, (Çev.: Bülent Keneş), *Türkler*, Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 412-428.
- Schechter, Solomon, -Jacobs, Joseph, “Levirate Marriage”, *The Jewish Encyclopedia*, VIII, New York 1906, 44-48.
- Sertkaya, Osman Fikri, “Codex Cumanicus (Latince-Farsça-Komunca Kodeksi)”, *Gazi Türkiyat*, 17, 2015, 207-217.
- Sıddıqı, İqtidar Husain, “Gurlular”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1996, XXV, 207-211.
- Sıddıqı, İqtidar Husain, “Kert”, *DİA*, TDV Yay., Ankara 2002, XXV, 297.
- Sinor, Denis, “The Mongols in The West”, *JAH*, XXXIII (1), Wiesbaden 1999, 1-44.
- Solmaz, Sefer, -Sertkaya, Pınar, “Kutluhanlı Hanedanlığı’nda Terkenlik”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VI, 2011, 301-316.
- Sönmez, Selami, “Ortaçağ Türk ve İslam Dünyasında Kervansaraylar (Hanlar-Ribatlar)”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, XV, 2007, 270-296.
- Spuler, Berthold, *İran Moğolları (Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1235)*, TTK Basımevi, Ankara 2011.
- Subaşı, Ömer, "Horasan'da Siyasi Hayat ve Şehzade Yesâvur İsyanı (1317-1320)", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, (1), 2016, 278-303.

- Subaşı, Ömer, “Olcâyâtü Sultan Döneminde Herat Muhasarası ve Siyasi Vakalar (706/1306-07)”, *ODAK*, XLIII, 2016, 289-311.
- Subaşı, Ömer, *Gürcü-Moğol İlişkisi (Güney Kafkasya 1220-1346)*, Kitapevi Yay., İstanbul 2005 46-62.
- Subaşı, Ömer, "İlhanlı Devleti'nde Kerait Bir Aile: Alinak Noyan ve Emir Kurmişi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (41), 2015, 563-577.
- Sümer, Faruk, “Abaka”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1988, I, 8.
- Sümer, Faruk, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara 1970, 1-147.
- Sümer, Faruk, “Argun”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1991, III, 355-357.
- Sümer, Faruk, “İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir”, *Belleten*, LIII (206), 1989, 175-197.
- Sümer, Faruk, “Bayatlar”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, 4 (4), 1952, 373-398.
- Sümer, Faruk, “Kösedağ Savaşı”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2002, XXVI, 272-273.
- Şahin, Hanifi, “Abbasilerin Son Dönemlerinden İlhanlıların Yıkılışına Kadarki Süreçte Şii-Sünni İlişkileri”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları*, 6 (2), 2013, 17-42.
- Şahin, Hanifi, “Câmiu't Tevârih’e Göre Gazan Han’ın Müslümanlığı ve Bunun İlhanlı Toplumuna Yansımaları”, *BİLİG*, LXXIII, 2015, 207-230.
- Şahin, Hanifi, “Ehl-i Beyt ve Siyaset İlişkisi (İlhanlılar Dönemi)”, *Ekev Akademi Dergisi*, 13 (41), 2009, 91-102.
- Şahin, Hanifi, “İlhanlıların Sosyo-Politik İlişkilerinde Dini-Mezhebi Kabullerin Rolü”, *İLTED*, Erzurum 2016, 109-138.
- Şahin, Hanifi, “Sebepler ve Sonuçları Bakımından Olcaytu Sultan’ın Şiîliği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 64, 2012, 115-128.
- Şahin, Haşim, *Orta Zamanın Türkleri*, Yeditepe Yayınları İstanbul 2013.

- Şahin, Mustafa, *Ortaçağda Herat Bölgesi (Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar 961-1507)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2013.
- Şeşen, Ramazan, *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.
- Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İsar Yayınevi, İstanbul 1998, 167.
- T. H., “Olcaytu”, *İA.*, MEB. Yay., Eskişehir, 1997, IX, 387-389.
- Tahirü'l Mevlevi, *Cengiz ve Hülagu Mezalimi*, (Haz: Tahir Galip Seratli), Kardelen Yayınları, Konya 2001.
- Taneri, Aydın, “Gürgeç”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1996, XIV, 321-323.
- Taneri, Aydın, *Harezmşahlar*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- Tarih-i Âli Selçuk Anonim Selçukname*, (Ter. ve Notlar: Halil İbrahim Gök- Fahrettin Coşguner), Atıf Yayınları, Ankara 2014.
- Taşagül, Ahmet, “Kutluğhanlar”, *DİA*, TDV Yay., Ankara 2002, XXVI, 492-494.
- Temir, Ahmet, “Moğol (veya Türk-Moğol) Hanlığı”, *Türkler*, Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek- Salim Koca (Ed.), VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 256-264.
- Temir, Ahmet, *Moğolların Gizli Tarihine Göre Cengiz Han*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- Tiesenhansen, W. De, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, (Çev.: İsmail Hakkı İzmirli), Maarif Matbaası, İstanbul 1941.
- Togan, Zeki Velidi, “Kert mi Kurt mu”, *Türkiyat Mecmuası*, II, 1928, 392-396.
- Togan, Zeki Velidi, “Reşîdüddin Tabib”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1964, IX, 705-712.
- Togan, Zeki Velidi, “Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I, 1931, 1-42.

- Tokuş, Ömer, “Moğol Hâkimiyetinde Anadolu ve Anadolu’da Moğol Noyanlarının İsyanları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 117 (230), 2017, 177-208.
- Topgül, Muhammed Enes, “İlk Dönem Hanefî Kaynaklara Göre Ebû Hanefî’nin Usul Anlayışında Sünnet Adlı Eser Üzerine”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 7 (2), 2009, 171-188.
- Tural, Murat, *Seyahatnamelere Göre Moğollar ve Katolik Dünyası: İdealar ve Politik Kaygılar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.
- Turan, Osman, “Çingiz Han Adı Hakkında”, *Belleten*, V (19–20), Ankara 1941, 265-276.
- Turan, Osman, “Selçuklu Kervansarayları”, *Belleten*, 10 (39), Ankara 1946, 471-496.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2003.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasi Tarih: Alp Arslan’dan Osman Gazi’ye (1071-1318)*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971.
- Tuysuz, Cem, “Anadolu Genel Valisi Temürtaş’ın Siyasi Askeri ve Sosyal Hayatı”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (3), Erzurum 2018, 1649-1675.
- Tuysuz, Cem, *İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları (Sulduz)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2004.
- Türker, Özgür - Karaduman, Rakkuş, “XIII. Yüzyılda Moğol-Avrupa Diplomatik İlişkilerinde Yaşanan Dönüşümler ve Rabban Savma’nın Elçilik Misyonu”, Alparslan Demir-Tuba Tombuloğlu-Eralp Erdoğan-Ömer Düzbakar (Ed.), *Tarihçiliğinin Zamansız Kaybı: Prof. Dr. Feda Şamil Arık’a Armağan*, (ss. 723-743), Gece Kitaplığı, Ankara 2018.
- Uludağ, Süleyman, “Hankah”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1997, XVI, 42-43.
- Uslu, Recep, *Hicri I-II Yüzyıllarda Horasan Tarihi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997.

- Usul, Dilber İlimli, *İlhanlılar Döneminde Uygurlar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2016.
- Uyar, Mustafa, "İlhan Ölceytü'ye Verilen Harbende İsmnin Kökeni ve Anlamı Hakkında Yeni Bir Yaklaşım", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 31 (2), 2016, 595-607.
- Uyar, Mustafa, "İlhanlı (İran Moğollar) Ordusunun Birimleri", Mustafa Demirci (Ed.), *Selçuklu'dan Osmanlıya Bilim Kültür ve Sanat Prof. Dr. Mikail Bayram Armağan'ı*, (ss. 297-306), Kömen Yaynevi, Konya 2009.
- Uyar, Mustafa, "İlhanlı (İran Moğolları) Ordusunda Hiyerarşi Askeri Yetkiler ve Nitelikleri", *AÜDTCFD*, XLIX, 2009, 33-47
- Uyar, Mustafa, "İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Önemli Yaylak ve Kışlakları", *Erdoğan Merçil Armağanı*, Bilge Kültür Sanat Yayın, İstanbul 2013, 244-257.
- Uyar, Mustafa, "İlhanlı Devletinde Yahudi Bir Vezir: Sadüddeve", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 21 (33), 2003, 226-242.
- Uyar, Mustafa, "İlhanlı Hükümdarlarının İslâm'a Girmesinde Rol Alan Türk Sûfileri: İlhan Tegüder ve Gâzân Han Devirleri", *Bellekten*, LXXVI (275), 2012, 7-30.
- Uykur, Ramazan, "Moğol Kağan Olcaytu Han'ın Mardin Müzesinde Bulunan Bir Sikkesinde Şia Propagandası", *Turkish Studies*, 12 (35), Ankara 2017, 433-446.
- Uymaz, Emine, *Sultan I. Alaeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, TTK Yay., Ankara 2003
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş", *Bellekten*, 31 (124), 1967, 601-646.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, TTK, Ankara 2014.
- Üçok, Bahriye, "Kirman'da Müslüman Kutlug Devletlerinde İki Kadın Hükümdar", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (81), Ankara 1961, 81-98.
- Üçok, Bahriye, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- Vernandsky, George, "Cengiz Han Yasası", *THTD*, I, 1944, 107-132.

- Vernandsky, George, *Moğollar ve Ruslar*, (Çev.: Eşref Bengi Özbilen), Selenge Yayınları, İstanbul 2007.
- Vladimirtcov, B.Y., *Cengiz Han*, (Çev.: Hasan Ali Ediz), MEB, İstanbul 1950.
- Vladimirtcov, B.Y., *Moğolların İçtimai Teşkilatı*, (Çev.: Abdülkadir İnan), TTK, Ankara 1995.
- Wilber, Donald, *The Architecture of Islamic Iran: The II Khanid Period*, New York 1955.
- Yakubovskiy, A. Yu., *Altın Ordu ve Çöküşü*, (Çev.: Hasan Eren), Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1976.
- Yakuboskiy, A. "Merv", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1993, VII, 773-777.
- Yalvar, Cihan, "Deşt-i Kıpçak'ta Moğol Hâkimiyeti ve Kuman-Kıpçaklar", *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Dergisi*, 2 (1) İstanbul 2018, 3-29.
- Yazıcı, Tahsin, "Çav", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1993, III, 235.
- Yazıcı, Tahsin, "Gilân", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1996, XVI, 68-69.
- Yıldırım, Nimet, *İran Edebiyatı*, Pinhan Yayınevi, İstanbul 2012.
- Yıldırım, Mustafa-Akyıldız, Ali, "Konya Müzesi Envanterinde Kayıtlı İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han Dönemine Ait Sikkelerden Örnekler", *İSTEM*, 15 (29), 2017, 61-78.
- Yiğit, İsmail, *Memlükler (648-923/1250-1517)*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2015.
- Yosef, Koby, "The Term Mamlûk and Slave Status During The Mamlûk Sultanete", *Al-Qantrara*, 34 (1), 2013, 7-34.
- Yuvalı, Abdülkadir, "Cengiz Han ve Halefleri Devrinde Horasan'ın İdari Statüsü (Ögeday, Güyük ve Mengü)", *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, 2 (1), Elazığ 1988, 227-236.
- Yuvalı, Abdülkadir, "Çağatay Hanlığı", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, VIII, 177-178.

Yuvalı, Abdülkadir, “Ebu Said Bahadır Han”, *DİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, X, 218-219.

Yuvalı, Abdülkadir, “Geyhatu Han”, *DİA*, XIV, TDV Yay., İstanbul 1996, 44-45.

Yuvalı, Abdülkadir, *İlhanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yay. İstanbul 2017.

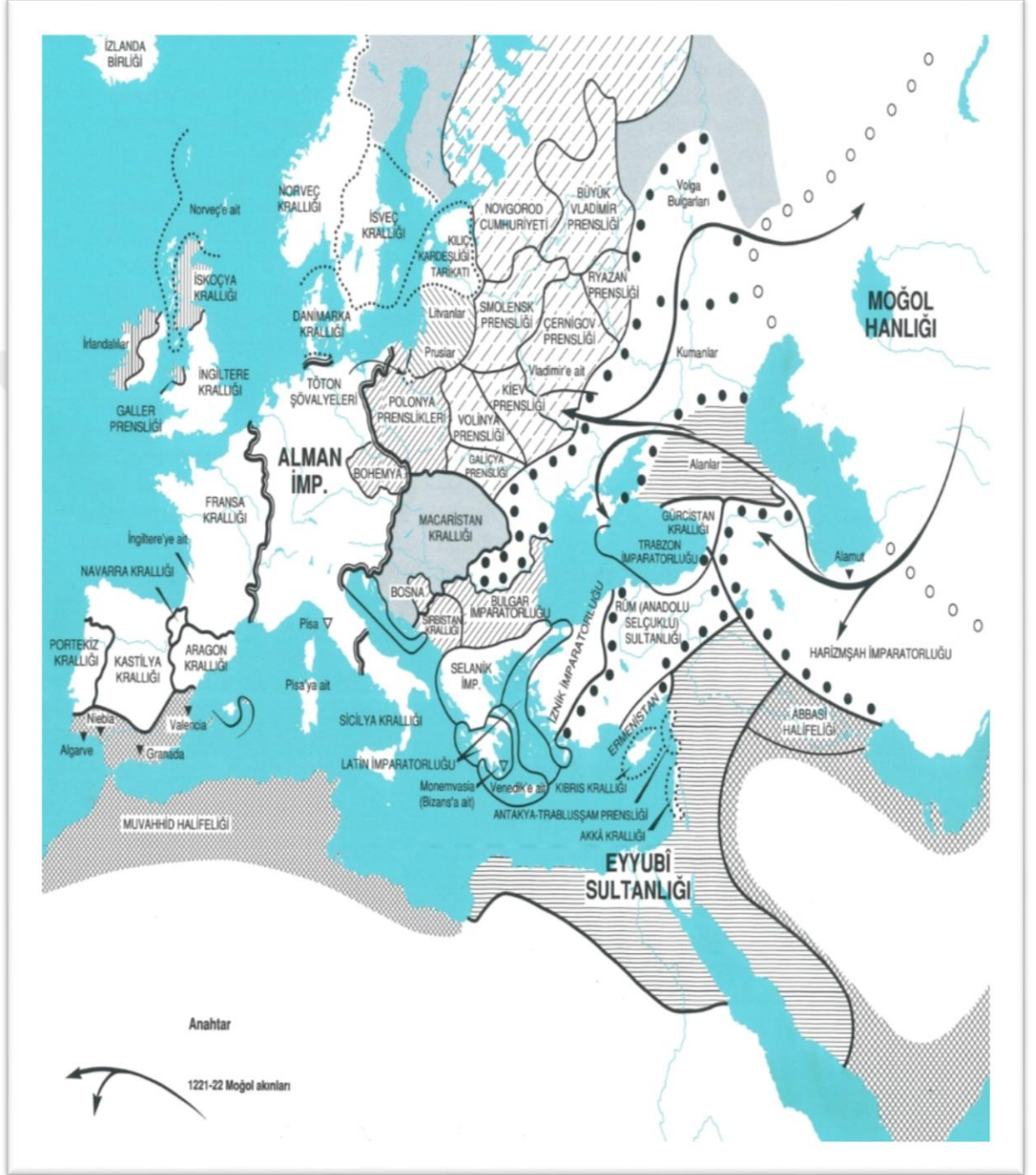
Yüksel, Musa Şamil, “Türk Kültüründe Levirat ve Timurlularda Uygulanışı”, *Turkish Studies*, 5 (3), 2010, 2027-2058.

“Hâfız-ı Ebrû”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1997, XV, 89-90.

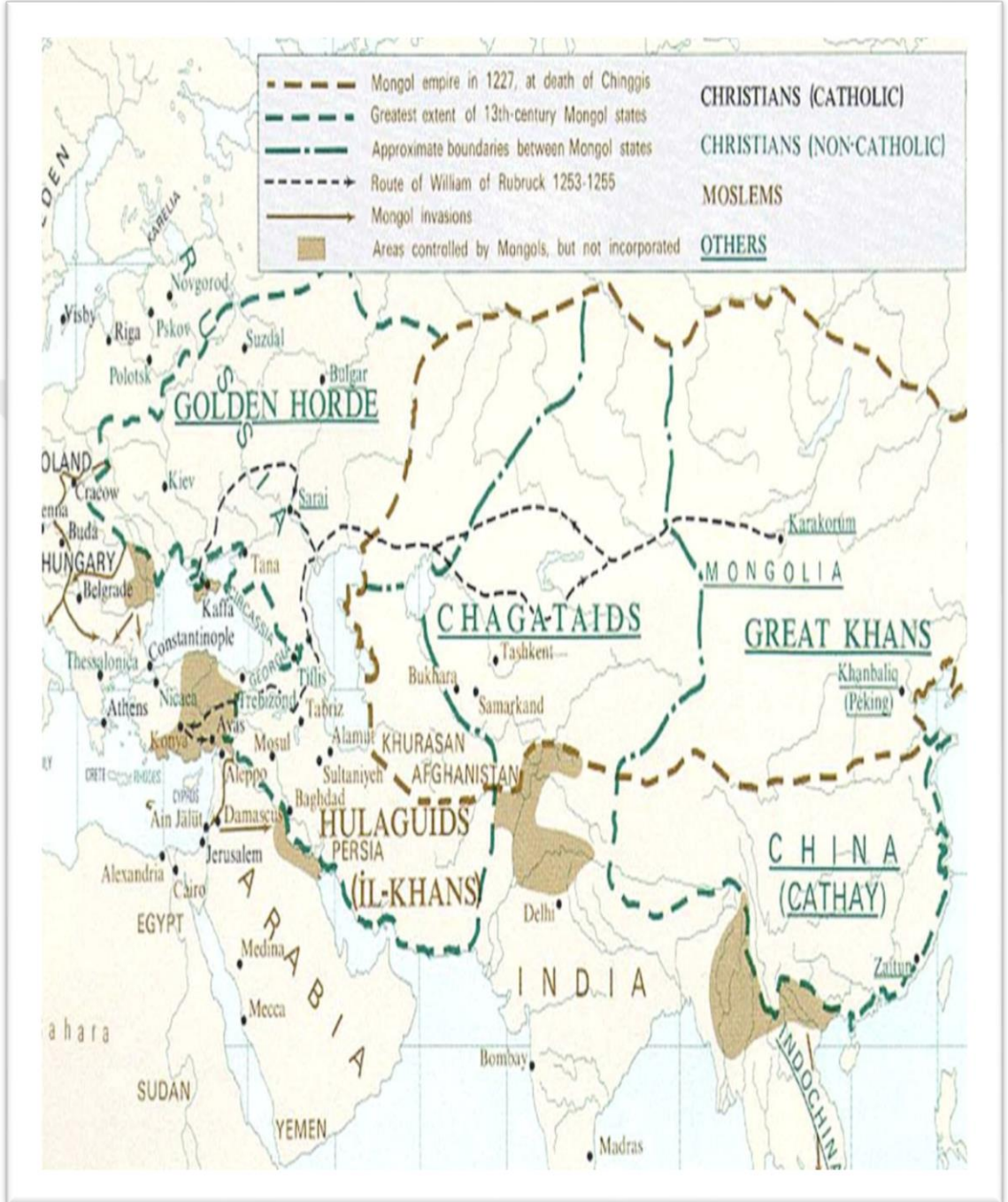
EKLER

Ek 1: Moğol Akınları (1230)

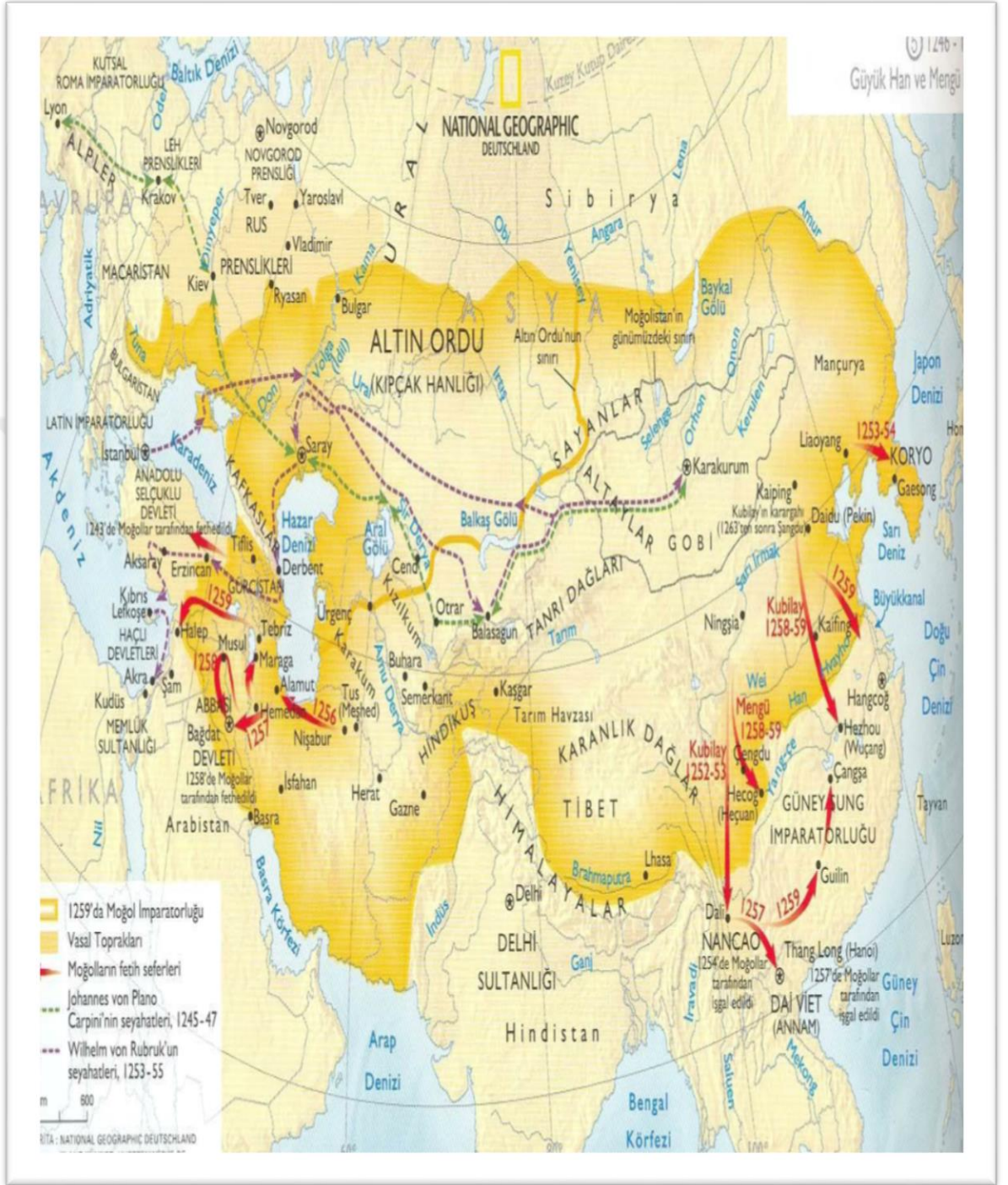
(Colin Mcevend, *Ortaçağ Tarih Atlası*, (Çev.: Ayşen Anadol), Sabancı Üniversitesi, İstanbul 2018, 75.)

Ek 2: Moğol Devletleri (1227-1255)

(Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 223.)

Ek 3: Moğol İmparatorluğu (1259)

(İlyas Kamalov, *Altın Orda-Rus İlişkileri ve Altın Orda'nın Rusya'ya Etkileri (Altın Orda Devleti'nin Yıkılışı ve Çarlık Rusya'nın Kuruluş Sürecinde)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, 389.)

Ek 4: İlhanlı Devleti'nin Genişlemesi (1278)

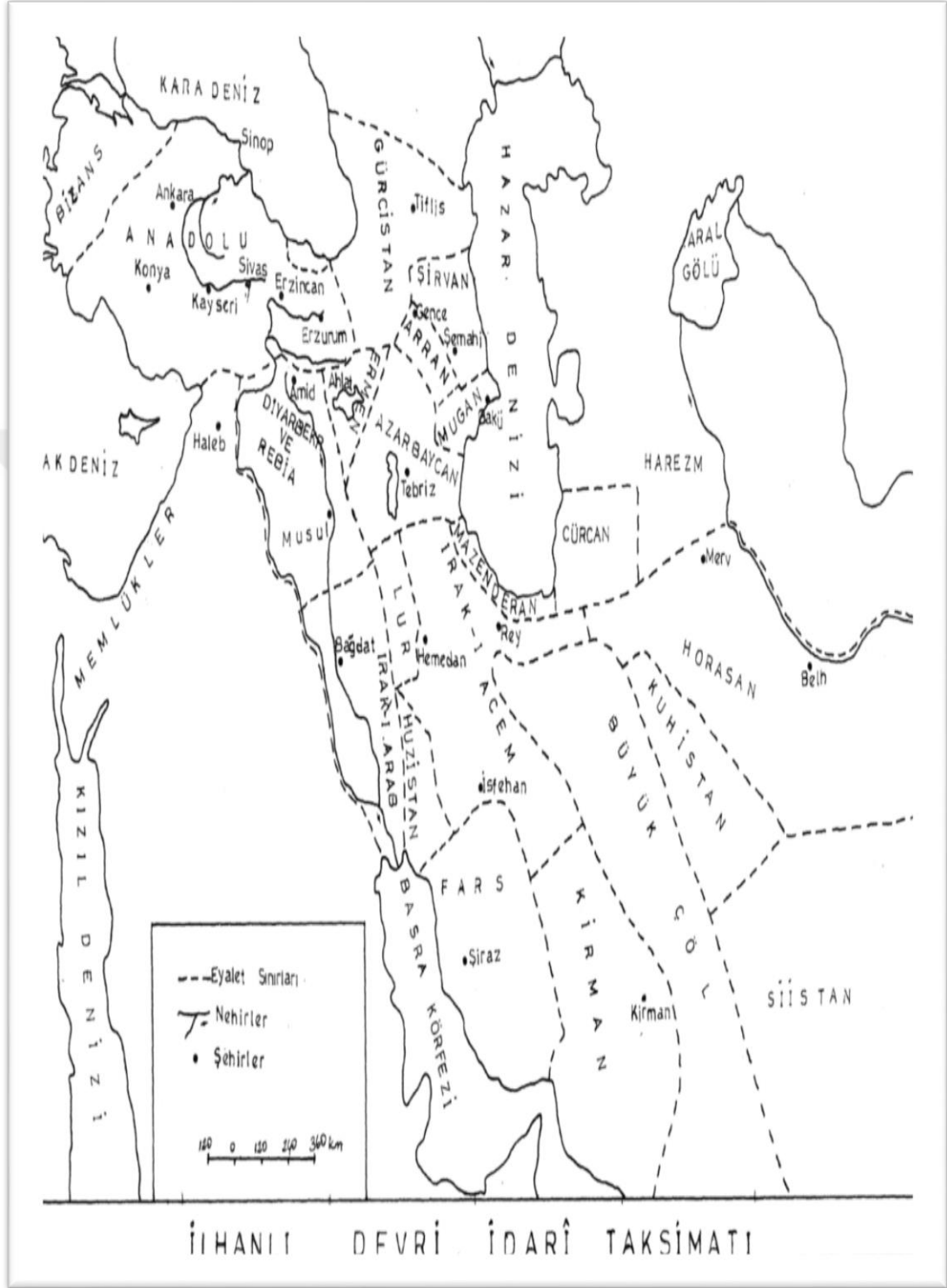
(Mcevend, Ortaçağ Tarih Atlası, 77.)

Ek 5: Moğol Devletleri (1346)

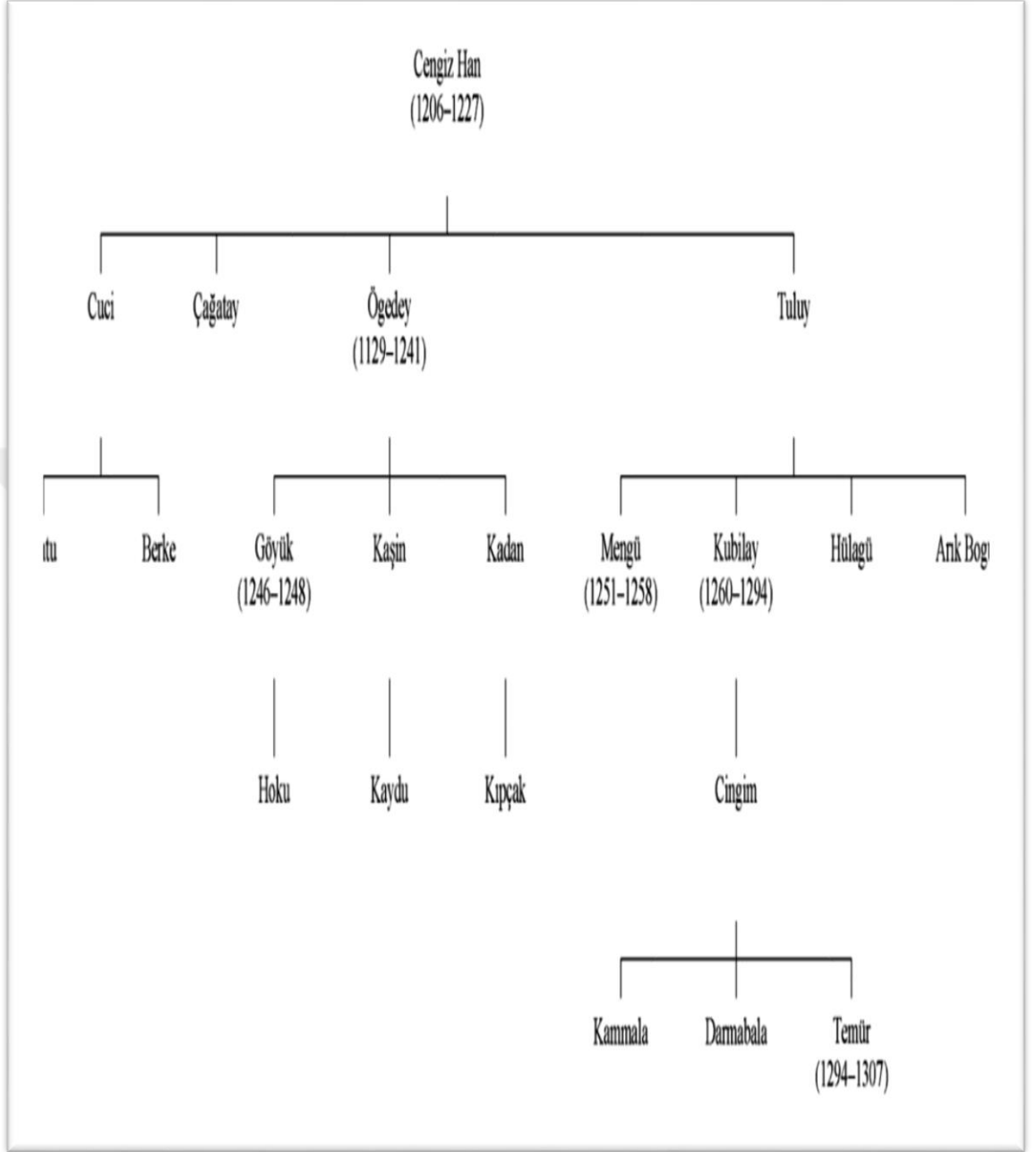
(Mcevend, Ortaçağ Tarih Atlası, 81.)

Ek 6: İlhanlı Devleti Toprak Taksimatı

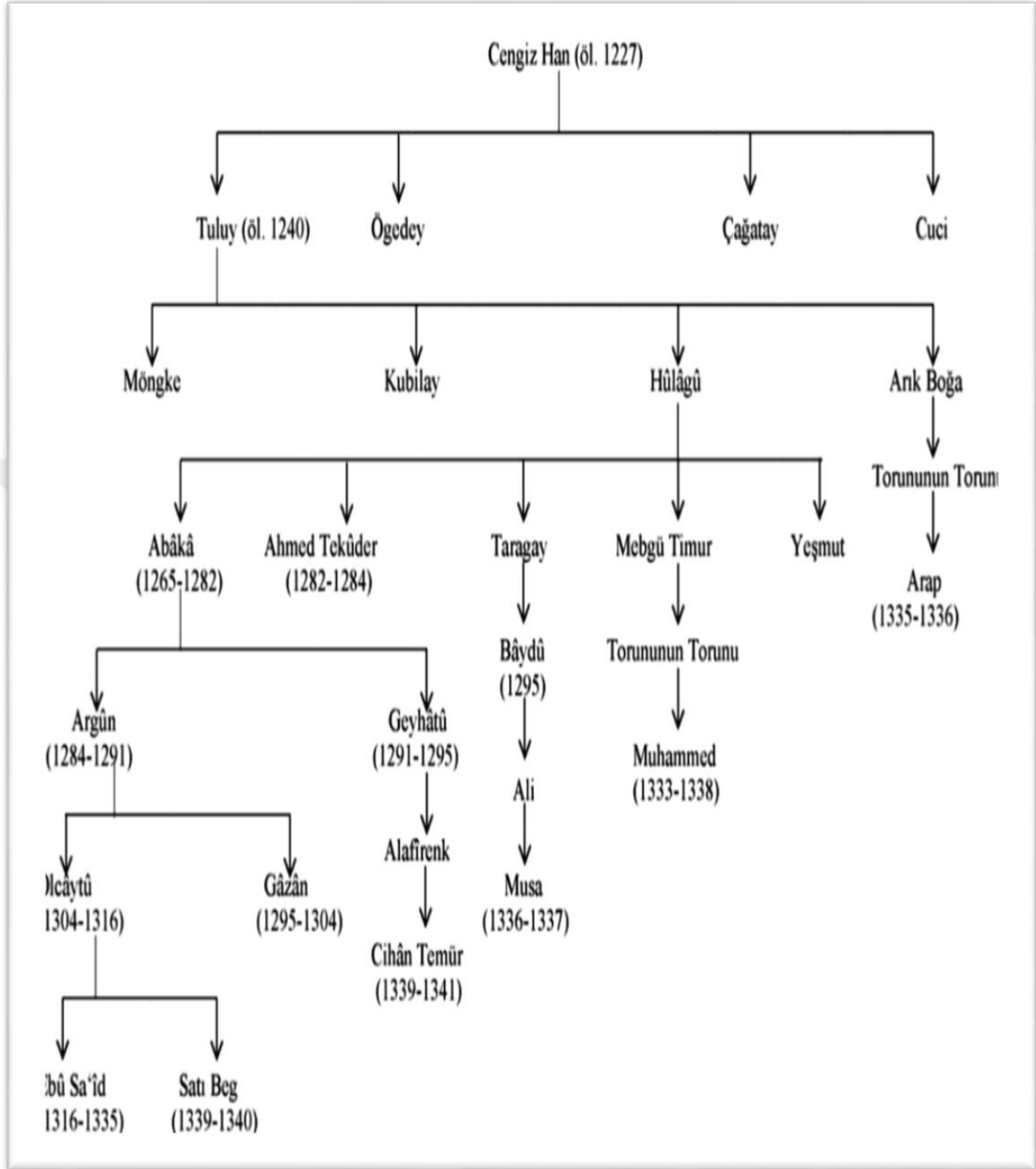
(Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 224.)

Ek 7: Cengiz Han'ın Hanedanı

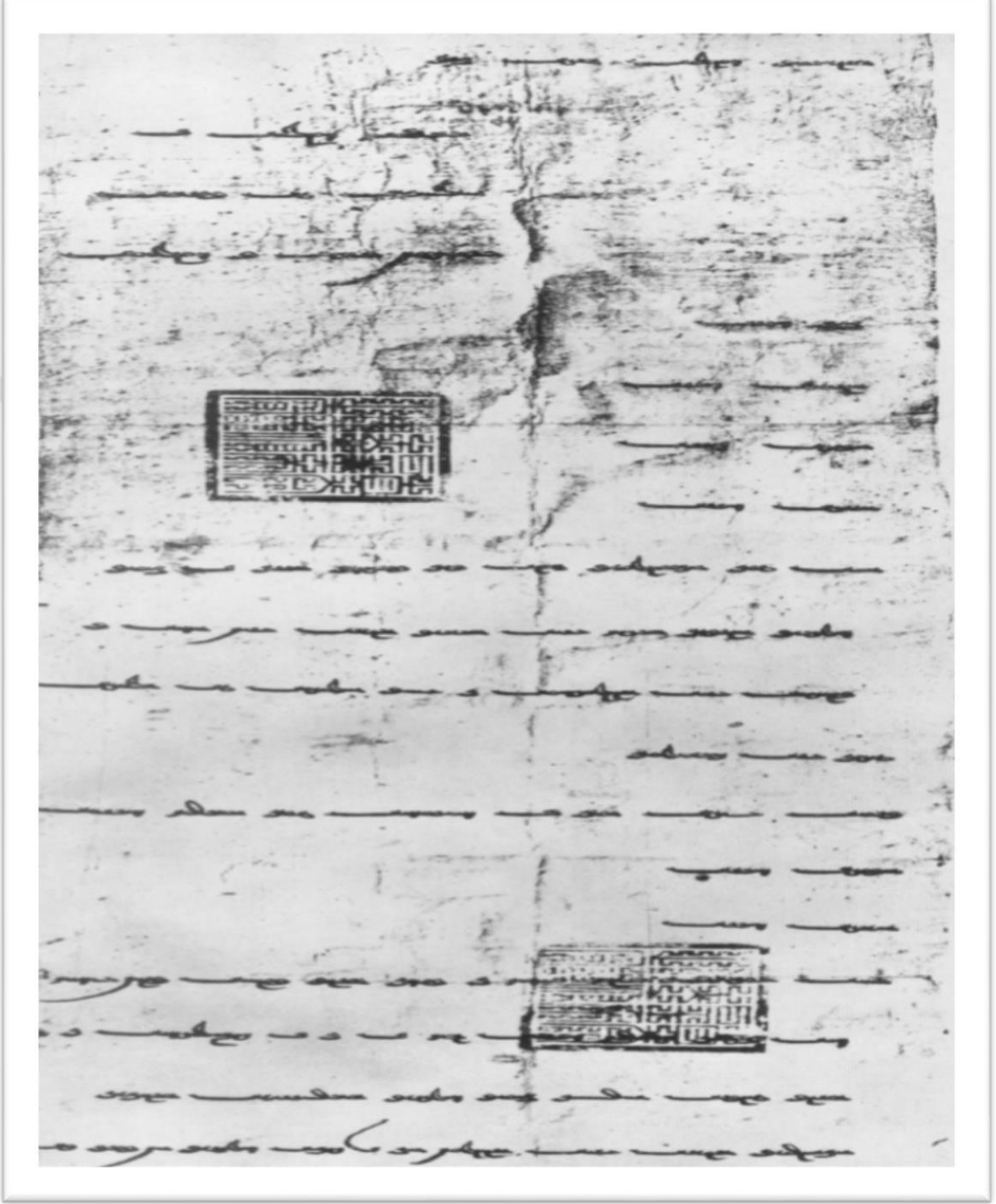
(Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamanı*, 193.)

Ek 8: İlhanlı Hanedanı

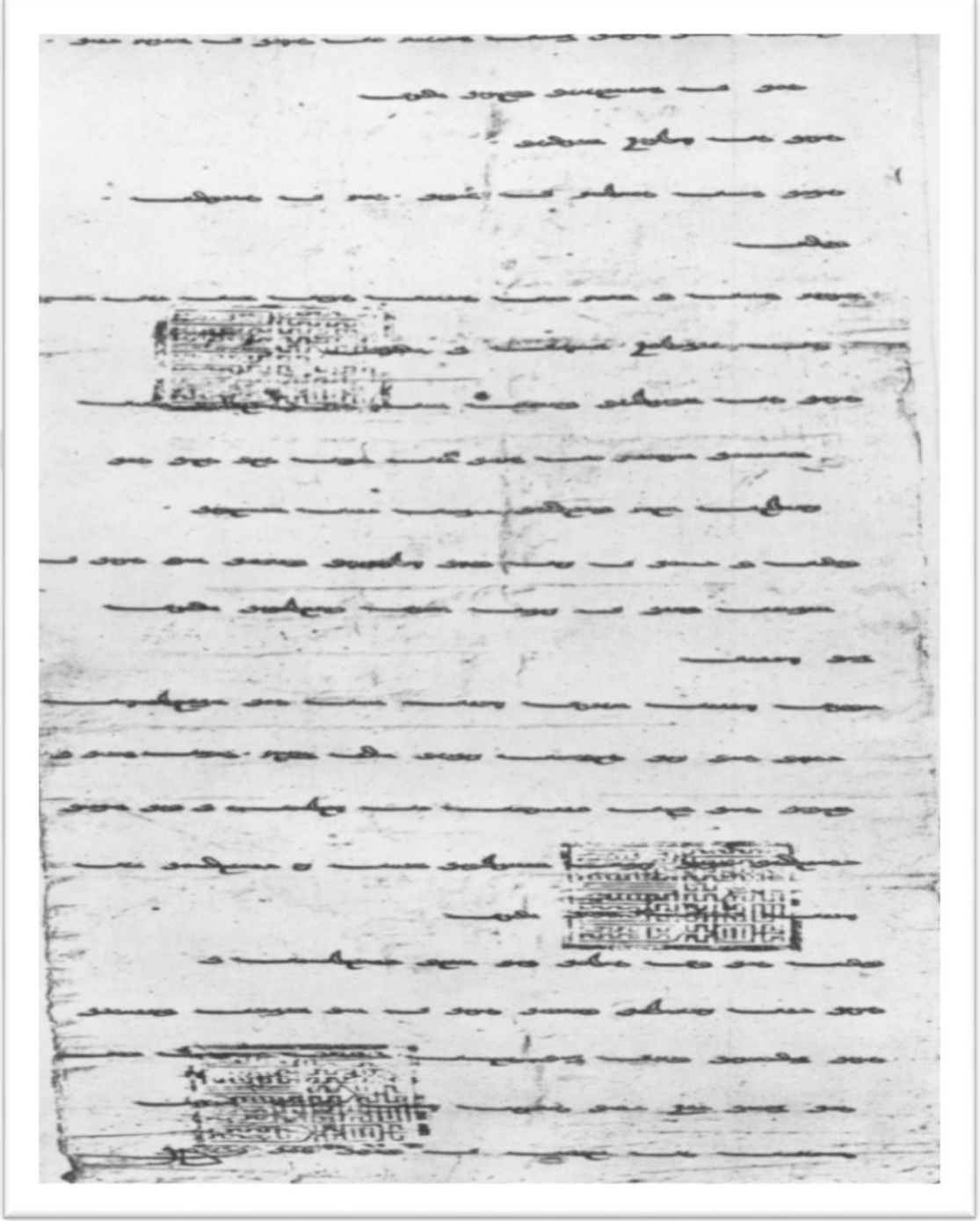

(Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamanı*, 192.)

Ek 9: Olcaytu Han'ın Fransa Kralı Philippe le Bel'e 704/1305'te Gönderdiği Mektubun Aslının İlk Kısmı

(Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 206)

EK 10: Olcaytu Han'ın Yukarıda Gösterilen Mektubunun İkinci Kısmı

(Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 207)

İlhanlı Devleti hükümdarı Olcaytu Han'ın Fransa Kralı Philippe le Bel'e 704/1305'te Gönderdiği Mektubun Tercümesi

Olcaytu'nun Mektubu

“Bizim Sultan Olcaytu'nun (Fransa Kralına) Sözleri”

Bütün Fransa halkının sultanları, siz eskiden beri bizim asil/değerli kadim atalarımızla, asil dedelerimizle, soylu babalarımız ve yaşlı ağabeylerimizle dostça ilişkileriniz var. Her ne kadar siz bizden uzakta idiyse de, düşüncelerde aynı zamanda bize yakındınız (mesajlarınız/haberleriniz sayesinde) elçilerinizle karşılıklı mesajlarla gönderdiğiniz barış hediyeleri ile. Şimdi neden bunu unuttunuz/ihmal ettiniz?

Şimdi biz, gökyüzünün kudretine şükrettiğimiz yüce tahtında bizim seleflerimizin emrini/kararını tekrar diliyoruz. Bizim soylu atalarımızın, asil babalarımızın ve yaşlı ağabeylerimizin yeni düzenlemiş toprak/ülke bölümlerini terk etmeyip, aksine zahmetli bir sorumluluk gözü ile bakan önceki hükümdarlarla olan sözleşmeleri ve eskiden çok daha sık/yakın seferlerle karşılıklı elçi göndermek istiyoruz.

Biz (erkek) kardeşler kötü/uğursuz adamların/heriflerin iftiraları yüzünden birbirimizden uzaklaştık. Fakat şimdi bize, gökyüzü Timur Hakan, Tohtoga, Cabar, Toga ve bizim Cengiz (Cinggis) Hakan'ın 45 yıldan beri şimdiye kadar hüküm süren hakaret/iftiralarını bitirmemiz aklımıza koyuldu (telkin edildi) ve şimdi bütün kardeşler gökyüzüne minnettârız ve güneşin doğduğu yer olan Çin topraklarından itibaren Talu denizine kadar devletlerin bizim posta hatlarımıza birbiriyle bağlanmış olmasına şükrediyoruz.

Eğer bizim içimizden birisi sözünden dönerse, hepimiz onun karşısında duracağımıza söz verdik. Şimdi bizim şöyle bir şartımız var ki; siz bizim asil atalarımızla, soylu babalarımızla ve asil daha yaşlı erkek kardeşimizle olan dostluk ilişkilerinin devamını sağlamak istemelisiniz. (Bu iki elçinin gönderdiği Mamlak ve Tuman).

Bütün Fransa sultanları, sizlerden bize bildirildi ki, siz hepiniz birbirinizle iyi anlaşmışsınız. İyi anlaşmadan daha iyisi nedir! Eğer şimdi bizde veya sizde buna

uymak istemeyen birileri (halk) bulunursa, göğün gücüyle, kudretiyle hepimiz onlara karşı duracağız. Gök şahit olsun!

Mektubumuzu hicret yılında 704/M. 1305 yılan yılının ilkyaz ayının son onluğunun (son on gün) 8 gününde, biz Aliyan'da iken bulunduğumuzda yazdık.

(Kirişoğlu, *İlhanlı-Avrupa İlişkileri*, 208-209.)

Ek 11: Olcaytu Han'ın Sikke Örneği¹⁰²⁹

Ek 12: Olcaytu Han'ın Müslümanlığının Sünni Evresinde Basılan Sikke Örnekleri¹⁰³⁰

¹⁰²⁹ Uygur, "Moğol Kağan Olcaytu Han'ın Mardin Müzesinde Bulunur Bir Sikkesi", 439.

¹⁰³⁰ Olcaytu Han'ın 704/1305 yılında Samhasur'da basılan gümüş sikkesidir. Sikkenin ön yüzünde: Beş yapraklı motif içinde, merkezde "Lailahe İllallah Muhammedün Resülullah," şeklinde Kelime-i Tevhid veraperyeri yazılmıştır. Yaprığın kenarlarında dört halifenin adı ve "Salli Aleyhi Vesellem" yazılmıştır. Sikkenin arka yüzünde ise: orta kara içinde dört satırda Olcaytu'nun ismi ve künyesi "Es-Sultan'ül-Azam Gıyas'üd-dünya ve'd-din Hudabende Muhammed Halledallahu mülkehu (Büyük Sultan, Dünyanın ve Dinin yardımcısu Hudabende Muhammed'in mülkünü Allah daimkılısın)" yer almaktadır. Karenin iki yanında ise dikey formda "fi sene erba'a ve seb'amie" yazarak tarihi darp edilmiştir. Karenin altında ve üstündeki boşluklarında ise kıvrımlı dal süslemeleri yerleştirilmiştir. Olcaytu Han'ın bu sikkesine 1304-1314 yılları arasında Samsun, Bağdad, Alaiye, Antalya, Berda, Erzincan, Erzurum, Konya, Kırşehir, Rey, Bazar, Samhasur, Sinop, Sivas, Kaian, İsfahan vb. şehirlerinde rastlanmıştır. Olcaytu Han'ın suni inanca mensup olduğu evrede bastırıldığı bu sikkelerin ön ve arka yüzündeki yazı ve motifler zaman zaman değişiklikler göstermiştir. Ayrıca beş yapraklı sikkeler dışında farklı şekillerde dört halifenin adının yazıldığı çok sayıda örnek vardır. Bunlardan en dikkat çekenini ön yüzeyinde Güneş motifi işlenmiş, arka yüzeyinde dört halifenin isimlerinin yazdığı sikkelerdir. Ömer Diler, *Ilkhans Coinage of The Persian Mongols*, Mas Matbaacılık, İstanbul 2006, 384, 386-389, 415-416; Uygur, "Moğol Kağan Olcaytu Han'ın Mardin Müzesinde Bulunur Bir Sikkesinde Şia Propagandası", 438-439.

Ek 13: Olcaytu Han'ın Sikke Örneği¹⁰³¹

Ek 14: Olcaytu Han'ın Müslümanlığının Şii Evresinde Bastırılan Sikkeler¹⁰³²

¹⁰³¹ Uygur, "Moğol Kağan Olcaytu Han'ın Mardin Müzesinde Bulunun Bir Sikkesi", 440.

¹⁰³² Olcaytu Han'ın Şiiliği döneminde bastırıldığı bakır sikkesidir. Sikkenin ön yüzünde: Merkezde daire içinde "Lailahe illallah Muhammedün Resülullah, Aliyyenveliyyullah (Ali, Allah'ın dostudur)" biçiminde Kelime-i Tevhid ve dördüncü halife Hz. Ali'nin ismi ve lakabı bulunur. Bu yazıtın çevresinde okunabilen kısımdaki Musa isminden 12 imamın adının yazdığı anlaşılmaktadır. Arka yüzde ise: İnci dizili daire içinde zencerek motifli ikinci bir daire görülmektedir. Zencereğin içinde iki satırda: *Olcaytu Sultan Muhammed Halledallahü mülkehu (Allah Olcaytu Sultan Muhammed'in mülkünü daim kılsın)* şeklinde Olcaytu Han'ın ismi ile altta sola doğru yürüyen Arslan motifibulunmaktadır. Yine bu dönemde Olcaytu Han'ın girdiği yeni mezhebinin etkisinin vurgulandığı farklı şekillerde çok sayıda sikkemevcuttur. 1309-1313 yılları arasında: Amasya, Bazar, Bağdad, Cacerın, Engüriyye, Erbil, Erzincan, Erzurum, Halat, Hamedan, Hille, Isfahan, Kâşan, Kayseriyye, Kirman, Meraga, Mardin, Musul, Nahçıvan, Nişabur, Samsun, Save, Sebzvar, Sinop, Sivas, Sultaniye, Şiraz, Şuster, Tebriz, Tiflis, Vasıt'ta çift daire içinde "Aliyyenveliyyullah" yazılı tipler basılmıştır. 1310-1314 yıllarında: Ani, Tiflis, Kirman, Bağdat'ta basılmış aynı yazıtı taşıyan altı ve yedi yapraklı sikkeler derastlanır. Güneş ışınları, altıgen, kare, dört yapraklı şekil gibi farklı formlar içinde de "Aliyyenveliyyullah" yazıtlı çok sayıda sikke örneği de darp edilmiştir. Uygur, "Moğol Kağan Olcaytu Han'ın Mardin Müzesinde Bulunun Bir Sikkesi", 440-441.

Ek 15: Sultaniye Şehrinin Resmi

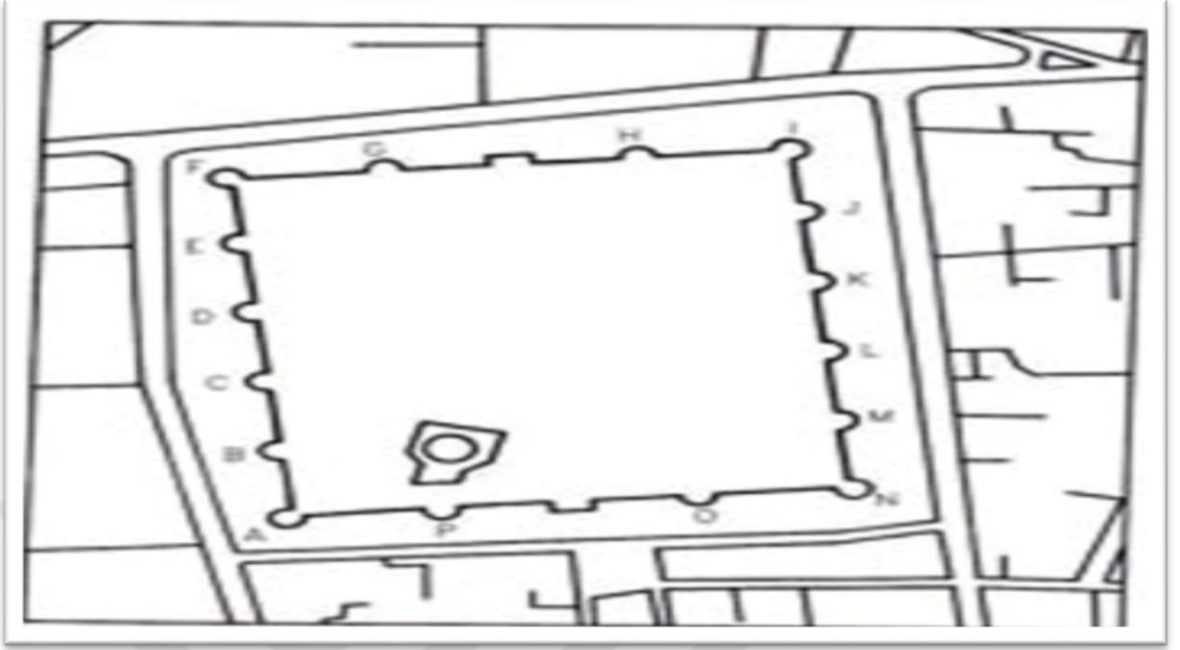
(Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 16.)

Ek 16: Matrakçı'nın Sultaniye Şehrini Tasvir Eden Minyatürü

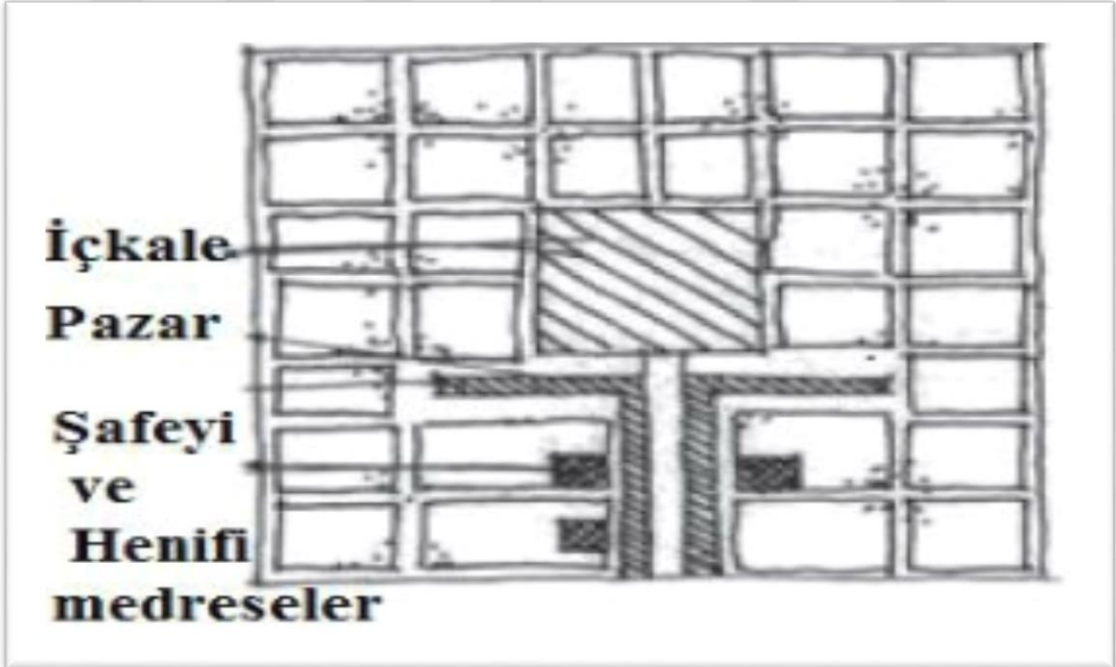
(Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 21.)

Ek 17: Sultaniye Şehrini Kaleve Duvarların Planı

(Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 27.)

Ek 18: Sultaniye Şehri'nin Planı

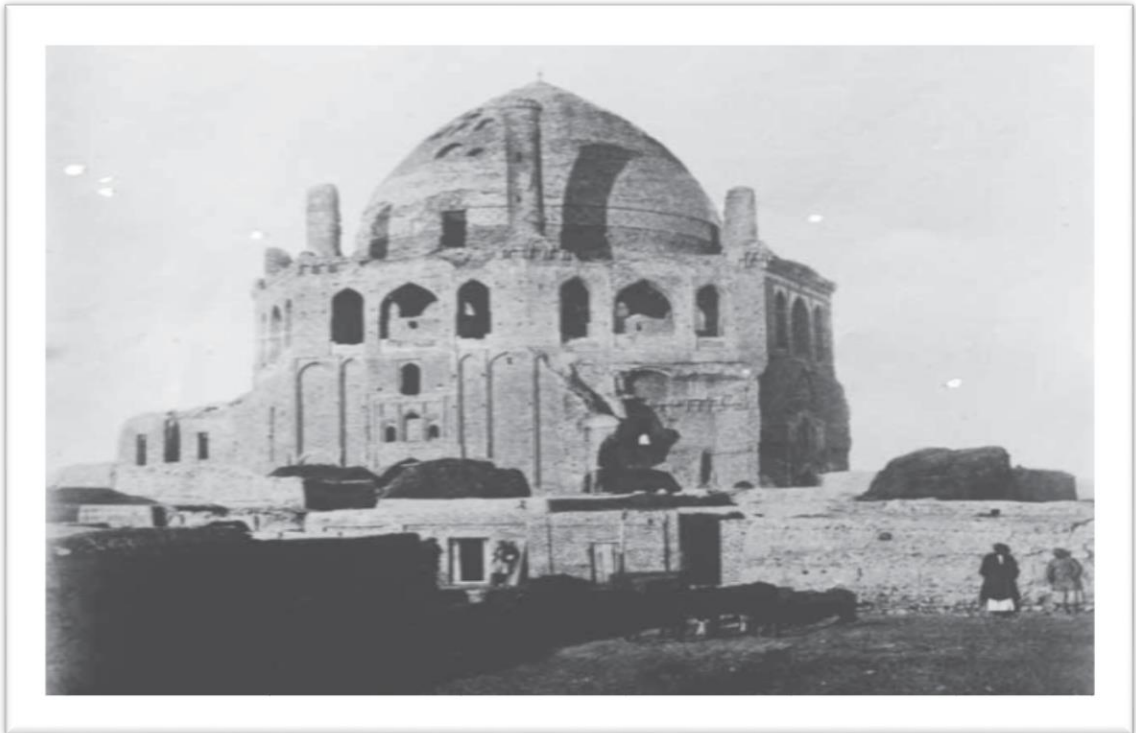
(Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 75.)

Ek 19: Sultaniye Kümbeti

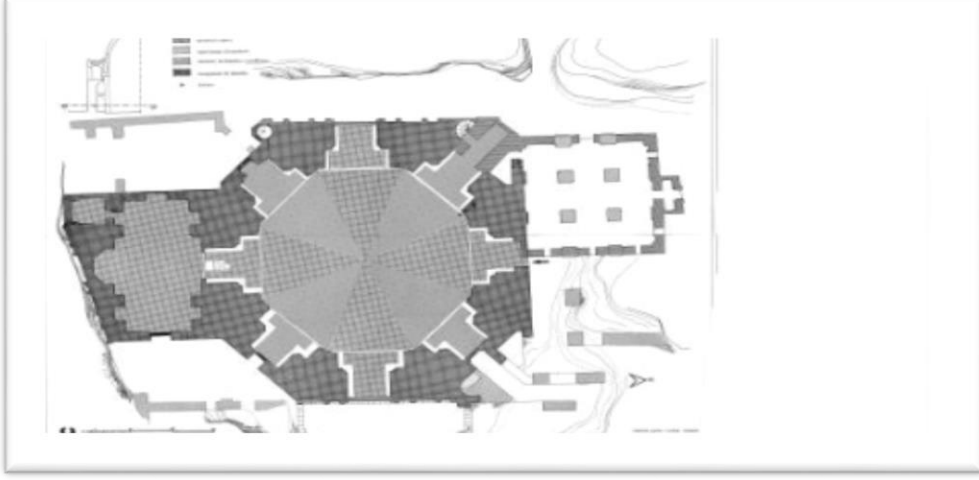
(Blair, *Text And Image In Medieval Persian Art*, 115.)

Ek 20: Sultaniye Kümbeti

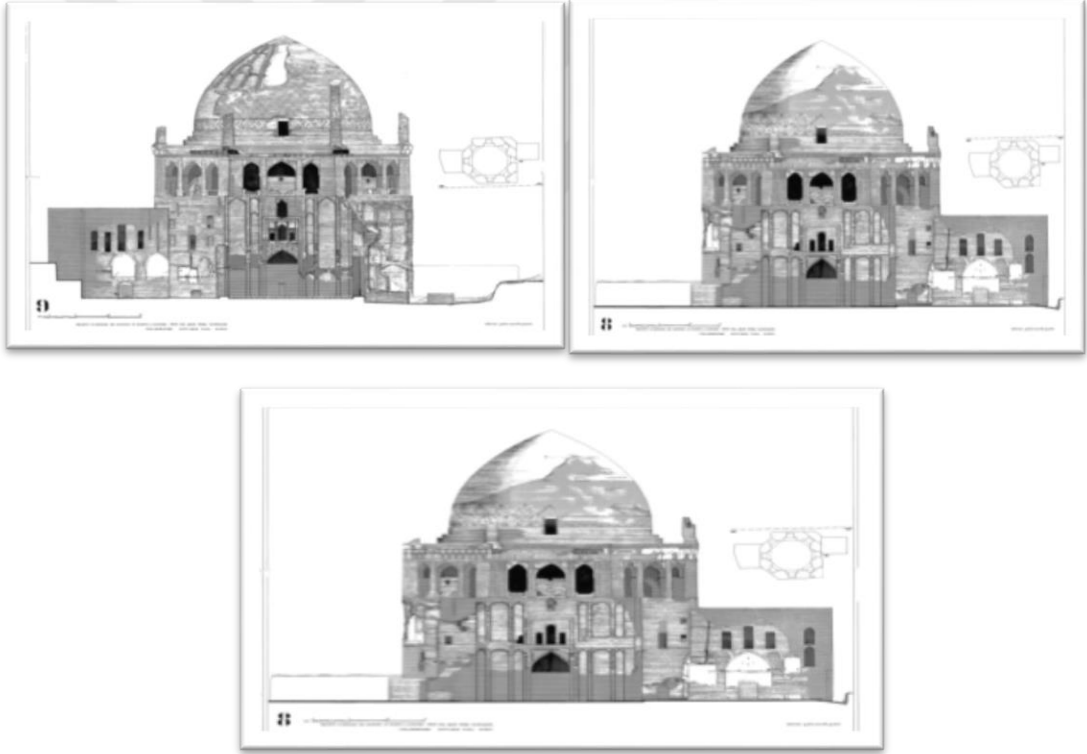
(Blair, *Text And Image In Medieval Persian Art*, 114.)

Ek 21: Sultaniye Kümbetinin Planı

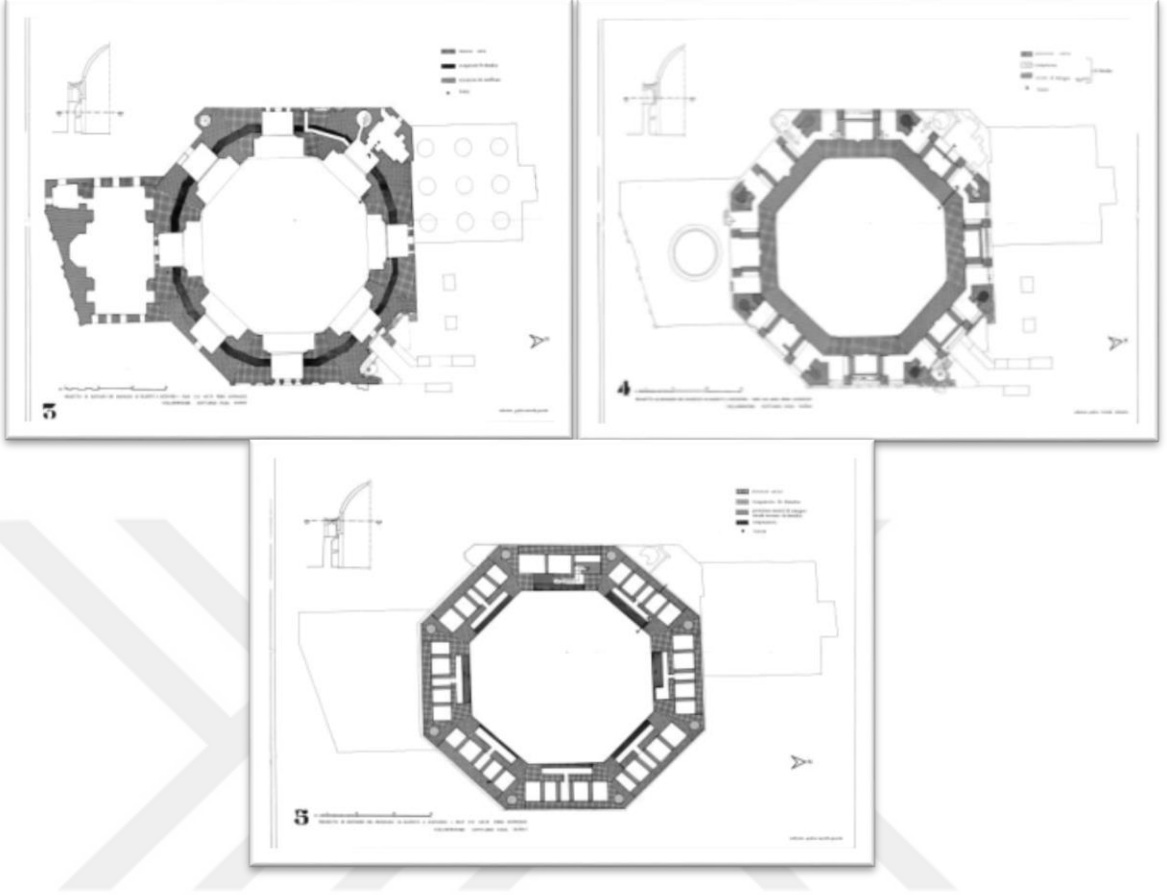
(Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 68.)

Ek 22: Sultaniye Kümbetinin Sırasıyla Doğu, Batı ve Güney Cephesi

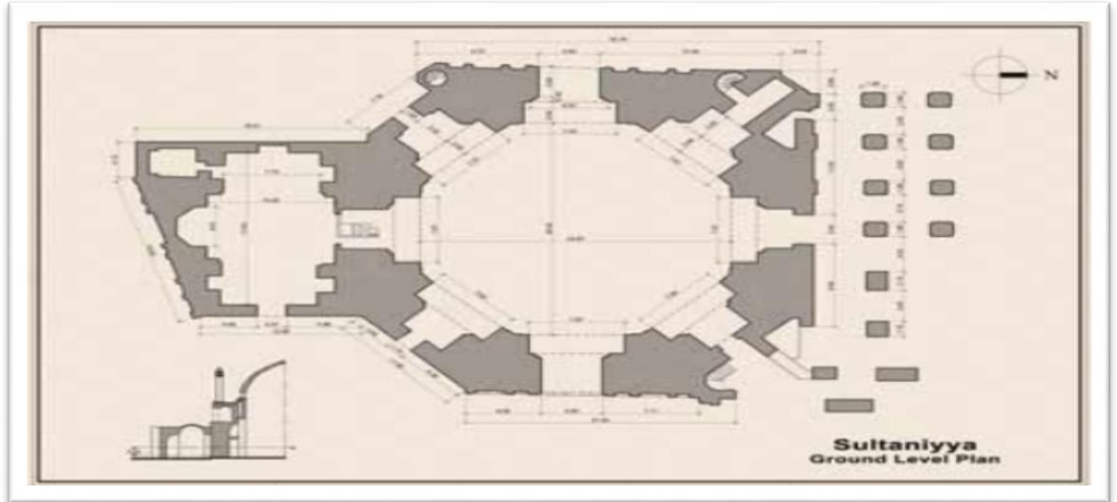
(Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 69.)

Ek 22: Sultaniye Şehrinin Kat Planları

(Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 69-70.)

Ek 23: Olcaytu Han'ın Mezarının Zemin Planı

(Blair, *Text And Image In Medieval Persian Art*, 115.)

Ek 24: Sultaniye K mbetinde   Duvarda Bulunan Ayetler

(Sadeghnezhad, *Sultaniye Őhrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 50.)

Ek 25: Sultaniye Kümbeti İçindeki Bezeme

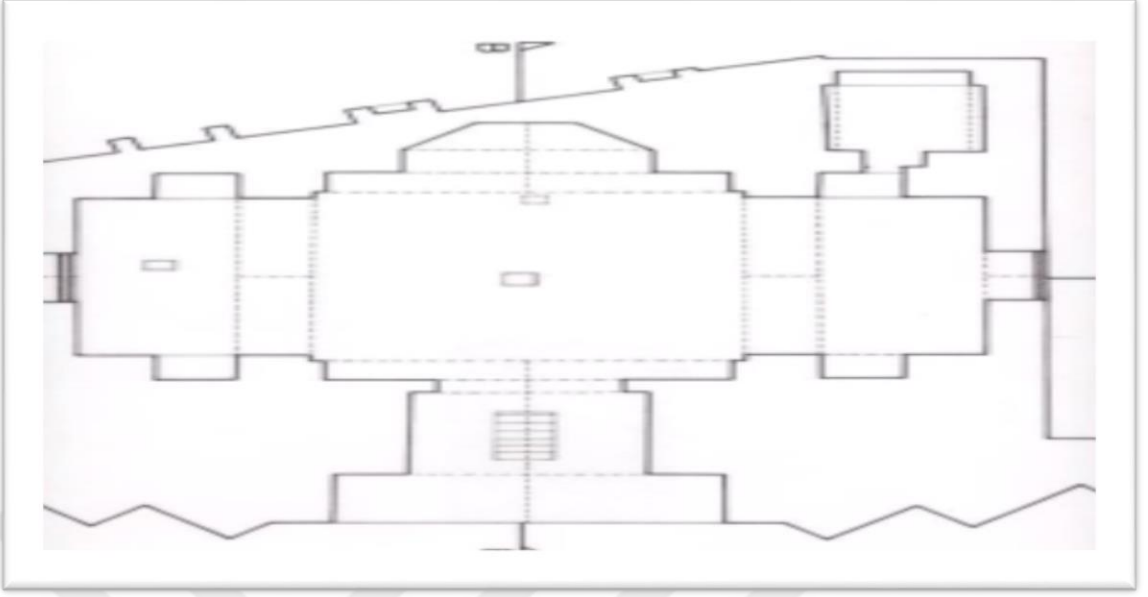
(Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 53.)

Ek 26: Sultaniye Kümbeti İçindeki Çiniler

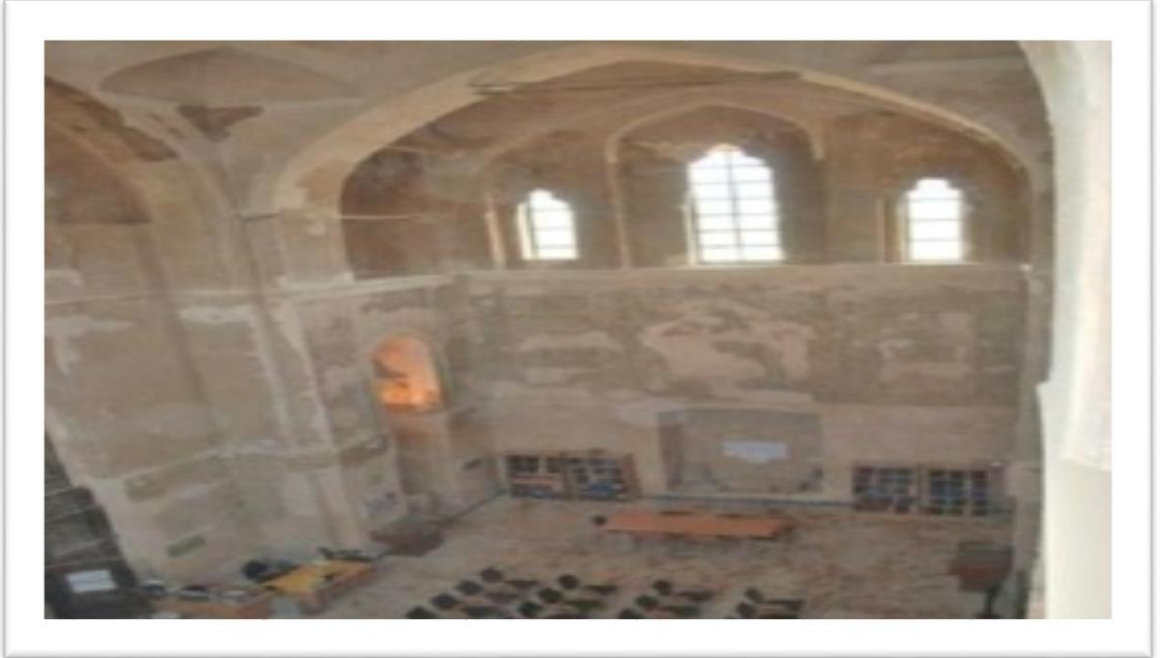
(Blair, *Text And Image In Medieval Persian Art*, 120.)

Ek 27: Sultaniye K mbetindeki Mumyalık Planı

(Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 62).

Ek 28: Sultaniye K mbetindeki Mahzen

(Sadeghnezhad, *Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi*, 60.)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Gamze KARAOSMAN
Doğum Yeri ve Tarihi	Rize, 30/01/1992
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Y.Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Orta Çağ Tarih Bilim Dalı
İletişim	
E-Posta Adresi	karaosmangamze@gmail.com
Tarih	04/07/2019